

Міністерство освіти і науки України
Маріупольський державний університет

ВІСНИК

МАРІУПОЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

СЕРІЯ: ЕКОНОМІКА

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Головний редактор чл.-кор. НАПН України, д.політ.н., проф. К.В. Балабанов

Засновано у 2011 р.

ВИПУСК 12

МАРИУПОЛЬ – 2016

УДК33(05)

Вісник Маріупольського державного університету

Серія: Економіка

Збірник наукових праць

Видається 2 рази на рік

Заснований у 2011 р.

Затверджено до друку Вченою радою МДУ (протокол № 4 від 26.10.2016 р.)

**Видання «Вісник Маріупольського державного університету. Серія:Економіка»
включено до Переліку наукових фахових видань України згідно наказу Міністерства
освіти і науки України №642 від 26.05.2014**

Видання включено до міжнародних наукометричних баз даних:

«Index Copernicus International»(Польща).

INDEX COPERNICUS
INTERNATIONAL

«Российский индекс научного цитирования»(Росія).

До видання можна також отримати доступ у електронній науковій бібліотеці і

«КиберЛенинка»: <http://cyberleninka.ru/about#ixzz37981RdSo>

Головна редколегія:

Головний редактор – чл.-кор. НАПН України, д.політ.н., проф. К.В. Балабанов

Заст.головного редактора – д.е.н., проф.О.В. Булатова

Члени редколегії: д.ю.н., проф. О. В. Філонов,

д.філ.н., проф.С.В.Безчотнікова, д.і.н., проф.В.М.Романцов,

д. культурології, проф. Ю.С. Сабадаш, д.е.н., проф.Ю.І.Чентуков

Редакційна колегія серії:

Відповідальний редактор – д.е.н., проф. Ю. І. Чентуков

Заступник відповідального редактора – д.е.н., проф. В. Я. Омельченко

Відповідальний секретар – к.е.н., доц. О. А. Беззубченко

Члени редакційної колегії: д.е.н., проф.Г. Багратян, д.е.н., проф.Ф.Вермільо,
д.е.н., проф. Д. Калабро, д.е.н., проф. Г.Калабро, д.е.н., проф. С.П.Калініна,
д.е.н., проф. Н.Й.Коніщева, д.е.н., проф. Г.Кук, д.е.н., проф. Ю.В. Макогон,
д.е.н., проф. Т.В. Орехова, д.е.н., проф. Д. Пармаклі, д.е.н., доц. С.Ю. Пахомов,
к.е.н. Я. Половчек, д.е.н., проф. А.В. Сидорова, д.е.н., проф. М. Феррара,
д.е.н., проф. Ю.І.Чентуков, д.е.н., проф. Г.О.Черніченко.

Засновник Маріупольський державний університет

87500, м.Маріуполь, пр. Будівельників, 129а

тел.:(0629)53-22-59, e-mail: Msuj_e@mdu.in.ua

Офіційний сайт видання: www.visnyk-ekonomics.mdu.in.ua

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової
інформації (Серія КВ №17780-6130 Р від 06.05.2011)

Тираж 100 примірників. Замовлення № 0130

Шановні колеги!

Маріупольський державний університет – ровесник незалежності Української держави, який за короткий термін пройшов шлях від гуманітарного коледжу при Донецькому державному університеті до класичного вишу.

Завдяки колосальній працездатності, таланту і професіоналізму викладачів та співробітників, ініціативності студентів, а також всебічній підтримці Адміністрації Президента України, Міністерства освіти і науки України, Донецької обласної державної адміністрації, Маріупольської міської ради, Донецького національного університету МДУ став провідним центром якісної підготовки фахівців та одним з важливих центрів співпраці України із зарубіжними державами у галузі освіти, науки та культури.

Високу оцінку діяльності нашого колективу дав Президент України Петро Порошенко, який відвідав університет у червні 2015 року: *«Натхненний зустріччю зі студентами Маріупольського державного університету. Тут давно та цілеспрямовано працюють над підвищенням іміджу Маріуполя та України за кордоном, активно підтримуючи євроінтеграційні прагнення Української держави».*

Велика увага традиційно приділяється розвитку наукового потенціалу вишу. Протягом року у МДУ проходить до 15 науково-практичних конференцій всеукраїнського та міжнародного рівнів, а на кафедрах ведеться розробка близько 20 науково-дослідних тем, низка з яких фінансується за рахунок коштів держбюджету.

Якісну підготовку наукових кадрів здійснює аспірантура Маріупольського державного університету. Окрім того, успішно функціонують спеціалізовані вчені ради із захисту кандидатських дисертацій. Не менш активно розвивається студентська наука. У роботі студентських наукових товариств беруть участь понад 1600 студентів вишу, які щороку публікують понад 1500 статей і тез доповідей.

З 2008 року МДУ видає «Вісник Маріупольського державного університету», який наразі налічує п'ять серій: «Філологія», «Філософія. Соціологія. Культурологія», «Історія. Політологія», «Економіка», «Право». Усі серії наукового видання «Вісник МДУ» включені до міжнародних наукометричних баз, зокрема до «Index Copernicus International». Крім того, доступ до них здійснюється через найбільшу у світі бібліографічну базу даних WorldCat і пошукову службу Bielefeld Academic Search Engine (BASE).

В умовах складної військово-політичної ситуації у регіоні роль Маріупольського державного університету як центру соціальної, культурної та волонтерської активності стрімко зростає. Відчуваючи велику відповідальність за майбутнє Маріуполя та України, колектив МДУ продовжує стабільно працювати, будувати і втілювати у життя масштабні плани, брати активну участь у громадському житті міста і країни, зміцнювати міжнародні зв'язки та свої позиції у європейському науково-освітньому просторі.

Разом з тим першочерговим завданням університету, як і раніше, залишається формування інтелектуальної еліти українського суспільства, виховання справжніх патріотів України.

З глибокою повагою
ректор МДУ,
Почесний Генеральний консул
Республіки Кіпр у Маріуполі

проф. К. Балабанов

ЗМІСТ

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ

Кожухова Т.В. ЗАКОНОМІРНОСТІ Й ТЕНДЕНЦІЇ ЕВОЛЮЦІЇ ТЕОРІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ.....	8
Алексич К. О. МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПРОДУКЦІЇ ЯК ОСНОВНОГО ВАЖЕЛЮ ЕФЕКТИВНОГО УПРАВЛІННЯ ДІЯЛЬНІСТЮ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ.....	16

НАЦІОНАЛЬНА ТА РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Крилов Д. В. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ РЕАЛІЗАЦІЇ ІНВЕСТИЦІЙНИХ ПРОЕКТІВ НА ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВАХ.....	27
Parmacli D., Ianioglu A. MAIN DIRECTIONS OF STRENGTHENING ECONOMIC SECURITY OF THE ENTERPRISE.....	35
Мартінович В.Г., Плигач К.Д. АНАЛІЗ ІСНУЮЧИХ МЕТОДИЧНИХ ПІДХОДІВ ДО ДІАГНОСТИКИ РІВНЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ	46
Романовська Ю. А. ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ РОЗВИТКУ ФОНДУ ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА.....	52
Marena T. V. FINANCIAL ISSUES OF REGIONAL DEVELOPMENT AND INTERREGIONAL COOPERATION OF UKRAINIAN REGIONS	60
Завора Т.М., Гулай О.В. ТЕНДЕНЦІЇ ЗМІНИ ДЕРЖАВНОГО БОРГУ УКРАЇНИ ТА ДЕФІЦИТУ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ В ЧАСОВОМУ АСПЕКТІ.....	66

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МАРКЕТИНГУ ТА МЕНЕДЖМЕНТУ

Носань Н.С. РОЛЬ БРЕНДУ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЕФЕКТИВНОЇ МАРКЕТИНГОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА.....	76
Кислова Л.А. ЗАСТОСУВАННЯ БЕНЧМАРКІНГУ В УПРАВЛІННІ ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ МЕТАЛУРГІЙНИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	81
Толпежников Р. О. ФОРМУВАННЯ ПАРАДИГМИ ЕКО-МАРКЕТИНГУ НА ПРОМИСЛОВОМУ ПІДПРИЄМСТВІ.....	89

СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО ТА ЕКОНОМІКА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Калініна С.П., Давидюк Л.П. СОЦІАЛЬНІ ВИМІРИ ТРАНСФОРМАЦІЇ МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН: ТРУДОРЕСУРСНИЙ АСПЕКТ	97
Vasylenko A. THE PRECONDITIONS FOR THE REGIONAL CURRENCY UNIONS FORMATION....	105
Захарова О.В. РОЗВИТОК СВІТОВОГО АВІАЦІЙНОГО ТРАНСПОРТУ В УМОВАХ ПОСИЛЕННЯ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ.....	112
Putkaradze R. ECONOMIC GROWTH AND THE CHALLENGES OF GETTING CLOSER WITH THE EU FOR GEORGIA.....	121
Беззубченко О.А., Хоцька Я.О. ОЦІНКА ПЕРСПЕКТИВ РОЗВИТКУ МІЖРЕГІОНАЛЬНИХ ТОРГОВО- ЕКОНОМІЧНИХ ЗАВ'ЯЗКІВ УКРАЇНИ З КРАЇНАМИ ЄС.....	125
Балабанова Н.В. ЕКОНОМІЧНІ НАСЛІДКИ СТВОРЕННЯ ЗОНИ ВІЛЬНОЇ ТОРГІВЛІ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ЄС.....	134
Черніченко Г.О., Мігюшкіна Х.С. ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ЕКОЛОГІЗАЦІЇ МІЖРЕГІОНАЛЬНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА.....	143
Vulatova O. REGIONALIZATION OF THE WORLD ECONOMY.....	153
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ.....	162

CONTENTS

ECONOMIC THEORY

Kozhukhova T.V.

PATTERNS AND TRENDS IN THE EVOLUTION OF THE THEORY OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT.....7

Aleksych K.

METHODICAL FORMATION ASPECTS OF PRODUCT COMPETIVENESS AS THE MAIN LEVER OF THE EFFECTIVE MANAGEMENT OF ECONOMIC ENTITIES ACTIVITY....16

NATIONAL AND REGIONAL ECONOMY

Krylov D. V.

FEATURES OF FORMATION THE ORGANIZATIONAL-ECONOMIC MECHANISM OF REALISATION THE INVESTMENT PROJECTS AT INDUSTRIAL ENTERPRISES.....27

Parmacli D., Ianioglo A.

MAIN DIRECTIONS OF STRENGTHENING ECONOMIC SECURITY OF THE ENTERPRISE.....35

Martinovych V., Plyhach K.

ANALYSIS OF EXISTING METHODICAL APPROACHES OF DIAGNOSIS OF ECONOMIC SECURITY AT AGRICULTURAL ENTERPRISES.....46

Romanovska Y.

THE DEVELOPMENT FORMATION MECHANISM OF THE ENVIRONMENTAL PROTECTION FUND.....52

Marena T. V.

FINANCIAL ISSUES OF REGIONAL DEVELOPMENT AND INTERREGIONAL COOPERATION OF UKRAINIAN REGIONS.....60

Zavora T.M., Gulay O.V.

TRENDS IN GOVERNMENT DEBT AND UKRAINE STATE BUDGET DEFICIT IN THE TIME ELEMENT.....66

ACTUAL PROBLEMS OF MARKETING AND MANAGEMENT

Nosan N.

BRAND ROLE IN PROMOTING EFFECTIVE MARKETING OF ENTERPRISE.....76

Kyslova L.

USAGE OF BENCHMARKING IN THE MANAGEMENT OF ECONOMIC SECURITY ON METALLURGICAL ENTERPRISES.....81

Tolpezhnikov R.

FORMATION PARADIGM OF ECO-MARKETING IN INDUSTRIAL ENTERPRISES.....89

WORLD ECONOMY, THE ECONOMY OF FOREIGN COUNTRIES

Kalinina S., Davydiuk L.

SOCIAL DIMENSION TRANSFORMATION OF INTERNATIONAL ECONOMIC
RELATIONS: ASPECT OF LABOR RESOURCE USE.....97

Vasylenko A.

THE PRECONDITIONS FOR THE REGIONAL CURRENCY UNIONS FORMATION.....105

Zakharova O.

WORLD AIR TRANSPORT DEVELOPMENT IN TERMS OF GLOBALIZATION
PROCESSES INTENSIFICATION.....112

Putkaradze R.

ECONOMIC GROWTH AND THE CHALLENGES OF GETTING CLOSER WITH THE EU
FOR GEORGIA.....121

Bezzubchenko O., Khotska Y.

ASSESSMENT OF PROSPECTS FOR INTERREGIONAL TRADE AND ECONOMIC
RELATIONS DEVELOPMENT BETWEEN UKRAINE AND EU COUNTRIES.....125

Balabanova N.V.

ECONOMIC IMPACT FTA EU-UKRAINE.....134

Chernichenko G., Mityushkina H.

THEORY AND PRACTICE GREENING INTERREGIONAL COOPERATION.....143

Bulatova O.

REGIONALIZATION OF THE WORLD ECONOMY.....153

CONTRIBUTORS.....162

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ

УДК 330.34

Т.В.Кожухова

ЗАКОНОМІРНОСТІ Й ТЕНДЕНЦІЇ ЕВОЛЮЦІЇ ТЕОРІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

У статті досліджено закономірності й тенденції еволюції теорії сталого розвитку. Розглянуто еволюцію ідей щодо взаємодії людини та природи. Визначено етапи формування та еволюції концепції сталого розвитку.

Ключові слова: сталий розвиток, еволюція, економічне зростання, соціальний прогрес, навколишнє середовище

Постановка проблеми. У наш час, коли серйозну стурбованість світового співтовариства викликають кількість злиденного населення, посилення нерівності всередині країн та між ними, глобальні загрози здоров'ю людей, виснаження природних ресурсів і погіршення стану навколишнього середовища, однією з найбільш підтримуваних концепцій розвитку суспільства є концепція сталого розвитку, що побудована на збалансованості його економічної, соціальної та екологічної складових. Дослідження формування та еволюції теорії сталого розвитку є необхідним для обґрунтування доцільності управління процесами розвитку та розроблення заходів щодо його удосконалення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Передумови до створення концепції сталого розвитку склалися ще з часів античних філософів, що пов'язано з науковим осмисленням особливостей взаємодії людини та природи, ролі людини у зміні навколишнього середовища. Це відображено у працях Платона [1], Аристотеля [2], Ж.-Ж.Руссо [3], Т.Р. Мальтуса [4], В.І.Вернадського [5], К.Е.Ціолковського [6], П.Тейяра де Шардена [7], Б.Коммонера [8], А.Д.Сахарова [9]. Сталий розвиток як концептуальну основу трансформації світової економіки досліджував Є.Ю. Какутич [10], передумови формування, сутність та еволюцію концепції сталого розвитку розглядали М.С. Пашкевич і В.М. Шаповал [11], питання переосмислення теорії економічного зростання та концепції сталого розвитку вивчали Р.М.Нуртдинов і А.Р.Нуртдинов [12], теоретичні й політичні аспекти сталого розвитку проаналізовано українськими вченими О.Г.Білорусом і Ю.М.Мацейко [13]. Попри розмаїття наукових праць, процеси, що відбуваються у сфері сталого розвитку, потребують постійної уваги. Підвищення ефективності управління процесом сталого розвитку зумовлює необхідність дослідження закономірностей та тенденцій еволюції теорії сталого розвитку.

Мета статті. Мета статті полягає в дослідженні основних закономірностей та тенденцій еволюції теорії сталого розвитку, визначенні її основних етапів.

Виклад основного матеріалу. Починаючи розгляд еволюції теорії сталого розвитку, варто зазначити, що існують різні точки зору на періодизацію становлення уявлень у цій сфері. Так, Є.Ю.Какутич виділяє 5 етапів «еволюції сталого розвитку як всесвітнього світогляду: 1) 50-ті рр. ХХ ст. – усвідомлення глобальності й масштабності змін, що відбуваються, спроби оцінки наслідків як локальних, так і глобальних змін, і перші спроби об'єднання зусиль; 2) 1960-1970 рр. – усвідомлення неможливості та неефективності вирішення проблем тільки на глобальному рівні, що передбачає зниження рівня добробуту і зміни виробничих окремих укладів країн заради

загального блага; 3) 1970-1980 рр. – активізація територіальних і транскордонних процесів для вирішення екологічних та інших проблем; 4) ренесанс сталого розвитку, повсюдне поширення цього терміна і впровадження сталості, як однієї з необхідних цілей у рамках планів, програм і політик на різних рівнях; 5) сталий розвиток, з однієї сторони, є невід'ємною органічною частиною процесу управління і планування, з іншої сторони спостерігається зменшення актуальності даної проблематики, витіснення її на другий план як звичного необхідного атрибуту...» [10, с.63].

М.С.Пашкевич, В.М.Шаповал розділяють еволюційний період, протягом якого формувалася концепція сталого розвитку, на три етапи: 1) 1972 – 1991 рр. – етап формування концепції (домінуюча ідея збереження навколишнього середовища, приєднання до неї ідеї високих соціальних стандартів життя); 2) 1992 – 2000 рр. - етап її подання, розгляду і прийняття в наукових і політичних колах (прийняття ідеї гармонійно збалансованої взаємодії економічної, соціальної та екологічної систем); 3) 2000 – дотепер – етап пост-вдосконалення (внесення коректив, розробки планів з реалізації концепції, обґрунтування напрямків її розвитку) [11].

О.Г.Білорус, Ю.М.Мацейко вважають «початком формування концепції сталого розвитку з її комплексністю та інтегрованістю складових компонентів - економічної, соціальної та екологічної» прийняту ООН у 1969 р. «Декларацію соціального прогресу та розвитку» [13, с.53], яка проголосила, що «міжнародний мир та безпека, з одного боку, і соціальний прогрес і економічний розвиток, з іншого, є тісно взаємопов'язаними і впливають один на одного» [14].

Наведені точки зору науковців не дають конкретного уявлення про формування теорії сталого розвитку, тому необхідним є більш детальний розгляд еволюції ідей щодо взаємодії людини та природи.

Ідея устрою «ідеальної» або «справедливої» держави запропонована давньогрецьким філософом Платоном (428/7 р. до н.е. – 347 р. до н.е.) [1]. Як зазначають В.Д.Базилевич і В.В.Ільїн, досліджуючи філософію економіки, «створена ним концепція ідеальної держави розширила знання про людину і суспільство, змусила задуматися над проблемами приватної, особистої і суспільної власності ...» [15, с. 104]. Початок соціальної і політичної філософії, політології та теорії управління поклав давньогрецький філософ і вчений Аристотель (335 – 322 до н.е.) [2].

Опису ідеальної держави, побудованої на принципах справедливості, що сприяють стабільному розвитку суспільства, присвячені праці англійського гуманіста і державного діяча, одного з основоположників утопічного соціалізму Т.Мора («Утопія», 1516 р. - відображена держава, де немає приватної власності й узагальнені виробництво і побут, праця є обов'язком для всіх, розподіл відбувається за потреби) та італійського філософа Т.Кампанелли («Місто сонця», 1602 р. - твір про ідеальну громаду, що характеризується відсутністю приватної власності, сім'ї, державним вихованням дітей, розвитком науки і просвітою) [16].

Перша спроба пояснення причин соціальної нерівності була зроблена французьким просвітителем Ж.-Ж.Руссо у 1755 р. («Міркування про походження і основи нерівності між людьми»): «...рівність могла б зберегтися, якщо б люди володіли однаковими здібностями...» [3]. Розглядаючи шляхи вирішення проблеми соціальної нерівності Ж.-Ж.Руссо пропонував надати людям можливість відповідати своїй природі: «тим самим ви вкладете в їх серця закон гуртожитку; люди, здатні до нього за своєю природою, ...вони стануть єдині, стануть добрими, стануть щасливі, та їх добробут буде добробутом Держави...» [3].

Англійський економіст Т.Р.Мальтус у 1798 р. поставив під сумнів безмежність людського розвитку в «Есе про принципи народонаселення» та поклав початок теорії про обмеженість природних ресурсів, вважаючи, що чисельність людей зростає в

геометричній прогресії, тоді як засоби для існування – в арифметичній: «ми можемо визнати безперечним те положення, що якщо зростання населення не затримується якими-небудь перешкодами, то це населення подвоюється кожні 25 років і, отже, зростає в кожний наступний 25-річний період у геометричній прогресії ... виходячи з сучасного стану заселення земель, ми вправі сказати, що засоби існування за найсприятливіших умов застосування людської праці ніколи не можуть зростати швидше, ніж у арифметичній прогресії» [4, с.10 -12].

У середині XIX ст. виникає так званий «російський космізм» — філософсько-культурний світогляд, у якому «людина розглядається з точки зору його відповідності гармонійному порядку космопланетарного цілого, як частина свідомого розвитку природи й суспільства» [17]. Російський вчений В.І.Вернадський, творець вчення про біосферу та її еволюцію, про потужний вплив на довкілля людини і перетворення сучасної біосфери в ноосферу (сферу розуму), на початку 1880-х рр. говорить про значний вплив діяльності людини на Землю, про зміни вигляду Землі внаслідок сучасних масштабів перетворювальної діяльності людини: «ніколи людина не мала такого впливу на навколишню природу, як тепер, ще ніколи цей вплив не був таким різноманітним і таким сильним» (1882 р.) [5, с. 152.], «по мірі того, як загальнолюдська культура поширюється на все більший район земної кулі, перед людством ясніше стає питання про обмеженість тих корисних сил, які зосереджені в оточуючій його природі. По мірі того, як наукове знання все більше охоплює навколишнє життя, поширюється турбота про майбутнє, про охорону для нащадків багатств природи, дбайливого їх споживання» (1915 р.) [5, с. 165.].

У «Ідеальному устрої життя» (1917 р.) російський учений К.Е.Ціолковський розглядає питання виживання людства та його розвитку: говорячи про «багатства людини», зазначає, що вони «безмежні, потрібно тільки вміння їх взяти», про «поверхню землі» - «земля теплих країн, навіть при сучасному стані агрономії, може давати продуктів харчування в 2.000 разів більше, ніж потрібно, і, отже, може прогодувати згодом у тисячі разів більше людей, ніж тепер», про «енергії сонячних променів» - «якщо тепер земля може прогодувати до 5.000 разів більше, ніж є на ній народу, то з часом прогодує у 50.000 разів більше» [6, с. 4-7].

У 1938 – 1940 рр. французький філософ і теолог П.Тейяр де Шарден у монографії «Феномен людини» виклав ноосферну концепцію, основна ідея якої полягала у виникненні розуму як закономірного явища ускладнення і самопізнання світобудови, трансформації біологічної еволюції в соціальну, заміни природного штучним в результаті діяльності людини [7].

З початку 1970-х рр. активізується інтерес вчених до проблем у сфері навколишнього середовища. У 1971 р. американський біолог і еколог Б.Коммонер у книзі «Коло, що замикається: природа, людина, технологія» наголошує на тому, що «криза навколишнього середовища – це сигнал наближення катастрофи» [8, с.13]. На його думку, «головний урок, який слід витягти як з кризи навколишнього середовища, так і з проблеми народонаселення, полягає у визнанні того факту, що, якщо ми хочемо вижити і зберегти наші природні багатства і наші гуманні принципи, ми повинні нарешті знайти соціальні способи боротьби з соціальними лихами, які загрожують і тому, й іншому» [8, с.180]. Відмічаючи те, що «криза довкілля є результатом безгосподарського ставлення суспільства до світових ресурсів», Б.Коммонер вважає можливим подолання кризи за умови приведення соціального устрою людського суспільства в гармонію з екосферою [8, с.215].

Однією з перших спроб наукового осмислення глобальних проблем і можливих шляхів розвитку людства була спроба, зроблена Римським клубом - міжнародною організацією, що об'єднує вчених, громадських і політичних діячів світу. Перед клубом

були поставлені дві цілі: сприяти усвідомленню труднощів, що виникають перед людством, та шляхом впливу на суспільну свідомість сприяти виправленню цієї ситуації. У 1972 р. у США опублікована доповідь Римського клубу «Межі зростання» [18], у якій спрогнозовано розвиток цивілізації з урахуванням екологічних обмежень та визначено, що до 2050 р. сировинні ресурси будуть вичерпані, а брак продовольства стане катастрофічним. У доповіді визначено завдання досягнення екологічної та економічної стабільності, глобальної рівноваги в світі. У наступних доповідях Римського клубу прогнозувалося, що виробниче зростання західних країн скоро припиниться через швидке виснаження ресурсів і забруднення довкілля, для запобігання катастрофі пропонувалося перейти до «органічного зростання» - диференційованого розвитку, встановленню світового порядку й контролю над використанням ресурсів («Людство на поворотному пункті», 1974 р.); зазначалося, що «типова для багатого світу ідеологія зростання проявила себе як стимул надспоживання товарів. Турбота виключно про економічне зростання може сприяти саме руйнівній дії на мораль і моральність» («Перегляд міжнародного порядку», 1975 р.); визначено, що межі економічного зростання, труднощі з енергетичними, сировинними та продовольчими ресурсами пов'язані з соціальною організацією суспільства, тому необхідною є побудова нового суспільства, здатного забезпечити поліпшення «якості життя» населення Землі («За межами століття марнотратства», 1976 р.); на основі аналізу «атласу сучасних цілей», проведеного на національному і транснаціональному рівнях визнано необхідність переорієнтації організацій, корпорацій, країн, націй і держав на «глобальні цілі, досягнення яких передбачає встановлення спільності світової солідарності, сприяє задоволенню потреб людства в безпеці, забезпеченні продовольством, розумне використання природних ресурсів, розвиток суспільства в напрямку підвищення «якості життя» кожної людини («Цілі для людства», 1977) [18].

У 1974 р. радянський фізик-теоретик, лауреат Нобелівської премії миру за 1975 р. А.Д.Сахаров у праці «Світ через півстоліття», відзначаючи те, що «зростання населення, виснаження природних ресурсів – це такі фактори, які роблять абсолютно неможливим повернення людства до так званого «здорового» життя минулого...», запропонував ідею конвергентного розвитку капіталістичних і соціалістичних країн [9].

Отже, виходячи з вищезазначеного, еволюцію ідей щодо взаємодії людини та природи до початку 1970-х рр. можна розділити на такі етапи: 1) утопічні ідеї устрою «ідеальної» держави, побудованої на принципах справедливості, що сприяють стабільному розвитку суспільства; 2) ідеї соціального устрою, що визначає шлях розвитку людини; 3) усвідомлення впливу людини на навколишнє середовище та необхідності взаємодії суспільства, природи та людини.

Вирішальну роль у формуванні концепції сталого розвитку з 1970-х рр. починає відігравати ООН: усвідомлення необхідності сприяння останньому знаходить відображення в усіх сферах її діяльності. Варто зазначити, що протягом 1940-1960-х рр. зусилля світової спільноти були спрямовані на економічне зростання, подолання відсталості малорозвинених країн (МРК) шляхом сприяння індустріалізації (через залучення іноземних інвестицій в економіку). Велика невідповідність між життєвим рівнем у розвинених країнах і МРК, терміновість і важливість прискорення економічного та соціального розвитку МРК визначили необхідність прийняття у 1961 р. першої міжнародної стратегії ООН - програми міжнародного економічного співробітництва «Декада розвитку» (мета - досягнення до кінця десятиліття коефіцієнта річного зростання сукупного національного доходу не менше ніж 5%) [14].

У 1970-х рр. стало зрозумілим, що економічне зростання само по собі не може забезпечити загального добробуту, розпочалася боротьба з бідністю шляхом переключення уваги на внутрішні джерела МРК (програми розвитку сільського

господарства та соціального захисту), відбувається орієнтація на базові потреби людини: освіти, харчування, охорону здоров'я, санітарію та зайнятість для бідних. Як відмічає американський економіст Дж. М.Харріс, «попри те, що у всьому світі більшість країн досягла значних успіхів у економічному зростанні та соціальному прогресі, досвід розвитку у світовому масштабі дав можливість розкрити такі недоліки: нерівномірність розподілу переваг розвитку, збільшення нерівності доходів, зростання кількості бідних людей; негативний вплив розвитку на довкілля та соціальні структури (спустошеність лісів, водних систем, екстремальні забруднення, відсутність доступу до транспорту, водопостачання, каналізації та інфраструктури» [19]. Отже, зростаюче усвідомлення суспільством вищезазначених проблем визначило необхідність переходу від кількісного зростання до якісного та привело до все більш широкого визнання нового поняття – сталий розвиток.

У 1972 р. на конференції ООН з проблем навколишнього середовища (м. Стокгольм) розглянуто взаємозв'язок між економічним розвитком і погіршенням стану довкілля. З появою розуміння необхідності в новому типі розвитку, що забезпечує економічний добробут нинішнього та майбутнього поколінь, у 1983 р. Генеральною Асамблеєю (ГА) ООН створена Міжнародна комісія з навколишнього середовища та розвитку.

Поява безпосередньо ідеї сталого розвитку, за загальноновизнаною думкою, пов'язана з діяльністю Міжнародної комісії з навколишнього середовища і розвитку під керівництвом Г.Х. Брундтланд та її доповіддю «Наше спільне майбутнє», представленій ГА ООН у 1987 р. Комісією Брундтланд до широкого вживання було введено поняття «сталий розвиток», під яким розуміється «процес, що задовольняє потреби сучасності, не підриваючи здатність майбутніх поколінь до задоволення власних потреб» [20]. Аналізуючи концепцію Брундтланд, О.Г.Білорус, Ю.М.Мацейко зазначають, що «мова йде про таку екологічно-економічну модель розвитку, про таку переорієнтацію економічного зростання, яка, в першу чергу, повинна піти назустріч загальним потребам світової бідності, а також зменшити нинішній страшний тиск економічної активності на навколишнє середовище» [13, с.58].

Хоча конференції ООН з проблем навколишнього середовища і розвитку почали проводитися з 1972 р., включення в політику розвитку екологічної складової відбулося тільки на початку 1990-х рр. Конференція ООН у м. Ріо-де-Жанейро (1992 р.) визначила новий шлях до добробуту людства - шлях сталого розвитку: захист довкілля став невід'ємною частиною процесу розвитку, найбільш повно були сформульовані принципи сталого розвитку, було наголошено на необхідності комплексного підходу до проблем довкілля і розвитку, спільних зусиль на основі глобального партнерства [21].

У 2000 р. прийнято «Декларацію тисячоліття ООН», у якій були визначені цілі розвитку тисячоліття (ЦРТ): ліквідація бідності та голоду; досягнення загальної початкової освіти; заохочення рівності жінок і чоловіків, розширення прав і можливостей жінок; скорочення дитячої смертності; поліпшення материнського здоров'я; боротьба з ВІЛ/Снідом, малярією та іншими захворюваннями; забезпечення екологічної стійкості; формування глобального партнерства з метою розвитку [22].

У 2012 р. конференція ООН зі сталого розвитку у м.Ріо-де-Жанейро визнала, що «планета знаходиться у стані безпрецедентної кризи, існуюча модель глобального розвитку є нераціональною» [23], необхідним є пошук нового шляху. Сталий розвиток визначено як цілісне поняття, що включає економічний, соціальний, екологічний виміри та належне управління; вироблено низку дієвих заходів щодо створення «зеленої» економіки.

У 2015 р. Саміт ООН (м. Нью-Йорк) затвердив підсумковий документ «Перетворення нашого світу: порядок денний у сфері сталого розвитку на період до

2030 р.» [24] та визначив 17 цілей, що передбачають продовження роботи, розпочатої в період дії ЦРТ, сформульованих у Декларації тисячоліття. У тому ж році на Конференції сторін Рамкової конвенції ООН про зміну клімату прийнято Паризьку угоду [25], яка визначила напрямок подальших зусиль щодо утримання зростання температури на рівні нижче 2 градусів.

Отже, з точки зору періодизації еволюційного процесу осмислення світовим співтовариством необхідності взаємодії трьох складових сталого розвитку (економічної, соціальної та екологічної) і прийняття документів ООН, спрямованих на вирішення питань у цій сфері, можна виділити три етапи (табл.1).

Таблиця 1

Етапи формування та еволюції концепції сталого розвитку

Етап	Період	Характеристика етапу
Усвідомлення взаємозв'язку економічного та соціального факторів розвитку	1945 – 1970 рр.	Створення ООН з метою підтримки і зміцнення міжнародного миру і безпеки, розвитку співробітництва між державами у вирішенні міжнародних проблем економічного, соціального, культурного і гуманітарного характеру. Концентрація уваги на проблемах соціально-економічного розвитку країн. Визнання взаємопов'язаності економічного та соціального розвитку.
Усвідомлення необхідності сталого розвитку у трьох його складових: економічній, соціальній та екологічній	1971 – 1991 рр.	Усвідомлення «кризи навколишнього середовища як сигналу наближення катастрофи». Підключення суспільства до вирішення екологічних проблем. Розгляд взаємозв'язку між економічним розвитком і погіршенням стану довкілля (Конференція ООН з проблем навколишнього середовища, м. Стокгольм, 1972). Введення терміну «сталий розвиток» Міжнародною комісією з навколишнього середовища і розвитку в доповіді «Наше спільне майбутнє» (1987 р.). Поява концепції сталого розвитку як альтернативи розвитку, заснованому на необмеженому економічному зростанні.
Розробка та виконання конкретного плану дій у сфері сталого розвитку	1992 – дотепер	Активізація зусиль міжнародного співтовариства у сфері сталого розвитку. Досягнення усіма урядами країн – членів ООН угоди щодо концепції сталого розвитку, прийняття Декларації з навколишнього середовища і розвитку, плану дій щодо сталого розвитку «Порядок денний на XXI століття» (Конференція ООН з навколишнього середовища та розвитку, м.Ріо-де-Жанейро, 1992 р.). Ухвалення Декларації тисячоліття ООН (2000 р.). Прийняття документу саміту ООН «Порядок денний у сфері сталого розвитку на період до 2030 р.» (2015 р.), Паризької угоди згідно рамкової конвенції ООН про зміну клімату (2015 р.)

Висновки. За результатами дослідження можна зробити такі висновки: попри те, що передумови до створення концепції сталого розвитку склалися ще з часів античних філософів, тільки з 1970-х рр. відбувається усвідомлення необхідності взаємодії суспільства і природи та переходу від кількісного зростання до якісного, тобто до сталого розвитку, що включає економічну, соціальну та екологічну складові; з 1992 р. здійснюється розробка та виконання конкретного плану дій у сфері сталого розвитку. Наразі вирішальну роль в еволюції цієї концепції відіграє ООН, за ініціативами якої визначаються цілі та завдання у сфері сталого розвитку.

Список використаної літератури

1. Платон. Политика: наука об управленні государством/ Платон, Аристотель. М., 2003; Platon. Politika: nauka ob upravlenii gosudarstvom/ Platon, Aristotel. M., 2003.
2. Аристотель. Политика. Афинская полития. - М., 1997. – 459 с.; Aristotel. Politika. Afinskaya politiya. - M., 1997. – 459 s.
3. Руссо Ж.-Ж. Трактаты [Электронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.marsexx.ru>; Russo Zh.-Zh. Traktaty [Elektronnyy resurs]. - Rezhim dostupu: <http://www.marsexx.ru>
4. Мальтус Т.Р. Опыт закона о народонаселении. - Петроком. - 1993.- 137 с.; Maltus T.R. Opyt zakona o narodonaselenii. - Petrokom. 1993. 137 s.
5. Вернадский В.И. Биосфера и ноосфера. – М.: Наука, 1989. – 261 с.; Vernadskiy V.I. Biosfera i noosfera. – М.: Nauka, 1989. – 261 s.
6. Циолковский К.Э. «Идеальный строй жизни»/Журнал «Самообразование». - М., 1998 г. 31 с.; Tsiolkovskiy K.E. «Idealnyy stroy zhizni». - Zhurnal «Samoobrazovanie». - M., 1998. - 31 s.
7. Тейяр де Шарден, П. Феномен человека . – М., 1987. – 239 с.; Teuyar de Sharden, P. Fenomen cheloveka . – М., 1987. – 239 s.
8. Коммонер Б. Замыкающийся круг: природа, человек, технология. Гидрометеиздат, Ленинград, 1974. - 278 с.; Kommoner B. Zamykayushchiysya krug: priroda, chelovek, tekhnologiya. Gidrometeoizdat, Leningrad, 1974. - 278 s.
9. Сахаров А.Д. Мир через полвека [Электронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.sakharov-archive.ru>; Sakharov A.D. Mir cherez polveka [Elektronnyy resurs] Rezhim dostupu: <http://www.sakharov-archive.ru>
10. Какутич Е.Ю. Устойчивое развитие как концептуальная основа трансформации мировой экономики/ Е.Ю.Какутич// Механизм регулювання економіки, 2010.-№ 1. – С. 62-74; Kakutich Ye.Yu. Ustoychivoe razvitie kak kontseptualnaya osnova transformatsii mirovoy ekonomiki/ Ye.Yu.Kakutich// Mekhanizm regulyuvannya ekonomiki, 2010. - № 1. S. 62-74
11. Пашкевич М.С. Предпосылки формирования, сущность и эволюция концепции устойчивого развития/ М.С.Пашкевич, В.М.Шаповал//[Электронний ресурс]. - Режим доступу: <http://oaji.net> ; Pashkevich M.S. Predposylki formirovaniya, sushchnost i evolyutsiya kontseptsii ustoychivogo razvitiya/ M.S.Pashkevich, V.M.Shapoval [Elektronnyy resurs] Rezhim dostupu: <http://oaji.net>
12. Нуртдинов Р.М. От теории экономического роста к концепции устойчивого развития: вопросы переосмысления/ Р.М.Нуртдинов, А.Р.Нуртдинов// [Электронний ресурс]. – Режим доступу: <http://cyberleninka.ru/>; Nurtdinov R.M. Ot teorii ekonomicheskogo rosta k kontseptsii ustoychivogo razvitiya: voprosy pereosmysleniya/ R.M.Nurtdinov, A.R.Nurtdinov [Elektronnyy resurs] Rezhim dostupu: <http://cyberleninka.ru/>
13. Белорус О.Г. Глобальное устойчивое развитие/ О.Г.Белорус, Ю.М.Мацейко. – К.: КНЕУ, 2006. – 488 с.; Belorus O.G. Globalnoe ustoychivoe razvitie/ O.G.Belorus, Yu.M.Matseyko. – К.: KNEU, 2006. – 488 s.
14. UN General Assembly Resolutions [Electronic resource] Mode of access: <http://www.un.org/>
15. Базилевич В.Д. Философия экономики. История/ В.Д.Базилевич, В.В.Ильин. – К.: Знання, 2011. – 927 с.; Bazilevich V.D. Filosofiya ekonomiki. Istoriya/ V.D.Bazilevich, V.V.Ilin. – К.: Znannya, 2011. – 927 s.
16. Советский энциклопедический словарь. – М. «Советская энциклопедия», 1990. – 1630 с.; Sovetskiy entsiklopedicheskiy slovar. – М. «Sovetskaya entsiklopediya»,

1990. – 1630 s.

17. Русский космизм [Электронный ресурс] Режим доступа: <http://cosmizm.ru/>;
Russkiy kosmizm [Elektronnyy resurs] Rezhim dostupu: <http://cosmizm.ru/>

18. Reports to the Club of Rome [Electronic resource] Mode of access:
<http://www.clubofrome.org>

19. Harris J.M. (2000) Basic Principles of Sustainable Development [Electronic resource] Mode of access: <http://ase.tufts.edu/>

20. World Commission on Environment and Development «Our Common Future»/
Ed.G.Bruntdland. – Oxford: Oxford Univ.Press, 1987. – 400 p.

21. Report of the UN conference on environment and development (Rio de Janeiro,
1992) [Electronic resource] Mode of access: <http://www.un.org/>

22. UN Millennium Declaration Resolution (2000) [Electronic resource] Mode of
access: <http://www.un.org/>

23. The future we want (2012) [Electronic resource] Mode of access: [https://](https://www.un.org/)
<http://www.un.org/>

24. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development (2015)
[Electronic resource] Mode of access: www.un.org

25. Adoption of the Paris agreement (2015) [Electronic resource] Mode of access:
<https://assets.documentcloud.org>

Стаття надійшла до редакції 25.06.2016.

T. Kozhukhova

PATTERNS AND TRENDS IN THE EVOLUTION OF THE THEORY OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

The article is devoted to the main patterns and trends in the evolution of the theory of sustainable development, which require constant attention in order to improve process management in the field of development. The stages of evolution of ideas about the interaction between man and nature have been identified with the help of the analysis of the first attempts at understanding the possible ways of human development made by philosophers and economists by the 1970s.: 1) utopian idea of "ideal" state system built on the principles of justice, contributing to stable social development; 2) the idea of social organization that defines the path of human development; 3) awareness of the human impact on the environment and of the need for interaction between society, nature and man. The decisive role in forming the UN and the evolution of the concept of sustainable development has been determined. In terms of periodization of the evolutionary process of the world community understanding of the necessity of interaction of components of sustainable development (economic, social and environmental) and the adoption of United Nations documents to address issues in this area, the stages of evolution theory of sustainable development have been determined: 1) understanding the relationship between economic and social factors of development (1945 - 1970 years); 2) awareness of the need for sustainable development in its three components: economic, social and environmental (1971 - 1991); 3) development and implementation of a specific action plan on sustainable development (1992 - present). Taking into account the specified stages of formation and evolution of the theory of sustainable development is necessary to cover basic theoretical positions and to develop the measures to improve the management of the development process.

Keywords: sustainable development, evolution, economic growth, social progress, environment

УДК 330.46

К. О. Алексич

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПРОДУКЦІЇ ЯК ОСНОВНОГО ВАЖЕЛЮ ЕФЕКТИВНОГО УПРАВЛІННЯ ДІЯЛЬНІСТЮ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

У статті досліджено методичні аспекти формування конкурентоспроможності продукції. Побудовано концептуальну модель та механізм оцінки конкурентоспроможності продукції, складено систему параметрів та факторів її формування. Розглянуто методика обґрунтування та економіко-математичну модель оптимізації рівня конкурентоспроможності продукції.

Ключові слова: конкурентоспроможність, конкурентні переваги, конкурентна стратегія, концептуальна модель, оптимізаційне моделювання.

Постановка проблеми. У сучасних ринкових умовах виникає необхідність у розробці концепції оцінки, управління та підвищення рівня конкурентоспроможності (далі - КС) та пошуку підходів, які передбачають врахування ринкового чинника з використанням інтегрованих маркетингових та інформаційних комунікацій, переорієнтації від адміністративних важелів контролю до організаційно-економічних методів управління, гнучкої системи стандартизації та сертифікації продукції. У першу чергу, це зумовлено тим, що суб'єкти господарювання стикаються з низкою проблем зовнішнього і внутрішнього характеру: незахищеністю ринку від неякісної продукції, невикористанням у повному обсязі досягнень НТП, неефективною конкурентною стратегією, тиском з боку конкурентів, неефективністю управління інноваціями та управлінською структурою, нерозвиненістю системи інноваційної політики, маркетингу технологій, роботи з клієнтами, нераціональним поєднанням тактичних і стратегічних цілей, браком інформації про нові ринки збуту, слабким рівнем кооперування та інтегрування тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблеми КС продукції присвячено праці як вітчизняних науковців, зокрема Г.Л. Азоева, Г.Л. Багієва, І.В. Максимової, Р.Є. Мансурова, Р.А. Фатхутдинова, так і зарубіжних вчених І. Ансоффа, П. Діксона, Ф. Котлера, Ж.Ж. Ламбена, М. Портера та ін. Проте недостатньо повно досліджено проблеми формування концепції та комплексу завдань забезпечення, управління та підвищення рівня КС продукції як цілісної виробничої системи, що виникає при розробці конкурентної стратегії, діагностики її розвитку та методичних аспектів обґрунтування, розробки механізмів реалізації за допомогою методів економіко-математичного моделювання.

Методологія дослідження. Теоретичною та методологічною базою дослідження виступають загальнонаукові методи - системний аналіз і синтез, дедукція та індукція, абстрагування та методи теоретичного узагальнення, а також спеціальні методи - загальна теорія фірм, закони попиту та пропозиції, теорії конкуренції та КС, концепції управління бізнес-процесами, безперервного поліпшення, методи причинно-наслідкового аналізу, економіко-математичного моделювання та системного підходу.

Виклад основного матеріалу. КС продукції в загальному вигляді можна визначити, як комплексну характеристику, що визначає її перевагу на ринку у порівнянні з аналогічними товарами-конкурентами як за ступенем відповідності конкретній суспільній потребі, так і за витратами на її задоволення, що забезпечує можливість реалізації цього товару в певний момент часу на конкретному ринку. Звідси

впливає, що КС зумовлюється якісними та вартісними особливостями товару, які враховуються покупцем згідно їх безпосередньої значущості для задоволення потреб. При цьому, серед товарів аналогічного призначення більшою КС на ринку характеризується той, який завдяки своїм властивостям забезпечує найбільший корисний ефект по відношенню до ціни споживання. Тому умова переваги одного з товарів усім іншим має вигляд [1, с.196]:

$$K = \frac{P}{C} \rightarrow \max, \quad (1)$$

де К - конкурентоспроможність продукції; Р - корисний ефект від експлуатації продукції; С - вартість споживання продукції.

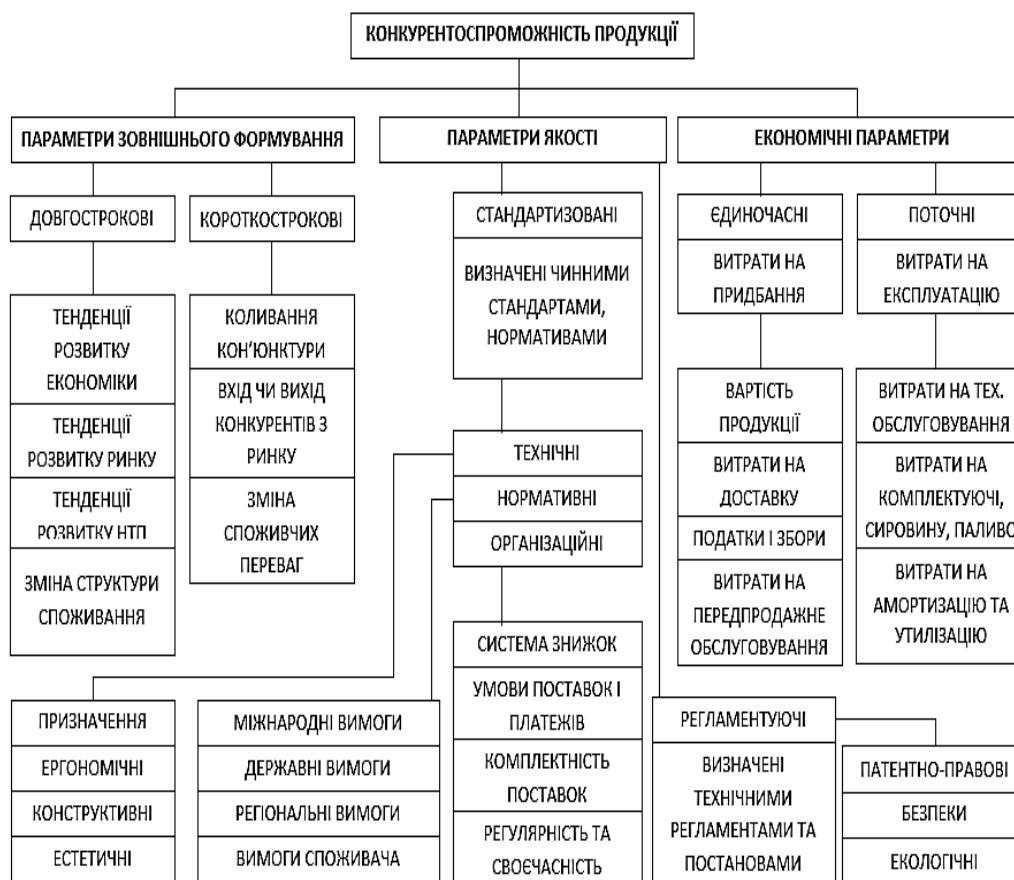
Розгляд особливостей реакції споживачів на групи факторів і параметрів, що впливають на мотив придбання продукції з групи близьких за ступенем задоволення потреби, дозволяє сформулювати концепцію зміни уподобань покупців, їх суб'єктивне сприйняття факторів КС - піраміду рівнів КС - в залежності від характеру мотивації потреб покупця. На рис. 1. представлено рівні КС продукції з позиції споживача.

Рис. 1. Піраміда рівнів конкурентоспроможності продукції

Джерело: складено автором на основі [2]

Перший рівень піраміди характеризує поведінку споживачів, що відповідає мінімальним базовим потребам при мінімальних витратах (мінімально можливому рівні ціни). На другому рівні споживач, орієнтуючись на ціновий фактор, звертає увагу на якісні характеристики продукції. Наступний рівень КС характерний для споживачів із розвиненим рівнем споживання, орієнтованих на комплексну оцінку всіх факторів, віддаючи перевагу товару з найкращим співвідношенням нецінових і цінових характеристик. Інноваційно-орієнтований покупець фокусує увагу на унікальності та новизні товару. Висока ціна в даному випадку служить додатковим спонукальним чинником. Для покупця останнього рівня спонукальним чинником стає бренд товару, що визначає «іміджеве» споживання.

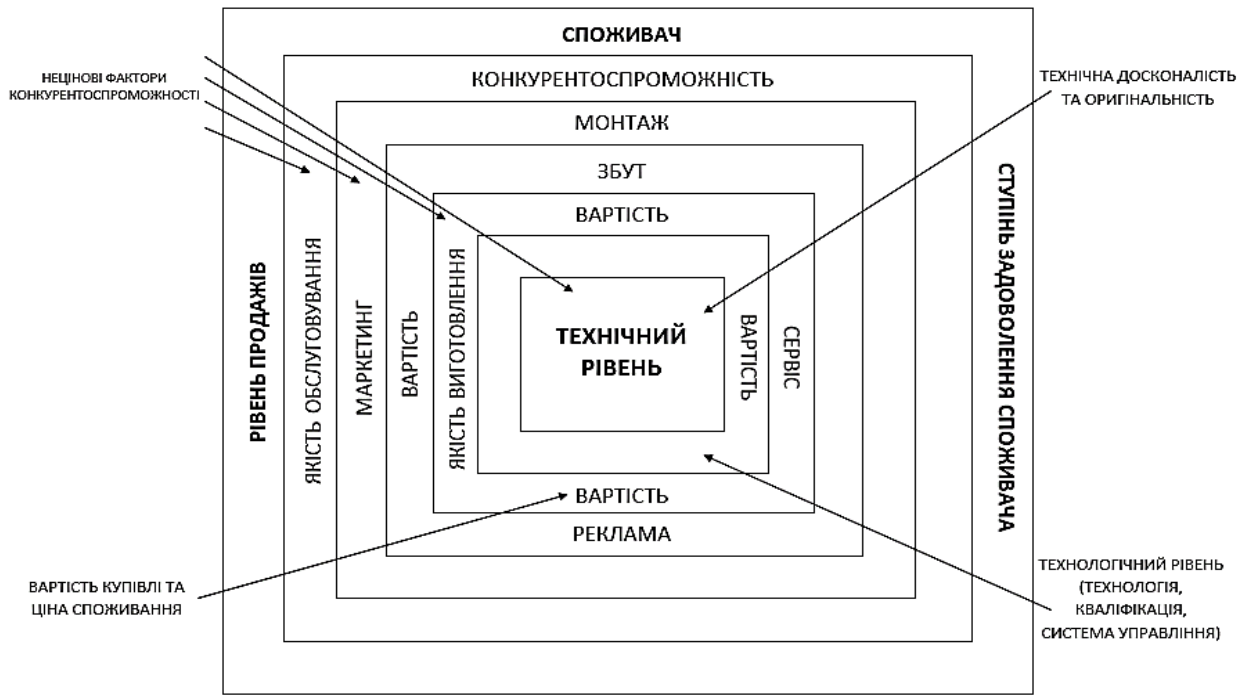

Рис. 2. Система параметрів конкурентоспроможності продукції

Джерело: складено автором

Ці вимоги ставлять завдання необхідності створення інтегрованої системи параметрів (рис. 2), націленої на забезпечення КС продукції, об'єднуючої всі локальні дії підрозділів і органів управління суб'єкта господарювання, забезпечуючи надійне та ефективне управління стадіями життєвого циклу товару «дослідження ринку - НДДКР - інвестиції - виробництво - збут - сервіс», що дасть можливість: 1) вивчення та прогнозування потреб існуючих і потенційних споживачів; 2) своєчасної розробки та виведення на ринок нових товарів, організації ефективного збуту та підтримки високих споживчих властивостей продукції у процесі її експлуатації.

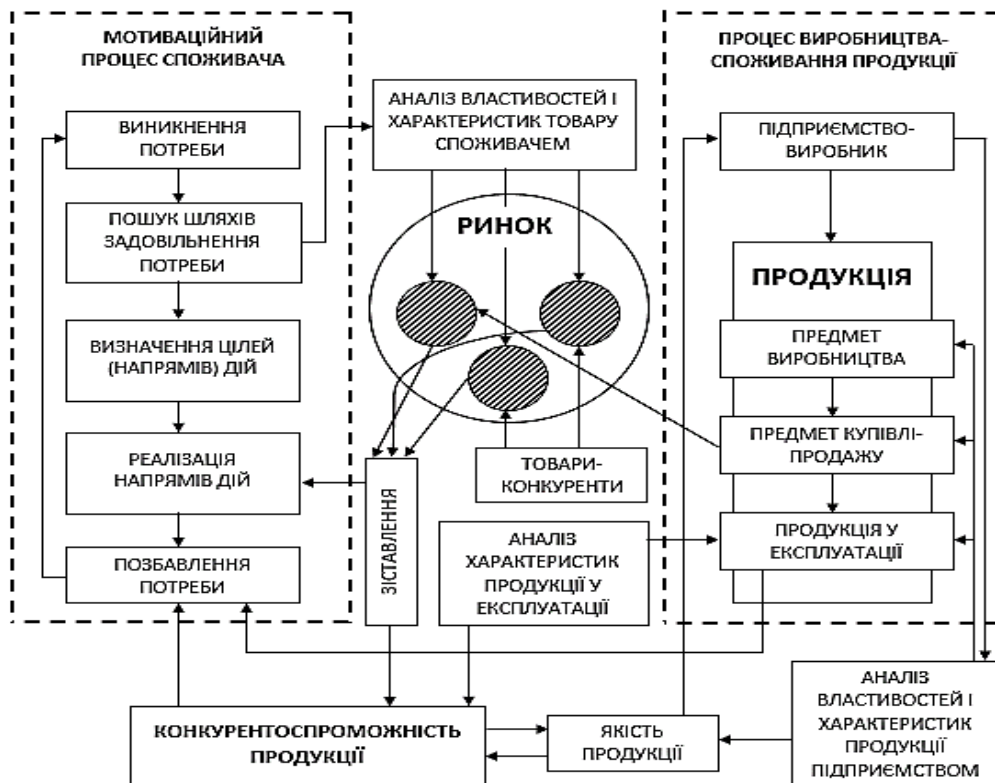
Типова стратегія виробника будується, виходячи з наступної піраміди мотивів: наявність продукту (виробництво та продаж того, що користується попитом); цінність (вартість відповідає очікуванням споживача); зручність (продукт легко отримати та використовувати); довіра (споживач впевнений у якості продукції). У зв'язку з цим завдання виробника полягає у найбільш повному втіленні у продукції очікувань споживача, тобто формуванні сукупності властивостей, що впливають на першу купівлю та намір зберегти прихильність до виробника. На рис. 3 відображено комплекс факторів формування КС продукції з точки зору споживача.

Рис. 3. Фактори формування конкурентоспроможності продукції

Джерело: складено автором

Таким чином, можна виділити три основні шляхи підвищення КС продукції - підвищення якості, зниження вартості та вдосконалення способів збуту [3, с.107]. Створення концепції управління КС (рис. 4) викликано необхідністю розробок механізмів і інструментів, за допомогою яких суб'єкт здійснює свою діяльність.

Рис. 4. Об'єктно-функціональна модель комплексного управління якістю та конкурентоспроможністю продукції

Джерело: розроблено автором

КС підприємства можливо представити як багатофакторну величину, що залежить від КС його продукції, спираючись на значення показників її оцінки, наведених у табл. 1.

Таблиця 1

Система показників оцінки конкурентоспроможності продукції

Показник	Спосіб розрахунку
Одиничний показник КС (якості) продукції	$g_i = \left(\frac{P_i}{P_{i \text{ опт}}} \right) \cdot 100\%, \quad (2)$ де P_i - значення і-го параметру якості продукції; $P_{i \text{ опт}}$ - оптимальне значення і-го параметру якості продукції
Груповий показник КС (якості) продукції	$I_k = \sum_{i=1}^n a_i \cdot g_i, \quad (3)$ де a_i - питома вага і-го параметру якості; n - кількість параметрів, які беруть участь в оцінці
Груповий показник економічних параметрів продукції	$I_3 = \frac{3}{3_0}; 3 = 3_0 + \sum_{i=1}^T C_i, \quad (4)$ де $3, 3_0$ - загальні витрати споживача на аналізовану продукцію та продукції-взірець відповідно; C_i - елемент середніх витрат на експлуатацію продукції; T - термін служби продукції; i - рік за порядком
Інтегральний показник КС	$K_T = I_k / I_3 \quad (5)$
Комплексний коефіцієнт КС продукції	$K_k = \sum_{i=1}^n a_i \cdot \left(\frac{P_i}{P_{i \text{ опт}}} \right) \cdot \beta, \quad (6)$ де $P_i, P_{i \text{ опт}}$ - фактичне та оптимальне значення і-го параметру продукції; $\beta = +1 (-1)$, якщо збільшення відповідного параметру продукції призводить до збільшення (зниження) конкурентоспроможності
Рівень КС продукції	$Y_T = \frac{I_0}{I_a}; I = \frac{U}{3}, \quad (7)$ де I_0 - інтегральний показник оцінюваної продукції; I_a - інтегральний показник продукції-аналогу; U - комплексний показник якості продукції; 3 - вартість споживання продукції
Інтегральний показник конкурентних переваг продукції	$КП_m = \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^m a_i \cdot P_i \cdot \beta_i \cdot \Phi_{ij}, \quad (8)$ де $\sum a_i = 1$; a_i - питома вага і-ї КП продукції; n - кількість КП; m - номер фактору і-ї КП; $\sum \beta_{ij}$ - питома вага j-го фактору і-ї КП; P_i - нормативне значення і-ї КП; Φ_{ij} - нормативне значення j-го фактору і-ї КП
КС продукції за системою «1111 - 5555»	$K_T = \left(\sum_{i=1}^n B_{ij} / n \right) \cdot 5a_j \quad (9)$ де n - кількість експертів; B_{ij} - експертна оцінка і-м експертом j-го фактору (від 4 до 1); 5 - максимальна оцінка фактору

Продовження таблиці 1

Обсяг продажів продукції з урахуванням її КС	$BA = 1 / \left(\sum_{i=1}^n \frac{b_i}{b_a} + 1 \right)^{\frac{m}{K_a}} \quad (10)$ де n - кількість видів продукції конкурентів a; K _a - рівень КС продукції a; b _a - показник престижу підприємства, що поставляє на ринок продукцію a; b _i - показник престижу конкурента
--	---

Джерело: складено автором за матеріалами [4; 5]

Ряд дослідників [4, с.12; 5, с.26] у якості базового пропонує конкретний товар, що має найбільшу частку за обсягом продажів на ринку. Інші дослідники за базову продукцію приймають встановлену за результатами маркетингових досліджень ідеальну споживчу модель продукції. Одиначні параметричні індекси об'єднуються в груповий індекс КС (якості) товару з урахуванням значущості кожного показника якості (коефіцієнта питомої ваги). Груповий індекс якості характеризує ступінь відповідності аналізованої продукції базовій за критерієм якості - нецінову КС.

КС продукції залежить не тільки від характеристик якості, а й від економічних показників. З цією метою розраховується груповий індекс економічних параметрів товару. Різниця у витратах придбання і використання аналізованої і базової продукції визначає їхню цінову КС.

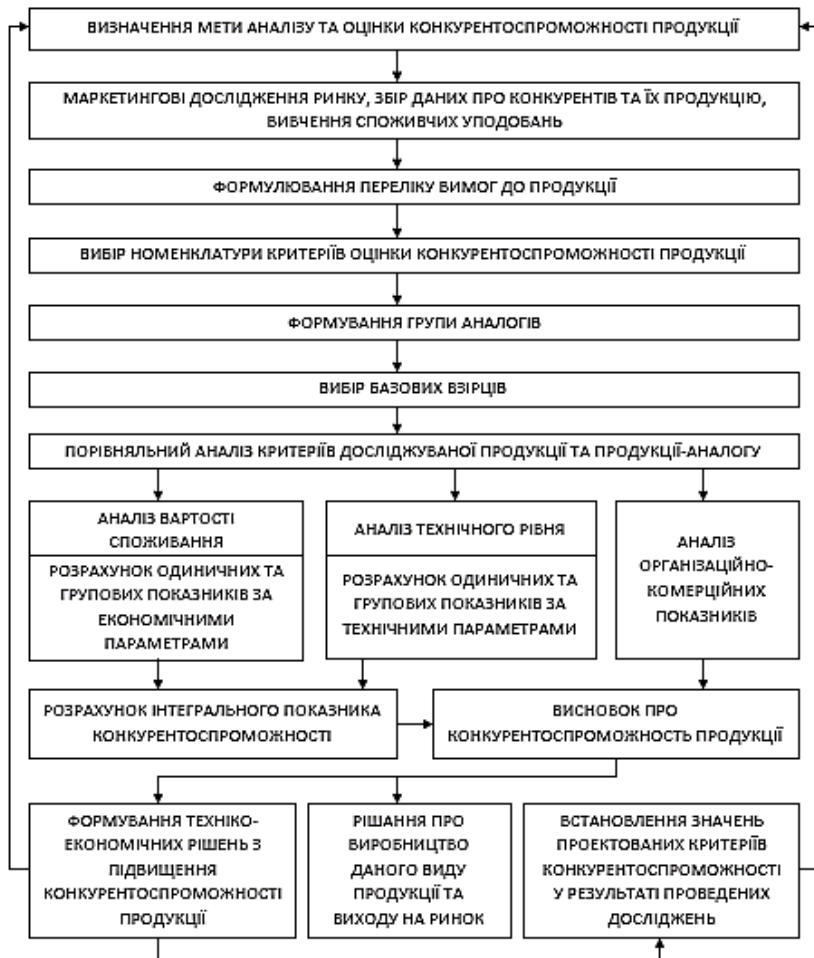

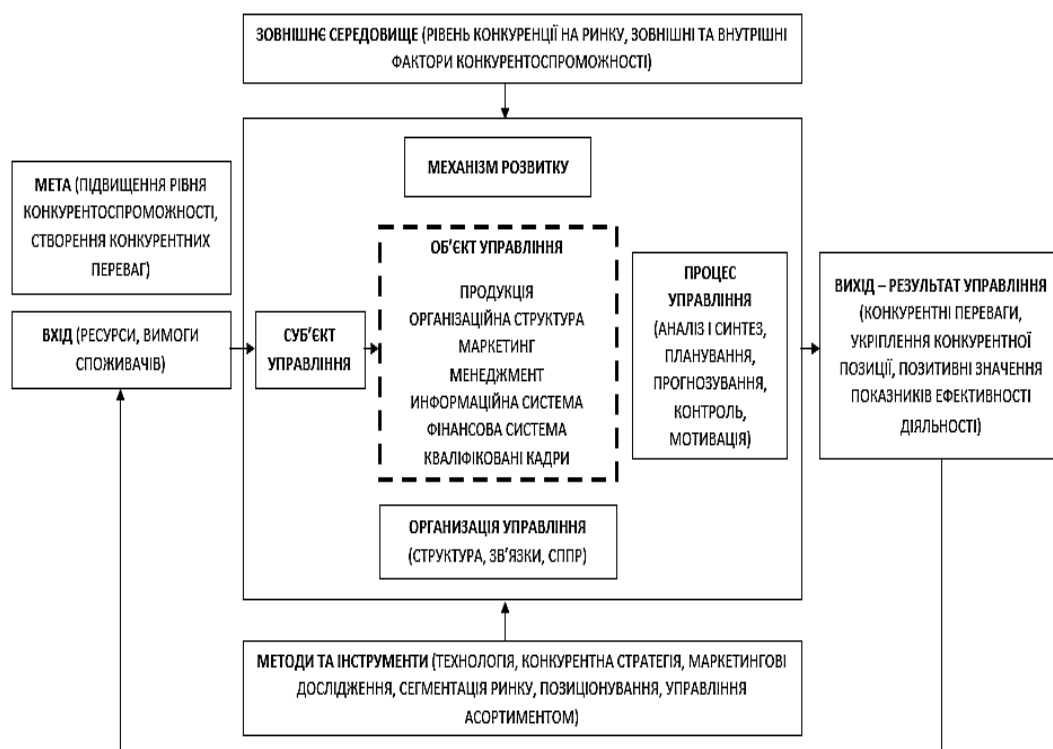
Рис. 5. Механізм оцінки конкурентоспроможності продукції

Джерело: розроблено автором

На основі узагальнених індексів за якісними та економічними характеристиками будується інтегральний показник КС продукції, що відображає відмінність між порівнюваними товарами у споживчому ефекті, що припадає на одиницю витрат покупця на їх придбання і використання. Підвищення КС товару може бути досягнуто в результаті збільшення значення показника якості та зниження показника економічних параметрів. Якщо значення інтегрального показника КС перевищує одиницю, то дана продукція є КС, і навпаки [6, с.35]. Наведена методика відображає чітке розмежування споживчих властивостей, послідовність їх оцінки, а також критерій, на основі якого можна сформулювати висновок про КС продукції.

Процес оцінки рівня КС продукції (рис. 5) передбачає порівняння параметрів аналізованого та конкуруючого товарів із рівнем, заданим потребами споживача, та зіставлення результатів. Основою КС продукції є її якість - синтетичний показник, що відображає сукупне проявлення багатьох факторів, які роблять дану категорію умовою виживання виробників на ринку, показником ефективності їх господарської діяльності, а також раціональності використання виробничого потенціалу (рис. 6).

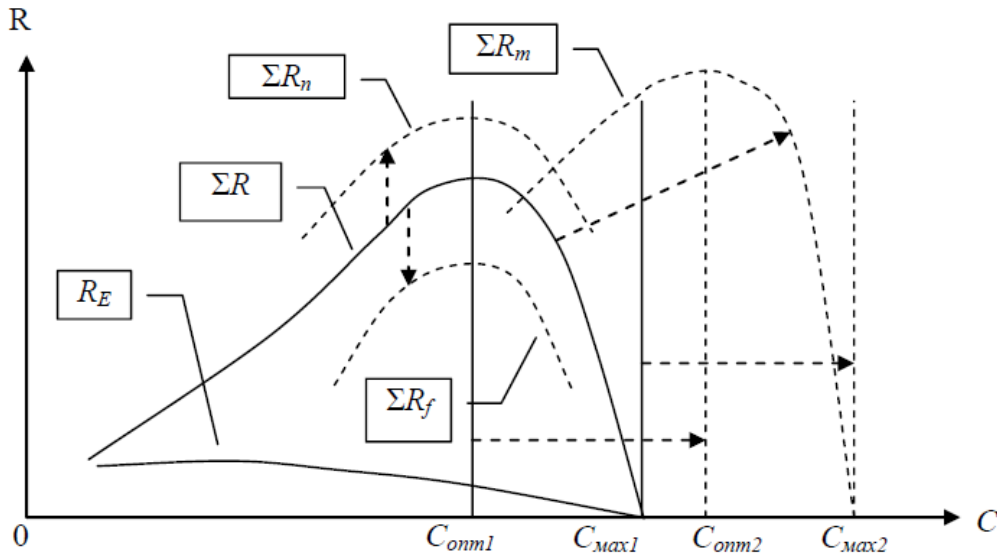
Рис. 6. Концептуальна модель управління конкурентоспроможністю суб'єкта господарювання

Джерело: розроблено автором

Орієнтація підприємства на максимальне збільшення КС узгоджується з метою отримання максимального прибутку. У цьому полягає основна відмінність від уявлення формальної КС товару через співвідношення «ціна - якість», оскільки надмірне підвищення КС товару може виявитися не вигідним з точки зору отримання максимального прибутку. Під оптимальним рівнем КС продукції розуміється такий її

рівень, при якому найбільш повно досягаються поставлені підприємством цілі. Питання оптимізації рівня розглядається відповідно до завдання досягнення найбільшої маси (норми) прибутку (рис. 7).

Рис. 7. Обґрунтування оптимального рівня конкурентоспроможності

Джерело: [7]

Умовні позначення на рис. 6 відображають зміст наступних показників: R - прибуток; Z - КС продукції (у формальному вираженні співвідношення вартості та якості); R_E - очікуваний прибуток від реалізації одиниці (партії) товару; ΣR - обсяг прибутку від реалізації; C_{max1} - початкове максимально можливе значення КС з урахуванням ефективності; C_{опт1} - початковий оптимальний рівень КС для завдання максимізації прибутку; ΣR_f - знижений обсяг прибутку внаслідок підвищення середньої КС на ринку; ΣR_n - збільшений прибуток внаслідок реалізації програми зниження витрат підприємства; ΣR_m - зміщений графік прибутку внаслідок реалізації програми підвищення якості при меншому зростанні собівартості.

Процес підвищення КС продукції при жорстких умовах збереження постійного рівня собівартості та ціни (або підвищення їх у пропорційно меншому ступені) може здійснюватися підприємством тільки при наявності та реалізації ефективно діючого інноваційного механізму управління.

Модель оптимізації рівня КС з урахуванням максимізації прибутку може виражатися наступною цільовою функцією:

$$R_1 \cdot N_1 - R_0 \cdot N_0 \rightarrow \max, \quad (11)$$

де R₀ - прибуток від реалізації одиниці продукції при початковій ціні; R₁ - прибуток від реалізації одиниці продукції при новій ціні; N₀ - кількість покупців продукції при початкових вартості та якості; N₁ - кількість покупців товару при нових вартості та якості.

Система обмежень моделі матиме наступний вигляд:

$$\begin{cases} H_1 \geq H_{min} \text{ или } \frac{P_1 - S_1}{S_1} \geq H_{min} \\ T_1 \leq T_{max} \\ W_1 \leq W_{max} \text{ или } W_1 - W_0 \leq W_{max} - W_0 \\ Z_{\beta i} \geq Z_{0i}, \end{cases} \quad (12)$$

де H₁ - норма прибутку після здійснення дій щодо зміни рівня КС продукції; H_{min} - мінімально допустима норма прибутку; P₁ - ціна одиниці продукції після зміни рівня

КС; S_1 - собівартість одиниці продукції після зміни рівня КС; T_1 - період часу, за який суб'єкт має намір досягти поставленої мети; $T_{\max}$ - максимально допустима тривалість періоду часу, який відводиться на досягнення поставленої мети; W_1 - обсяг загальних фінансових витрат із урахуванням регулювання рівня КС; $W_{\max}$ - допустимий обсяг фінансових витрат; W_0 - обсяг фінансових витрат у початковий період; $Z_{\beta i}$ - розмір винагороди працівників за пропозицію i зі зміни рівня КС продукції; Z_{0i} - встановлена мінімальна межа винагороди працівників за отримання ефекту від реалізації пропозиції i [7, с.121].

Отриманий ефект, що виражається у зміні обсягу доходу від реалізації продукції, буде визначатися наступним чином:

$$E\Phi_{\Sigma P} = N_0 \cdot \Delta P + \left(E_Q \cdot \frac{\Delta Q \cdot N_0}{Q_0} + E_P \cdot \frac{\Delta P \cdot N_0}{P_0} \right) \cdot P_1 \quad (13)$$

Ефект, виражений через додатково отриманий прибуток, буде визначатися у наступний спосіб:

$$E\Phi_{\Sigma R} = N_0 \cdot (R_1 - R_0) + \left(E_Q \cdot \frac{\Delta Q \cdot N_0}{Q_0} + E_P \cdot \frac{\Delta P \cdot N_0}{P_0} \right) \cdot P_1 \quad (14)$$

Висновки та перспективи дослідження. Таким чином, ефективне формування системи параметрів КС суб'єкта господарювання та його продукції є комплексною проблемою, яка містить забезпечення високого технічного рівня та якості продукції, обґрунтованої вартості реалізації та споживання, ефективної системи її збуту, ринкового позиціонування та обслуговування у сфері експлуатації, інноваційної активності та низку інших цінових і нецінових факторів, а також отримання значних ринкових конкурентних переваг за всіма цими параметрами.

Досягнення КС підприємства можливо на перетині трьох складових - конкурентоспроможної продукції, конкурентоспроможних технологій і методів організації виробничо-управлінського процесу, а також конкурентоспроможного персоналу, рівновага яких визначає характер діяльності підприємства в галузі управління КС продукції. Виходячи з того, що надмірне підвищення КС може виявитися не вигідним з точки зору отримання максимального прибутку, виникає проблема визначення її оптимального рівня, розробки системи управління формуванням інноваційного потенціалу підприємства та його економічною стійкістю, що можна віднести до найважливіших завдань забезпечення КС.

Список використаної літератури

1. Береговая И. Б. Система показателей конкурентоспособности предприятия / И. Б. Береговая, Б. А. Береговой // Торгово-экономические проблемы регионального бизнес-пространства. - 2012. - № 1. - С. 195-196 ; Beregovaya I. B. Sistema pokazateley konkurentosposobnosti predpriyatiya / I. B. Beregovaya, B. A. Beregovoy // Torgovo-ekonomicheskie problemy regionalnogo biznes-prostranstva. - 2012. - № 1. - S. 195-196
2. Войчак А. В. Конкурентні переваги підприємства: сутність і класифікація / А. В. Войчак, Р. В. Камишников // Маркетинг в Україні. – 2013. – №2. – С. 50-53 ; Voichak A. V. Konkurentni perevahy pidpriemstva: sutnist i klasyfikatsiia / A. V. Voichak, R. V. Kamyshnykov // Marketynh v Ukraini. – 2013. – №2. – S. 50-53
3. Жигунов Э. А. Управление конкурентоспособностью речного круизного туристского предприятия как организационно-экономическая категория / Э. А. Жигунов // Проблемы экономики. – 2007. – № 2. – С. 105-109 ; Zhigunov E. A. Upravlenie konkurentosposobnostyu rechnogo kruiznogo turistskogo predpriyatiya kak organizatsionno-ekonomicheskaya kategoriya / E. A. Zhigunov // Problemy ekonomiki. – 2007. – № 2. – S. 105-109

4. Бурда А. Г. Рейтинговая оценка конкурентоспособности кондитерских предприятий / А. Г. Бурда, В. В. Кочетов // Политематический сетевой электронный научный журнал Кубанского государственного аграрного университета. - 2006. - № 17. - С. 98-117 ; Burda A. G. Rejtingovaya otsenka konkurentosposobnosti konditerskikh predpriyatiy / A. G. Burda, V. V. Kochetov // Politematicheskiy setevoy elektronnyy nauchnyy zhurnal Kubanskogo gosudarstvennogo agrarnogo universiteta. - 2006. - № 17. - S. 98-117

5. Баумгартен Л. В. Анализ методов определения конкурентоспособности организаций и продукции / Л. В. Баумгартен // Маркетинг в России и за рубежом. – 2005. – №4. – С. 72-85 ; Baumgarten L. V. Analiz metodov opredeleniya konkurentosposobnosti organizatsiy i produktsii / L. V. Baumgarten // Marketing v Rossii i za rubezhom. – 2005. – №4. – S. 72-85

6. Максимова И. В. Оценка конкурентоспособности промышленного предприятия / И. В. Максимова// Маркетинг. — 1996. — № 3. — С. 33—39; Maksimova I. V. Otsenka konkurentosposobnosti promyshlennogo predpriyatiya / I. V. Maksimova// Marketing. — 1996. — № 3. — S. 33—39

7. Загорная Т. О. Инновационные ориентиры в управлении конкурентоспособностью предприятия / Т. О. Загорная // Маркетинг і менеджмент інновацій. — 2010. — № 2. — С.117-124 ; Zahornaia T. O. Ynnovatsyonnye oryentygy v upravlenyy konkurentosposobnostiu predpriyatiya / T. O. Zahornaia // Marketynh i menedzhment innovatsii. — 2010. — № 2. — S.117-124

Стаття надійшла до редакції 13.10.2016.

К. Aleksych

METHODICAL FORMATION ASPECTS OF PRODUCT COMPETIVENESS AS THE MAIN LEVER OF THE EFFECTIVE MANAGEMENT OF ECONOMIC ENTITIES ACTIVITY

There is a need in the current market conditions for development of the concept of evaluation, management and improvement the competitiveness level and search approaches that include market factors with using of the integrated marketing and information communications, reorientation of the administrative levers to the organizational-economic management methods, flexible system of standardization and certification of products. Economic entities faces a huge number of internal and external problems such as: market vulnerability for low-quality products invasion; non-use of the STP achievements; inefficiency of competitive strategy and innovation policy, marketing of technologies and customer service; irrational combination of tactical and strategic objectives; lack of information about new markets; low level of cooperation and integration; competitive pressure etc.

Problem of production competitiveness is the object of many scientific researches by the domestic (such as G.L. Azoev, G.L. Bagiev, I.V. Maksimova, R.E. Mansurov, R.A. Fatkhutdinov and others) and foreign scientists (such as I. Ansoff, P. Dixon, F. Kotler, J.J. Lamben, M. Porter and others). However, there are not fully studied problem of formation the concepts and complex system of evaluation, management and improvement the competitiveness level of production as integrated system that arises in the development of competitive strategy, diagnostics of its development and methodological aspects of the research, development of implementation mechanisms with the help of economic-mathematical modeling.

Product competitiveness can be defined as a complex characteristic that determines market advantages compared to similar competing products both in the extent to specific

public needs and in costs of its satisfaction, which enables implementation of this product at a particular time on particular market. Product competitiveness is due to quality and cost characteristics, which are accounted by the customers according to their immediate relevance to the products.

Achievement of the high-level product competitiveness is possible at the intersection of three components - competitive products, competitive technologies and methods of production and management process, as well as competitive personnel, which determines the character of the enterprise activity in the product competitiveness management. Because excessive improvement of product competitiveness may be disadvantageous in terms of getting the maximum profit, there is a problem of determining its optimal level and development of the innovative potential management system and its economic stability, which can be attributed to the most important missions of product competitiveness ensuring.

The methodical formation aspects of product competitiveness are researched in the article. The conceptual model and mechanism for the product competitiveness evaluation was built. The system of parameters and factors of product competitiveness was complied. The method of study and economic-mathematical model for the optimization of product competitiveness level was considered.

Key words: *competitiveness, competitive advantages, competitive strategy, conceptual model, optimization modeling.*

НАЦІОНАЛЬНА ТА РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

УДК : 338.45:330.322:005.53

Д. В. Крилов

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ РЕАЛІЗАЦІЇ ІНВЕСТИЦІЙНИХ ПРОЕКТІВ НА ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

У статті проаналізовано існуючі науково-методичні підходи науковців до формування організаційно-економічного механізму управління інвестиційними процесами на підприємствах. Визначено перелік складових, елементів та важелів організаційно-економічних механізмів. Досліджено особливості розробки, формування та впровадження організаційно-економічного механізму на підприємствах. Проведено аналіз щодо оцінки ефективності організаційно-економічного механізму в різних галузях господарювання. Запропоновано організаційно-економічний механізм реалізації інвестиційних проектів на промислових підприємствах, який є системою взаємопов'язаних елементів щодо управління, регулювання, розвитку інвестиційної діяльності. Визначено та охарактеризовано перелік складових організаційно-економічного механізму.

Ключові слова: інвестування, інвестиційний проект, організаційно-економічний механізм, складові організаційно-економічного механізму, промислові підприємства.

Постановка проблеми. Розвиток промислових підприємств є рушійним механізмом налагодження економічного процвітання країни, способом подолання кризових явищ, але за умови залучення інвестиційного капіталу. Зростання обсягу інвестицій на промислових підприємствах підвищує не лише ефективність діяльності, але також сприяє розширенню асортименту продукції, підвищенню конкурентоспроможності. Ефективність нарощування інвестиційного капіталу залежить від раціональності прийнятих управлінських рішень, проведення ґрунтовного аналізу інвестиційного ринку, оцінки загроз оточуючого середовища, налагодження господарського механізму. Удосконалення господарського механізму здійснюється за умови впровадження організаційно-економічного механізму реалізації інвестиційних проектів, як його складової.

Питання формування організаційно-економічного механізму реалізації інвестиційних проектів є актуальним, адже даний механізм дозволяє врахувати вплив чинників зовнішнього та внутрішнього інвестиційного середовища на діяльність промислових підприємств. В процесі формування організаційно-економічного механізму реалізації інвестиційного проекту підприємства стикаються з рядом проблем, які потребують вирішення, а саме: низький рівень кваліфікації менеджерів; погіршення інвестиційної активності підприємств; неефективний розподіл та використання інвестицій; незацікавленість органів державної влади.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання визначення складових, розробки та формування організаційно-економічного механізму в різних галузях господарювання висвітлені в працях відомих вчених, а саме: Вишницька О.І. [1] розглянула організаційно-економічного механізму управління екологічно орієнтованими інвестиційними проектами; Ілляшенко Н.С., Росохата А.С. [3]

запропонували організаційно-економічний механізм прогнозування перспективних напрямів інноваційного розвитку промислового підприємства; Корецька С.О., Лінчевська Н.М. [5; 7] розглянули організаційно економічний механізм управління інноваційно-інвестиційним процесом; механізм використання інноваційно-інвестиційного потенціалу дослідив Лимич Ю.В. [6]. Однак, більшість авторів аналізували процес формування організаційно-економічного механізму щодо підвищення конкурентоспроможності, управління витратами, управління інвестиціями, тобто внутрішній аспект, але меншою мірою досліджували інвестиційну складову, а особливо процес залучення інвестицій, розвитку інвестиційних проектів, тобто зовнішню складову діяльності підприємства.

Метою статті є аналіз науково-методичних підходів науковців до формування організаційно-економічного механізму управління інвестиційними процесами на підприємствах, дослідження особливостей розробки та реалізації організаційно-економічного механізму, розробка організаційно-економічного механізму реалізації інвестиційних проектів на промислових підприємствах та визначення його складових.

Виклад основного матеріалу. Організаційно-економічний механізм є складовим господарського механізму та повинен стимулювати розвиток інвестиційної діяльності промислових підприємств, налагодити процес залучення інвестицій, сприяти модернізації застарілого обладнання та впровадженню енергозберігаючих технологій. Основною передумовою досягнення сформованих цілей інвестиційного проекту є взаємодія всіх складових елементів організаційно-економічного механізму, а також визначення заходів щодо пристосування до загроз інвестиційного ринку. Крім того, організаційно-економічний механізм є ефективним, раціональним, системним лише за умови взаємодій підприємства з інвесторами, постачальниками, посередниками, органами державної влади та представниками місцевої влади, тобто зовнішнім і внутрішнім оточенням. Налагодження відносин підприємства з органами державної та місцевої влади впливає на розподіл інвестиційних, фінансових, інформаційних ресурсів. Отже, формування організаційно-економічного механізму на підприємствах має вагомим значення, що підтверджується дослідженнями відомих вчених.

Вишницька О. І. запропонувала організаційно-економічний механізм управління екологічно орієнтованими інвестиційними проектами, складовими якого є: мета; завдання; цілі; функції; принципи; методи; нормативне забезпечення; керована система; керівна система; інформаційне забезпечення; чинники зовнішнього середовища; інструменти прямого регулювання; фінансові інструменти; інноваційно-інвестиційні інструменти; ринкові інструменти [1, с. 59-60]. Перевагою запропонованого механізму є задоволення інтересів усіх учасників інвестиційного проекту, тобто інвесторів щодо отримання прибутку та покращення іміджу, держави – досягнення стабільності політичної обстановки, економіки та для підприємств щодо модернізації, зростання капіталу, досягнення екологічного та економічного ефекту.

Організаційно-економічний механізм активізації інвестування в людський капітал удосконалила та розглянула складові елементи Колобова В. В. та Захарова О. В. В своєму дослідженні, автори розглянули механізм, як комплексну систему, яка базується на важелях, враховує чинники інвестиційного ринку з метою активізації інвестиційної діяльності, досягнення запланованого ефекту, ефективного використання людського капіталу [4, с.127-128]. Зазначений механізм містить такі складові елементи: організаційний – основою якого є налагодження державного контролю, правове регулювання, податкова система; економічний – забезпеченість ресурсами, мотивація персоналу, джерела фінансування; процес налагодження інвестування, залучення інвестиційних ресурсів.

Корецька С.О. [5, с. 3-5] стверджувала, що ефективність організаційно-економічного механізму управління інвестиціями визначається за допомогою цільової функції за якою розраховується сума інвестиційного доходу, розмір чистого прибутку, що дає змогу визначити доцільність освоєння підприємством інвестиційного проекту. За умови формування організаційно-економічного механізму управління інвестиціями необхідно враховувати стадії розробки інвестиційного проекту: розробка програми інвестування; визначення можливостей та загроз інвестування; економічна доцільність проекту; порівняння проектів, визначення ризиковості та вибір проекту; підготовка документації; отримання інвестицій, оцінка професіоналізму працівників підприємства; проведення організаційних робіт; впровадження проекту та активізація роботи підприємства; оцінка обсягу отриманого доходу; інвестиційний розвиток підприємства.

Організаційно-економічний механізм розвитку інноваційно-інвестиційного потенціалу, на думку Лимич Ю. В., є цілісною системою важелів та інструментів щодо налагодження інвестиційної діяльності, зростання макроекономічних показників, нарощення інвестиційного капіталу, захисту повноважень та прав інвесторів, вдосконалення системи державного регулювання за процесом використання інвестицій, а також для оцінки ефективності механізму використовуються критерії та показники. Організаційно-економічний механізм складається з елементів : державні важелі управління; нормативні складові управління інноваційно-інвестиційним потенціалом; податкові важелі; фінансові складові управління [6, с. 203-206].

Лінчевська Н. М. запропонував організаційно-економічний механізм управління інноваційно-інвестиційними процесами на підприємствах який є сукупністю взаємозалежних складових, базується на застосуванні інновацій управлінського та технологічного характеру з метою налагодження інвестиційної діяльності підприємства. До складових організаційно-економічного механізму автор відніс такі підсистеми: фінансову, економічну; сучасні технології; розробку інноваційної стратегії; управління інвестиційними процесами; налагодження інноваційно-інвестиційної діяльності [7, с. 10-15]. Основною перевагою запропоновано механізму є врахування не лише інвестиційної діяльності, але також інноваційної складової.

Детально проаналізували структуру, складові, процес побудови організаційно-економічного механізму інвестиційної діяльності на промислових підприємствах група авторів Мармуль Л. О. та Ксьонжик І. В. [9, с. 28-32]. Автори розглянули значення та сутність системи контролінгу в реалізації організаційно-економічного механізму. Основою організаційно-економічного механізму інвестиційної діяльності є задоволення інтересів інвесторів, керівників підприємства та органів державної влади. Елементами механізму є: інтереси інвесторів та підприємства; цілі інвестиційної діяльності; керуюча підсистема; керована підсистема; інформаційне забезпечення; організаційний, економічний, правовий, мотиваційний механізм; фактори зовнішнього та внутрішнього середовища; управління інвестиційною діяльністю.

Варто відзначити, що в запропонованих організаційно-економічних механізмах не враховані загрози, ризики інвестиційного ринку, не відображені процес розробки інвестиційного проекту та важелі, механізми щодо його регулювання, а також відсутнє практичне використання даного механізму на промислових підприємствах.

Тому, під організаційно-економічним механізмом реалізації інвестиційних проектів на промислових підприємствах, на наш погляд, доцільно розуміти систему взаємопов'язаних елементів щодо управління, регулювання, розвитку інвестиційної діяльності шляхом дотримання правових, економічних, мотиваційних, інноваційних інструментів з метою організації, регулювання та планування розвитку інвестиційного проекту, налагодження розвитку регіону, виробничої, фінансової, технологічної діяльності підприємства.

Основними передумовами застосування організаційно-економічного механізму реалізації інвестиційних проектів є дотримання таких умов: налагодження державної підтримки щодо розвитку інвестиційних проектів; спрямування інвестиційного капіталу у прибуткові проекти; дотримання положень чинного законодавства; вдосконалити систему пільгового оподаткування промислових підприємств; налагодити систему банківського кредитування для промислових підприємств; сприяти зростанню обсягів заощаджень та їх вкладенню в інвестиційні проекти; залучати до участі в інвестиційних проектах іноземних інвесторів, створювати спільне підприємство; налагодити систему управління інвестиційною діяльністю промислового підприємства.

В запропонованому механізмі реалізації інвестиційного проекту на промисловому підприємстві враховується вплив чинників зовнішнього і внутрішнього середовища на ефективність інвестиційного проекту, а також визначаються необхідні сировина, матеріали, інвестиції, фінансові та трудові ресурси (сировинне забезпечення) на вході і відповідно очікуваний результат від впровадження інвестиційного проекту на виході (рис. 1).

Організаційно-економічний механізм включає керовану та керуючу підсистеми. Керуючою підсистемою або учасниками даного механізму є представників органів державної, регіональної, міської влади, іноземні інвестори та керівники промислових підприємств, які здійснюють контроль, планування, організацію, регулювання. Варто відзначити, що керуюча підсистема відповідно до сформованих цілей, завдань, визначених загроз та ризиків здійснює управління керованою підсистемою.

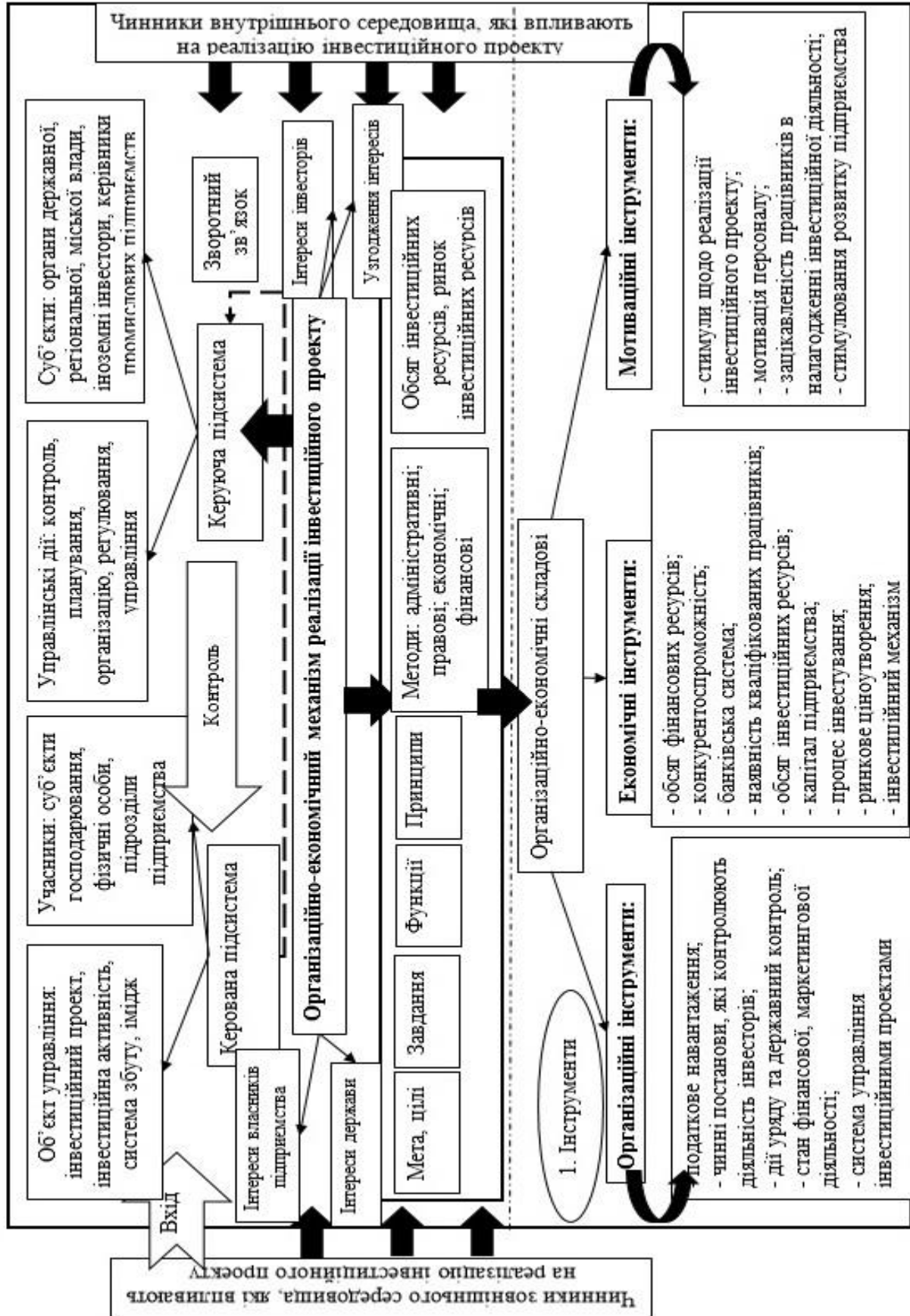
Керована підсистема – це суб'єкти господарювання, фізичні особи, які впроваджують інвестиційний проект, підрозділи підприємства, а об'єктом управління є інвестиційний проект, взаємозв'язки з контрагентами, система збуту, імідж, а також процес інвестиційної діяльності, інвестиційної активності підприємства, які можна контролювати та розробляти механізми управління даними процесами. Ефективність функціонування запропонованого механізму залежить від організаційно-економічних складових, до яких відносять: інструменти; важелі; підсистеми.

Основними складовими організаційно-економічного механізму реалізації інвестиційних проектів є організаційні, мотиваційні та економічні інструменти. Організаційні інструменти є сукупністю способів з метою досягнення сформованих цілей, а також створення умов щодо налагодження інвестиційних процесів. Економічні інструменти є методом та способом реалізації інвестиційних проектів. Мотиваційні інструменти дозволяють підвищити добробут населення, зацікавити працівників в результатах своєї праці, налагодити ефективність виробництва.

Організаційно-економічний механізм реалізації інвестиційних проектів залежить від ефективного функціонування важелів управління: державні важелі; податкові важелі; правові важелі; фінансові важелі; інноваційно-інвестиційні важелі. Варто відзначити, що ефективність організаційно-економічного механізму реалізації інвестиційного проекту визначається процесом розробки та використанням підсистем управління:

1. Підсистема формування інвестиційної стратегії є основою щодо визначення напрямів розвитку підприємства та вибору сфери функціонування.

2. Підсистема управління реалізацією інвестиційних проектів відіграє вагомую роль у визначенні необхідних умов та складових щодо впровадження інвестиційного проекту.

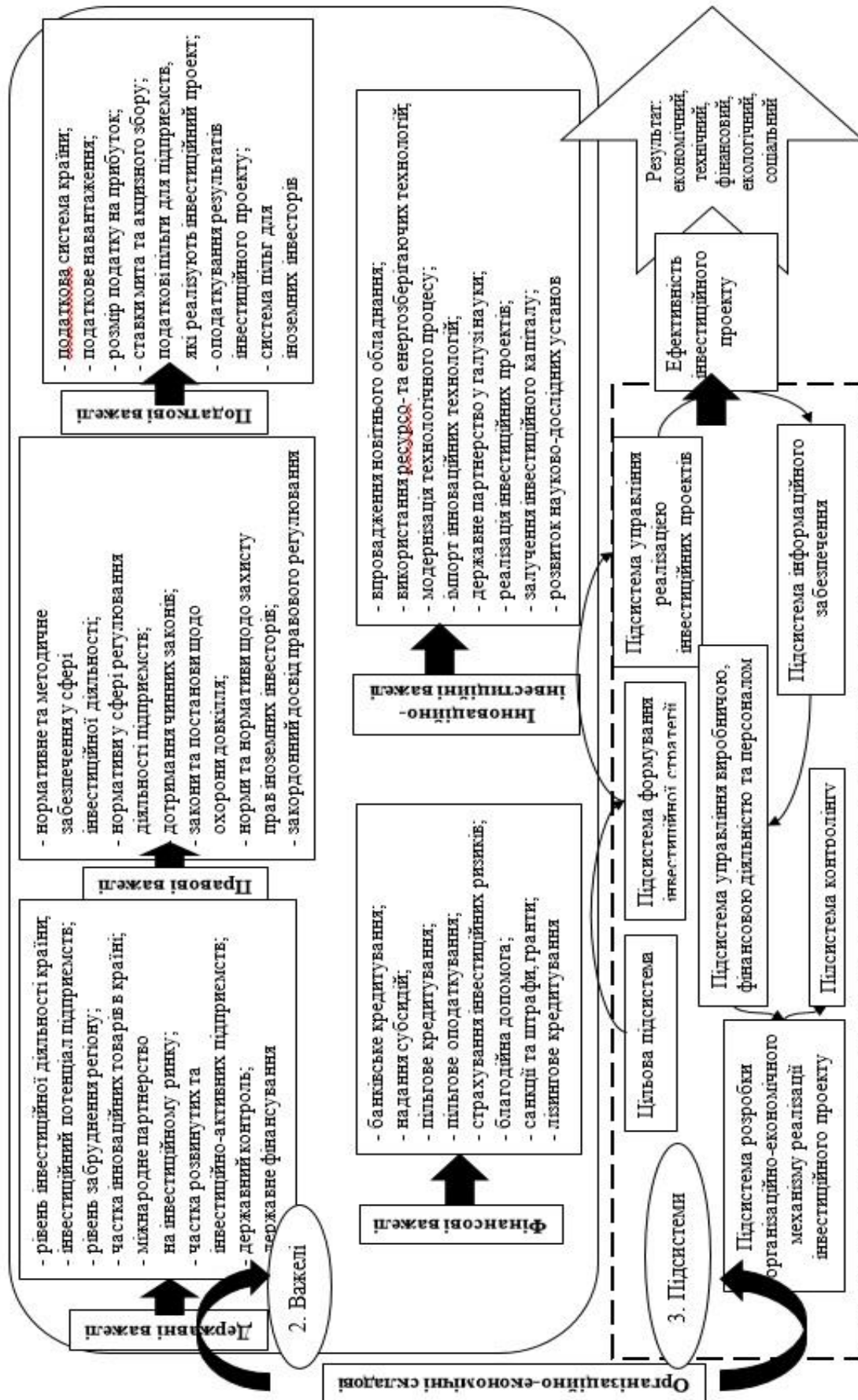

Рис. 1. Організаційно-економічний механізм реалізації інвестиційних проектів на промислових підприємствах [розроблено автором на основі [1, 59-60; 2, с. 21-22; 3; 4, с. 127-128; 5, с. 2-5; 6, с. 205-207; 7, с. 12-15; 8; 10, с. 71-72]]

3. Підсистема розробки організаційно-економічного механізму реалізації інвестиційного проекту базується на функціях та принципах та відіграє вирішальну роль у формуванні та використанні даного механізму, оцінці його ефективності, системності, доцільності.

4. Підсистема управління виробничою, фінансовою діяльністю та персоналом. Від підсистеми управління персоналом залежить якість праці, рівень продуктивності, взаємодія колективу, обсяг виробленої продукції та прибутковість підприємства.

Підсистема управління виробництвом є однією з найважливіших, оскільки до неї відносять ресурсозберігаючі технології. Також необхідно звернути увагу на розробку підсистеми фінансової діяльності, що відображає здатність раціонально розподіляти та використовувати фінансові ресурси, чистий прибуток, матеріальні ресурси.

5. Підсистема контролінгу, яка надає змогу контролювати процес розробки та реалізації організаційно-економічного механізму, вносити корективи в прийняті управлінські рішення, здійснювати моніторинг своєчасного виконання поставлених завдань.

6. Цільова підсистема включає визначення завдань, формування мети діяльності, вибір стратегії розвитку.

7. Підсистема інформаційного забезпечення має забезпечити збір, обробку та аналіз даних, достовірність та прозорість інформаційної бази.

Висновки. Використання запропонованого організаційно-економічного механізму реалізації інвестиційних проектів має забезпечити, налагодити процес розробки і впровадження інвестиційного проекту, але за умови якщо підприємство підвищить рівень фінансової стабільності, безпеку економічного розвитку, налагодить механізм управління ресурсами. Отже, чим ефективніший організаційно-економічний механізм реалізації інвестиційних проектів, тим прибутковим та доцільним буде реалізація інвестиційних проектів за умови мінімізації ризиків, зростання інвестиційного прибутку.

Список використаної літератури

1. Вишницька О. І. Формування організаційно-економічного механізму управління екологічно орієнтованими інвестиційними проектами / О. І. Вишницька // Вісник Сумського державного університету. Сер. : Економіка. – 2011. – № 3. – С. 58–63 ; Vyshnytska O. I. Formuvannia orhanizatsiino-ekonomichnoho mekhanizmu upravlinnia ekolohichno oriientovanymu investytsiinymu proektamy / O. I. Vyshnytska // Visnyk Sumskoho derzhavnoho universytetu. Ser. : Ekonomika. – 2011. – № 3. – S. 58–63

2. Демчук Н. Стратегічне планування та організаційно-економічний механізм інвестиційної діяльності харчових підприємств / Н. Демчук // Українська наука: минуле, сучасне, майбутнє. – 2014. – Вип. 19 (1). – С. 17–24 ; Demchuk N. Stratehichne planuvannia ta orhanizatsiino-ekonomichnyi mekhanizm investytsiinoi diialnosti kharchovykh pidpriemstv / N. Demchuk // Ukrainska nauka: mynule, suchasne, maibutnie. – 2014. – Vyp. 19 (1). – S. 17–24

3. Ілляшенко Н. С. Формування організаційно-економічного механізму прогнозування перспективних напрямів інноваційного розвитку промислового підприємства [Електронний ресурс] / Н. С. Ілляшенко, А. С. Росохата // Ефективна економіка. – 2015. – № 1. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3737>; Illiashenko N. S. Formuvannia orhanizatsiino-ekonomichnoho mekhanizmu prohnozuvannia perspektyvnykh napriamiv innovatsiinoho rozvytku promysloвого pidpriemstva [Elektronnyi resurs] / N. S. Illiashenko,

A. S. Rosokhata // *Efektivna ekonomika*. – 2015. – № 1. – Rezhym dostupu : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3737>

4. Колобова В. В. Основні теоретичні підходи щодо формування організаційно-економічного механізму активізації інвестування у людський капітал / В. В. Колобова, О. В. Захарова // *Менеджмент та маркетинг: сучасні глобальні виклики* : Міжнар. наук.-теорет. конфер. молодих учених і студентів, м. Донецьк, 16-17 трав. 2013 р. – Донецьк : ДВНЗ «Донецький національний технічний університет», 2013. – Т. 1 : Менеджмент. – С. 127–129 ; Kolobova V. V. Osnovni teoretychni pidkhody shchodo formuvannia orhanizatsiino-ekonomichnoho mekhanizmu aktyvizatsii investuvannia u liudskyi kapital / V. V. Kolobova, O. V. Zakharova // *Menedzhment ta marketynh: suchasni hlobalni vyklyky* : Mizhnar. nauk.-teoret. konfer. molodykh uchenykh i studentiv, m. Donetsk, 16-17 trav. 2013 r. – Donetsk : DVNZ «Donetskyi natsionalnyi tekhnichnyi universytet», 2013. – Т. 1 : Menedzhment. – S. 127–129

5. Корецька С. О. Організаційно економічний механізм управління інвестиційним процесом у сільському господарстві / С. О. Корецька // *Агросвіт*. – 2012. – № 6. – С. 2–5 ; Koretska S. O. Orhanizatsiino ekonomichnyi mekhanizm upravlinnia investytsiinym protsesom u silskomu hospodarstvi / S. O. Koretska // *Ahrosvit*. – 2012. – № 6. – S. 2–5

6. Лимич Ю. В. Організаційно-економічний механізм використання інноваційно-інвестиційного потенціалу сталого розвитку / Ю. В. Лимич // *Менеджер : вісник Донецького державного університету управління*. – 2014. – № 1. – С. 201–208 ; Lymych Yu. V. Orhanizatsiino-ekonomichnyi mekhanizm vykorystannia innovatsiino-investytsiinoho potentsialu staloho rozvytku / Yu. V. Lymych // *Menedzher : visnyk Donetskoho derzhavnoho universytetu upravlinnia*. – 2014. – № 1. – S. 201–208

7. Лінчевська Н. М. Формування організаційно-економічного механізму управління інноваційно-інвестиційними процесами на газотранспортних підприємствах : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.04 / Наталія Михайлівна Лінчевська; Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу. – Івано-Франківськ, 2015. – 20 с. ; Linchevska N. M. Formuvannia orhanizatsiino-ekonomichnoho mekhanizmu upravlinnia innovatsiino-investytsiinomy protsesamy na hazotransportnykh pidpryiemstvakh : avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk : spets. 08.00.04 / Nataliia Mykhailivna Linchevska; Ivano-Frankivskyi natsionalnyi tekhnichnyi universytet nafty i hazu. – Ivano-Frankivsk, 2015. – 20 s.

8. Локшин В. С. Організаційно-економічний механізм реалізації венчурних інвестиційних проєктів : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.04.01 / Володимир Семенович Локшин; Дніпропетровський державний аграрний університет. – Дніпропетровськ, 2006. – 20 с. ; Lokshyn V. S. Orhanizatsiino-ekonomichnyi mekhanizm realizatsii venchurnykh investytsiinyykh proektiv : avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk : spets. 08.04.01 / Volodymyr Semenovych Lokshyn; Dnipropetrovskyi derzhavnyi ahrarnyi universytet. – Dnipropetrovsk, 2006. – 20 s.

9. Мармуль Л. О. Інвестування інноваційного розвитку харчових і переробних підприємств : моногр. / Л. О. Мармуль, І. В. Ксьонжик. – Миколаїв : МДАУ, 2011. – 153 с. ; Marmul L. O. Investuvannia innovatsiinooho rozvytku kharchovykh i pererobnykh pidpryiemstv : monohr. / L. O. Marmul, I. V. Ksonzhyk. – Mykolaiv : MDAU, 2011. – 153 s.

10. Резнік Н. П. Організаційно-економічний механізм залучення інвестицій в агропромисловий комплекс України / Н. П. Резнік // *Економіка АПК*. – 2013. – № 7 – С. 70–77 ; Reznik N. P. Orhanizatsiino-ekonomichnyi mekhanizm zaluchennia investytsii v ahropromyslovyi kompleks Ukrainy / N. P. Reznik // *Ekonomika APK*. – 2013. – № 7 – S. 70–77

Стаття надійшла до редакції 18.10.2016

D. V. Krylov

FEATURES OF FORMATION THE ORGANIZATIONAL-ECONOMIC MECHANISM OF REALISATION THE INVESTMENT PROJECTS AT INDUSTRIAL ENTERPRISES

Determined that the development of industrial enterprises is the driving mechanism for achieving economic prosperity of the country, a way to overcome the crisis, but if they can attract investment capital. It was found that the growth of investment in industrial enterprises not only improves efficiency, but also conducive to the expansion of the product range, competitiveness. It is proved that the effectiveness of increasing the investment of capital depends on the rationality of managerial decisions, conducting a thorough analysis of the investment market, assessing threats to the environment, establishing economic mechanism. Accordingly, the improvement of the economic mechanism is subject to the implementation of organizational-economic mechanism of implementation of investment projects as its component.

The article analyzes the existing scientific and methodological approaches of scientists to the formation of organizational-economic mechanism of management of investment processes in enterprises. Defined as a list of components, elements, and leverage organizational and economic mechanisms. The peculiarities of the development, formation and implementation of organizational-economic mechanism of enterprises. Conducted analysis and evaluation of efficiency of organizational-economic mechanism in various sectors of the economy. Proposed organizational and economic mechanism of realization of investment projects at industrial enterprises, which is a system of interrelated elements of governance, regulation, development and investment activities. Identifies and describes a list of components of organizational-economic mechanism. Clarified that the use of the proposed organizational-economic mechanism of realisation of investment projects must provide, establish a process for the development and implementation of the investment project, but provided that if the company will enhance the level of financial stability, security and economic development. Therefore, the more effective the organizational-economic mechanism of implementation of investment projects, the profitable and feasible is the implementation of investment projects subject to minimize risk, increase returns on investment.

Key words: investment, investment project, organizational-economic mechanism, the components of the organizational-economic mechanism, industrial enterprise.

УДК 658.012.32

D. Parmacli, A. Ianioglo

MAIN DIRECTIONS OF STRENGTHENING ECONOMIC SECURITY OF THE ENTERPRISE

The unpredictability of economic activity requires management to take measures to ensure economic security of the enterprise. In order to ensure sustainable development of enterprise, the comprehensive system of ensuring economic security is presented in the paper. Four main phases in the process of ensuring the economic security are identified: planning; monitoring external environment and internal conditions of the enterprise; identification and implementation of measures to respond to threats; and the control and improvement of the system. Depending on the level of economic security were identified four types of strategies: stabilization, strengthening, adaptation and survival strategies. The management of an

economic entity can also take into account suggested in the article recommendations to strengthen each functional component of the economic security.

Keywords: *comprehensive system of economic security; economic security; functional components; measures; strategies, threats.*

Introduction

Economic entities operate under the influence of numerous factors, in conditions of environment instability. The unpredictability of economic activity, lack of reaction to the impact of internal and external threats may lead to undesired consequences in form of job losses, lower production volumes and other deteriorations in enterprise activity. This circumstance requires the management to take measures to ensure economic security of the enterprise. The contribution of this paper is to help the management by presenting the comprehensive system of economic security. Prediction of crises, determination of strategies and ways of overcoming the threatening situation, as well as identification of ways of increasing the level of enterprises economic security become a major challenge in current economic conditions.

The purpose of the article is to present the comprehensive system of ensuring economic security and determine the measures of its strengthening.

The comprehensive system of ensuring economic security of the enterprise.

In present, it is prevailing the point of view according to which the most important goal of the establishment and functioning of enterprise appears not the maximization of profits but ensuring of the enterprise viability. Profit represents a means to achieve the goal. The comprehensive system of ensuring economic security of the enterprise is a prerequisite for stability and business development.

An effective security management system should contribute to achieving an acceptable level of security by balancing the distribution of funds between production and protection. In many industrial enterprises the production and safety risks are closely interrelated: with an increase in production, the security risks are also growing (Paas et al. 2015).

The process of ensuring the economic security of (EES) enterprise can be regarded as a process of realization of its functional components in order to prevent possible damage and to achieve a maximum level of economic security now and in the future (Goncharenko 2004). In order to ensure and strengthen economic security of the enterprise it is necessary to build its comprehensive system.

The comprehensive system of ensuring economic security of the enterprise represents a set of organs, tools, methods, and events, aimed at protecting the business from the actual and / or potential external and internal threats that could lead to economic losses.

Several important methodological aspects of the system of economic security can be defined. Firstly, under the system is understood the set of elements that are in relationships and connections with each other, and form a certain integrity. All the elements of ensuring economic security are considered in the aggregate, integrity and unity.

Secondly, the system of economic security of the enterprise should be comprehensive. It should ensure the safety of its major functional components: financial, production, human resources, technical and technological by using the whole set of necessary tools, methods, organs. Moreover, all realized measures should be interrelated.

Thirdly, the system of ensuring the economic security should be formed at the stage of starting a business. It is not a complement, but a part of an enterprise, which plays an important role in ensuring its financial and economic activities.

Fourthly, the system of economic security of enterprise can not be stereotyped. It must be individual on each enterprise, since it depends on productive capacity, the riskiness of activities, the state of human resources, the environment and other factors.

Therefore, ensuring the economic security of the enterprise is possible only through a systemic and integrated approach to its organization. Therefore, it is suggested to consider a comprehensive system of economic security of the enterprise.

The **purpose** of the comprehensive system of economic security of an enterprise is to ensure its efficient operation and sustainable development based on implemented set of measures. Fundamental in achieving this goal is to identify the external and internal factors of the enterprise, and determine ways to prevent, neutralize and minimize them.

The main **objectives** of a comprehensive system of economic security are:

- collection, analysis, evaluation of data and forecasting the development of the situation;
- studying the partners, customers, competitors, candidates for the job;
- organization of activities to prevent possible threats;
- making decisions to respond to emerging threats;
- achieving a high efficiency of enterprise management;
- monitoring the efficiency of the security system functioning, and its improvement (Lyannoj 2006).

The object of the system of ensuring the economic security involves financial, material, personnel and informational resources.

Ensuring the economic security of a business entity should be based on certain **principles**:

- the legality involves the development of a security system in accordance with state law;
- the continuity, i.e. ensuring of economic security on an ongoing basis;
- the priority of preventive measures (timeliness). Development of preventive measures will allow to avoid or to minimize the negative effects of potential threats;
- the timeliness involves the necessity to take into consideration the time factor in the process of making decisions based on previously conducted analysis of economic security. It is understood that measures taken to neutralize the threats are effective only for a short period and require constant adaptation to the new conditions.
- the economic expediency implies a comparison of the costs of ensuring security with the possible damage;
- the cooperation and coordination of all business units. According to I. Stratan, all participants of this process must interact with each other; know exactly who is responsible for what and who does what (Stratan 2007).

The main methods of the organization and improvement of the enterprise activity are economic planning, analysis, regulation and control.

The results of the author's research are presented on Figure 1, where a comprehensive system of ensuring the economic security of the enterprise is presented.

Figure 1. A comprehensive system of ensuring the economic security of the enterprise.

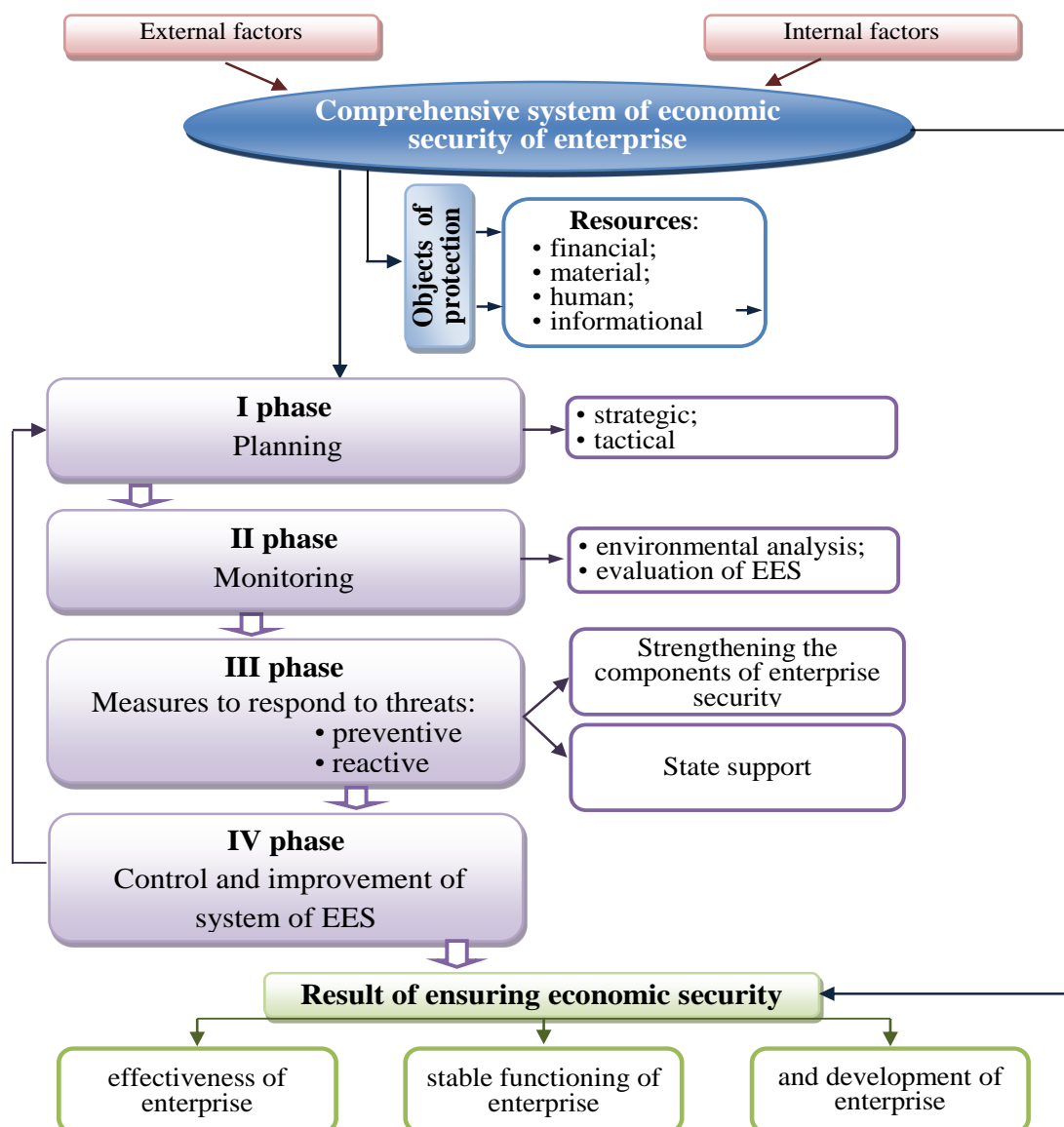
Phases of the comprehensive system of ensuring economic security of the enterprise

The first phase of ensuring the economic security system at the enterprise is planning. Planning involves not only the ability to provide all necessary actions, but also to anticipate any surprises that may arise, and to be able to deal with them. The strategic planning and prediction of economic security of the enterprise are especially important (Goncharenko, Kucenko 2009).

M. Porter defined strategy as the creation of a unique and valuable position, involving different set of activities (Ulwick 1999). According to A. Chandler (1962), the strategy represents the determination of the main long-term objectives and tasks of the company and approval of the course of action, of the allocation of resources needed to achieve these goals.

In general, the strategy is meant as a long-term qualitative definite direction of development of the organization, concerning to the scope, means and forms of its activity, the system of relationships within the organization, as well as the position of the organization in the environment that lead the organization toward its goals.

When making business decisions a manager must realize which indicators of the enterprise's activity he seeks for and what effect these decisions will have on the ability to achieve business goals. Tactical planning is a set of actions, procedures and the economic policy aimed at achieving the current goals and objectives. It can be viewed as a means of implementing the strategy of the enterprise, that is, long-term approach to the achievement of the performance objectives.

(Source: compiled by author based on Parmacli et al. 2015)

The second phase is to monitor the external environment and internal conditions of the enterprise. Monitoring threats of economic security of the enterprise is a result of interaction of its all concerned services. In the process of monitoring, the principle of continuity of the observation of enterprise condition with considering the actual situation and opportunities, as well as the development of the economy, the political situation, and other factors.

To ensure the economic security of the business and to counter internal and external

threats it is crucially important to control the financial and economic operations, accounting and other records of the company. For this purpose, the enterprise may conduct an audit either by its experts or by external auditors. A variety of methods and techniques can be used for the implementation of the audits: inventory, expert review, intramural survey, counting verification, comparison of documents, economic analysis and others.

The environment can create a favorable situation for enterprise security, but can also carry hazards and threats. For the environmental analysis, the following aspects should be taken into account: the political situation, the level of the market economy, the availability of raw materials and labor, presence of competitors, and others. Particular attention could be paid to the analysis of customers, suppliers and competitors.

The study of customers allows the enterprise to determine what kind of product will be accepted by them to the greatest extent, how much consumers are committed to the product of the given organization, the possibility of expanding the number of potential customers and other.

Suppliers of raw materials, semi-finished products, and natural resources can affect the enterprise by creating a resource dependency, which allows them to influence the cost price, the quality and terms of production of products, and the efficiency of the whole organization. When choosing suppliers it is important to examine their activities and their potential in order to be able to build such a relationship with them, which would provide maximum strength to the enterprise in cooperation with these suppliers.

In the study of the competitive environment, the enterprise's management should assess how strong the competition is, how it affects the organization; identify the main competitors, the real and potential threats from their side. At the same time, it is necessary to assess the competitive advantages of the enterprise in order to develop a specific competitive strategy.

In most part, businesses are powerless when facing many changes in the external environment and they have to adapt to it. At the same time, they can and should influence the processes occurring in the internal environment to ensure their own safety.

A research on the causes of the bankruptcy of companies in developed countries has shown that "the bankruptcy is 1/3 due to the external to 2/3 - to the internal factors" (Parmacli *et al.* 2015). By the authors' opinion, we can consider that it is necessary to examine not only the external environment, but also the financial and economic situation of the enterprise itself. The timely identification of factors that affect level of economic security and the right choice of indicators to measure its level facilitate the identification of risk areas and presenting a complete picture of whether the enterprise is in economic security or not.

The third phase includes the identification and implementation of measures to respond to threats. The economic security of business entities is provided by the implementation of two approaches: an approach that is based on preventive measures and an approach that responds to threats.

As the practice shows, the ratio between the costs incurred prior to the occurrence of adverse events and losses, and costs for liquidation of consequences of hazards and restoration of property and resources is equal to 1/15 (Vishnyakov, Harchenko 2001). It is easier to prevent threats than to deal with their consequences. Nevertheless, before implementing measures for prevention of damage and minimizing losses, it is necessary to calculate their cost. To do this, it is necessary to account the required amount of material, technical, labor and other resources. Next it is necessary to compare these costs to the potential losses from the impact of the internal and external threats and determine the effectiveness of the implementation of these measures. Since it may be a situation when the cost value of economic benefits is so minimal that the implementation of measures to prevent threats would be impractical or may even cause additional loss of corporate resources.

Depending on the existing condition of economic activity of the enterprise, and on the

external and internal factors, the ensuring of economic security of the enterprise is carried out by its main functional components: financial, production, human resources, technical and technological. The support from the state it is also very important.

The fourth phase represents the control and improvement of the system of economic security. Because of the taken measures of strengthening the economic security, the control of their efficiency should be carried out. The system of economic security is not a static phenomenon, but a living organism that requires ongoing management and improvement due to:

- the changes in the legislation of the state;
- the development of enterprise and appearance of new areas of economic activity;
- the increasing number of personnel, changes in the staffing of the company;
- the appearance of unfair competition on the market and changes in the forms and methods of their illegal activity, etc.

The main results of ensuring economic security of the enterprise should be the effectiveness of the financial and economic activity of the enterprise, its stability and development.

Ensuring the economic security of enterprise requires that all possible factors should be taken into account, as this system is individual at the level of each enterprise. In order to counteract the negative influence of factors of the economic security of the enterprise and ensure its stable functioning, it is necessary not only to create a system of comprehensive security, but also to ensure its efficient functioning.

Strategies of ensuring economic security of enterprise.

The enterprise's activities are influenced by many factors. The enterprise can and should take into account all the internal factors, adapt to environmental changes and minimize its negative impact. Thereby, it is necessary to increase the competitiveness of the enterprise, its economic security. The increase of the level of economic security is achieved by improving the management of financial and economic activity.

The continuous implementation of the diagnosis of enterprise financial condition allows to determine whether it is moving in the right direction, what measures should be taken to achieve the goals. Identification of these measures includes three important areas:

- the choice of a strategy of ensuring economic security of enterprise;
- the determination of directions of strengthening economic security;
- the support from the state - includes measures implemented at the state level.

At a high level of economic security, the enterprise must carry out their activities in the framework of adopted strategy. At a low level of economic security, the enterprise should revise the strategy and adopt the one that would provide a transition from the lowest to the highest level of economic security.

In the scientific literature different set of enterprise strategies are considered based on specific features. Corporate, competitive and functional strategies are identified depending on the level of strategic decisions (Bajkov 2015).

In the context of ensuring economic security of the enterprise, we propose to determine four types of strategies depending on the level of economic security (see Figure 2).

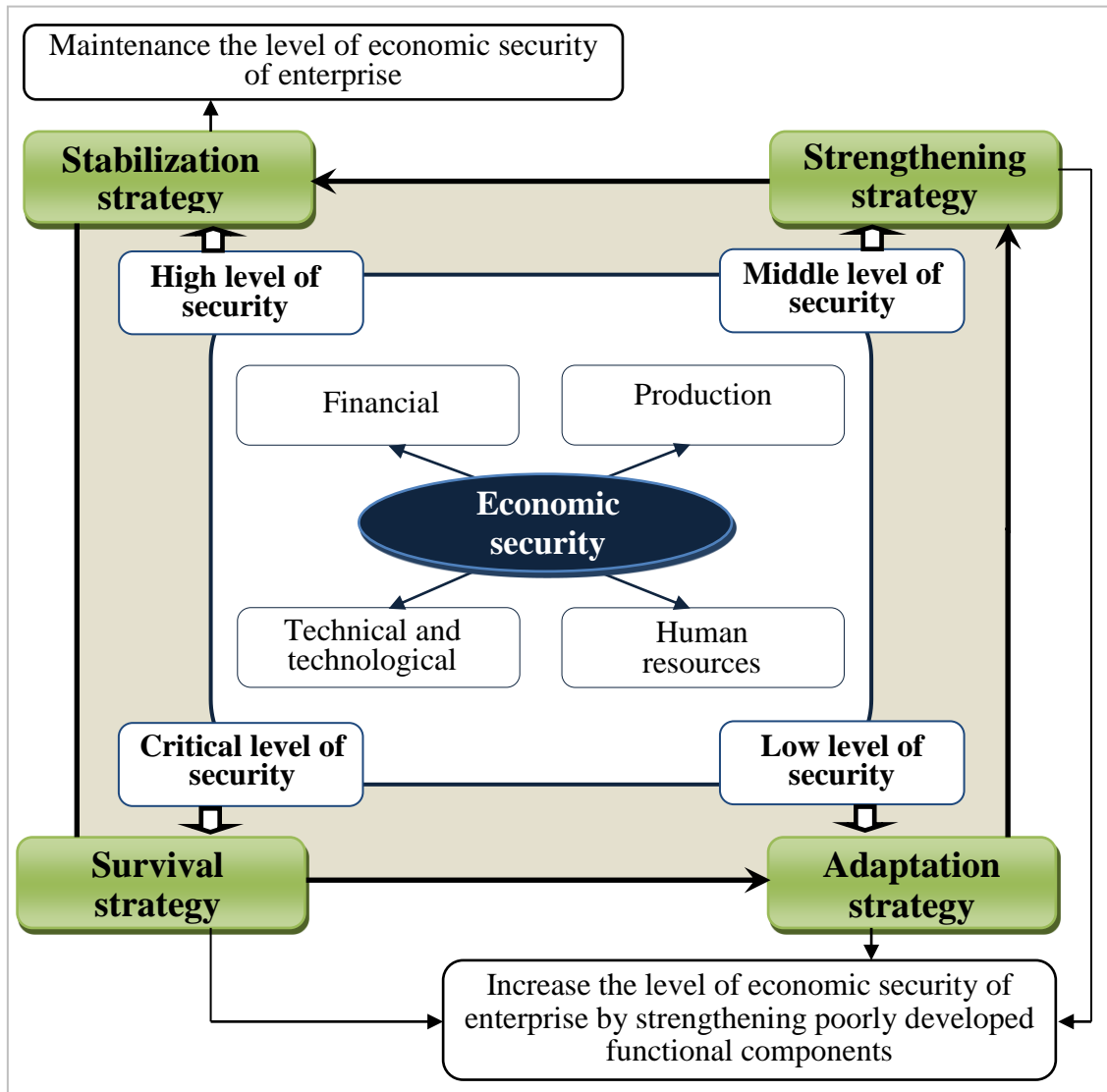
Authors propose to consider four levels of economic security. In conditions of high economic security there is applied the **stabilization strategy**, which is aimed at maintaining the current condition of the enterprise, monitoring threats and ensuring further improvement of performance of the enterprise and its development. In case of deterioration of one of the functional components, the level of economic security reduces.

Strengthening strategy is aimed at improving the economic security of the most vulnerable part of the enterprise, as well as building economic capacity of the enterprise as a

whole. In case of the effective implementation of this strategy, the level of economic security of enterprise will increase from middle to high. If the management of enterprise will not take measures to improve the economic security, it may remain at the same level or even decrease.

The **adaptation strategy** is used in the condition of low level of economic security. It is aimed at the adaptation of the enterprise to market demand, optimization of the costs, improvement of the main indicators of its financial and economic activity.

Fig.2. Strategies of ensuring economic security of enterprise

(Source: developed by the author)

In the critical security conditions, disorders of the economic activity of enterprise, the **survival strategy** should be used. It requires rapid and coordinated actions, prudent and timely decisions to improve the situation.

The main objective of the strategy is to move the enterprise from its current condition to another, desired by management. Establishing the type of strategy entails making decisions regarding:

- maintenance of achieved high level of economic security of the enterprise;
- increase the level of economic security of the enterprise through the implementation of measures to strengthen poorly developed functional components.

Directions of strengthening components of economic security of enterprise.

Statistics indicate that 98% of the failures are associated with inadequate business management (Bugaian et al. 2010). That's why effective management of the enterprise and the measures that are taken play a crucial role in ensuring the economic security of the enterprise. The ensuring of the economic security of enterprise is carried out by its main functional components.

Ensuring the **financial component** of economic security includes following measures:

- the realization of an effective financial management;
- the regulation of cash flows;
- the monitoring of the use of funds;
- the monitoring of the compliance of assets and liabilities by terms and amount;
- the currency risk management associated with the presence of assets in different currencies;
- the regulation of the structure of borrowed capital;
- the planning of long-term investments;
- the determination of the profitability of investment projects;
- the management of investment risk;
- the optimization of payback periods of implemented investment projects and others.
- the formation of reserve fund (self-insurance);.
- the insurance of property and risks, and others.

In addition, it is advisable to use such a method of minimizing risks as the self-insurance that means the reservation of funds for unforeseen expenses. The self-insurance consists in creating of own reserves by the enterprise at the expense of regular payments to compensate losses during emergencies. A carefully developed estimate of unforeseen expenses minimizes cost overruns.

Ensuring the **security of production** component includes providing a continuous production process, cost optimization, the conquest of new markets and other measures aimed at improving the efficiency operational activity of enterprise. The efficient production means the combination of the two directions: obtaining the maximum amount of product with limited resources, as well as, achieving the optimal level of cost minimization.

The directions of ensuring the production component consist in:

- maximization of revenue by expanding the product range, increasing the share of presence in traditional markets and develop new markets;
- improving the quality of products;
- optimization of fixed and variable costs;
- regulation of inventories;
- compliance with ecological parameters of products;
- participation in exhibitions, fairs;
- control of the ratio of receivables and payables;
- control of the repayment schedule of receivables and payables;
- orientation to a larger number of customers to reduce the risk of non-payment;
- introduction of additional benefits in case of early payment;
- application of discount programs;
- reasonable use of such form of customers attraction as commercial loan;
- monitoring the financial condition of counterparties and others.

Ensuring the security of **technical and technological component** involves planning technologies for the current and future production, the planning of enterprise development and innovation. Technical and technological modernization of production through the introduction of intensive resource and energy saving and environmentally friendly

technologies is one of the areas of the restoration of productive capacities. The enterprise may ensure competitiveness in the market, if it will improve its product in accordance with the interests of consumers, use more efficient production technologies. Therefore, recommendations for improving technical and technological component involve:

- ensuring the competitiveness of applied technologies at enterprise;
- monitoring the development of high technologies market and actions of competitors;
- the planning of technological development of an enterprise;
- rational and more complete utilization of the equipment of the enterprise;
- the sale or utilization of technologically and physically obsolete equipment;
- the modernization of the technical equipment of an enterprise;
- R & D budgeting;
- the innovation in the manufacturing process and others.

It is important to ensure the security of **personnel component**. The effectiveness of economic security largely depends on the human factor. It will be difficult to achieve the desired results until each employee of the enterprise is aware of the need of implemented measures. Therefore, requirements for ensuring enterprise security should be reflected in the order of the management, labor contracts with employees, special instructions, contracts with business partners, etc.

The process of planning and management of human resources should cover all processes from the organization of the selection and recruitment of employees to their continuous training and motivation. According to experts, preventive work with the personnel can reduce the level of losses from the industrial and economic espionage by 60% (Shlykov 1997). The internal policy of working with staff should be organized in such a way that the number of dissatisfied employees (with wages, official position, etc.) has been minimized, especially among former employees, which can significantly reduce information leakage. The security of personnel component is possible with early detection and resolution of crises in the team.

The system of staff stimulation must provide the employee with the benefits that he can not get from competitors. It should include incentives (bonuses, travel packages, and others) for a qualitative work, compliance with labor discipline and loyalty to the enterprise. At the same time, the staff must be informed about punishment in case of violation of the specific rules of discipline: deprivation of bonuses, of certain privileges, reprimand or even dismissal.

Measures to ensure human resources security involve:

- planning of the need in human resources;
- qualitative verification of candidates for employment;
- evaluation of effectiveness of the personnel activities;
- ensuring the effectiveness of internal organizational communication;
- ensuring growth of employees' wages in the reporting period over wages in the base period;
- implementation of an effective system of financial incentives for the staff, which depends on the main results;
- moral stimulation of personnel;
- improving the working conditions;
- training of production and management personnel;
- preservation and development of the intellectual potential of the enterprise;
- organization of trainings;
- professional trainings abroad;
- promoting the inventive and innovative activities of employees;
- control over staff loyalty;

- creation of "black boxes", through which information about the cases of abuse of power can go directly to managers and business owners, and others.

Inconsistencies of value orientations between employees and management can lead to disagreements, conflicts that entail decrease in performance of the enterprise. Therefore, provision of organizational culture is carried out in the framework of processes such as recruitment, socialization of employees, promotion of employees. Socialization of workers involves the implementation of professional training; familiarization with organizational values, history of the company; participation in corporate events. Formation of corporate spirit involves the creation of conditions in which employees feel their involvement in the enterprise, the importance of their work, career prospects. There are many tools which include: team building, trainings, corporate events and others.

Conclusions

In the article the importance of ensuring economic security of enterprise was determined. There was presented the comprehensive system of ensuring the economic security of enterprise that consists of four main phases: planning; monitoring of the external environment and internal conditions of enterprise; implementation of measures to respond to threats; the control and improvement of the system of economic security. Four types of strategies depending on the level of economic security were identified: stabilization, strengthening, adaptation and survival strategies.

The enterprise's success is largely determined by the speed and precision of the reaction of the management to external and internal factors. The effective management of the enterprise and the measures that are taken by the managers play a crucial role in ensuring the economic security of enterprise. The main directions of increasing economic security of enterprise for each functional component were determined. The management of an economic entity can apply suggested in the article recommendations to strengthen the economic security of each functional component. These measures can be both proactive and reactive in nature, depending on the specific situation. The ensuring of the economic security facilitates the achieving of the effective parameters of enterprise operation.

References

1. Chandler A. D. Strategy and Structure: Chapters in the History of the Industrial Enterprise [Electronic resource] / A. D. Chandler. - Cambridge: Cambridge, Mass. : Massachusetts Institute of technology, 1962. - Mode of access : https://archive.org/stream/strategystructur00chan_0#page/n5/mode/2up
2. Байков Е. А. Стратегический менеджмент : учеб. пособие / Е. А. Байков, А. Д. Евменов, Н. А. Морщагина. - Санкт-Петербург : СПбГИКиТ, 2015. - 271 с. ; Baykov Ye. A. Strategicheskiy menedzhment : ucheb. posobie / Ye. A. Baykov, A. D. Yevmenov, N. A. Morshchagina. - Sankt-Peterburg : SPbGIKiT, 2015. - 271 s.
3. Antreprenoriat: inițierea afacerii / L. Bugaian, V. Catanoi, A. Cotelnic [et al.]; red. șt. coord. L. Bugaian. - Chișinău.: Elena-V.I SRL, 2010. - 344 p.
4. Гончаренко Л. П. Процесс обеспечения экономической безопасности предприятия [Электронный ресурс] / Л. П. Гончаренко // Справочник экономиста. - 2004. - №12. - Режим доступа : http://www.profiz.ru/se/12_2004/952 ; Goncharenko L. P. Protseess obespecheniya ekonomicheskoy bezopasnosti predpriyatiya [Yelektronniy resurs] / L. P. Goncharenko // Spravochnik ekonomista. - 2004. - №12. - Rezhim dostupu : http://www.profiz.ru/se/12_2004/952;
5. Гончаренко Л. П. Управление безопасностью : учеб. пособ. / Л. П. Гончаренко, Е. С. Куценко. - Москва : КноРус, 2009. - 272 с. ; Goncharenko L. P. Upravlenie bezopasnostyu : ucheb. posob. / L. P. Goncharenko, Ye. S. Kutsenko. - Moskva : KnoRus, 2009. - 272 s

6. Лянной Г. Внешние и внутренние угрозы предпринимательской деятельности [Электронный ресурс] / Г. Лянной // Best of Security. – 2006. - No 7. – Режим доступа : http://www.bos.dn.ua/view_article.php?id_article=27 ; Lyannoy G. Vneshnie i vnutrennie ugrozy predprinimatelskoy deyatelnosti [Elektronnyy resurs] / G. Lyannoy // Best of Security. – 2006. - No 7. – Rezhim dostupa : http://www.bos.dn.ua/view_article.php?id_article=27
7. Paas Õ. OHSAS 18001 contribution to real and formal safety elements of safety management system in manufacturing companies: results of statistical analysis' / Õ. Paas, K. Reinhold, P. Tint // Agronomy Research. – 2015. – Vol. 13, № 5. - P. 1260-1274
8. Эффективность землепользования : теория, методика, практика : моногр. / Д. М. Пармакли, Л. П. Тодорич, Т. Д. Дудогло и др. ; под ред. Д. М. Пармакли. – Комрат : Комрат. гос. ун-т, НИЦ «Прогресс», 2015. – 274 с. ; Effektivnost zemlepolzovaniya : teoriya, metodika, praktika : monogr. / D. M. Parmakli, L. P. Todorich, T. D. Dudoglo i dr. ; pod red. D. M. Parmakli. – Komrat : Komrat. gos. un-t, NITs «Progress», 2015. – 274 s.
9. Шлыков В. Экономическая безопасность предприятия (во что обходится хозяйствующим субъектам защита собственности и способы минимизации возможных потерь) / В. Шлыков // РИСК: Ресурсы, Информация, Снабжение, Конкуренция.- 1997. - № 5. – С. 61-63 ; Shlykov V. Ekonomicheskaya bezopasnost predpriyatiya (vo chto obkhoditsya khozyaustvuyushchim subektam zashchita sobstvennosti i sposoby minimizatsii vozmozhnykh poter) / V. Shlykov // RISK: Resursy, Informatsiya, Snabzhenie, Konkurentsia.- 1997. - № 5. – S. 61-63
10. Стратан, И. Безопасность бизнеса / И. Стратан. – Кишинев : Елан Полиграф, 2007. - 336 с. ; Stratan, I. Bezopasnost biznesa / I. Stratan. – Kishinev : Yelan Poligraf, 2007. - 336 s.
11. Вишняков Я. Д. Управление обеспечением безопасности предприятий: экономические подходы / Я. Д. Вишняков, С. А. Харченко // Менеджмент в России и за рубежом , -2004, - №5. – С. 72-79 ; Вишняков Я. Д. Управление обеспечением безопасности предприятий: экономические подходы / Я. Д. Вишняков, С. А. Харченко // Менеджмент в России и за рубежом , -2004, - №5. – С. 72-79
12. Ulwick A. W. Business strategy formulation: theory, process, and the intellectual revolution / A. W. Ulwick. - Westport, Connecticut: Quorum Books, 1999. – 204 p.

Д. Пармакли, А. Ланіогло

ОСНОВНІ НАПРЯМКИ ЗМІЦНЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

Непередбачуваність економічної діяльності вимагає від керівництва вжити заходів щодо забезпечення економічної безпеки підприємства. У статті була визначена важливість забезпечення економічної безпеки підприємства. З метою забезпечення сталого розвитку підприємства, в статті представлена комплексна система забезпечення економічної безпеки. Чотири основні етапи в процесі забезпечення економічної безпеки ідентифікуються як: планування; моніторинг зовнішнього середовища і внутрішнього стану підприємства; визначення і здійснення заходів по реагуванню на загрози; контроль і вдосконалення системи. Залежно від рівня економічної безпеки були визначені чотири типи стратегій: стабілізації, зміцнення, адаптації та впровадження стратегій.

Успіх підприємства багато в чому визначається швидкістю і точністю реакції управління на зовнішніх і внутрішніх факторів. Ефективне управління підприємством,

а також заходи, які приймаються менеджерами грають вирішальну роль в забезпеченні економічної безпеки підприємства. Визначено основні напрямки підвищення економічної безпеки підприємства для кожного функціонального компонента. Управління господарюючого суб'єкта може також брати до уваги запропоновані в статті рекомендації по зміцненню кожної функціональної складової економічної безпеки. Ці заходи можуть мати як активний так і реактивний характер, в залежності від конкретної ситуації. Забезпечення економічної безпеки сприяє досягненню ефективних параметрів роботи підприємства.

Ключові слова: комплексна система економічної безпеки; економічна безпека; функціональні компоненти; заходи; стратегії, загрози.

УДК 658.012

В.Г. Мартінович, К.Д. Плигач

АНАЛІЗ ІСНУЮЧИХ МЕТОДИЧНИХ ПІДХОДІВ ДО ДІАГНОСТИКИ РІВНЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

У статті систематизовано методичні підходи діагностики рівня економічної безпеки підприємств на основі аналізу наукової літератури. Визначено переваги та недоліки розглянутих підходів та особливості їх застосування для сільськогосподарських підприємств. Запропоновано використовувати проаналізовані методи в цілому або за окремими складовими відповідно до специфіки діяльності підприємства.

Ключові слова: економічна безпека сільськогосподарських підприємств, методика оцінювання рівня економічної безпеки, функціональні складові економічної безпеки.

Постановка проблеми. На сучасному етапі функціонування економіки для більшості вітчизняних підприємств характерним є спад виробництва, погіршення фінансового стану та, навіть, наближення до межі банкрутства. Передумовою виходу з кризового стану, в першу чергу, є підвищення ефективності використання матеріальних, фінансових, технологічних, трудових, інформаційних та інших ресурсів. Під впливом глобалізаційних процесів саме стан даних ресурсів та підприємницьких можливостей суб'єктів господарювання, що є основою стабільного функціонування та динамічного процесу розвитку, є економічною безпекою підприємства. Тобто, економічну безпеку можна охарактеризувати як стан захищеності підприємства від негативного впливу факторів внутрішнього та зовнішнього середовищ за рахунок ефективного використання виробничих ресурсів, вміння швидко адаптуватися до змін, визначення та досягнення стратегічних цілей розвитку для забезпечення ефективного процесу господарювання. Оскільки, агропромисловий комплекс України (зокрема, сільськогосподарський) є одним з найважливіших секторів економіки (забезпечивши у 2015 р. 24% обсягу виготовленої продукції та 18% ВВП, а також 38,2% товарного експорту України) [1], дослідження методичних підходів до діагностики рівня економічної безпеки підприємств даної галузі є особливо актуальним.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню питання здійснення діагностики рівня економічної безпеки підприємств присвячені праці багатьох науковців, а саме: Рета М. В., Іванова А. О., Воропай В. А., Гнилицька Л. В., Чеберяко О. В. Зокрема, окремими дослідниками розглянуто особливості дослідження

економічної безпеки саме для сільськогосподарських підприємств (Голович Н. М., Корнієнко Т. О., Бурляй О. Л., Харенко А. О., Білошкурська Н. В). Разом з тим, наявність різноманітних поглядів щодо сутності економічної безпеки, зокрема сільськогосподарських підприємств, створює необхідність у їх узагальненні та визначенні спільного підходу, розробці методичних підходів до управління окремими функціональними складовими.

Метою статті є дослідження існуючих методичних підходів до діагностики рівня економічної безпеки сільськогосподарських підприємств.

Виклад основного матеріалу. Найбільшу загрозу для ефективної діяльності будь-якого підприємства та сільськогосподарського, зокрема, становить висока вірогідність втрати фінансового, виробничого, кадрового, технологічного та екологічного потенціалів, що спричинює погіршення фінансового стану та зниження конкурентоспроможності суб'єкта господарювання. Проаналізувавши існуючі погляди науковців, методичні підходи щодо оцінки рівня економічної безпеки можна поділити на традиційні та нетрадиційні. Традиційні підходи реалізуються шляхом оцінки ефективності діяльності суб'єкта господарювання та надійності його функціонування, нетрадиційні – завдяки оцінюванню рівня розвитку, наявних ризиків та ринкової вартості підприємства (рис. 1).

Тобто, в науковому середовищі методики оцінки рівня економічної безпеки поділяються на ті, котрі оцінюють рівень економічної безпеки в цілому по підприємству, та ті, які здійснюють оцінку кожної складової економічної безпеки. Однак, враховуючи недостатній рівень розвитку інформаційно-аналітичного забезпечення на вітчизняних бізнес структурах, доцільним є використання традиційних методик оцінки рівня економічної безпеки. Проаналізувавши існуючі погляди науковців на питання оцінки економічної безпеки підприємств, можна виокремити найпоширеніші з них, а саме: індикаторний, програмно-цільовий та ресурсно-функціональний підходи.

Методика оцінки та аналізу рівня економічної безпеки підприємства	
Традиційні (оцінка ефективності та стабільності функціонування підприємства)	Нетрадиційні (оцінка наявних ризиків, рівня розвитку та ринкової вартості підприємства)
1.Оцінка показників ефективності використання ресурсів та фінансової стійкості підприємства; 2.Розпізнання кризових станів на підприємстві; 3.Розпізнання банкрутства підприємства.	1.Порівняння величини інвестицій підприємства і ресурсів, необхідних для підтримки економічної безпеки; 2.Визначення ринкової вартості та економічної захищеності ресурсів; 3.Оцінка стану ризиків та визначення системних ризиків у його розвитку.

Рис. 1. Систематизація методик оцінювання рівня економічної безпеки сільськогосподарських підприємств

*узагальнено авторами на основі [2, с. 32]

Значна кількість науковців називають ключовим підходом саме індикаторний, зокрема: Бендиков М.А., Сухорукова Т., Шпанковська Н.Г. Сутність даного підходу полягає в порівнянні значень фактичних показників фінансової безпеки підприємства з нормативними (індикаторами), що характеризує фінансову стійкість та платоспроможність суб'єкта господарювання. Значення індикаторів визначаються

окремо для кожного підприємства та залежать від форми власності, виду здійснюваної діяльності, специфіки галузі функціонування та особливостей зовнішнього середовища. Відхилення від граничних значень вказує на загрозу зниження рівня фінансової безпеки підприємства [3, с. 191].

Значення індикаторів зазвичай розраховуються відповідно до: середньогалузевих значень досліджуваних показників; значення показників суб'єктів господарювання, яким належить лідируючі позиції у відповідній галузі; законодавчо визначених нормативних значень обраних індикаторів; запланованих для досягнення підприємством значень показників відповідно до стратегії розвитку.

Науковцями розглядаються різні підходи до визначення множини індикаторів економічної безпеки для сільськогосподарських підприємств. Ключовою передумовою використання показника у якості індикатора економічної безпеки є сприяння реалізації важливих економічних інтересів суб'єкта господарювання. Так, Ковальов Д. й Сухорукова Т. розглядають такі складові економічної безпеки сільськогосподарського підприємства як технологічна, ресурсна та фінансова безпеки, до кожної з яких визначають відповідний набір індикаторів та розмір їх граничних значень [4, с. 80].

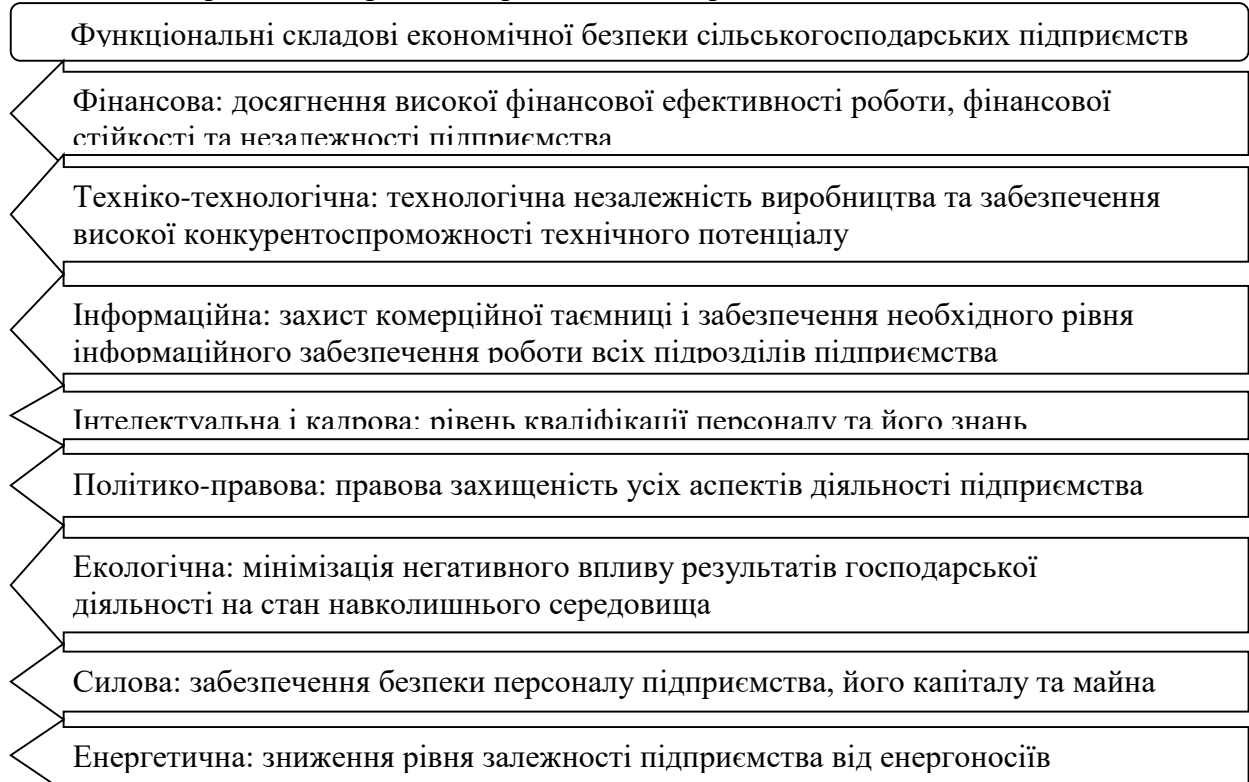
Грунтовне дослідження методики оцінювання рівня економічної безпеки сільськогосподарських підприємств проведено Т. О. Корнієнком. В основі методики знаходяться індикатори окремої складової безпеки та визначені експертним методом бали. Запропоновано наступний алгоритм оцінки безпеки підприємства: пошук джерел необхідної інформації; групування показників; порівняння фактичних їх значень з граничними; розрахунок бальної системи оцінювання; розрахунок середнього бального значення для окремих складових економічної безпеки підприємства; визначення комплексного показника [5, с. 238].

Основою програмно-цільового підходу (Довбня С. Б., Гічова Н. Ю.) є інтегрування показників для визначення рівня економічної безпеки господарюючого суб'єкта. При використанні даного підходу основна увага зосереджена на визначенні досліджуваних показників та зазначенні методів їх інтегрування [4, с. 80]. Процедура оцінки рівня економічної безпеки при використанні даного підходу має наступний алгоритм: формулювання проблемної ситуації; визначення мети та завдань та розробка програми забезпечення економічної безпеки [6, с. 130].

Зокрема, Забродський В. запропонував проводити оцінку фінансової складової безпеки підприємства на основі інтегрування показників, які визначають рівень економічної безпеки. Для цього застосовуються декілька рівнів інтеграції обраних показників, а також кластерний та багатовимірний методи їх аналізу. Однак, даний підхід є важко застосовуваним у практичній діяльності підприємства, оскільки має високий рівень складності проведення аналізу на основі використання прийомів математичного моделювання. Проте теоретично такий підхід дозволяє отримати найбільш об'єктивні та достовірні результати оцінки фінансової безпеки суб'єкта господарювання [3, с. 192].

Сутність ресурсно-функціонального підходу полягає у оцінці рівня використання ресурсів та визначенні на основі цього ступеню економічної безпеки підприємства. Разом з тим, визначення рівня економічної безпеки підприємства часто прирівнюється до аналізу стану його фінансово-господарської діяльності. Представники ресурсно-функціонального підходу (Штовба С. Д., Олейников Е. А., Реверчук Н. Й.) [4, с. 79] визначають ступінь економічної безпеки за рівнем використання ресурсів підприємства за окремими функціональними складовими. Так, основоположники ресурсно-функціонального підходу (Покропивний С. Ф. та Олейников Е. А.) виокремили наступні складові економічної безпеки підприємства, такі як: фінансова; техніко-технологічна; інформаційна; інтелектуальна та кадрова; політико-правова; екологічна;

силова [7, с. 466-482]. Наступні концепції даного підходу направлені на вирішення дискусійних аспектів стосовно переліку функціональних компонентів економічної безпеки, визначенні оціночних критеріїв компонентів економічної безпеки та методики визначення вагомості кожного з них у загальному інтегральному показнику залежно від специфіки функціонування підприємства. Зокрема, Бурляй О. Л. і Харенко А. О., оцінюючи економічну безпеку агропромислових підприємств, вирізняють ще й енергетичну складову, метою якої є зниження залежності підприємства від енергоносіїв. Крім того, на їх думку, ключовою метою здійснення підприємницької діяльності в агропромисловому секторі є забезпечення енергетичної та продовольчої безпеки на рівні регіонів та держави [9, с. 2105]. Основні функціональні складові сільськогосподарських підприємств представлені на рис. 2.

Рис. 2. Сутність функціональних складових економічної безпеки сільськогосподарських підприємств

*узагальнено авторами на основі [9, с. 14; 8, с. 2106]

Перевагою ресурсно-функціонального підходу є його значно більша точність порівняно з іншими методами оцінки. Однак, застосування ресурсно-функціонального підходу на вітчизняних підприємствах ускладнене певними труднощами, а саме: значною трудомісткістю дослідження через охоплення досить широкого спектру проблем та показників; розпорошеністю поняття економічної безпеки підприємства через прагнення дослідити усі функціональні сфери господарювання; зниженням точності та достовірності оцінки, оскільки інтегрування часткових показників діяльності підприємства не завжди достовірно відображає рівень загальної економічної безпеки підприємства.

Подібним до попереднього підходу є ресурсно-відтворювальний, який розглядає діяльність підприємства з позиції безперервного та довгого процесу поновлення виробництва, а також виробничих відносин у процесі відтворення. Здатність використання даного підходу у рейтинговому оцінюванні за рівнем економічної безпеки на всіх рівнях господарської діяльності надає переваги у застосуванні даного

підходу. Розглядаючи ресурсну складову економічної безпеки сільськогосподарських підприємств, варто зазначити, що одними з найважливіших ресурсів є земля та природно-кліматичні фактори. Тому, питання захищеності та збереження джерел формування ресурсних переваг є важливим з позиції дослідження ресурсної складової економічної безпеки сільськогосподарських підприємств [9, с. 15].

Висновки. Підсумовуючи проведені дослідження наявних методик оцінки рівня економічної безпеки підприємств, варто зазначити, що існують певні перешкоди на шляху їх практичного застосування у запропонованому трактуванні (асиметрія інформації, відсутність кваліфікованих кадрів, значні затрати часу на впровадження підходів). Тому, доцільним є побудова методики оцінки для підприємств з урахуванням особливостей їх функціонування. Особливо важливим є окреслення ефективних підходів діагностики рівня економічної безпеки сільськогосподарських підприємств, як пріоритетної галузі вітчизняної економіки.

Список використаної літератури

1. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс] : Офіційний сайт . – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua> ; Derzhavnyi komitet statystyk Ukrainy [Elektronnyi resurs] : Ofitsiyni sait . – Rezhym dostupu : <http://www.ukrstat.gov.ua>
2. Рета М. В. Методичні підходи до оцінки рівня фінансової безпеки підприємства / М. В. Рета, А. О. Іванова // Вісник Національного технічного університету "ХПІ". Сер. : Технічний прогрес та ефективність виробництва. – 2013. – № 21. – С. 29–37 ; Reta M. V. Metodichni pidkhody do otsinky rivnia finansovoi bezpeky pidpriemstva / M. V. Reta, A. O. Ivanova // Visnyk Natsionalnoho tekhnichnoho universytetu "KhPI". Ser. : Tekhnichniy prohres ta efektyvnist vyrobnytstva. – 2013. – № 21. – S. 29–37
3. Воропай В. А. Аналіз методичних підходів оцінки стану і рівня забезпечення системи економічної безпеки підприємства / В. А. Воропай // Культура народів Причорномор'я. – 2013. – № 257. – С. 190–195 ; Voropai V. A. Analiz metodichnykh pidkhodiv otsinky stanu i rivnia zabespechennia systemy ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva / V. A. Voropai // Kultura narodov Prychernomoria. – 2013. – № 257. – S. 190–195
4. Голович Н. М. Методика аналізу та оцінки рівня економічної безпеки сільськогосподарських підприємств / Н. М. Голович // Вісник Одеського національного університету. Серія : Економіка. – 2013. – Т. 18, Вип. 3(1). – С. 79–83 ; Holovych N. M. Metodyka analizu ta otsinky rivnia ekonomichnoi bezpeky silskohospodarskykh pidpriemstv / N. M. Holovych // Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu. Seriiia : Ekonomika. – 2013. – Т. 18, Вуп. 3(1). – S. 79–83
5. Корженівська Н. Л. Методики індикативного аналізу та експертних оцінок рівня економічної безпеки товаровиробників зерна в умовах ринкової глобалізації / Н. Л. Корженівська // Збірник наукових праць Подільського державного аграрно-технічного університету : Економічні науки. – 2014. – Вип. 22. – С. 234–241 ; Korzhenivska N. L. Metodyky indykatyvnoho analizu ta ekspertnykh otsinok rivnia ekonomichnoi bezpeky tovarovyrobnykiv zerna v umovakh rynkovoi hlobalizatsii / N. L. Korzhenivska // Zbirnyk naukovykh prats Podilskoho derzhavnogo ahrarno-tekhnichnoho universytetu : Ekonomichni nauky. – 2014. – Вуп. 22. – S. 234–241
6. Чеберяко О. В. Ключові підходи до оцінки рівня фінансової безпеки підприємства / О. В. Чеберяко, М. А. Кривовяз // Бізнес Інформ. – 2016. – № 5. – С. 128–133 ; Cheberiyako O. V. Kliuchovi pidkhody do otsinky rivnia finansovoi bezpeky pidpriemstva / O. V. Cheberiyako, M. A. Kryvoviaz // Biznes Inform. – 2016. – № 5. – S. 128–133

7. Економіка підприємства : підруч. / М. Г. Грещак, В. М. Колот, А. П. Наливайко, С. Ф. Покропивний та ін. – 2-ге вид., перероб. та доп. – Київ : КНЕУ, 2001. – 528 с. ;
Ekonomika pidpryiemstva : pidruch. / M. H. Hreshchak, V. M. Kolot, A. P. Nalyvaiko, S. F. Pokropuvnyi ta in. – 2-he vyd., pererob. ta dop. – Kyiv : KNEU, 2001. – 528 s.

8. Бурляй О. Л. Моніторинг напрямів підвищення енергетичної безпеки сільського господарства України / О. Л. Бурляй, А. О. Харенко // Економіка: проблеми теорії та практики. - 2011. – Т. 8. Вип. 265. – С. 2104–2115 ; Burliai O. L. Monitorynh napriamiv pidvyshchennia enerhetychnoi bezpeky silskoho hospodarstva Ukrainy / O. L. Burliai, A. O. Kharenko // Ekonomika: problemy teorii ta praktyku. - 2011. – Т. 8. Vyp. 265. – S. 2104–2115

9. Білошкурська Н. В. Особливості функціональної структури економічної безпеки агропромислового підприємства / Н. В. Білошкурська // Вісник Національного технічного університету "ХПІ". Серія : Актуальні проблеми управління та фінансово-господарської діяльності підприємства. – 2013. – № 52. – С. 12–16 ; Biloshkurska N. V. Osoblyvosti funktsionalnoi struktury ekonomichnoi bezpeky ahropromyslovoho pidpryiemstva / N. V. Biloshkurska // Visnyk Natsionalnoho tekhnichnoho universytetu "KhPI". Seriiia : Aktualni problemy upravlinnia ta finansovo-hospodarskoi diialnosti pidpryiemstva. – 2013. – № 52. – S. 12–16

Стаття надійшла до редакції 20.10.2016

V. Martinovych, K. Plyhach

ANALYSIS OF EXISTING METHODOLOGICAL APPROACHES OF DIAGNOSIS OF ECONOMIC SECURITY AT AGRICULTURAL ENTERPRISES

The article based on analysis of scientific literature the methodological approaches for diagnosing the level of economic security are systematized. One of the biggest threat for the efficient operation of any enterprise and agriculture in particular is high probability of loss of financial, manufacturing, human, technological and environmental potentials. It causes the deterioration of the financial condition and reduce the competitiveness of the entity.

There was determined the most common views of scientists to assess the economic security of enterprises, such as: traditional and non-traditional approaches. Traditional approaches are implemented by evaluating the effectiveness of the entity and reliability of its operation. Non-traditional approaches assess the level of development of existing risks and the market value of the company.

In addition, there are other approaches, including: indicator, target-oriented and resource-functional. The essence of indicator approach is to compare actual performance values of financial security company with regulations (indicators) that characterizes the financial stability and solvency of the entity.

The basis of the program-oriented approach is the integration of indicators to determine the level of economic security entity. The main focus is on identifying the studied parameters and specifying the methods of integration.

However, this approach is difficult in practice applicable of enterprise, as it has a high level of complexity of the analysis by using the mathematical modeling techniques.

The essence of the resource-functional approach consists in assessing the level of resources and determining on the basis of the degree of economic security. However, determining the level of economic security is often equated with the analysis of its financial and economic activity.

The advantage of resource-functional approach is its higher accuracy than at other methods of assessment. However, using the resource-functional approach by domestic

enterprises is complicated by some difficulties.

Advantages and disadvantages of the approaches and especially their application to agricultural enterprises are considered. There was offered to use suggested methods a whole or their individual components according to the specifics of the company. The importance of establishing effective approaches for diagnosing the level of economic security of farms as a priority sector of the national economy is identified.

Keywords. *economic security of agricultural companies, methods of economic security's evaluation, economic security functional components*

УДК 330.322

Ю. А. Романовська

ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ РОЗВИТКУ ФОНДУ ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА

У статті проаналізовано використання фінансових ресурсів держави на охорону навколишнього природного середовища. Відповідно до визначених завдань функціонування фондів охорони навколишнього природного середовища наведено етапи створення механізму розвитку фондів. В роботі обґрунтовано функції, які розкривають сутність механізму розвитку фондів охорони навколишнього природного середовища. Визначено переваги реалізації механізму розвитку фондів охорони навколишнього природного середовища та окреслено перспективи його використання на рівні взаємозв'язків суб'єктів господарювання і держави.

Ключові слова: *фонд охорони навколишнього природного середовища, витрати держави, екологізація економіки, механізм розвитку фонду охорони навколишнього природного середовища.*

Актуальність теми дослідження. Сучасний екологічний стан в Україні є кризовим, який сформувався протягом тривалого періоду завдяки нехтуванню об'єктивних законів розвитку і використання природно-ресурсного потенціалу України. У державі відбувалися структурні зміни в економіці, за яких перевага надавалася розвиткові сировинно-видобувних, екологічно найнебезпечніших галузей промисловості.

Створення фондів охорони навколишнього природного середовища вирішує сьогоденні завдання по відновленню втрат, компенсації заподіяної шкоди навколишньому природному середовищу, і також реалізує профілактичні природоохоронні заходи. Відповідні структури формуються виконавчими органами державної влади областей і міст. У зв'язку із цим, визначення особливостей механізму розвитку фондів охорони навколишнього природного середовища та пріоритетних напрямів його розвитку є своєчасним та актуальним.

Огляд останніх джерел досліджень і публікацій. У вітчизняних наукових працях проблематика правого забезпечення фонду охорони навколишнього середовища в Україні висвітлена в роботах учених таких, як В. І. Теремецького [12], С. Боголюбова [2], Н. Малишева [7] та інших [10; 5], вони узагальнили напрями нормативно-правового регулювання у сфері охорони довкілля України та сформували пропозиції щодо його удосконалення. Останні дослідження перспектив розвитку екологічної безпеки країни містять ґрунтовну аргументацію важливості створення та розвитку фондів охорони навколишнього природного середовища. Ця теза відображена у роботах таких

фахівців – М. Алексієвця [1], Н. Солов'яненка [11], Л. Малика [6].

Постановка завдання. Питання забезпечення належного рівня розвитку екологічної безпеки держави, що має виявлятися насамперед у раціональному використанні природних ресурсів, потребує розвитку спеціальних структурних утворень, що регулюють взаємовідносини між суб'єктами господарювання і державою в сфері охорони довкілля. З урахуванням актуальності зазначеної тематики виникає необхідність поглиблення наукових досліджень саме в галузі розвитку фондів охорони навколишнього природного середовища.

Основний матеріал і результати. В контексті загальнодержавної ресурсозберігаючої політики пріоритетне значення мають питання перспективного розвитку охорони навколишнього природного середовища в межах екологізації економіки. Вирішення екологічних завдань тісно пов'язане з ефективністю використання фінансових ресурсів держави на охорону навколишнього природного середовища. Відповідні видатки держави наведені в табл. 1.

Таблиця 1

Видатки державного бюджету на охорону навколишнього природного середовища в Україні

Роки	2011 рік	2012 рік	2013 рік	2014 рік	2015 рік	Відношення 2015 р. до 2011 р.
План, млн. грн	4631,3	7781,6	8285,1	3849,1	4709,0	101,68%
Факт, млн. грн	3008,2	4135,4	4595,0	2597,1	4053,0	134,73

Джерело: за даними [3; 4]

Як показало дослідження, видатки бюджету на охорону навколишнього природного середовища протягом 2011-2015 рр. зросли несуттєво (планове виконання на 1,68%, а фактичне – на 34,73%). Також при цьому чітко простежується його виконання не в повному обсязі (рівень виконання – 55,4%). Так, невиконання плану державного бюджету України протягом 2011 – 2015 рр. спричинено зменшенням сум декларування екологічного податку, що обумовлено зменшенням обсягів викидів, скидів та розміщення забруднюючих речовин, у т.ч. у зв'язку із: зменшенням обсягів виробництва; використанням енергетичного вугілля з меншим вмістом сірчистих сполук та у результаті спалення якого утворюється менша кількість забруднюючих речовин; впровадженням екологічних технологій, які забезпечують повне виключення або зменшення забруднення атмосферного повітря та водних об'єктів.

Таким чином, в умовах складної екологічної ситуації України та обмеженості фінансового підтримання навколишнього середовища є вкрай необхідним створення механізмів щодо підтримання розвитку фондів охорони навколишнього природного середовища.

Основною метою та завданням фондів охорони навколишнього природного середовища є акумулювання коштів відповідних джерел надходження та їх використання в інтересах охорони навколишнього природного середовища, а також цільового фінансування природоохоронних заходів, спрямованих на зменшення впливу забруднення навколишнього природного середовища на здоров'я населення [9, ст. 3].

Фонд створюється за рахунок коштів екологічного податку та інших коштів, визначених чинним законодавством. Розподіл коштів фонду охорони навколишнього природного середовища здійснюється виконкомом сільської, селищної, міської ради.

Головний розпорядник коштів Фонду – сільський, селищний, міський голова. Фонд охорони навколишнього природного середовища формується за рахунок [12, с. 211]:

- частини екологічного податку згідно з чинним законодавством;
- частини грошових стягнень за шкоду, заподіяну порушенням законодавства про охорону навколишнього природного середовища в результаті господарської та іншої діяльності, згідно з чинним законодавством;
- благодійних внесків фізичних та юридичних осіб;
- інших джерел, визначених законодавством.

Закономірним результатом розвитку фондів охорони навколишнього природного середовища є насамперед створення якісно нових фінансових підвалин як перспективних напрямів функціонування таких структур, що дають високу природоохоронну віддачу, якщо вони стають органічною частиною механізму функціонування фонду охорони навколишнього природного середовища.

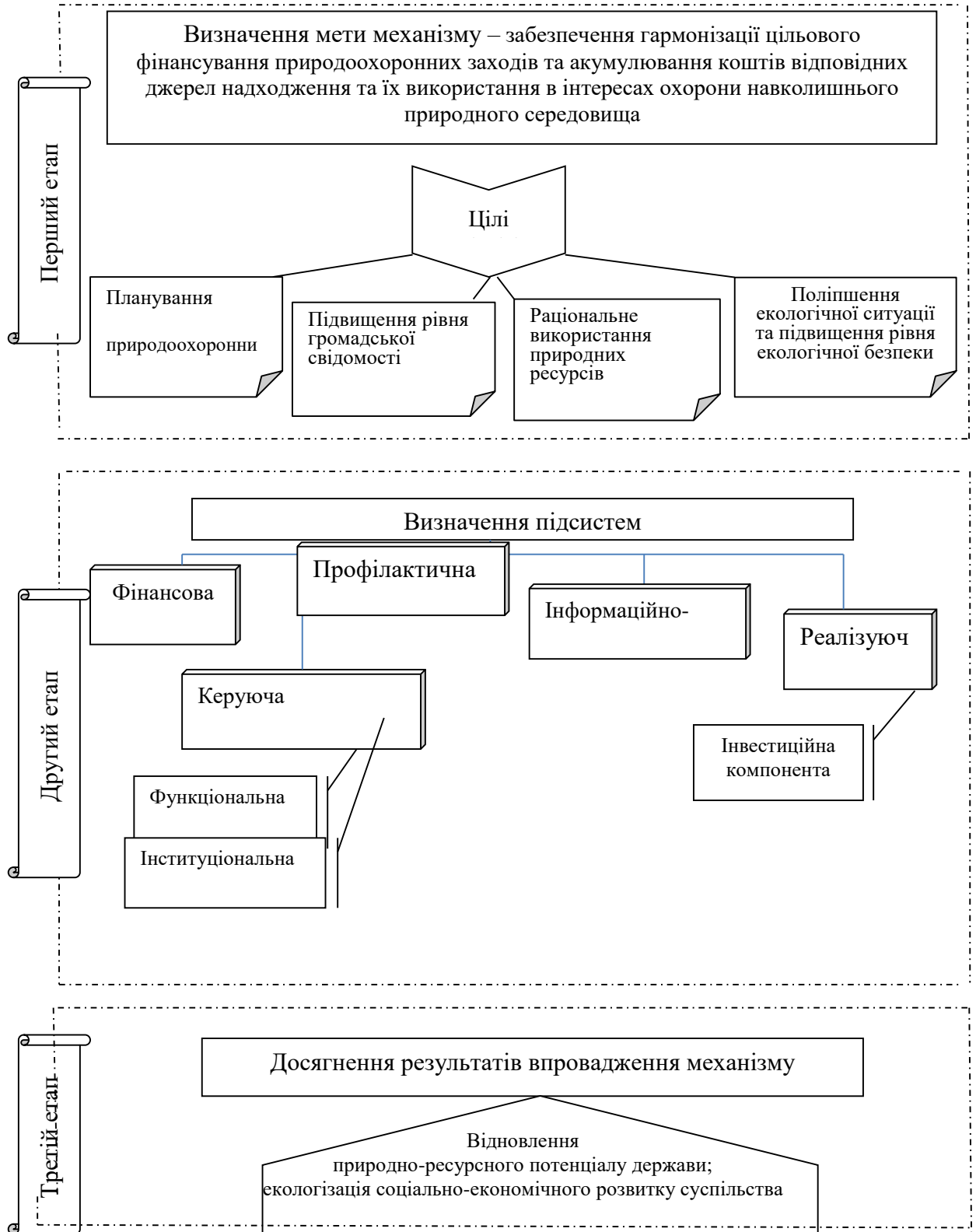
Поняття «механізм розвитку фонду охорони навколишнього природного середовища» дозволяє об'єднати всі елементи, які спрямовані на охорону навколишнього природного середовища, відображає комплексний і системний підхід до вирішення проблем взаємодії суб'єктів господарювання. Як системне, поняття механізм розвитку фонду охорони навколишнього природного середовища включає як елементи систему права, інституційну, функціональну та економічну складові тощо. Зміст механізму розвитку фонду охорони навколишнього природного середовища найбільше повно характеризується його загальними функціями, тобто особливими явищами:

1) економічна – фінансове забезпечення заходів ефективного природокористування та заходів охорони навколишнього середовища. Дана функція реалізується через фінансування заходів, націлених на вирішення завдань механізму розвитку фонду охорони навколишнього природного середовища;

2) інвестиційна – полягає в створенні умов економічної зацікавленості суб'єктів господарювання у виконанні адресованих їм вимог екологічного законодавства. Інвестиційна функція реалізується за допомогою таких інструментів, як податкові платежі, а саме: екологічний податок; платежі за користування землею, надрами, водами, іншими природними ресурсами; податкові і кредитні пільги, що мають заохочувальний характер в сфері охорони навколишнього середовища;

3) профілактична – ґрунтується на виконанні обов'язків щодо попередження природоохоронних злочинів та правопорушень, виявленні причин, що породжують нераціональне природокористування, умов, які сприяють їх здійсненню, а також вжиття заходів щодо усунення таких причин і умов. Профілактична діяльність здійснюється практично усіма службами і підрозділами фондів охорони навколишнього природного середовища.

Значення побудови механізму розвитку фонду охорони навколишнього природного середовища полягає у формуванні оптимальної системи, що повинна містити в собі структурну гармонізацію досліджуваного механізму, погоджену з умовами її оточення. Ідея, що закладена при побудові запропонованого механізму, заснована на взаємодії трьох етапів – визначення та уточнення мети, формування підсистем механізму, досягнення цілей. Таким чином, охоплюються всі стратегічні компоненти і враховується фінансова сторона, яка дозволяє економічно забезпечити поставлену мету досліджуваного механізму. Процедура створення механізму функціонування фонду охорони навколишнього природного середовища можна представити, у вигляді ряду етапів (рис. 1).

Рис. 1. Етапи створення механізму розвитку фонду охорони навколишнього природного середовища

Джерело: розроблено автором

При цьому слід зазначити, що на першому етапі формування механізму розвитку фонду охорони навколишнього природного середовища визначаються цілі даного механізму. Основними напрями формування механізму розвитку фонду охорони навколишнього природного середовища є: екологічне оздоровлення деградованих природних об'єктів, ландшафтів і стабілізація екологічного стану держави; відновлення природо-ресурсного потенціалу, заощадливе природокористування; охорона навколишнього природного середовища; забезпечення екологічної безпеки, зменшення антропогенного тиску і забруднення відходами; екологізація соціально-економічного розвитку [11, с. 40].

Другий етап характеризується визначенням підсистем. Фінансова підсистема – спрямована на економічне забезпечення механізму розвитку фонду охорони навколишнього природного середовища. Профілактична складова механізму – спрямована на отримання позитивного ефекту від впровадження природоохоронної політики. Керуюча підсистема – спрямована на упорядкування, удосконалення та розвиток механізму. Інформаційно-правовий елемент механізму – методи та інструменти підпорядкування інформаційного простору та застосування правового поля. Реалізуюча підсистема – спрямована на здійснення плану, ідеї.

Комплекс підсистем механізму розвитку фонду охорони навколишнього природного середовища нараховує елементи, що входять до складу основних підсистем.

Інституційна компонента охоплює систему органів державної влади та місцевого самоврядування, а також інші складові громадянського суспільства – політичні партії, громадські організації, релігійні організації. Функціональна компонента є системою функцій з охорони довкілля, які здійснюються суб'єктами громадянського суспільства, тобто інституційною системою. І, нарешті, інвестиційна компонента – спрямована на стимулювання зацікавленості суб'єктів господарювання щодо виконання адресованих їм вимог екологічного законодавства.

Третій етап передбачає вирішення завдання механізму розвитку фонду охорони навколишнього середовища – забезпечення за допомогою економічних заходів досягнення цілей екологічної політики держави, яка визначається законодавством, іншими нормативними правовими актами та іншими документами. Це завдання буде вирішене тим успішніше, ніж оптимальніше будуть врегульовані і реалізовані окремі елементи фінансової складової механізму.

Засобами регулюючого впливу держави розвитку механізму розвитку фонду охорони навколишнього середовища є екологічне оподаткування, ліцензування, сертифікація та стандартизація, регулювання цін і тарифів, застосування нормативів та лімітів, надання інвестиційних, податкових та інших пільг, надання дотацій, компенсацій, цільових інновацій та субсидій тощо.

Незважаючи на переваги екологізації суспільства в Україні, розвиток фондів охорони навколишнього природного середовища проходить повільними темпами, про це свідчить тінізація в сфері природокористування, недотримання законодавства стосовно природоохоронних відносин, зростаючі розміри забруднення довкілля і, як наслідок, зменшення чисельності населення. Погоджуємося з науковцями [11, с. 39; 12, с. 211] щодо необхідності розроблення законодавства, створюючи правові рамки роботи відповідного механізму. Але, на нашу думку, важливе місце в процесі функціонування досліджуваного механізму розвитку в умовах децентралізації посідає розподіл фінансових надходжень. З метою забезпечення розв'язання гострих екологічних проблем, поліпшення фінансування природоохоронних заходів та сприяння забезпечення охорони навколишнього природного середовища в областях України діють **фонди охорони навколишнього природного середовища** [8, ст. 40]. 3

2011 року екологічний податок – головне джерело надходжень до фондів охорони навколишнього природного середовища (державного, обласного та місцевих), які були створені державою з метою концентрації коштів і цільового фінансування природоохоронних та ресурсозберігаючих заходів (ст. 46 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища») [9, с. 46].

Кошти від сплати екологічного податку, відповідно до законодавства, розподіляються між місцевими (сільськими, селищними, міськими), обласним та Державним фондами охорони навколишнього природного середовища у співвідношенні відповідно 50, 20, 30 відсотків. Однак Бюджетним кодексом України, який було введено в дію з 2011 року передбачається поступове зменшення надходжень до місцевих бюджетів.

У 2013 році надходження до екологічних фондів розподіляються таким чином: до Державного-53%, до обласного – 13,5%, до місцевих бюджетів – 33,5%. Починаючи з 2014 року, передбачається що до Державного фонду охорони навколишнього природного середовища зараховується – 65%, до обласних бюджетів – 10%, до місцевих – 25%. Законом України № 79-VIII відсоток відрахування коштів екологічного податку до державного бюджету зменшено з 65% до 20%, а до місцевих бюджетів збільшено з 35% до 80%. При цьому, починаючи з 2015 р., кошти від сплати екологічного податку зараховуються не до спеціальних фондів відповідних бюджетів, а до загальних фондів (у 2014 році надходження від сплати екологічного податку становили 3 106,7 млн. грн., що у 2,3 рази більше, ніж у 2010 р.) [201, с. 439].

Стабільне фінансове підґрунтя механізму розвитку фонду охорони навколишнього природного середовища є запорукою раціонального використання природно-заповідного фонду держави та відтворення його природного потенціалу.

Основними перевагами реалізації механізму розвитку фонду охорони навколишнього природного середовища є:

- розробка та реалізація програм охорони довкілля і раціонального використання природних ресурсів;
- стабілізація екологічної рівноваги;
- здійснення системи заходів, спрямованих на зниження впливу забруднення довкілля на стан здоров'я і умов проживання населення;
- попередження та відшкодування збитків екологічних кризових ситуацій;
- здійснення заходів, пов'язаних з відтворенням та охороною природних ресурсів;
- організація моніторингу навколишнього природного середовища, створення системи та банку екологічної інформації;
- розробка і впровадження економічного механізму природокористування та екологічних нормативів і стандартів;
- організація і проведення науково-практичних конференцій і семінарів, організація виставок щодо пропаганди екологічних знань, видання поліграфічної продукції з тематики заощадливого використання природного потенціалу держави.

Висновки. З огляду на обмеженість природно-ресурсних запасів і шкідливість впливу діяльності людини на навколишнє середовище, в останні роки дозріла необхідність формування механізму розвитку фонду охорони навколишнього природного середовища. Таким чином, усвідомлення важливості цієї задачі є підґрунтям побудови механізму розвитку фонду охорони навколишнього природного середовища, який забезпечує раціональне природокористування і спрямований на задоволення потреб суспільства в екологічній безпеці. Побудова екологічно стабільного суспільства є основним завданням реалізації механізму розвитку фонду охорони навколишнього природного середовища, особливість якого визначається формуванням екологічного стилю мислення, загальною налаштованістю на раціональне

використання природних ресурсів та збереження природних ландшафтів.

Враховуючи переваги, що отримує суспільство при реалізації запропонованого механізму, перспективним напрямом дослідження є оцінювання досвіду формування та розвитку відповідних фондів охорони навколишнього середовища в світовому суспільстві та реалізація їх позитивних навичок в українських реаліях.

Список використаної літератури

1. Алексієвєць М. Охорона навколишнього природного середовища в системі національно-державних пріоритетів незалежної України / М. Алексієвєць // Україна-Європа-Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Сер. : Історія, міжнародні відносини. – 2012. – Вип. 10. – С. 145-148 ; Aleksiiievets M. Okhorona navkolyshnoho pryrodnoho seredovysshcha v systemi natsionalno-derzhavnykh priorytetiv nezalezhnoi Ukrainy / M. Aleksiiievets // Ukraina-Yevropa-Svit. Mizhnarodnyi zbirnyk naukovykh prats. Ser. : Istoriiia, mizhnarodni vidnosyny. – 2012. – Vyp. 10. – S. 145-148

2. Боголюбов С. Право та єдина державна політика в Росії / С. Боголюбов // Право України. – 2011. – № 2. – С. 52-65 ; Boholiubov S. Pravo ta yedyna derzhavna polityka v Rosii / S. Boholiubov // Pravo Ukrainy. – 2011. – № 2. – S. 52-65

3. Бюджетний моніторинг: Аналіз виконання бюджету за 2013 рік / В. В. Зубенко, І. В. Самчинська, А. Ю. Рудик та ін.; ІБСЕД, Проект «Зміцнення місцевої фінансової ініціативи (ЗМФІ-ІІ) впровадження», USAID. – Київ, 2014. – 80 с. ; Biudzhetni monitorynh: Analiz vykonannia biudzhetu za 2013 rik / V. V. Zubenko, I. V. Samchynska, A. Yu. Rudyk ta in.; IBSED, Proekt «Zmitsnennia mistsevoi finansovoi initsiatyvy (ZMFI-II) vprovadzhennia», USAID. – Kyiv, 2014. – 80 s

4. Бюджетний моніторинг: Аналіз виконання бюджету за 2015 рік / В. В. Зубенко, І. В. Самчинська, А. Ю. Рудик та ін.; ІБСЕД, Проект «Зміцнення місцевої фінансової ініціативи (ЗМФІ-ІІ) впровадження», USAID. – Київ, 2016. – 80 с. ; Biudzhetni monitorynh: Analiz vykonannia biudzhetu za 2015 rik / V. V. Zubenko, I. V. Samchynska, A. \ Yu. Rudyk ta in.; IBSED, Proekt «Zmitsnennia mistsevoi finansovoi initsiatyvy (ZMFI-II) vprovadzhennia», USAID. – Kyiv, 2016. – 80 s.

5. Дзядикевич Ю. В. Механізми менеджменту природокористування / Ю. В. Дзядикевич, І. М. Куликовська // Інноваційна економіка. – 2013. – № 1. – С. 125-127 ; Dziadykevych Yu. V. Mekhanizmy menedzhmentu pryrodokorystuvannia / Yu. V. Dziadykevych, I. M. Kulykovska // Innovatsiina ekonomika. – 2013. – № 1. – S. 125-127

6. Малик Л. Охорона навколишнього природного середовища / Л. Малик // Молодь і ринок. – 2010. – № 12. – С. 64-68 ; Malyk L. Okhorona navkolyshnoho pryrodnoho seredovysshcha / L. Malyk // Molod i rynok. – 2010. – № 12. – S. 64-68

7. Малишева Н. Екологічне право: вектори розвитку у ХХІ сторіччі / Н. Малишева // Право України. – 2011. – № 2. – С. 114-122 ; Malysheva N. Ekolohichne pravo: vektory rozvytku u XXI storichchi / N. Malysheva // Pravo Ukrainy. – 2011. – № 2. – S. 114-122

8. Про міжбюджетні відносини між районним бюджетом та бюджетами територіальних громад сіл, селищ, міст та їх об'єднань [Електронний ресурс] : Закон України від 01.07.2004 № 1953-IV. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1953-15> ; Pro mizhbiudzhetni vidnosyny mizh raionnym biudzhetom ta biudzhetamy terytorialnykh hromad sil, selyshch, mist ta yikh obiednan [Elektronnyi resurs] : Zakon Ukrainy vid 01.07.2004 № 1953-IV. – Rezhym dostupu : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1953-15> ;

9. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25.06.1991 р., № 1264–ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – Т. 2. – С. 46-

78 ; Pro okhoronu navkolyshnoho pryrodnoho seredovyscha : Zakon Ukrainy vid 25.06.1991 r., № 1264–KhII // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. – 1991. – Т. 2. – С. 46-78

10. Рильська В. В. Механізм взаємодії між місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування в аспекті децентралізації влади / В. В. Рильська // Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування. – 2014. – № 2. – С. 12-19 ; Rylska V. V. Mekhanizm vzaiemodii mizh mistsevymy orhanamy vykonavchoi vlady ta orhanamy mistsevoho samovriaduvannia v aspekti detsentralizatsii vlady / V. V. Rylska // Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia i mistsevoho samovriaduvannia. – 2014. – № 2. – С. 12-19

11. Солов'яненко Н. Наукові засади раціонального використання земельних ресурсів та охорона навколишнього природного середовища в Україні на шляху до європейської інтеграції / Н. Солов'яненко // Землевпорядний вісник. – 2014. – № 6. – С. 38-41 ; Solovianenko N. Naukovi zasady ratsionalnoho vykorystannia zemelnykh resursiv ta okhorona navkolyshnoho pryrodnoho seredovyscha v Ukraini na shliakhu do yevropeiskoi intehtratsii / N. Solovianenko // Zemlevporiadnyi visnyk. – 2014. – № 6. – С. 38-41

12. Теремецький В. І. Охорона навколишнього природного середовища в Україні: проблеми законодавчого забезпечення / В. І. Теремецький // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. – 2014. – № 3. – С. 210-218 ; Teremetskyi V. I. Okhorona navkolyshnoho pryrodnoho seredovyscha v Ukraini: problemy zakonodavchoho zabezpechennia / V. I. Teremetskyi // Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu vnutrishnikh sprav. – 2014. – № 3. – С. 210-218

Стаття надійшла до редакції 18.09.2016.

Y. Romanovska

THE DEVELOPMENT RORMATION MECHANISM OF THE ENVIRONMENTAL PROTECTION FUND

Creating of Environmental Protection Funds solves current problems on loss restoration, amends to the environment and also implements preventive conservation measures. The appropriate structures are formed by executive bodies of state power in regions and cities.

The research showed that low rates of state budget fulfillment are identified in the environmental protection expenditures (fulfillment level - 55.4%), that defines the scarcity of ecological funding in Ukraine. The development mechanism implementation of environmental protection funds will ensure the effective usage of the available state funds.

The main purpose and objective of development mechanism of environmental protection funds is the accumulation of relevant sources and their usage in the interests of environmental protection, as well as targeted funding of environmental measures aimed at reducing the impact of environmental pollution on human health. The idea of the proposed mechanism is based on the interaction of three steps - identifying and clarifying of goals, mechanism subsystems formation, goals achievements. Thus, all the strategic components are covered and the financial side is taken into account that allows economical providing of the mechanism objective.

The main advantages of the development mechanism implementation of environmental protection funds are: development and implementation of programs for environmental protection and rational use of natural resources; stabilization of ecological balance; implementation of measures aimed at reducing the impact of pollution on health and living conditions of the population; amends on environmental crises; implementation of activities

related to the restoration and protection of natural resources; organization of environmental monitoring, creation of environmental information system and bank; development and implementation of economic mechanism of natural resource use and environmental regulations and standards; scientific conferences and seminars organization and holding, exhibitions on promoting environmental awareness, publication of printed materials on natural potential saving.

Keywords: *fund of guard of natural environment, expense of the state, ecologization of economy, mechanism of creation of fund of guard of natural environment.*

УДК 336.763.33

T. V. Marena

FINANCIAL ISSUES OF REGIONAL DEVELOPMENT AND INTERREGIONAL COOPERATION OF UKRAINIAN REGIONS

The paper considers the problems of financial support for regional development and interregional cooperation, among which there are low level of municipal securities emission and insufficient number of financial infrastructure institutions that would implement financial resources support for interregional projects. Advantages of municipal bonds issue are defined and international experience of municipal securities issue is considered. The performance of municipal bonds market in Ukraine is analyzed. Types of financial institutions of regional infrastructure, operating in developed countries and their role in regional needs financing are characterized. Forms of existence and activities of municipal banks are defined. Obstacles to the development of the municipal bonds market and the establishment of municipal banks and other financial institutions of regional infrastructure in Ukraine are determined.

Key words: *interregional cooperation, regional development, municipal borrowings, municipal bonds, regional financial infrastructure, communal (municipal) bank.*

The growing needs for efficient use of the economic potential of Ukrainian regions, the desire to achieve a high level of economic independence of regions actualize the development of interregional cooperation – both domestic and international. Formation and deepening interregional economic relations should be based on financial terms and mechanisms established in the country that ensure the needs of regional development.

Requirements for the high level independence of local authorities while performing their delegated and assigned functions through own and assigned income provided by the European Charter of Local Self-Government, raise the issue of financial support for regional development and interregional cooperation. However, a significant number of problems that confine the economic independence of local authorities and hinder the development of interregional cooperation in Ukraine are found in the financial area.

The issues of financial support for regional development and formation of financial infrastructure in the region are considered in the research works of the Ukrainian scientists – O. Butska, O. Vasyliiev, I. Mazur, A. Cherep etc., as well as experts of research institutions, including scientists of the National Institute for Strategic Studies. Nevertheless, there is a lack of research aimed at obtaining a comprehensive conception of the state of the financial component of interregional cooperation in Ukraine, problems of financial support of the local communities and regions development and the possibility to use the experience of developed countries in the field of the financial infrastructure of interregional cooperation.

This paper is aimed at determining the main problems of the financial support for regional development in Ukraine and defining directions of their solution by means of implementation of international experience of establishing financial terms for regional development and interregional cooperation.

According to the scientists of the National Institute for Strategic Studies, the most significant financial barriers that hinder spreading the practice of interregional cooperation in Ukraine are: insufficient number of financial infrastructure institutions that would implement financial resources support for interregional projects and low level of municipal securities emission [6].

In the developed countries the practice of debt securities emission by regional and local authorities is widespread. In the United States, almost all municipal borrowings are issued in the form of municipal bonds. In average 8-14 thousand emissions a year are carried out totaling more than 300 billion dollars. Municipal bonds market in the USA is the largest in the world – both in absolute amount (about 1.5 trillion dollars), and the share in the domestic debt securities market (about 11%) [2]. In some countries, projects for the development of the municipal bonds market are implemented as a part of broader projects of municipal borrowing development or local government development in general with support of international institutions and donors.

Since the late 90s in the developed countries there is a trend of gradual displacement of municipal bonds from national securities markets by moving them to Eurocurrency markets. Particularly active borrowers in Eurocurrency markets are the Canadian provinces, German states, the Italian regions and Brazilian provinces. In particular, the Canadian province of Ontario borrows on the Eurobond market more resources than central government of Canada [2].

Municipal bonds market is quite attractive for local authorities. First, it allows to resolve the issue of additional sources of financing investment projects and projects of interregional cooperation. Second, the formation of municipal debt in the form of securities can make it more liquid, as a result reducing the cost of borrowing. Third, reducing the cost of borrowing is also possible due to lower interest rates owing to competition among investors. In addition, ensuring repayment of the bonds in time, the city (region) creates its own positive history of borrowing, which will allow to issue more municipal bonds in future [5, 9]. On the other hand, investments in municipal bonds can be more attractive due to tax-free status, which is often officially given to income obtained from municipal bonds.

Today the municipal bonds market is quite promising, but poorly developed segment of the Ukrainian stock market. The activity in this segment of the stock market is volatile. In 2011 municipal bonds in Ukraine were issued by 16 regional centers and 14 other cities. In 2012 1140 securities were included in the Stock list of the PFTS Stock Exchange and among them only 20 municipal bonds were noted (1.75%), in 2011 municipal bonds amounted to 0,50% [6].

In 2015, the National Securities and Stock Market Commission of Ukraine didn't register any municipal bonds issue, as it is reflected in Table 1.

Among overall quantity of municipal bonds issues that were traded on the stock market in 2015, only 4 issues (5.9%) were admitted to trading on the stock exchanges. This is the lowest indicator for the analyzed period both in absolute (see Table 1), and in relative dimensions (the share of municipal bonds issues, which were admitted to trading on the stock exchanges amounted to: 30.9% in 2011, 29.9% in 2012, 20.9% in 2013, 11.8% in 2014).

In addition, in 2015 six issues of municipal bonds was admitted to trading on the stock exchanges in the category of unlisted securities that do not meet the requirements of exchanges towards instruments of first and second listing levels. In particular, in the Stock list of the PFTS Stock Exchange there were three municipal bonds issues of this category,

Perspektiva Stock Exchange – two issues and Ukrainian Exchange – one municipal bonds issue.

Table 1

Indicators of municipal bonds market in Ukraine in 2011-2015

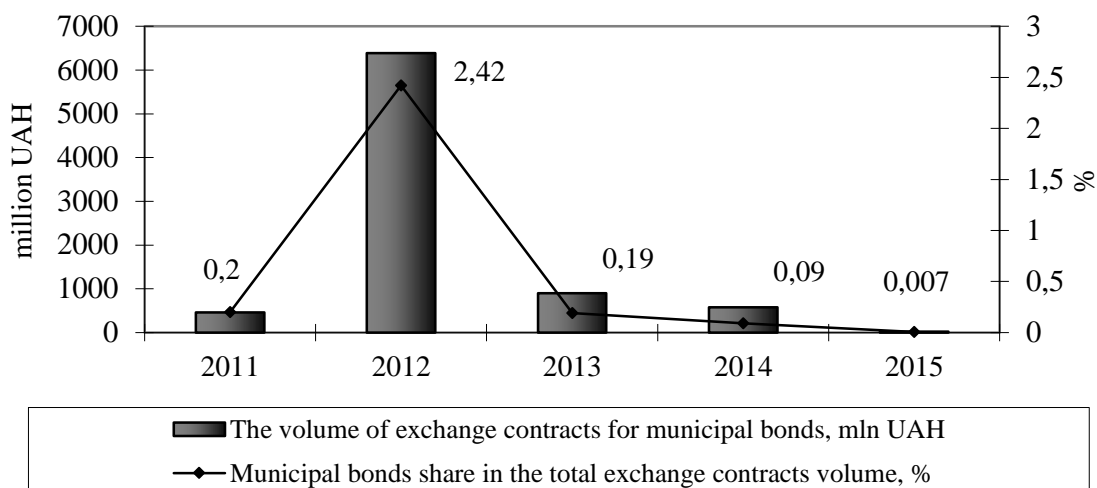
Indicator	2011	2012	2013	2014	2015
The volume of registered issues of municipal bonds, million UAH	584,5	5680,3	0,0	2375,0	0,0
Number of issues of municipal bonds, that are traded on the stock market, items	55	67	67	68	68
Number of issues of municipal bonds, that are admitted to trading on the stock exchanges, items	17	20	14	8	4
Number of issues of municipal bonds, that are not admitted to trading on the stock exchanges, items	38	47	53	60	64
Trading volume on the stock market, billion UAH	2171,1	2530,9	1676,9	2331,9	2172,7
The volume of municipal bonds traded on the stock market, billion UAH	1,67	7,48	3,60	4,11	2,43
The share of traded municipal bonds in the overall volume of stock market, %	0,08	0,30	0,21	0,18	0,11

Note. Compiled by the author based on [7]

The share of municipal bonds in the total volume of exchange contracts is constantly decreasing, down from 2.42% in 2012 to 0.007% in 2015 (Fig. 1). In 2015 the highest demand in the stock market was formed for the bonds of following issuers: Kremenchug City Council of Poltava region (bonds were traded on the PFTS Stock Exchange, Kyiv City Council (bonds were traded on East European Stock Exchange, PFTS Stock Exchange, Perspektiva Stock Exchange), Cherkasy City Council PFTS Stock Exchange).

The overwhelming share of municipal bonds in recent years is traded on the over-the-counter (OTC) market. For instance, among the total volume of trading municipal bonds in 2015 (2.43 billion UAH) 2.41 billion UAH or 99% were traded on the OTC market. The highest demand in the OTC market in 2015 in terms of executed contracts was formed for the bonds of following issuers: Kiev City Council, Donetsk City Council, Kremenchug City Council.

Another problem of financial support of Ukrainian regions interregional cooperation is insufficient number of financial infrastructure institutions that could implement financial resource support for interregional projects and ensure circulation of municipal securities.

Figure 1. The volume of exchange contracts for municipal bonds and their share in the total exchange contracts volume in 2011-2015

The necessity of such institutions activity within the regional economy is proved by international practice. The system of regional financial infrastructure institutions can comprise banks for development, municipal banks and other lending institutions to finance local development, collective investment institutions etc.

In Ukraine, a regional network of such institutions is poor and straight. Most of them are concentrated in large cities, and only in some small towns and peripheral regions subsidiaries of commercial banks works, which are unable to meet the specific local demand for financing [6].

One of the ways towards the development of local and regional financial infrastructure is the creation of specialized financial institutions – communal or municipal banks which would exclusively finance problems of regional development.

International practice shows that communal banks are particularly widespread in Western Europe. Typically, municipalities (city councils) have a controlling stake of municipal bank (51% of the authorized capital), the rest of the funds is financed by city companies, monetary contributions of businesses and individuals. The most important component of these banks credit resources is money obtained after municipal securities sale. The communal bank acts as a guarantor for municipal obligations. Communal bank specialization is shown in the fact that its activity is not aimed at conducting cash transactions, but at providing loans to meet local needs. One of the priorities of the communal bank is to finance interregional infrastructure projects. Municipal banks are mostly widespread in Germany, where they account for about 40% of the credit system balance. In Ukraine today there is no bank the only founder of which is the local authority [1, 8].

In addition to the communal banks, developed countries have an extensive network of municipal financial institutions. Special form of communal banking institutions is Girozentrale (German) or Girobanks. First Girozentrale appeared in Germany in 1908. Girobanks are an effective form of mutual settlements facilitation between local authorities. Settlements by means of Girobanks are provided without the mediation of money in the form of special current accounts.

Communal banks of mutual loans successfully operate in Sweden, where they emerged in the XIX century. These banks are intermediaries through which local authorities can lend to other local authorities. Communal banks of mutual loans are established in Sweden in the form of banks of joint liability of their founders (communities) without state guarantees. Swedish communes form unions for mutual lending within districts. Each union is a mutual lending bank. Communes are jointly responsible for these banks debts.

Another type of communal banks is a stock communal bank, which founders are responsible within their own stake. The first bank of the kind was established in 1860 in Belgium as a municipal loan company. Only the communities could be its shareholders.

An important role in the regional financial infrastructure is played by special state banks of municipal loan specializing in lending to local authorities. They are usually closely related with the system of savings banks. Banks of the kind operate in Germany, France, Italy, UK, Belgium. In France, there are also regional companies of investments finance formed as joint stock companies with equal equity participation of deposit and savings banks. There are a number of commercial banks that specialize in lending to local authorities. In France, for instance, there is a system of branches of Bank for agricultural loan. They provide loans mainly to small rural communities. In addition, this bank's branch called "French provincial" provides assistance to the administrative and territorial units with the bond issue.

Thus, while there is an extensive network of specialized financial institutions of communal type in developed countries, Ukraine lacks even basic regional financial institutions – municipal banks. One of the obstacles to their creation is the absence of the clear legislative procedure for their establishment.

Developed network of regional financial institutions has a dual role: on the one hand, it provides municipalities with financial resources through the communal loans; on the other hand, it provides municipal bonds underwriting.

In international practice, municipal bond borrowing is an important source of local government financing; a powerful financial instrument that helps to solve current and long-term problems associated with the financing of public spending; financial base for interregional cooperation implementation. However, despite all the advantages, issues of municipal securities have not widely spread in Ukraine. In recent years new issues of municipal bonds in Ukraine were carried out mainly to refinance previous loans. Further development of the municipal bond market is largely constrained by incomplete reform of municipal finance.

Identification of the Ukrainian regions having the greatest potential of establishing specialized municipal banks, which would be able to provide financial support for interregional cooperation projects can be the subject of further research in this area.

List of references

1. Буцька О.Ю. Комунальний банк як інститут сприяння соціально-економічного розвитку територіальних громад / О.Ю. Буцька, О.В. Тимошенко // Інвестиції: практика та досвід. – 2013. - № 20. – С. 44-46; Butska O.Iu. Komunalnyi bank yak instytut spryiannia sotsialno-ekonomichnoho rozvytku terytorialnykh hromad / O.Iu. Butska, O.V. Tymoshenko // Investytsii: praktyka ta dosvid. – 2013. - № 20. – S. 44-46.

2. Варфоломєєв С. Український ринок муніципальних облігацій: Аналітичний огляд / С. Варфоломєєв. – Київ, 2003. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pension.kiev.ua/files/MunicipalBonds.pdf&rct=j&q=&esrc=s&sa=U&ved=0ahUKEwjW38PIm5HQAhXCCiwKHbqqBm8QFggTMAA&usg=AFQjCNGgpe800TJab1P5iHwYox62n4ft0w>; Varfolomieiev S. Ukrainskyi rynek munitsypalnykh oblihotsii: Analitychnyi ohliad / S. Varfolomieiev. – Kyiv, 2003. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://pension.kiev.ua/files/MunicipalBonds.pdf&rct=j&q=&esrc=s&sa=U&ved=0ahUKEwjW38PIm5HQAhXCCiwKHbqqBm8QFggTMAA&usg=AFQjCNGgpe800TJab1P5iHwYox62n4ft0w>.

3. Васильєв О.В. Організація функціонування фінансових інституцій регіону / О.В. Васильєв // Економіка. Управління. Інновації. – 2013. - № 1. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/eui_2013_1_8.pdf; Vasyliiev O.V. Orhanizatsiia

funktsionuvannya finansovykh instytuttsii rehionu / O.V. Vasyliiev // Ekonomika. Upravlinnia. Innovatsii. – 2013. - № 1. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/eui_2013_1_8.pdf.

4. Васильєв О.В. Особливості взаємозв'язку між економічним розвитком регіону та його фінансовою інфраструктурою / О.В. Васильєв // Економіка. Управління. Інновації. – 2013. - № 5(43). С. 123-127; Vasyliiev O.V. Osoblyvosti vzaiemozv'iazku mizh ekonomichnym rozvytkom rehionu ta yoho finansovoiu infrastrukturoidu / O.V. Vasyliiev // Ekonomika. Upravlinnia. Innovatsii. – 2013. - № 5(43). S. 123-127.

5. Мазур І.І. Особливості становлення ринку муніципальних паперів в Україні / І.І. Мазур // Стратегічні пріоритети. – 2010. - №1. – С.23-28; Mazur I.I. Osoblyvosti stanovlennia rynku munitsypalnykh paperiv v Ukraini / I.I. Mazur // Stratehichni priorytety. – 2010. - №1. – S.23-28.

6. Механізми стимулювання міжрегіонального співробітництва в Україні: Аналітична записка. – Національний інститут стратегічних досліджень. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1056/>; Mekhanizmy stymuliuvannya mizhrehionalnoho spivrobotnytstva v Ukraini: Analitychna zapyska. – Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.niss.gov.ua/articles/1056/>.

7. Річна звітність Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nssmc.gov.ua/activities/annual>; Richna zvitnist Natsionalnoi komisii z tsinnykh paperiv ta fondovoho rynku Ukrainy. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.nssmc.gov.ua/activities/annual>.

8. Череп А.В. Комунальний банк як інвестиційна складова соціально-економічного розвитку територіальних громад / А.В. Череп, С.О. Осипенко // Бізнес Інформ. – 2015. - № 11. – С. 314-319; Cherep A.V. Komunalnyi bank yak investytsiina skladova sotsialno-ekonomichnoho rozvytku terytorialnykh hromad / A.V. Cherep, S.O. Osypenko // Biznes Inform. – 2015. - № 11. – S. 314-319.

9. Штерн Г.Ю. Ринок муніципальних облігацій в Україні / Г.Ю. Штерн, О.А. Карлова, К.В. Погосьян // Коммунальное хозяйство городов. Научно-технический сборник. – 2006. - № 70. – С. 323–327; Shtern H.Iu. Rynok munitsypalnykh oblihatytsii v Ukraini / H.Iu. Shtern, O.A. Karlova, K.V. Pohosian // Kommunalnoe khoziaistvo horodov. Nauchno-tekhnycheskyi sbornyk. – 2006. - № 70. – S. 323–327.

Стаття надійшла до редакції 10.10.2016

Т.В. Марена

ФІНАНСОВІ ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ТА МІЖРЕГІОНАЛЬНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

У статті досліджено проблеми фінансового забезпечення регіонального розвитку та міжрегіонального співробітництва, до головних з яких віднесено незначний рівень емісії муніципальних цінних паперів та недостатню кількість установ регіональної фінансової інфраструктури, які могли б здійснювати ресурсне забезпечення міжрегіональних проєктів. Розглянуто світовий досвід функціонування ринків муніципальних цінних паперів, зокрема, досвід Сполучених Штатів, де сформувався найбільший у світі ринок муніципальних облігацій. Визначено переваги випуску муніципальних облігацій для місцевих органів влади та їх привабливість для потенційних інвесторів.

Проаналізовано показники розвитку ринку облігацій місцевої позики в Україні. Встановлено, що ринок муніципальних облігацій є слабо розвиненим сегментом українського фондового ринку. Визначено, що через низьку якість цінних паперів незначна частка облігацій місцевих позик допускається до біржових торгів, більшість муніципальних облігацій або торгуються за категорією позалістингових цінних паперів, або обертаються на позабіржовому ринку. Зазначено, що подальший розвиток ринку муніципальних облігацій в країні значною мірою стримується незавершеністю реформи системи муніципальних фінансів.

Охарактеризовано види установ фінансової інфраструктури регіону, які діють у розвинутих країнах, та їх роль у фінансуванні регіональних потреб. Визначено напрями діяльності муніципальних банків, розглянуто форми їх існування у країнах Західної Європи. Визначено, що розвинута мережа регіональних фінансових інститутів виконує подвійну роль: з одного боку, забезпечує муніципалітети фінансовими ресурсами через надання комунального кредиту, а з іншого – забезпечує розміщення муніципальних облігацій. Встановлено, що в Україні регіональна мережа таких установ є нерозвиненою і нерозгалуженою, відсутні навіть базові фінансові установи регіонального рівня – муніципальні банки. Визначено, що головною перешкодою на шляху до створення муніципальних банків та інших установ регіональної фінансової інфраструктури в Україні є відсутність на законодавчому рівні чітко встановленого порядку їх заснування.

Ключові слова: міжрегіональне співробітництво, регіональний розвиток, муніципальні запозичення, облігації місцевої позики, фінансова інфраструктура регіону, комунальний (муніципальний) банк.

УДК 336.13.051

Т.М. Завора, О.В. Гулай

ТЕНДЕНЦІЇ ЗМІНИ ДЕРЖАВНОГО БОРГУ УКРАЇНИ ТА ДЕФІЦИТУ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ В ЧАСОВОМУ АСПЕКТІ

Розкрито сутність понять «дефіцит» і «державний борг». Виконано аналіз державного боргу України та дефіциту державного бюджету, зазначено основні тенденції їх зміни в часовому аспекті. Запропоновано заходи щодо вдосконалення механізму управління державним боргом в умовах нестабільної економіки України.

Ключові слова: доходи бюджету, видатки бюджету, дефіцит Зведеного бюджету, «прихований» дефіцит Зведеного бюджету, державний та гарантований державою борг, валовий внутрішній продукт, Маастрихтський договір.

Актуальність теми дослідження. Для виконання державою законодавчо визначених і покладених на неї функцій необхідні фінансові ресурси, які акумулюються через державний бюджет. З перших днів державної незалежності однією з найактуальніших проблем в Україні є гостра нестача фінансових ресурсів і, як наслідок, хронічний дефіцит державного бюджету, домінуючими джерелами фінансування якого виступають зовнішні та внутрішні запозичення. Неefективний механізм залучення позик як джерела фінансування дефіциту основного фінансового плану України й непродуктивне їх використання призвели до стрімкого зростання державного боргу, концентрації платежів щодо його обслуговування та погіршення показників, що характеризують стан боргової безпеки держави.

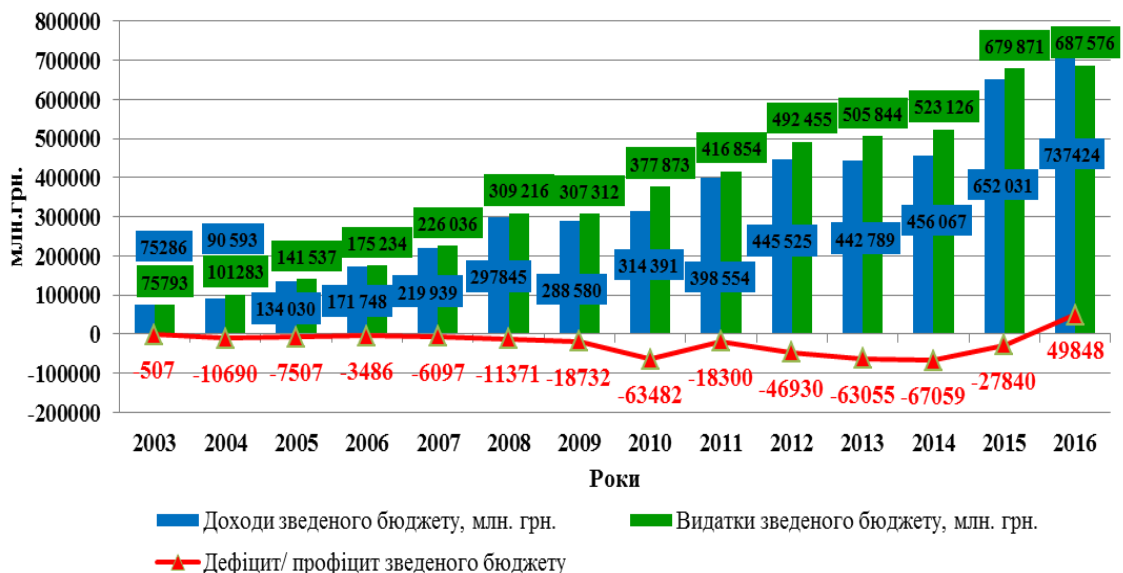

Огляд останніх джерел досліджень і публікацій. Бюджетний дефіцит та державний борг є об'єктами дослідження провідних економістів, представників законодавчих і виконавчих органів на різних рівнях влади. Серед науковців, які присвятили свою діяльність розв'язанню питань формування бюджетної політики, слід згадати: І. Луніну, Д. Полозенка, О. Кузьменка, В. Опаріна, О. Кириленка та багатьох інших.

Постановка завдання. Мета роботи полягає в проведенні аналізу державного боргу України й дефіциту Зведеного бюджету, а також пропонуванні заходів щодо вдосконалення механізму управління державним боргом.

Основний матеріал і результати. На сучасному етапі розвитку української економіки розв'язання проблеми бюджетного дефіциту набуває особливої актуальності. Ефективне управління бюджетним дефіцитом є запорукою не лише бюджетної та боргової безпеки держави, але й зростання економіки та інвестиційної привабливості країни.

Відповідно до Бюджетного кодексу України дефіцит державного бюджету – це перевищення видатків бюджету над його доходами [1]. Протягом 2003 – 2016 рр. бюджет в Україні був дефіцитним. При цьому дефіцит в основному формувався за рахунок державного бюджету та коливався від 0,19% ВВП у 2003 р. до 2,37% ВВП у 2016 р. Починаючи з 2006 р. спостерігається зростання дефіциту Зведеного бюджету значними темпами, що свідчить про негативну динаміку, а це у свою чергу призводить до зростання державного боргу. Показовим є стабільно високий рівень дефіциту в період після кризи 2008 – 2009 рр. (рис. 1). На нашу думку, він може бути пояснений спробами застосування у цей період антициклічних бюджетних важелів, коли економіка, починаючи з 2012 р., почала втягуватися у рецесію. Між тим обрана хибна модель стимулювання споживання на основі посилення фіскального навантаження лише поглибила макроекономічні диспропорції.

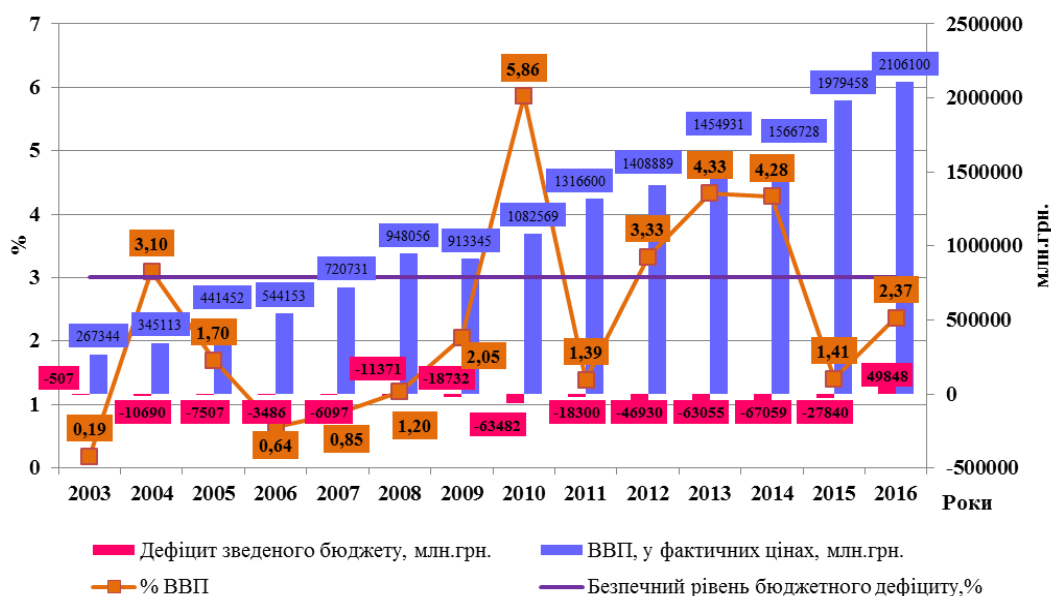

Рис. 1. Співвідношення динаміки доходів, видатків та дефіциту зведеного бюджету України за 2003 – 2016 рр., млн грн

Джерело: розроблено на основі робіт [2, 4]

Рівень бюджетного дефіциту належить до найважливіших індикаторів фінансової безпеки будь-якої держави. Слід зауважити, що у світовій практиці безпечним рівнем бюджетного дефіциту вважається його обсяг не більше 3% ВВП. Відповідну норму закріплено Маастрихтським договором [14]. Згідно з даними міжнародної статистики, «нормальна» величина бюджетного дефіциту в індустріально розвинених країнах коливається у межах 3 – 4% від розміру ВВП за середньосвітової його величини 4,5%. Існує тенденція до стабілізації бюджетного дефіциту в середньосвітовому вимірі 4 – 5% від обсягу ВВП [6]. Зіставивши дефіцит Зведеного бюджету України з межею, визначеною Маастрихтським договором, дійшли висновку, що протягом 2003 – 2016 рр. цей показник мав нестабільну динаміку (рис. 2).

Протягом останніх років перевищення межі дефіциту Зведеного бюджету відповідно до Маастрихтського договору в Україні зафіксовано у 2004 р., 2010 р. та протягом 2012 – 2014 рр., що свідчить про неефективне формування Зведеного бюджету та недосконалу фіскальну політику, внаслідок якої досить значна частина реального сектора економіки перебуває в тіні, тому недоотримуються кошти до державного бюджету.

Рис. 2. Співвідношення динаміки дефіциту зведеного бюджету України до ВВП за 2003 – 2016 рр. з нормою, закріпленою в Маастрихтському договорі, %
Джерело: розроблено на основі робіт [2 – 4]

Між тим проблеми балансування державних фінансів України не обмежувалися лише офіційним бюджетним дефіцитом. Поширена практика «прихованого» дефіциту бюджету (занижена величина фактичного бюджетного дефіциту) обумовлена накопиченням заборгованості бюджетних установ та державних компаній, а також конвертацією частини бюджетних зобов'язань держави у державний борг [11]. Результати розрахунків динаміки «прихованого» дефіциту Зведеного бюджету України за 2003 – 2016 роки відображено в таблиці 1.

«Прихований» дефіцит Зведеного бюджету України у 2003 –
 2016 рр., млн грн [2, 4]

Показники	Роки													
	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
«Прихований» дефіцит Зведеного бюджету, млн грн	1216,8	25656	18016,8	8366,4	14632,8	30701,7	53948,16	101571,2	42090	58662,5	77557,65	144176,9	80736	81253,68
Відсотки ВВП	0,46	7,43	4,08	1,54	2,03	3,24	5,91	9,38	3,20	4,16	5,33	9,20	4,08	3,86
ВВП, у фактичних цінах, млн грн	267344	345113	441452	544153	720731	948056	913345	1082569	1316600	1408889	1454931	1566728	1979458	2106100

На основі виконаних розрахунків можна стверджувати, що протягом аналізованого періоду «прихований» дефіцит Зведеного бюджету України значно перевищував фактичний. Також простежується тенденція до перевищення протягом 2003 – 2016 рр. порогу в 3% ВВП згідно з Маастрихтським договором (крім 2003 р. і 2006 – 2007 рр.). Динаміка співвідношення «прихованого» та фактичного дефіциту Зведеного бюджету України відображена на рисунку 3.

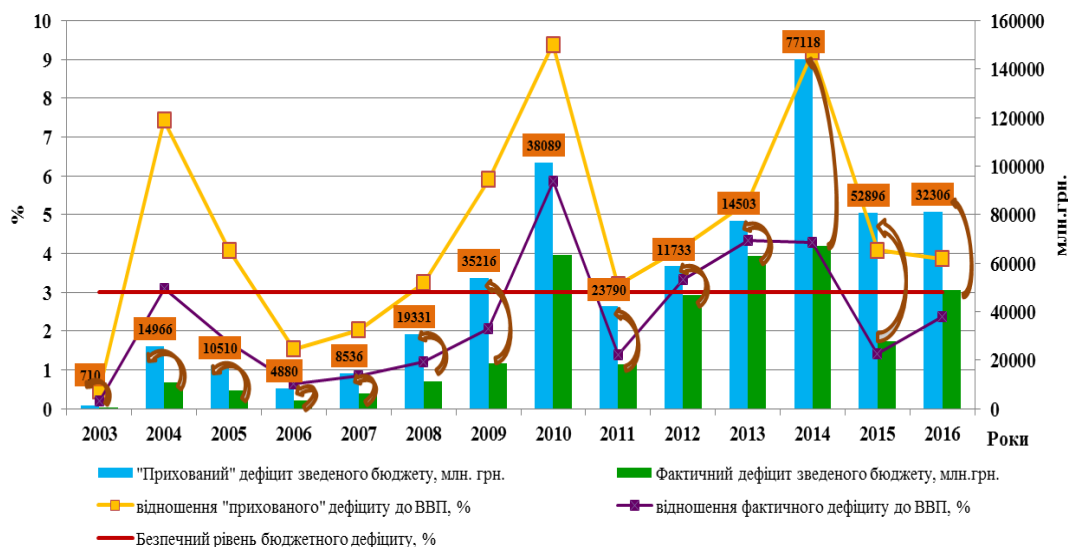

Рис. 3. Співвідношення динаміки «прихованого» та фактичного дефіциту зведеного бюджету України за 2003 – 2016 рр., млн грн

Джерело: розроблено на основі робіт [2 – 4]

Отже, для визначення реальної обтяжливості бюджетного дефіциту для України необхідно розглянути, за допомогою яких інструментів та з яких джерел здійснюється його фінансування. Статтею 15 Бюджетного кодексу України встановлено, що джерелами фінансування дефіциту бюджету є джерела, відображені на рисунку 4.

Рис. 4. Джерела фінансування дефіциту бюджету [1]

Існує безпосередній зв'язок між бюджетним дефіцитом та державним боргом. З одного боку, державний борг є різницею між нагромадженою сумою всіх позитивних сальдо бюджетів і сумою всіх від'ємних сальдо (дефіцитів), отже, бюджетний дефіцит формує державний борг; з другого боку, зростання боргу потребує додаткових витрат бюджету на його обслуговування, що зумовлює зростання бюджетного дефіциту [7].

Відповідно до Бюджетного кодексу України, державний борг – це загальна сума заборгованості держави, яка складається з усіх випущених і непогашених боргових зобов'язань держави, включаючи її боргові зобов'язання, що вступають у дію в результаті виданих гарантій за кредитами, або зобов'язань, котрі виникають на підставі законодавства чи договору [1].

Гарантований державою борг – це загальна сума боргових зобов'язань суб'єктів господарювання – резидентів України щодо отриманих і непогашених на звітну дату кредитів (позик), виконання яких забезпечено державними гарантіями [5].

На основі здійсненого аналізу за допомогою розрахунку ланцюгових індексів державного та гарантованого державою боргу України за 2003 – 2016 рр. можна стверджувати, що протягом аналізованого періоду державний і гарантований державою борг мали тенденцію до зростання, яке набуло загрозливих темпів. Це здійснює негативний вплив на економіку України та має певні наслідки (рис. 5).

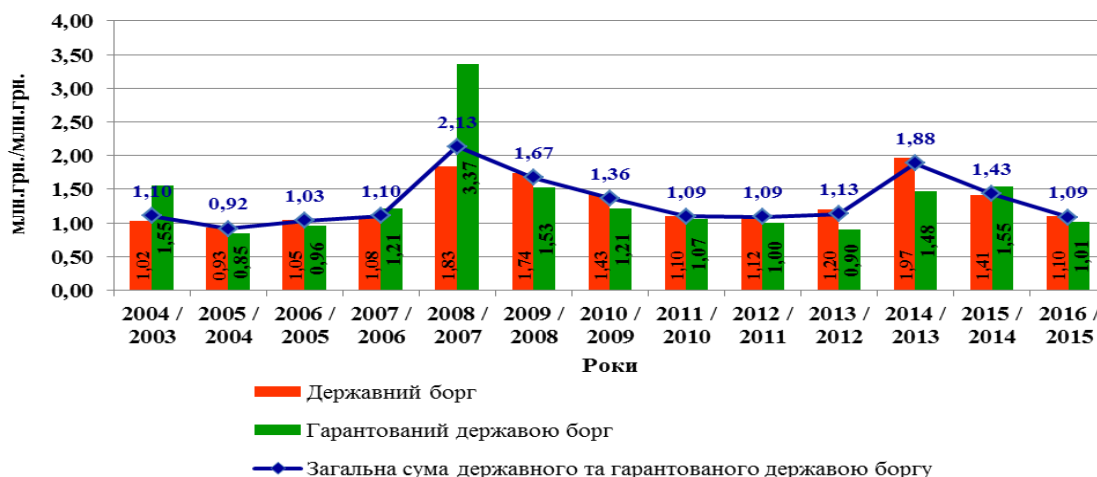
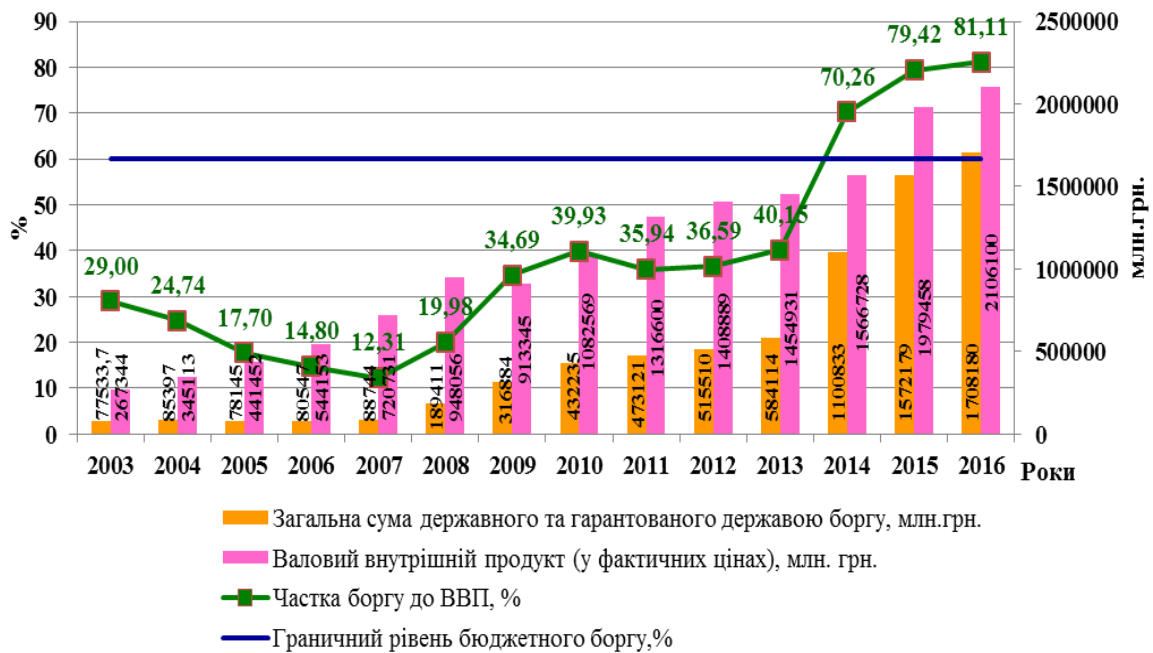

Рис. 5. Динаміка державного та гарантованого державою боргу України (ланцюгові індекси) за 2003 – 2016 рр.

Джерело: розроблено на основі робіт [9 – 12]

Можливості дефіцитного фінансування бюджетних видатків обмежуються не лише граничним розміром бюджетного дефіциту, а й припустимою величиною державного боргу. Бюджетним кодексом України закріплено його граничний рівень – 60% ВВП, що відповідає Маастрихтській угоді.

Розрахувавши відношення боргу до ВВП (%) за 2003 – 2016 роки, правомірно констатувати, що до 2014 року в Україні значення цього індикатора не перевищувало пороговий показник. Проте за підсумками 2015 і 01.10.2016 рр. відношення державного прямого та гарантованого державою боргу до ВВП становило 79,42% та 81,11%, що є найвищим значенням за всю історію незалежності та свідчить не лише про високу ймовірність поглиблення боргової кризи, а й про виняткову актуальність пошуку напрямів оптимізації боргової політики держави (рис. 6).

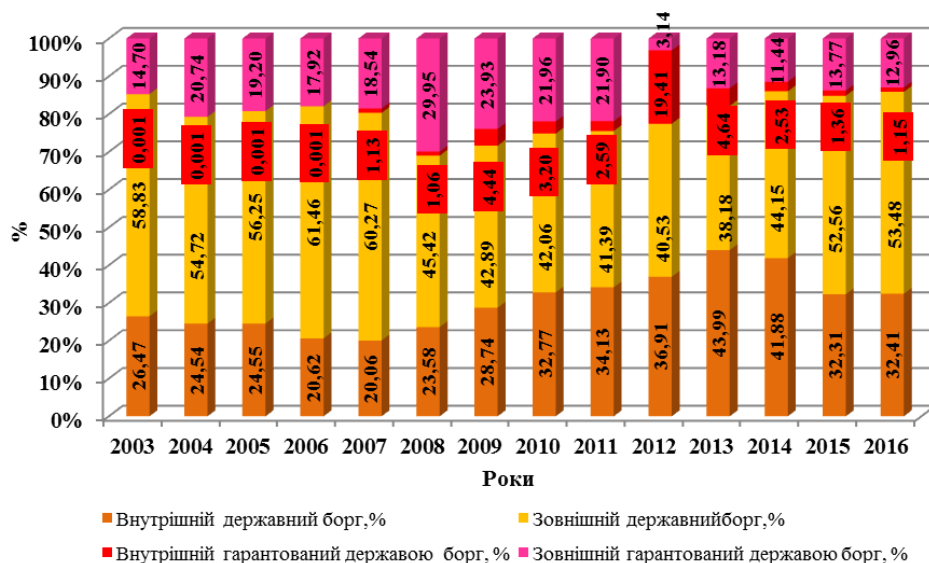

Рис. 6. Співвідношення динаміки державного та гарантованого державою боргу України до ВВП за 2003 – 2016 рр. з нормою, закріпленою в Бюджетному кодексі України, %

Джерело: розроблено на основі робіт [9, 10]

Аналіз структури державного та гарантованого державою боргу України за 2003 – 2016 рр. дозволив виявити, що в загальній структурі боргу України протягом аналізованого проміжку часу переважає державний борг, частка котрого знаходилася в межах від 71,63 до 86,03%, у 2016 р. склав 85,89%. У структурі державного й гарантованого боргу традиційно переважає зовнішній борг – 66,44% сукупного обсягу, 62,27% державного та 91,83% гарантованого державою боргу у 2016 році (рис. 7).

Рис. 7. Структура державного та гарантованого державою боргу України за 2003 – 2016 рр.

Джерело: розроблено на основі роботи [9]

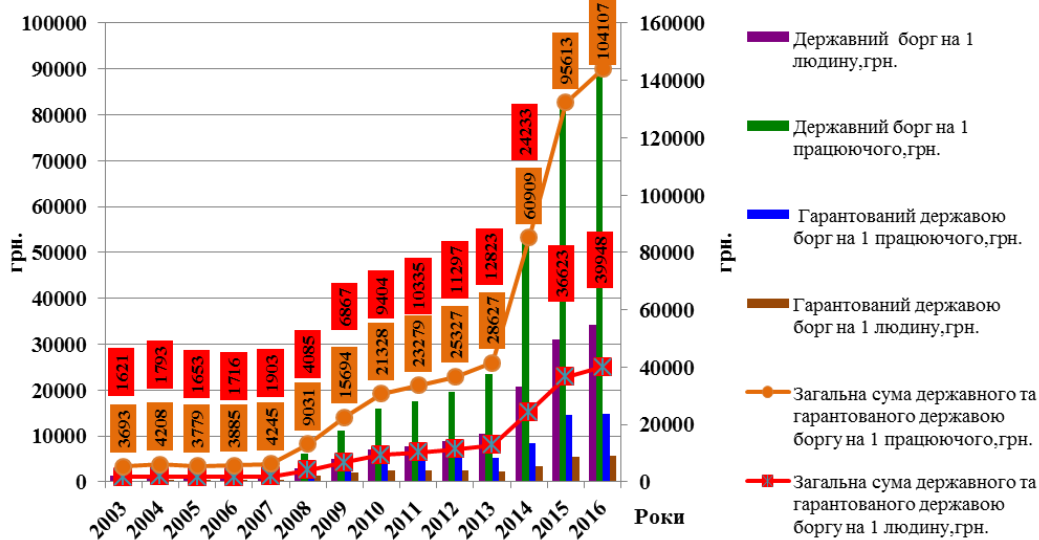
Аналіз структури державного боргу з огляду на валютне погашення протягом 2003 – 2015 рр. свідчить що, у валютній структурі державного боргу країни найбільшу частку охоплює українська гривня (42,8%), у якій номіновано майже весь внутрішній державний борг. Зовнішній державний борг номінований переважно у доларах США (40,9%) і СПЗ (12,0%). Незначну частку в структурі боргу займає євро (3,9%) та японська єна (0,4%). В умовах суттєвих коливань валютних курсів принципово важливим є питання вибору між євро і долларом (рис. 8). У сукупності витрати на обслуговування і погашення державного боргу в розрахунку на одного жителя за період 2003 – 2016 років зросли з 1621 до 39948 грн, тобто майже у 25 разів.

Рис. 8. Структура державного боргу України в розрізі валютного погашення за 2003 – 2015 рр., %

Джерело: розроблено на основі робіт [9, 13]

У розрахунку на одну працездатну особу за період 2003 – 2015 та станом 01.10.2016 років витрати на погашення й обслуговування державного боргу зросли з 3693 до 104107 грн, тобто у 28 разів (рис. 9).

Рис. 9. Динаміки витрат на обслуговування і погашення державного боргу України у розрахунку на 1 людину та 1 працюючого за 2003 – 01.10.2016 рр., грн
 Джерело: розроблено на основі роботи [9]

Таким чином, на сьогодні розмір державного боргу України відповідно до наведених вище параметрів є надто загрозливим для економіки. Невиважена політика боргового фінансування хронічного дефіциту Державного бюджету України, що здійснювалася упродовж останнього десятиліття, призвела до занурення країни у боргову кризу, проявами якої є зростання до загрозливих параметрів боргового навантаження і, як наслідок, висока ймовірність суверенного дефолту.

Тому, підвищення рівня боргової безпеки України вимагає оптимізації не лише боргової, але і фінансово-бюджетної політики. Оптимізація боргової політики України потребує розроблення та впровадження цілісної стратегії, яка поєднуватиме завдання вдосконалення нормативно-правового й інституційного забезпечення боргової політики, коротко- та середньострокові орієнтири управління державним боргом, інструменти радикального підвищення ефективності інвестиційної складової бюджетних видатків і довгострокові завдання переорієнтації боргової політики, зменшення боргового тягаря та розвитку альтернативних неборгових інструментів фінансування бюджетних видатків [8]. Лише ефективний менеджмент дефіциту державного бюджету й збалансована боргова політика можуть забезпечити міцне підґрунтя для неухильного економічного поступу та здійснення глибоких структурних соціально-економічних перетворень в Україні.

Висновки. Таким чином, значний рівень дефіциту державного бюджету й невиважена політика надання державних гарантій суб'єктам господарювання за зовнішніми запозиченнями стали основними чинниками нагромадження і зростання боргових зобов'язань держави та видатків на обслуговування боргу. Ці фактори стали наслідком виникнення боргової проблеми у бюджетно-фінансовій системі України, а звідси зобов'язання держави щодо погашення основної суми державного боргу та його обслуговування є й залишатимуться ключовою проблемою бюджетної політики на наступні кілька років, а це потребує спрямування бюджетної політики держави на нарощування інвестиційних видатків, що дозволить посилити внутрішній попит, забезпечити максимальне сприяння діяльності інвесторів на території України.

Список використаної літератури

1. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 № 2456-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua> ; Biudzhetniyi kodeks Ukrainy vid 08.07.2010 № 2456-VI [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://zakon2.rada.gov.ua>
2. Державна служба статистики України [Електронний ресурс] : Офіційний сайт. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua> ; Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [Elektronnyi resurs] : Ofitsiyniy sait. – Rezhym dostupu : <http://www.ukrstat.gov.ua>
3. Міністерство фінансів України [Електронний ресурс] : Офіційний сайт. – Режим доступу : <http://www.minfin.gov.ua> ; Ministerstvo finansiv Ukrainy [Elektronnyi resurs] : Ofitsiyniy sait. – Rezhym dostupu : <http://www.minfin.gov.ua>
4. Державна казначейська служба України [Електронний ресурс] : Офіційний сайт. – Режим доступу : <http://www.treasury.gov.ua> ; Derzhavna kaznacheiska sluzhba Ukrainy [Elektronnyi resurs] : Ofitsiyniy sait. – Rezhym dostupu : <http://www.treasury.gov.ua>
5. Матвійчук Н. М. Особливості бюджетного дефіциту України в сучасних умовах / Н. М. Матвійчук, Н. Ю. Бурлачук, Л. М. Маршук // Молодий вчений. – 2015. – № 5(2). – С. 31 – 34 ; Matviichuk N. M. Osoblyvosti biudzhethnoho defitsytu Ukrainy v suchasnykh umovakh / N. M. Matviichuk, N. Yu. Burlachuk, L. M. Marshuk // Molodyi vchenyi. – 2015. – № 5(2). – S. 31 – 34
6. Футерко О. І. Бюджетний дефіцит і державний борг: динаміка та основні проблеми управління / О. І. Футерко // Економічний часопис-XXI. – 2011. – № 9. – С. 37–40 ; Futerko O. I. Biudzhetniyi defitsyt i derzhavnyi borh: dynamika ta osnovni problemy upravlinnia / O. I. Futerko // Ekonomichnyi chasopys-XXI. – 2011. – № 9. – S. 37–40
7. Кравчук Н. Я. Фінансова безпека : навч. посіб. / Н. Я. Кравчук, О. Я. Колісник, О. Ю. Мелих. – Тернопіль : Вектор, 2010. – 277 с. ; Kravchuk N. Ya. Finansova bezpeka : navch. posib. / N. Ya. Kravchuk, O. Ya. Kolisnyk, O. Yu. Melykh. – Ternopil : Vektor, 2010. – 277 s.
8. Інфляційний звіт НБУ за вересень 2015 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua> ; Infiatsiyniy zvit NBU za veresen 2015 roku [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://www.bank.gov.ua>
9. Ціна держави [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://costua.com> ; Tsina derzhavy [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://costua.com>
10. Грубляк О. М. Стан та стратегічні напрями боргової політики України в контексті державної фінансової політики економічного зростання / О. М. Грубляк // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки. – 2013. – №. 4. – С. 251–258 ; Hrubliak O. M. Stan ta stratehichni napriamy borhovoї polityky Ukrainy v konteksti derzhavnoi finansovoї polityky ekonomichnoho zrostannia / O. M. Hrubliak // Visnyk Chernivetskoho torhovelno-ekonomichnoho instytutu. Ekonomichni nauky. – 2013. – №. 4. – S. 251–258
11. Коляда Т. А. Джерела фінансування дефіциту бюджету: тенденції у застосуванні та виклики для стабільності державних фінансів України / Т. А. Коляда // Бізнес Інформ. – 2015. – № 2. – С. 215 – 222 ; Koliada T. A. Dzherela finansuvannia defitsytu biudzhetu: tendentsii u zastosuvanni ta vyklyky dlia stabilnosti derzhavnykh finansiv Ukrainy / T. A. Koliada // Biznes Inform. – 2015. – № 2. – S. 215 – 222
12. Богдан Т. П. Боргова політика держави в умовах глобальної нестабільності / Т. П. Богдан // Економіка України. – 2013. – № 2. – С. 4 – 17 ; Bohdan T. P. Borhova polityka derzhavy v umovakh hlobalnoi nestabilnosti / T. P. Bohdan // Ekonomika Ukrainy. – 2013. – № 2. – S. 4 – 17
13. Жулин О. В. Управління державним боргом з метою максимізації суспільного

добробуту / О. В. Жулин // Управління проектами, системний аналіз і логістика. Технічна серія. - 2012. - Вип. 9. - С. 319-322 ; Zhulyn O. V. Upravlinnia derzhavnym borhom z metoiu maksymizatsii suspilnoho dobrobutu / O. V. Zhulyn // Upravlinnia proektamy, systemnyi analiz i lohistyka. Tekhnichna seriia. - 2012. - Vyp. 9. - S. 319-322

14. Пасічник Ю. В. Бюджетна система України: навч. посіб. / Ю. В. Пасічник. – Київ : Знання, 2011. – 608 с. ; Pasichnyk Yu. V. Biudzhetna systema Ukrainy: navch. posib. / Yu. V. Pasichnyk. – Kyiv : Znannia, 2011. – 608 s.

Стаття надійшла до редакції 10.11.2016 р.

T.M. Zavora, O.V.Gulay

TRENDS IN GOVERNMENT DEBT AND UKRAINE STATE BUDGET DEFICIT IN THE TIME ELEMENT

The article reveals the essence of the concept of «deficit» and «national debt». It is compared revenues and expenditures of the consolidated budget of Ukraine for 2003 – 2016 years and found that during the period of observation budget of Ukraine was scarce. There have been consolidated budget deficit is compared Ukraine to the limit specified by the Maastricht Treaty.

The dynamics of «hidden» deficit of the consolidated budget of Ukraine for 2003 – 2016 years and compared the values with actual values deficit.

To determine the real budget deficit of complexity for Ukraine would consider the tools and sources of funding made it.

Also within our analytical study found a direct link between the budget deficit and public debt. Using the information contained on the official site of «Price State» and «State Statistics Service of Ukraine» analyzed public and publicly guaranteed debt of Ukraine for 2003 – 2016 years. The dynamics of public and publicly guaranteed debt, using basic and chain indexes.

Determined the ratio of public and publicly guaranteed debt to GDP and compared with an indicator of safe levels. The dynamics resize public and publicly guaranteed debt of Ukraine during the analyzed period. The factors influence the formation of the value of the debt.

For thorough analysis analyzed the structure of public and publicly guaranteed debt of Ukraine for the past 14 years. It was also investigated the structure of public debt due to repayment of foreign currency during 2003 – 2015 years.

It is shown as the cost of servicing and repayment of public debt provides one citizen and working.

The measures on the improved debt management in a volatile economy of Ukraine.

Key words: *budget revenues, expenditures, the consolidated fiscal deficit, «hidden» consolidated fiscal deficit, public and publicly guaranteed debt, gross domestic product, the Maastricht Treaty.*

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ МАРКЕТИНГУ ТА МЕНЕДЖМЕНТУ

УДК 339.138

Н.С. Носань

РОЛЬ БРЕНДУ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЕФЕКТИВНОЇ МАРКЕТИНГОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

У статті досліджено роль та місце бренду у забезпеченні ефективної маркетингової комунікаційної політики підприємства. Охарактеризовано особливості формування відносин між виробником та споживачем у процесі брендингу. Визначено зацікавленість виробника у здійсненні ефективного брендингу.

Ключові слова: бренд, маркетингова комунікація, імідж, торгова марка, конкуренція.

Постановка проблеми. Для сучасного стану економіки характерним є активізація процесу насичення ринку інформацією, підвищення її значущості та цінності. В свою чергу, це ускладнює формування попиту серед споживачів та здійснення на них комунікаційного впливу. Реалізація ефективної комунікаційної діяльності забезпечує не лише інформування споживачів щодо якостей товарів і послуг, характеристик конкурентної пропозиції, але й викликає прихильність серед споживачів, сприяє виникненню емоційного взаєморозуміння та довіри у процесі ринкових відносин.

Тому, невизначеність та посилення конкурентної боротьби на ринку підвищують роль ефективної маркетингової діяльності підприємства, як ключового фактора його успіху. У боротьбі за прихильність споживачів перемогу одержують ті товари та послуги, які викликають позитивне емоційне ставлення. Разом з тим, прихильне емоційне ставлення покупців формується зазвичай до брендової продукції. Популярний бренд є одним з найцінніших активів підприємства, оскільки допомагає власнику займати бажані позиції на ринку, формуючи його довгострокові конкурентні переваги. Саме тому, обрана тематика є досить актуальною для дослідження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Висвітленню особливостей використання бренду у процесі забезпечення ефективної маркетингової діяльності присвячено праці багатьох науковців, зокрема: Л. С. Мельничук, Н. Круковська, І. В. Сокирник, О. І. Шаманська, В. Г. Саветін, Ю. А. Марчук, Н. В. Герасимяк. Ними досліджено питання формування брендів, основ їх позиціонування на ринку, основних стратегій управління брендом тощо. Однак, не зважаючи на значні наукові досягнення у даній тематичі, подальшого дослідження потребують аспекти, пов'язані з формуванням бажаного іміджу підприємства, значення бренду у здійсненні ефективної маркетингової діяльності на підприємстві.

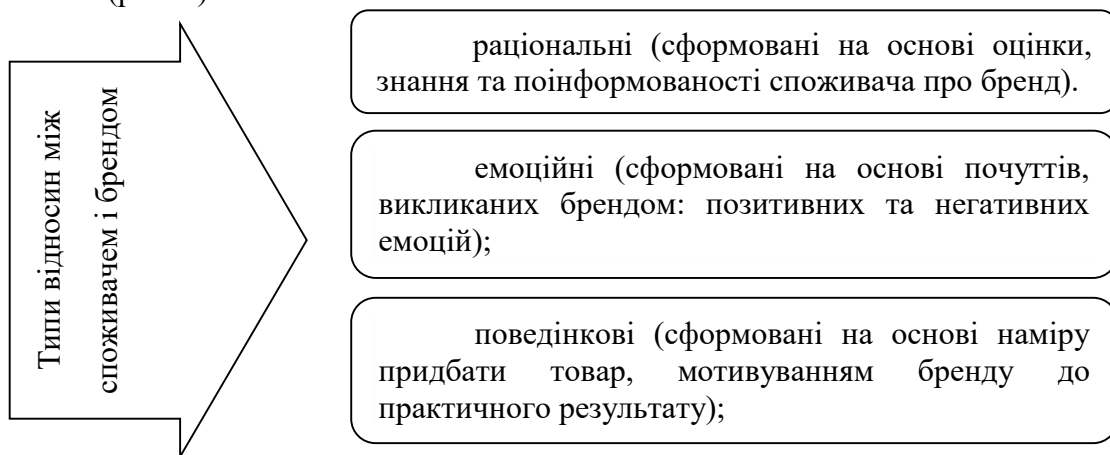
Метою статті є дослідження сутності бренду, факторів впливу на процес його створення та його позиції у забезпеченні ефективної маркетингової діяльності на підприємстві.

Виклад основного матеріалу. У сучасних ринкових умовах брендинг виступає дієвим засобом формування конкурентної переваги, так як процес побудови маркетингових комунікацій зі споживачем здійснюється саме через бренд. Тому розвиток бренду є стратегічною складовою конкуренції. Ефективне поєднання маркетингових досліджень та технологій брендингу підвищує конкурентні переваги

підприємства на ринку. Маркетингові комунікації є складовою масових комунікацій та найяскравіше характеризують їх соціально-економічну особливість. Тому маркетингові комунікації виступають засобом впливу на суб'єктів ринкову за допомогою формування двосторонніх відносин для одержання комунікативного та економічного ефекту [1, с. 97].

З одного боку, бренд виступає у ролі маркетингового повідомлення, а з іншого, як сукупність вражень, які залишаються після споживання певного товару або послуги. Запорукою ефективного брендингу є формування позитивних емоцій у споживача до торгової марки та налагоджування двостороннього зв'язку між брендом та споживачем. Позитивні емоції з'являються або при безпосередньому споживанні товарів чи послуг конкретної марки, або під час одержання інформації стосовно характеру бренду. Відносини між брендом і споживачем формуються залежно від уявлень та очікувань останнього щодо одержання позитивних емоцій від володіння продукцією. Відповідно до символічного змісту бренду можна виокремити основні види відносин зі споживачем (рис. 1).

Рис. 1. Характеристика відносин між споживачем та брендом

*складено автором на основі [1, с. 97]

Варто зазначити, що при функціонування бренду всі перераховані види відносин тісно взаємопов'язані. Завдяки правильно сформованій символіці бренду формується їх гармонійний взаємозв'язок, що, як наслідок впливає на ефективність та повноцінність бренду. Зазвичай дані типи відносин реалізуються у зазначеній послідовності: зміни установки відбуваються під впливом змін у знаннях. Відповідно, поведінка споживача змінюється під впливом установки. При зворотньому зв'язку має місце реакція споживача, яку він доводить до відома відправника. Це й надає комунікації динамічного двостороннього характеру. Позитивний зворотний зв'язок інформує відправника про досягнення бажаного результату. Тому, комунікацію варто розглядати не лише як обмін інформацією між учасниками ринку, але й з позиції мистецтва ведення ділових переговорів, що спрямована на визначеної підприємством мети [2, с. 72].

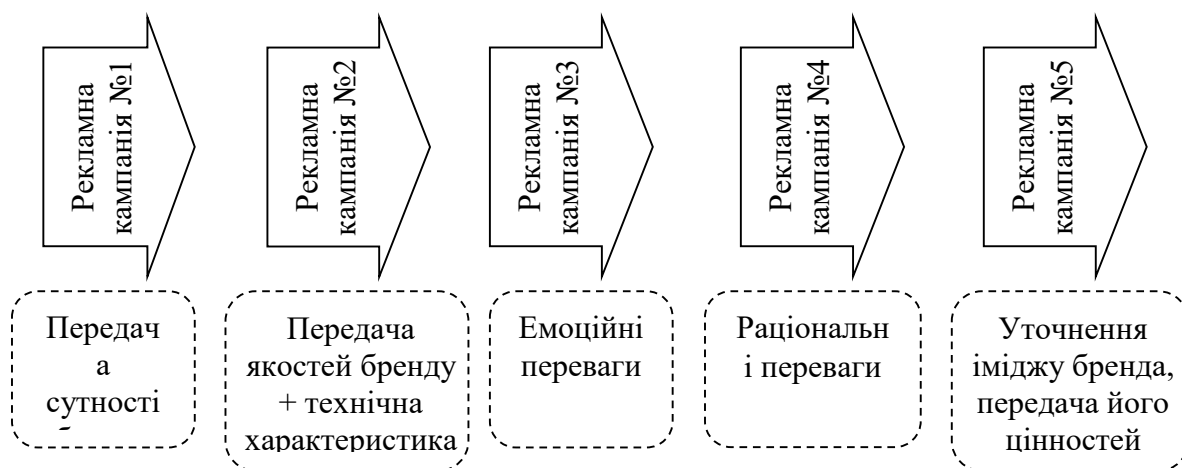
У рамках комунікаційної стратегії бренд має вирішувати наступні головні завдання:

- інформувати покупця про основні конкурентні переваги бренду підприємства;
- будувати комунікаційні повідомлення на бренді та відповідному йому товарі або послугі;

- забезпечувати переваги бренду порівняно з продукцією конкурентів за допомогою засобів комунікаційної стратегії;
- аналізувати зміну потреб цільової аудиторії у відповідних товар чи послугах;
- використовувати найефективніші інструменти просування;
- здійснювати акції зі стимулювання збуту;
- залучати прихильність споживачів до бренду [3, с. 157].

Розвиток та просування бренду на ринок є важливим інструментом забезпечення конкуренції, тобто, бренд має популяризувати цінності, яких дотримується як сама організація, так і цільова група споживачів. Розвиток головних цінностей сприяє і розвитку бренду. Роль маркетингових комунікацій полягає в інформуванні цільового ринку про товар (послугу), його виробника; переконанні максимальної частини споживачів про наявність переваг [4, с. 108]. Однак, у процесі закладання ціннісної орієнтації в брендову символіку потрібно враховувати наступне: ціннісні орієнтації споживача, які й визначають спрямованість особистості стосовно торгової марки; вірогідність зміни ціннісних орієнтацій (переконань, ідеалів) споживача протягом життєвого циклу бренду [1, с. 97].

Важливим завданням маркетингових комунікацій є створення тактичного комунікаційного повідомлення, яке потенційний клієнт має одержати у запланований період часу. Відповідно до ситуації, це може збігатися з головною складовою бренду – позиціонуванням (іміджеві реклама). Відмінність між позиціонуванням та комунікаційним повідомленням полягає у тому, що ефективне рекламне повідомлення має містити лише одну головну ідею. Прагнення вкласти у повідомлення всі цінності бренду, призводить до перевантаження реклами [3, с. 157]. Як наслідок, це ускладнює сприйняття та розуміння останньої споживачем. Тому, формування іміджу бренду має здійснюватися у декілька етапів (рис. 2).

Рис. 2. Основні етапи формування іміджу бренду

*складено автором на основі [3, с. 158]

Суттєва роль при створенні та просуванні бренду належить його фірмовому стилю (сукупності кольорових, графічних та дизайнерських компонентів, з метою забезпечення візуальної та смислової єдності товарів чи послуг та інформації, що пов'язана з підприємством). Розробка фірмового стилю здійснюється задля закріплення в уяві покупців позитивних емоцій, які пов'язані з оцінюванням якості товарів чи послуг. Ефективно сформований фірмовий стиль на підсвідомому рівні підтверджує

надійність виробника та викликає почуття довіри з боку споживачів. І навпаки, відсутність яскраво вираженого єдиного фірмового стилю ускладнює впізнаваність та лояльне ставлення до підприємства [2, с. 73].

Бренд є основою комунікаційної політики підприємства, його ядром. Бренд вирішує завдання обох сторін ринкових відносин: з позиції бізнесу – це успішний розвиток підприємництва, а з боку споживача – максимальне задоволення потреб [4, с. 107]. Використання бренду є позитивним як для виробників, так і для споживачів (рис. 3).

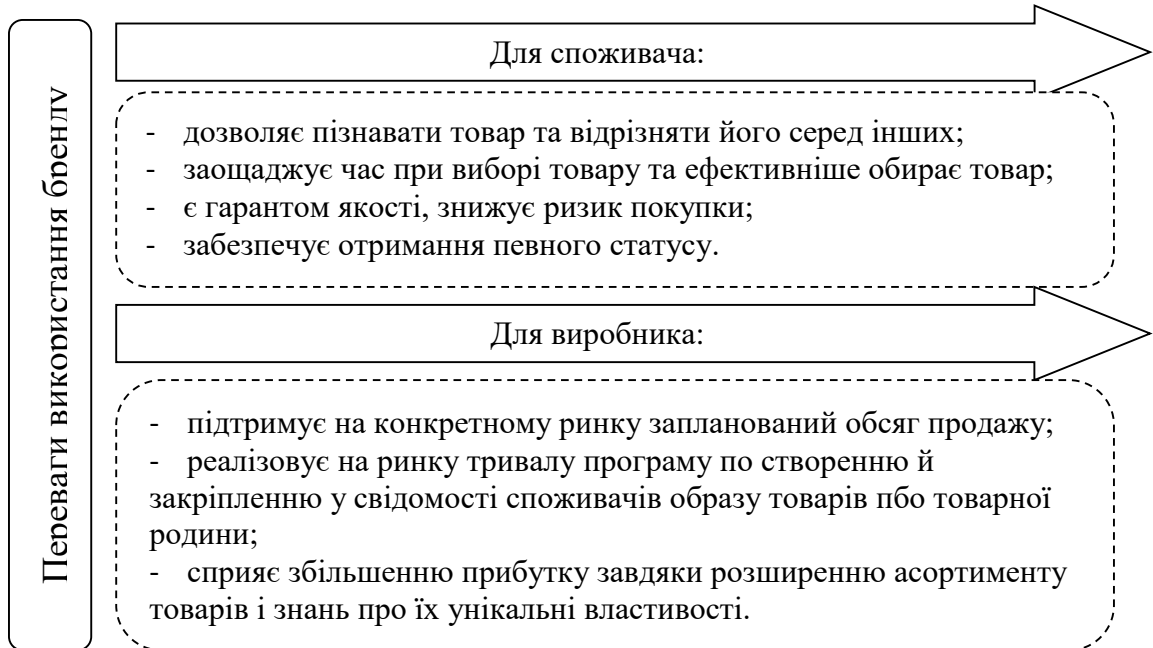

Рис. 3. Переваги використання бренду для учасників ринку

*укладено автором на основі [5]

Розглядаючи можливість оцінки ефективності маркетингової політики, варто зазначити, що бренд є своєрідним індикатором ефективності у довгостроковому вимірі. З позиції короткострокових результатів ефективність маркетингової діяльності визначається за допомогою показників, пов'язаних з доходом підприємства. Оцінюючи ефективність маркетингових комунікацій у довгостроковій перспективі індикатором виступає саме бренд, а саме: лояльність до бренду, його сприйняття, вирізнення на ринку з поміж інших. Тобто, запорукою одержання підприємством довготермінових прибутків є ефективна маркетингова комунікація. Маркетингова активність виражає міру задоволення потреб споживачів та розмір капіталу бренду; а також є складовою ефективності маркетингу та має вплив на короткострокові прибутки підприємства [6, с. 41].

Висновки. Отже, бренд є важливою складовою маркетингових комунікацій, оскільки сприяє формуванню позитивних емоцій у споживачів до продукції та налагоджування двостороннього зв'язку між брендом та споживачем. Використання бренду допомагає споживачам вирізнити товар з поміж інших, гарантує якість покупки та заощаджує час на її здійснення. З іншого боку, бренд є важливою передумовою забезпечення стійкого та тривалого успіху підприємства, зокрема за рахунок можливості підвищення попиту на продукцію, формування бар'єрів входження на ринок конкурентів, зменшення вартості залучення капіталу та витрат на збут.

Перелічені фактори сприяють підвищенню конкурентних позицій підприємства та закріплення власної позиції на ринку.

Список використаної літератури

1. Мельничук Л. С. Бренд та його роль у процесі організації ефективних маркетингових комунікацій / Л. С. Мельничук // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Сер. : Міжнародні економічні відносини та світове господарство. – 2016. – Вип. 6(2). – С. 96–98 ; Melnychuk L. S. Brend ta yoho rol u protsesi orhanizatsii efektyvnykh marketynhovykh komunikatsii / L. S. Melnychuk // Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Ser. : Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo. – 2016. – Vyp. 6(2). – S. 96–98

2. Круковська Н. Удосконалення маркетингової політики комунікацій засобами брендингу / Н. Круковська // Вісник Хмельницького національного університету. Сер. : Економіка. – 2011. – № 6, Т. 2. – С. 71–73 ; Krukovska N. Udoskonalennia marketynhovoї polityky komunikatsii zasobamy brendynhu / N. Krukovska // Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Ser. : Ekonomika. – 2011. – № 6, Т. 2. – S. 71–73

3. Кошеля О. О. Методологія та особливості розробки маркетингових комунікативних стратегій бренду / О. О. Кошеля // Формування ринкової економіки. – 2011. – Вип. 25. – С. 152–161 ; Koshelia O. O. Metodolohiia ta osoblyvosti rozrobky marketynhovykh komunikatyvnykh stratehii brendu / O. O. Koshelia // Formuvannia rynkovoї ekonomiky. – 2011. – Vyp. 25. – S. 152–161

4. Сокирник І. В. Інноваційний маркетинг у формуванні бренду підприємств ресторанного бізнесу на регіональному ринку / І. В. Сокирник // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2014. – № 5, Т. 2. – С. 105–109 ; Sokyrynyk I. V. Innovatsiinyi marketynh u formuvanni brendu pidpryiemstv restorannoho biznesu na rehionalnomu rynku / I. V. Sokyrynyk // Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky. – 2014. – № 5, Т. 2. – S. 105–109

5. Шаманська О. І. Брендінг як напрямок маркетингової діяльності підприємств [Електронний ресурс] / О. І. Шаманська, В. Г. Саветін, Ю. А. Марчук // Ефективна економіка. – 2013. – № 2. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1846> ; Shamanska O. I. Brendynh yak napriamok marketynhovoї diialnosti pidpryiemstv [Elektronnyi resurs] / O. I. Shamanska, V. H. Savetin, Yu. A. Marchuk // Efektyvna ekonomika. – 2013. - № 2. – Rezhym dostupu : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1846>

6. Герасимяк Н. В. Теоретико-методичні підходи до оцінки ефективності маркетингових заходів промислового підприємства / Н. В. Герасимяк // Економічний часопис-XXI. – 2012. – № 5–6. – С. 40–43 ; Herasymyak N. V. Teoretyko-metodychni pidkhody do otsinky efektyvnosti marketynhovykh zakhodiv promyslovoho pidpryiemstva / N. V. Herasymyak // Ekonomichniy chasopys-XXI. – 2012. – № 5–6. – S. 40–43

Стаття надійшла до редакції 20.10.2016

N. Nosan

BRAND ROLE IN PROMOTING EFFECTIVE MARKETING OF ENTERPRISE

In the article the role and place of branding to ensure the efficiency of communication policy of the company is identified. There is investigated the factors ensuring the competitiveness of enterprises and reflected the growing role of branding.

It is proved that in the current market conditions branding is one of the most effective way of forming competitive advantage, because the process of building marketing communication with the consumer made with the help of brand. There is determined the place of brand in the marketing system of enterprise, its forms of integration and communication with the concepts of marketing.

Positive aspects of the brand for both producers and consumers are characterized. There is proved that the brand should promote values that are observed as the organization and the target group of consumers to ensure the competitive position of the company.

Brand helps consumers differentiate among other goods, purchase guarantees quality and save a lot of time for its implementation. On the other hand, brand is an important prerequisite for sustainable and long-term success of the company, in particular by allowing the increase in demand for products, the formation of barriers to market entry of competitors, reducing the cost of capital and sales.

On the one hand, brand is a marketing message, on the other hand, it is a set of impressions remaining after consumption of a certain product or service. The creation of tactical communication message, which should be obtained in the scheduled time by potential customer, is an important part of marketing communications.

The essential role in the creation and promotion of a brand belongs to its corporate identity. Corporate identity is a collection of color, graphics and design components for providing visual and semantic unity of goods or services and information associated with a company. Corporate identity is made to create the buyers' positive emotions associated with the evaluation of the quality of goods or services. Effectively formed corporate identity confirms the reliability of the manufacturer and a feeling of trust from consumers.

Development and promotion of the brand to the market are important tools of competition. The brand should promote values which are followed both by organization and target group of consumers. The development of core value promotes the brand. The role of marketing communications is to inform the target market about the product (service) and its manufacturer; conviction of maximum availability of consumer preferences.

Keywords. brand, marketing communication, image, trademark, competition.

УДК 658.5:669 (045)

Л.А. Кислова

ЗАСТОСУВАННЯ БЕНЧМАРКІНГУ В УПРАВЛІННІ ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ МЕТАЛУРГІЙНИХ ПІДПРИЄМСТВ

У статті досліджені головні виміри категорії «економічна безпека підприємства». У результаті систематизації та узагальнення теоретичних положень доведено, що економічну безпеку металургійного підприємства слід досліджувати з позиції її складових. Застосовано PEST-аналіз як інструмент, призначений для виявлення аспектів зовнішнього середовища, що можуть вплинути на стратегію розвитку металургійної промисловості. У результаті аналізу зроблено висновки щодо впливу зовнішнього середовища на економічну безпеку металургійних підприємств.

Доведено, що в умовах коли економічна ситуація розвивається динамічно, а зберігати та збільшувати частку ринку при жорсткій конкуренції стає особливо важко, необхідно використання одного із методів управління механізмом забезпечення економічної безпеки підприємств - бенчмаркінгу. Виявлено, що саме бенчмаркінг дає змогу знизити вартість

та підвищити ефективність процесу розроблення і реалізації стратегічних рішень в управлінні економічною безпекою металургійних підприємств.

Ключові слова: безпека, економічна безпека, металургія, менеджмент, бенчмаркінг, стратегія.

Постановка проблеми. У сучасних умовах господарювання в пошуках конкурентних переваг підприємства різних сфер діяльності спрямовують зусилля на розробку нових методів вдосконалення підприємницької діяльності. Іншими словами, підвищення якості ведення бізнесу безпосередньо пов'язано з використанням сучасних підходів до управління. Бенчмаркінг, як метод управління бізнесом, передбачає взаємодію і співробітництво підприємств в рамках єдиного альянсу на основі використання високих досягнень у всіх аспектах підприємницької діяльності на шляху до лідерства.

Сучасний етап ринкових відносин характеризується загостренням конкуренції, швидкоплинністю процесів втрати конкурентних переваг і небезпекою економічного банкрутства фірм-виробників. Саме тому проблема економічної безпеки, забезпечення тривалої конкурентоспроможності металургійного підприємства стала найважливішим завданням стратегічного менеджменту і спонукала до появи інтегрованої системної дослідно-аналітичної функції маркетингового менеджменту - бенчмаркінгу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам забезпечення економічної безпеки, в тому числі діяльності металургійних підприємств приділили увагу такі вчені, як Меліхов А. А. [2], Камишнікова Е. В. [3], Васильчак С. В. [4], Шевченко І. Л. [5] та інші. Високо оцінюючи їх внесок у вирішення проблем забезпечення економічної безпеки в різних аспектах функціонування металургійної галузі, слід відзначити, що практика свідчить про недосконалість існуючих напрацювань у цьому напрямку. Зокрема, застосуванню інструментарію бенчмаркінгу [6 – 8, 10] в управлінні підприємствами металургійної галузі та вирішенню проблем, що загрожують економічній безпеці металургійного підприємства, або питанням їх запобігання.

Постановка завдання. Мета даної статті – розглянути процес використання бенчмаркінгу як методу управління економічною безпекою підприємств металургійної галузі.

Виклад основного матеріалу. Україна посідає десяте місце у світі з виробництва сталі. Лише на чорну металургію в Україні працює близько 300 підприємств. Галузь дає 25% усього виробництва, 30% валютних надходжень країни. Якщо Україна за підсумками 2013 р. посіла 7-е місце в рейтингу Світової асоціації виробників сталі (World Steel Association/ WSA), виплавивши 30,4 млн.т сталі, то у 2014 р. наша країна опустилася на 10-е місце з результатом виплавки 27,2 млн. т сталі. У 2015 р. Україна зберегла за собою 10-е місце у світовому рейтингу виробників сталі, хоча вітчизняний обсяг виробництва цієї продукції становив лише 22,9 млн т. Таким чином можна зауважити, що Україна погіршила свої показники та наблизилася до країн, що посідають 11–12 місця в означеному світовому рейтингу [1].

Функціонування вітчизняних металургійних компаній пов'язане з рядом проблем, що породжуються галузевою специфікою і вимагають своєчасного та ефективного вирішення. Складнощі із сприйняттям потенційними споживачами продукції українських виробників на міжнародному рівні проєктуються на рівень їх конкурентоспроможності, від цього залежить економічна безпека не тільки металургійної галузі, але і національна безпека.

Звертаючись до безпекової сторони діяльності металургійних підприємств, зазначимо, що в більш повній мірі ринкову специфіку України враховує наступне визначення поняття економічної безпеки. Економічна безпека підприємства – це стан використання ресурсів, можливостей підприємства, компетентності менеджменту, що

дозволяє підприємству за рахунок конкурентних переваг ефективно конкурувати на певному ринку і стало розвиватися протягом певного часу. Причому усунення прихованих загроз виявляється можливим саме через функціонування підприємства у конкурентному середовищі, що забезпечить отримання прибутку, за рахунок якого підприємство розвиватиметься [2, с. 280].

Зважаючи на існуючі ринкові умови, Камишнікова Е.В. виділяє напрями, за якими слід досліджувати економічну безпеку металургійного підприємства. Це — питання безпеки матеріально-технічного забезпечення, збуту, технологічної безпеки [3, с. 78]. Також у вітчизняних дослідженнях, присвячених питанням економічної безпеки підприємств, сьогодні виділяють такі складові цього поняття: фінансову, інтелектуально-кадрову, інвестиційно-технологічну, виробничу, збутову, екологічну, складову матеріально-технічного забезпечення, внутрішньовиробничу (правову і інформаційну - як ефективне інформаційно-аналітичне забезпечення господарської діяльності підприємства) та зовнішньовиробничу складову (ринкову і інформаційну - як надійність взаємодії з економічними контрагентами). [4, с. 100–101]

І. Шевченко вважає, що економічна безпека підприємства — це стан чи здатність підприємства виконувати поставлені цілі та завдання з урахуванням виникнення зовнішніх і внутрішніх загроз [5, с. 128]. Розглядаючи економічну безпеку в комплексі та механізм економічної безпеки металургійних підприємств зокрема, науковець першочергово звертає увагу на важливість урахування зовнішнього регулятивного впливу на діяльність металургійних підприємств [5, с. 129–130].

Для аналізу зовнішнього середовища в тих країнах, де економіка слабо розвинута і знаходиться в перехідному періоді, застосовують форму PEST-аналізу, де на першому місці чинники політики і економіки. При виборі аналізу критерієм виступає пріоритетність обліку тих або інших груп чинників макросередовища з погляду сили можливої дії і стабільності чинників для моніторингу.

PEST-аналіз — це інструмент, призначений для виявлення політичних (Policy), економічних (Economy), соціальних (Society) і технологічних (Technology) аспектів зовнішнього середовища, що можуть вплинути на стратегію розвитку металургійної промисловості (табл. 1.).

Політику вивчають тому, що вона регулює владу, яка визначає ділове середовище металургійної промисловості та одержання ключових ресурсів для її діяльності. Основна причина вивчення економіки — це створення картини розподілу ресурсів на рівні держави, що є найважливішою умовою діяльності металургійної галузі. Науковий і виробничий потенціал металургії та громадський інтерес до неї визначають за допомогою соціального компонента. Важливим фактором є технологічний компонент, що виявляє тенденції у технологічному розвитку, які найчастіше є причинами змін і втрат ринку, а також появи нових продуктів. [6, с. 456-458].

За результатами PEST-аналізу можна зробити такі висновки щодо впливу зовнішнього середовища на економічну безпеку металургійних підприємств:

З політичних факторів маємо: бюджетні засоби на реалізацію стратегії економічної безпеки галузі буде обмежено; можливості законодавчого, нормативного, митного та іншого регулювання обмежено рамками норм СОТ і ЄС; можливості державного регулювання лежать лише у площині розроблення і впровадження заходів підтримки чи стримування.

PEST- аналіз підприємств металургійної галузі України

Політичні фактори	Економічні фактори	Соціальні фактори	Технологічні фактори
1.Воєнно-політичний конфлікт на Сході України з відповідним відволіканням центрів впливу та бюджетних коштів 2.Необхідність додержання норм СОТ та ЄС в законодавчій і нормативній діяльності щодо імпорту-експорту 3.Понад 90 % металургійних підприємств є приватизованими, що практично виключає державне регулювання 4.Надмірна політизація суспільства 5. Недовіра суспільства до влади та її органів	1.Негативна динаміка ВВП 2.Висока інфляція 3. Нестабільний курс гривні 4. Висока облікова ставка НБУ, високі ставки кредитування комерційних банків 5. Низький платіжоспроможний попит внутрішнього ринку 6. Нестача обігових коштів у підприємств 7. Випереджаюче зростання цін на продукцію та послуги природних монополій, в порівнянні зі збільшенням цін на металопродукцію. 8. Недостатній обсяг інвестицій у металургійній промисловості 9. Високий рівень матеріало- і енергоємності продукції, що випускається 10. Недостатність номенклатури виробів, орієнтованих на маржинальний прибуток.	1.Скорочення працездатного населення 2. Зменшення чисельності фахівців і робітників у найбільш промислових регіонах, у тому числі за рахунок виїзду до країн з розвинутою, стабільною економікою 3. Зниження привабливості праці на металургійних підприємствах. 4. Низька престижність праці у виробничій сфері. 5.ЗМІ не приділяють належну увагу проблемам металургії і сучасних прогресивних принципів діяльності підприємств. 6. Значний розрив між рівнем заробітної плати і рівнем потреб працівника	1.Незначна інноваційна активність підприємств 2.Продукція, що випускається, у більшості є морально застарілою, з низьким рівнем автоматизації та інтелекту технології виробництва 3.Значне зношування активної частини основних фондів 4. Немає чітко вираженої орієнтації на якість як основу конкурентоспроможності 5. Стандарти якості: ДС проти EN, DIN, ASTM і т. д., відсутність сертифікації продукції у відповідності зі світовими вимогами.

З економічних факторів: бачимо, що для розвитку внутрішнього ринку і збільшення експорту потрібні енергійні дійові заходи з формування платіжної спроможності ринку збуту і приборкуванню цінового хаосу на монопольному сировинному ринку.

З соціальних факторів робимо висновок, що потрібно підняти статус вітчизняної металургійної промисловості в очах суспільства, і тим самим сформувати умови для забезпечення машинобудування кадрами фахівців і робітників.

Технологічні фактори вказують на накопичення системних проблем, пов'язаних з необхідністю технічного й технологічного переоснащення виробництва, поліпшення якості чорних металів, випуску нових видів сталі й прокату.

Таким чином, при оптимістичному розвитку економіки України серед соціальних факторів економічної безпеки слід визначити: зростання реальних доходів населення, зміни за законодавства, що стосуються соціального розвитку; серед технологічних факторів: поява науково-технічних досягнень, зростання потенціалу інновацій; серед економічних – поліпшення економічної ситуації в країні; серед політичних – припинення воєнних дій на Донбасі і військово-політичного та економічного конфлікту із Росією.

При песимістичному прогнозі розвитку України може спостерігатися розвиток конкурентних технологій, поява нових гравців на ринку і зростання їх активності, посилення державної політики в галузі сертифікації та державного контролю за діяльністю суб'єктів і штрафні санкції, розгортання масштабних воєнних дій на Донбасі.

Реалістичний прогноз припускає зміни законодавства, що зачіпають соціальні фактори, розвиток конкурентних технологій, в тому числі бенчмаркінгу, зниження купівельної спроможності населення, зростання обмінного курсу валют, посилення державної політики в галузі сертифікації, збереження принаймні в «замороженому» стані конфлікту на Сході України.

Економічна та політична криза вказала на незахищеність вітчизняних виробників металопродукції, як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках. Це дає можливість стверджувати про незадовільну економічну безпеку українських металургійних підприємств, що веде до незахищеності економіки країни в цілому.

В даний час управлінський корпус металургійних підприємств має можливість використовувати широкий арсенал інструментів менеджменту, який дозволяє частково вирішувати проблеми забезпечення економічної безпеки галузі. Однак при цьому лише невелика частина з них може забезпечити необхідний ефект і задовольнити очікування керівників підприємств. У той же час зарубіжна практика свідчить про наявність досить ефективного інструменту менеджменту під назвою бенчмаркінг. В Україні, однак, цей інструмент поки не набув широкого поширення. Основними причинами цього є недостатня теоретична вивченість методу, відсутність розробленого методичного інструментарію і механізму його адаптації до українських умов.

Ключовою особливістю бенчмаркінгу є його творчий характер, орієнтація на кращі існуючі практики з подальшим узагальненням результатів, що дозволяє не тільки досягати рівня конкурентів, а й перевершувати його. Ця якість даного інструменту менеджменту стає особливо актуальною, коли економічна ситуація розвивається динамічно, і зберігати, а тим більше, збільшувати частку ринку при жорсткій конкуренції стає особливо важко. Придбати незаперечні переваги і випередити на крок конкурентів повинно стати першочерговим завданням вітчизняних підприємств і в тому числі підприємств металургійної промисловості. Вирішенню даного завдання може сприяти використання одного із методів управління механізмом забезпечення економічної безпеки підприємств - бенчмаркінгу.

Бенчмаркінг в управлінні економічною безпекою металургійного підприємства – це процес вивчення, розуміння та впровадження в необхідний момент часу досвіду провідних компаній металургійної галузі з врахуванням зміни часу, територіального простору, галузевого аспекту, густоти населення в даному регіоні та інших факторів. Бенчмаркінг має охоплювати внутрішнє та зовнішнє середовище підприємства, але починати необхідно з внутрішніх прорахунків. Головна ціль бенчмаркінгу в управлінні економічною безпекою суб'єкта господарювання – досягнення високого, конкурентоздатного рівня діяльності і збереження цих досягнень якомога довше [7, с. 100].

Основним завданням сучасної економіки України є призупинення економічного спаду і поступове нарощення виробництва, з розв'язанням низки соціальних проблем. Для цього необхідно насамперед підвищити конкурентоспроможність вітчизняних підприємств на внутрішньому ринку і забезпечити стабільні темпи зростання ключових галузей. Розв'язання цієї проблеми пов'язано з розробленням і реалізацією

бенчмаркінгових проектів розвитку підприємства. До того ж, для успішного його функціонування необхідно систематично вдосконалювати бізнес-процеси з метою адаптації до мінливих зовнішніх умов. Унаслідок цього цілком зміниться підхід до прийняття управлінських рішень, оскільки саме рішення формують напрямки діяльності організації [8, с. 194–215].

Використовуючи бенчмаркінг можна отримати можливість для компанії об'єктивно проаналізувати свої сильні і слабкі сторони, вивчати компанії - лідери, визначитися із стратегічними орієнтирами для ліквідації відставання і виходу на провідні позиції, набути нові ідеї як у виробничій сфері, так і у області збуту, швидко реагувати на дії конкурентів.

Основна мета бенчмаркенгу полягає у виявленні негативних відхилень у значеннях порівнювальних показників і причин таких відхилень та напрацюванні пропозиції щодо їх ліквідації. Розрізняють три види бенчмаркенгу: внутрішній бенчмаркінг – зводиться до аналізу та порівняння показників діяльності різних структурних підрозділів одного й того самого підприємства; бенчмаркінг, зорієнтований на конкурентів – передбачає порівняльний аналіз товарів (робіт, послуг) продуктивності виробничих процесів та інших параметрів досліджуваного підприємства з аналогічними характеристиками підприємств-конкурентів, що є ринковими лідерами; функціональний бенчмаркінг – має на меті аналіз окремих процесів, функцій, методів та технологій порівняно з іншими підприємствами [9, с.55].

Основними рисами сучасного стану розвитку бенчмаркінгу є: - системна діяльність, спрямована на пошук, оцінку, порівняння, навчання і використання найкращих характеристик діяльності підприємств; - глобальний підхід до збору інформації про найкращі приклади організації незалежно від їх розміру, сфери бізнесу, географічного розміщення, призначення, галузі економіки; - планування та реалізація стратегій конкурентної боротьби підприємств в умовах невизначеності та підприємницького ризику, зростання темпів науково-технічного процесу, потреб споживачів, інформатизації виробництва і розподілу продукції [10].

Процес бенчмаркінгу на металургійному підприємстві можна поділити на дві частини: підготовчу та впровадження. На підготовчому етапі визначаємо мету і напрямки аналізу; встановлюємо основні проблемні поля підприємства. Потім виявляємо критичні бізнес-процеси, які потребують удосконалення, можливості для поліпшення (або стримуючі фактори), визначаємо завдання, форму аналізування (самостійно або за допомогою сторонніх організацій). Систематизуємо отримані результати, складаємо звіт з висновками і сценарії майбутніх удосконалень.

Частина впровадження починається з планування бенчмаркінгу. На цьому етапі визначаємо вид бенчмаркінгу, проводимо моніторинг зовнішнього середовища з метою виявлення компаній-еталонів для аналізу переваг. Далі необхідно зіставити показники бізнес-процесів (тестованого й еталонного підприємств) для виявлення недоліків і можливостей їх усунення. На наступному етапі важливо визначити можливості адаптації результатів бенчмаркінгу (кращих бізнес-процесів) до умов діяльності свого підприємства і розробити плани їх впровадження. Завершальним етапом є оцінка ефективності отриманих результатів.

Висновки. Конкурентоспроможність і стійкість підприємства на ринку полягає в швидкому реагуванні на зміну навколишнього середовища, в тому числі і купівельного попиту при забезпеченні максимальної ефективності використання ресурсів і витрат. Так, зокрема, за останні кілька років, описаний як в закордонній, так і у вітчизняній економічній літературі, бенчмаркінг, тобто процес еталонного зіставлення, став одним з найбільш ефективних методів управління і розробки стратегії підприємств.

Даний метод може допомогти підприємствам досягти висот у бізнесі і створити свої конкурентні переваги за рахунок запозичення чужих ідей і стратегій і застосування їх в своєму бізнесі. Потужний інструмент вдосконалення підприємницької діяльності, бенчмаркінг є ефективним методом вивчення не тільки досвіду інших організацій, але також і власної.

Для того, щоб успішно позиціонувати підприємство, необхідні стратегічні рішення. Хоча менеджери приймають небагато стратегічних рішень, вони – найпроблемніші в процесі розроблення і реалізації. Особливо дане твердження актуальне для металургійних підприємств, тому що їх стратегічні рішення потребують поряд з маркетинговими дослідженнями значної кількості науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт, які дорого вартують і тривають значний період часу, що може суттєво вплинути на доцільність реалізації. Процес бенчмаркінгу на металургійних підприємствах ніколи не повинен закінчуватись, оскільки високої якості бізнес-процесу (особливо з погляду науково-технічного прогресу) ніколи не може бути досягнуто назавжди, і постійно існуватиме необхідність її поліпшення, що є одним із базових принципів методології бенчмаркінгу. Саме бенчмаркінг дає змогу знизити вартість та підвищити ефективність процесу розроблення і реалізації стратегічних рішень в управлінні економічною безпекою металургійних підприємств.

Список використаної літератури

1. World Steel Association [Electronic resource]. – Mode of access : <https://www.worldsteel.org/statistics/crude-steel-production0.html>
2. Меліхов А. А. Проблеми оцінки економічної безпеки підприємства / А. А. Меліхов, Е. В. Камишнікова // Вісник Приазовського державного технічного університету. — 2008. — Вип. № 18. Ч. 1. — С. 279–284 ; Melikhov A. A. Problemy otsinky ekonomichnoi bezpeky pidpriyemstva / A. A. Melikhov, E. V. Kamyshnikova // Visnyk Pryazovskoho derzhavnogo tekhnichnogo universytetu. — 2008. — Vyp. № 18. Ch. 1. — S. 279–284
3. Камишнікова Е. В. Методика оцінки рівня економічної безпеки металургійного підприємства / Е. В. Камишнікова // Актуальні проблеми економіки. — 2009. — № 11. — С. 77–82. Kamyshnikova E. V. Metodyka otsinky rivnia ekonomichnoi bezpeky metalurhiinoho pidpriyemstva / E. V. Kamyshnikova // Aktualni problemy ekonomiky. — 2009. — № 2. — S. 77–82.
4. Васильчак С. В. Економічна безпека підприємства та її складова в сучасних умовах / С. В. Васильчак, А. І. Веселовський // Науковий вісник НЛТУ України. — 2010. — Вип. 20.15. — С. 98–105 ; Vasylychak S. V. Ekonomichna bezpeka pidpriyemstva ta yii skladova v suchasnykh umovakh / S. V. Vasylychak, A. I. Veselovskyi // Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy. — 2010. — Vyp. 20.15. — S. 98–105
5. Шевченко І. Л. Особливості формування механізму забезпечення економічної безпеки металургійних підприємств / І. Л. Шевченко // Стратегія економічного розвитку України. — 2009. - Вип. 24–25— С. 128–134 ; Shevchenko I. L. Osoblyvosti formuvannia mekhanizmu zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky metalurhiinykh pidpriyemstv / I. L. Shevchenko // Stratehiia ekonomichnogo rozvytku Ukrainy. — 2009. - Vyp. 24–25— S. 128–134
6. Голубков Е. П. Маркетинговые исследования: теория, методология и практика / Е. П. Голубков. – Москва : Финпресс, 1998.- 416 с. ; Golubkov Ye. P. Marketingovye issledovaniya: teoriya, metodologiya i praktika / Ye. P. Golubkov. – Moskva : Finpress, 1998.- 416 s.

7. Ганущак Т.В. Бенчмаркінг в управлінні фінансовою безпекою підприємства / Т.В. Ганущак // Наука й економіка. – 2014. – № 3. – С. 97-102 ; Hanushchak T.V. Benchmarkinh v upravlinni finansovoiu bezpekoiu pidpriemstva / T.V. Hanushchak // Nauka y ekonomika. – 2014. – № 3. – S. 97-102

8. Меренюк Т. В. Бенчмаркінг – шлях до конкурентних переваг / Т. В. Меренюк // Наука та практика – 2007 : зб. матер. Міжнар. наук.-практ. конф., м. Полтава, 11-15 лют. 2007 р. – Полтава : Аграрна наука та практика, 2007. - С. 152–153 ; Mereniuk T. V. Benchmarkinh – shliakh do konkurentnykh perevah / T. V. Mereniuk // Nauka ta praktyka – 2007 : zb. mater. Mizhnar. nauk.-prakt. konf., m. Poltava, 11-15 liut. 2007 r. – Poltava : Ahrarna nauka ta praktyka, 2007. - S. 152–153

9. Загородній А. Г. Фінансово-економічний словник / А. Г. Загородній, Г. Л. Вознюк. – Львів : Вид-во Національного університету «Львівська політехніка», 2005. – 714 с. ; Zahorodnii A. H. Finansovo-ekonomichnyi slovnyk / A. H. Zahorodnii, H. L. Vozniuk. – Lviv : Vyd-vo Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnik», 2005. – 714 s.

10. Бенчмаркінг в економічній безпеці підприємств та у конкурентній розвідці [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pidruchniki.com/1693080342150/menedzhment/benchmarking_ekonomichnyi_bezpeksi_pidpriemstv_konkurentniy_rozvidtsi ; Benchmarkinh v ekonomichnii bezpetsi pidpriemstv ta u konkurentnii rozvidtsi [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : http://pidruchniki.com/1693080342150/menedzhment/benchmarking_ekonomichnyi_bezpeksi_pidpriemstv_konkurentniy_rozvidtsi

Стаття надійшла до редакції 20.10.2016.

L. Kyslova

USAGE OF BENCHMARKING IN THE MANAGEMENT OF ECONOMIC SECURITY ON METALLURGICAL ENTERPRISES

In the article, was been carried out the main category dimensions of "economic security." As a result, systematization and generalization of theoretical propositions proved that economic security on metallurgical plant should be investigated the position of its components: financial, intellectual and human resources, investment and technology, production, marketing, environmental, inner, external component and logistics support.

The attention to the importance of taking into account external regulatory impact on the metallurgical enterprises. Applied PEST-analysis as a tool designed to detect Policy, Economy, Society and Technology aspects of the environment, which may affect the development strategy of the steel industry. As the result, was conclude the impact of the environment on economic metallurgical enterprises security. An optimistic, pessimistic and realistic scenario of Ukraine's economy.

It is proved that in a context where the economic situation is evolving rapidly, to maintain and increase market share in the fierce competition is especially hard, you should use one of the management mechanism of economic security companies - benchmarking. The main goal of benchmarking is to identify negative deviations in the values of comparative indicators and reasons for such deviations achievements proposals to eliminate them. Defined three types of benchmarking: benchmarking, focused on competition, internal benchmarking, functional benchmarking.

Main goal of Benchmarking is considered to be: to achieve a high, competitive level of activity and preserve these achievements as long as possible. Highlight benchmarking stages of the steel plant, which combine two groups of preparatory and implementation.

The main advantages of benchmarking over others are: creative, the achievements of competitors as well as companies from non-competitive environment; basis for the analysis in this case are not only the performance but also the functions, processes, strategy. This benchmarking allows reducing the cost and increasing the efficiency of the development and implementation of strategic decisions in the management of economic security on metallurgical enterprises.

Keywords: security, economic security, metallurgy, management, benchmarking, strategy.

УДК 658.8:504.064

Р. О. Толпежніков

ФОРМУВАННЯ ПАРАДИГМИ ЕКО-МАРКЕТИНГУ НА ПРОМИСЛОВОМУ ПІДПРИЄМСТВІ

У статті проаналізовані загальні підходи до формування концепції еко-маркетингу на промислових підприємствах. Розглянуті узагальнені підходи до формування парадигми сталого розвитку підприємства з позиції проактивності. Визначні переваги застосування проактивності до вдосконалення внутрішніх процесів суб'єкта господарювання. Намічені основні принципи еко-маркетингу для промислових підприємств.

Ключові слова: еко-маркетинг, концепція, парадигма сталого розвитку, проактивність, промислове підприємство.

Постановка проблеми. В умовах подальшої глобалізації вітчизняної економіки і її інтеграції у виробничо-постачальні ланцюги світової економіки виникає обґрунтована необхідність трансформації до вимог не тільки реалій національної економіки, а в першу чергу до вимог стратегічно-економічного простору. Останнє передбачає не тільки зміну маркетингової політики підприємства, а його парадигми розвитку, оскільки зміна структури і стратегії розвитку суб'єкта господарювання в сучасних умовах інтеграції не є достатнім мінімумом в умовах конкурентності підприємств, необхідно проактивний зсув у формуванні маркетингової діяльності, який полягає не лише в екологізації самої продукції, але й формуванні екологічно-безпечного виробництва як фактору просування товару на ринки в цілому. Екологічний маркетинг не можна розглядати як окрему складову діяльності промислового підприємства необхідно формувати екологічне виробництво на промисловому підприємстві на всіх етапах його господарської діяльності. Ця потреба виникає також через вплив механізмів реалізації екомаркетингу, що повинне призвести до реструктуризації підприємства.

Розробка принципів еко-маркетингу для промислових підприємств є необхідною умовою забезпечення конкурентоспроможності на засадах соціальної і екологічної відповідальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні дослідження еко-маркетингу на промислових підприємствах сформовані як науковими працями вітчизняних так й іноземних науковців. На думку А. Ендрюса екологічний маркетинг — це «особливий вид діяльності людини, спрямований на задоволення потреб шляхом обміну, що не порушує екологічної рівноваги навколишнього природного середовища і не впливає на стан здоров'я суспільства» [1]. Ж. Оттман під екологічним маркетингом розуміє «всю

господарську діяльність підприємства, спрямовану на виробництво екологічно орієнтованої продукції, формування попиту на цю продукцію, приведення всіх ресурсів підприємства у відповідність до вимог і можливостей ринку без нанесення шкоди навколишньому середовищу» [2]. У своїх дослідженнях ряд вчених розглядають не лише екологічну складову продукту в маркетингових процесах, що висвітлено у працях Ілляшенка С.М. та Ілляшенко Н.С. [4] де вони обґрунтовують ієрархічну піраміду мотивації споживання, а С.М. Ілляшенко обґрунтував екоменеджмент, давши визначення його меті та завданням [5;6]. Цілком погоджуючись із поглядами І.Л. Дибача [7], В. Г. Балашова [8], Н.М. Чуприна [9], що екомаркетинг – це один із напрямів соціально-етичної концепції маркетингу, проте необхідно зазначити, що неможна звужувати концепцію еко-маркетингу на промислових підприємствах лише до складової його маркетингової діяльності. На нашу думку, це поняття можна розглядати набагато ширше, трансформуючи його у парадигму розвитку промислового підприємства.

Метою дослідження є визначення концептуальних напрямів розвитку промислових підприємств і висвітлення специфіки діяльності в умовах екологічних пріоритетів.

Основний матеріал. В сучасних умовах ведення конкурентної боротьби, яка вимагає певного рівня стабільності цілей підприємства, що обумовлено вимогою випереджального розвитку, необхідно формування стабільного попиту і пропозиції на продукцію. Завданням керівництва підприємства стає формування і оцінка можливостей підприємства здійснювати формування конкурентного потенціалу нового типу. Це викликано, насамперед, необхідністю забезпечення ефективності функціонування і зміцнення конкурентоспроможності на ринку. Так, на думку О. В. Садченко, С. К. Харічкова, екологічний маркетинг — «це не лише забезпечення максимального зростання споживання, розширення споживчого вибору, споживчого задоволення і максимального зростання якості життя, а також підтримка сталого, збалансованого розвитку територій та збереження високої якості навколишнього природного середовища». При цьому Садченко О. В. та Харічков С. К. розглядають екологічний маркетинг через «призму визначеної системи його концепцій, кожна із яких акцентує увагу на одному з ключових факторів екологічного маркетингу». Вони виділяють п'ять концепцій [10]:

Екологічний маркетинг 1 — маркетинг товарів та послуг з врахуванням екологічних нормативів та обмежень як найважливішого чинника зовнішнього середовища.

Екологічний маркетинг 2 (маркетинг екологічних товарів та послуг) — специфічний вид маркетингу, викликаний появою екологічних потреб населення у зв'язку із погіршенням якості середовища існування та підвищенням екологічної свідомості суспільства.

Екологічний маркетинг 3 (маркетинг природних умов та ресурсів, маркетинг природокористування) — корпоративний вид екологічного маркетингу, суб'єктом якого є місцеві органи влади та національні уряди — юридичні господарі природних ресурсів, що перебувають на території регіонів та держав.

Екологічний маркетинг 4 (маркетинг природоохоронної діяльності та відтворення середовища існування) — некомерційний вид екологічного маркетингу, метою якого є збереження середовища існування людини та генофонду біосфери, а також проведення відповідних заходів до відтворення порушених екосистем та окремих компонентів природного середовища.

Екологічний маркетинг 5 (маркетинг екологічних знань та технологій) — різновид маркетингу ідей (за Ф. Котлером).

На нашу думку, можливо виділити шість узагальнених складових еко-маркетингу: екотехнології, екотовар, екопослуги, екоспоживачі, екосередовище та екопарадигма. Таким чином, екопарадигма повинна стати новою формою реалізації маркетингової поведінки промислового підприємства. При цьому, на наш погляд, формування маркетингової стратегії промислового підприємства не обов'язково проходить еволюційним шляхом усі п'ять концепцій маркетингу. В роботі пропонується формувати парадигму нового розвитку підприємства з позицій проактивності.

Сьогодні термін «проактивність» широко використовується в різних науках: управління персоналом, інформаційні технології, психологія, менеджмент і так далі, що і пояснює безліч його трактувань [11]. Для розгляду явища проактивності в маркетинговому середовищі скористаємося визначенням, сутність якого полягає у наступному: проактивність – це системна діяльність маркетингового забезпечення, що інтегрована у всі процеси сталого функціонування підприємства на основі передбачення подій, ініціації змін мікро і макросередовища суб'єкта господарювання. Наявність такої діяльності, на наш погляд, є обов'язковою при формуванні та забезпеченні місії промислового підприємства.

Реактивний тип підприємства реагує на зміни зовнішнього і внутрішнього середовища, але не прогнозує зміни і не впливає на них.

Проактивний тип підприємства здатний формувати умови до вдосконалення внутрішніх процесів та навколишнього середовища і змінюватися, щоб забезпечити випереджувачий розвиток по відношенню до динаміки потреб клієнтів і викликів конкурентів на основі балансу інтересів всіх учасників ринку.

Передбачити і запобігти – основні принципи проактивного управління, які відповідають меті еко-маркетингу. Метою реактивного управління є реакція на проблеми, що існують у маркетинговій сфері підприємства, і розробка заходів, що не допускають їх повторення. Проактивне управління направлене на запобігання виникненню проблем та формуванню наскрізної філософії розвитку маркетингу ідей на всіх системних ланках побудови не лише споживчої маркетингової цінності, але і маркетингового еко-середовища.

Проактивна маркетингова поведінка ґрунтується на певних, сформованих екосередовищем місії, баченні і керівних принципах, гнучкої організаційної структури. Основою проактивного управління є визнання і аналіз помилок, здійснення дій, що коректують, за наслідками аналізу, свобода вибору, здібність до самонавчання, сильний корпоративний дух. Проактивне підприємство – це, як правило, організація, що розбудовується не на вимогу часу, а формуючи в даному випадку ековимоги не стільки споживача, скільки середі споживача виходячи із принципу b-2-b-2-c [12].

Для реалізації проактивного управління на підприємстві на сьогоднішній день необхідно, як вже було зазначено вище, управляти процесами формування маркетингової стратегії.

Основою проактивного управління є визнання і аналіз помилок, яке не можливі без контролю. Проактивний контроль націлений на виявлення відхилень в стані еколого-соціально-економічної системи на сьогоднішній день, які в майбутньому можуть привести до негативних наслідків. На основі результатів проактивного контролю приймаються або плануються до ухвалення управлінські рішення, які здатні запобігти несприятливому для підприємства розвитку подій.

Згідно принципу Парето, 20 % прихованих і явних погроз перетворюється на 80 % критичних ситуацій, що несуть негативні наслідки для підприємства. Природним є прагнення виявити дані погрози і запобігти їх здійсненню. В більшості випадків в

результаті проактивного контролю проблеми стають відомими завчасно, що дозволяє спланувати і здійснити заходи щодо їх усунення.

Проте, проактивне управління, не дивлячись на всі свої переваги, не є єдино вірним способом ведення бізнесу. В деяких випадках необхідно нарівні з впровадженням проактивного менеджменту зберегти і методи реактивного. Мова йде про дотримання балансу між проактивністю і реактивністю в плані витрат ресурсів.

Проактивне управління сукупним потенціалом підприємства – це формування існуючого економічного потенціалу на основі передбачення розвитку подій, який спрямований на створення і підтримання системи узгодженої роботи усіх структурних підрозділів підприємства й обґрунтованого прийняття управлінських рішень для впровадження системи заходів з реалізації ініціативи в умовах зміни конфігурації зовнішнього середовища.

Саме це й обумовило можливість і необхідність формування парадигми еко-маркетингу шляхом проактивного управління розвитком підприємства.

Сутність цієї парадигми полягає у досягненні результату – довгострокового сталого розвитку промислового підприємства завдяки підвищенню рівня конкурентного потенціалу на засадах еко-маркетингу.

Проте до цих пір основний упор в стратегічному мисленні робиться на пов'язані з конкуренцією стратегії реактивного удосконалення, спрямовані на боротьбу на існуючих ринках. Частково це пояснюється тим, що реактивна стратегія сильно схильна до інерційності і ототожнює елементи боротьби на конкурентних ринках. Описувана стратегія націлена на зіткнення з конкурентом і на боротьбу за обмежені ресурси. Проте не слід забувати, що ринкове середовище ніколи не було строго обмеженим, навпаки, в ньому постійно створювалися можливості для успішної реалізації нових задумів, і як наслідок – нових можливостей розвитку підприємства. Таким чином, концентруватися на реактивному удосконаленні процесів у конкурентному середовищі означає змиритися з основними діючими чинниками конкурентної боротьби, які всім відомі, тобто вести жорстку конкурентну боротьбу (обмеженість простору і необхідність перемогти конкурента, щоб вижити) і заперечувати очевидну перевагу ділового миру: можливість створення унікального ринкового простору, де підприємство саме створює ринкову нішу з обмеженим рівнем конкуренції.

За зростаючою необхідністю створення конкурентного потенціалу нового типу приховано декілька рушійних сил. Суть питання полягає у тому, що більшість компаній слідує за тенденціями розвитку галузі і отже застосування традиційних підходів до удосконалення забезпечувало таким компанія певний рівень розвитку. Ситуація змінюється, коли галузь зтикається з проблемами. Тоді і виникає потреба діяти проактивно. Історія свідчить про те, що галузі ніколи не переставали виникати і розширюватися, і що умови і межі галузі не постійні, їх встановлюють окремі суб'єкти. Компаніям немає необхідності стикатися у жорсткій конкурентній боротьбі, вони повинні створити новий ринковий простір в існуючому секторі галузі. У повній відповідності з цим, дослідження показало, що саме проактивна стратегія, а не «підприємство» чи галузь – є відповідальними за створення нових можливостей і перманентну високоефективну діяльність підприємств.

Проактивна стратегія – це набір дій і вирішень керівництва, пов'язаний з розробкою крупної бізнес-пропозиції, що формує новий ринок. Незмінно успішних підприємств або галузей не існує. Проте проактивні дії, що призвели за собою створення проактивної стратегії і нових траєкторій могутнього зростання прибутку схожі між собою.

Корінна відмінність концепції проактивного управління екомаркетингом полягає в підході до стратегії. Підприємству потрібно підпорядковували свої дії іншій стратегічній логіці – проактивній поведінці у всіх сферах діяльності, що забезпечує розвиток сукупного потенціалу. Проактивність є наріжним каменем стратегії нового типу потенціалу підприємства, оскільки потенціал формується залежно від стратегічного уявлення про розвиток, а не навпаки.

Таким чином, реалізуючи концепцію проактивного управління можна сформувати певний тип управління та функціонування підприємства (табл.1).

Таблиця 1

Класифікація типів управління промисловими підприємствами в залежності від певної концепції еко-маркетингу

Тип управління	Діяльність підприємства	Концепція еко-маркетингу
Управління, спрямоване на виконання вимог	<ol style="list-style-type: none"> 1. Очищення викидів, скидів, поховання відходів в кінці виробничо-технологічного циклу; 2. Дотримання процедур зниження забруднення; 3. дотримання вимог зовнішньої екологічної звітності; 4. Наявність екологічної служби; 5. Вживання екстрених заходів. 	Екологічний маркетинг 1 — маркетинг товарів та послуг з врахуванням екологічних нормативів та обмежень як найважливішого чинника зовнішнього середовища.
Ефективне підприємство	<ol style="list-style-type: none"> 1. Внутрішній екологічний аудит (різних типів і спрямованості); 2. Запобігання забруднень заміною технологій, сировини і т.д. ; 3. Мінімізація відходів; 4. Скорочення енергоємності продукції; 5. Зниження рівня забруднень; 6. Інформування громадськості про екологічно значущих господарських рішеннях; 7. Створення системи екологічного обліку; 8. Відповідальність менеджерів в підрозділах за дотриманням параметрів екологічності. 	<p>Екологічний маркетинг 2 (маркетинг екологічних товарів та послуг) — специфічний вид маркетингу, викликаний появою екологічних потреб населення у зв'язку із погіршенням якості середовища існування та підвищенням екологічної свідомості суспільства;</p> <p>Екологічний маркетинг 3 (маркетинг природних умов та ресурсів, маркетинг природокористування) — корпоративний вид екологічного маркетингу, суб'єктом якого є місцеві органи влади та національні уряди — юридичні господарі природних ресурсів, що перебувають на території регіонів та держав.</p>

<p>Реактивний тип підприємства, сталий розвиток</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Розвиток екологічного маркетингу; 2. Рівноправний діалог з громадськістю та споживачами; 3. Зовнішній екологічний аудит; 4. Впровадження програм екологічної сертифікації товарів і послуг; 5. Надання повного обсягу екологічно значимої інформації; 6. Створення систем "життєвих циклів" продукції і її утилізації; 7. Облік екологічно значущих вимог в інвестиційно-проектному циклі. 	<p>Екологічний маркетинг 4 (маркетинг природоохоронної діяльності та відтворення середовища існування) — некомерційний вид екологічного маркетингу, метою якого є збереження середовища існування людини та генофонду біосфери, а також проведення відповідних заходів до відтворення порушених екосистем та окремих компонентів природного середовища.</p>
<p>Проактивний тип підприємства</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Місія підприємства в процесі екологічного розвитку; 2. Визнання екологічної ролі підприємства в потоках товарів, сировини і енергії; 3. Відповідність політиці щодо етики "екологічно чистої" збутової діяльності; 4. Відповідність екологічним стандартам ефективності на міжнародних ринках; 5. Відображення концепції сталого розвитку в звітності підприємства; 6. Міжнародний аудит. 	<p>Екологічний маркетинг 5 (маркетинг екологічних знань та технологій) — різновид маркетингу ідей</p>

Висновки. В роботі обґрунтовано необхідність переходу формування парадигми розвитку підприємства на засадах екологічності. Визначено, що розробка принципів еко-маркетингу для промислових підприємств є необхідною умовою забезпечення конкурентоспроможності на засадах соціальної і екологічної відповідальності. Виокремлено шість узагальнених складових еко-маркетингу: екотехнології, екотовар, екопослуги, екоспоживачі, екосередовище та екопарадигма, яка повинна стати новою формою реалізації маркетингової поведінки промислового підприємства. В роботі пропонується формувати парадигму нового розвитку підприємства з позицій проактивності. Визначено, що проактивний тип підприємства здатний формувати умови до вдосконалення внутрішніх процесів та навколишнього середовища і змінюватися, щоб забезпечити випереджувачий розвиток по відношенню до динаміки потреб клієнтів і викликів конкурентів на основі балансу інтересів всіх учасників ринку

Список використаної літератури

1. Эндрюс А. Экономика окружающей среды / А. Эндрюс. — Киев : Лыбидь, 1995. — 271 с. ; Endryus A. Ekonomika okruzhayushchey sredy / A. Endryus. — Kiev : Lybid, 1995. — 271 s
2. Ottman J. A. Green Marketing: Opportunity for Innovation / J. A. Ottman, W. R. Reilly. — Lincolnwood : NTC Business Books, 2001. — 270 p.

3. Peattie K. Towards Sustainability: The Third Age of Green Marketing / K. Peattie // *The Marketing Review*. - 2001. - Vol. 2, № 2. — P. 129–146
4. Ілляшенко С. М. Мотивація екологізації споживача / С. М. Ілляшенко, Н. С. Ілляшенко // *Збірник наукових праць Донецького державного університету управління. Серія : Економіка*. – 2013. – Т. XIII, Вип. 254 : Сучасний маркетинг: стан і перспективи розвитку в Україні і її регіонах – С. 58-69 ; Pliashenko S. M. Motyvatsiia ekolohizatsii spozhyvacha / S. M. Pliashenko, N. S. Pliashenko // *Zbirnyk naukovykh prats Donetskoho derzhavnoho universytetu upravlinnia. Seriiia : Ekonomika*. – 2013. – Т. XIII, Вуп. 254 : Suchasnyi marketynh: stan i perspektyvy rozvytku v Ukraini i yii rehionakh – S. 58-69
5. Ілляшенко С. М. Менеджмент екологічних інновацій : навч. посіб. / С. М. Ілляшенко, О. В. Прокопенко; за ред. С. М. Ілляшенка. – Суми : Вид-во СумДУ, 2003. – 266 с. ; Pliashenko S. M. Menedzhment ekolohichnykh innovatsii : navch. posib. / S. M. Pliashenko, O. V. Prokopenko; za red. S. M. Pliashenka. – Sumy : Vyd-vo SumDU, 2003. – 266 s.
6. Ілляшенко С. М. Маркетингові засади впровадження екологічних інновацій : моногр. / С. М. Ілляшенко. – Суми : Друкарський дім «Папірус», 2013. – 184 с. ; Pliashenko S. M. Marketynhovi zasady vprovadzhennia ekolohichnykh innovatsii : monohr. / S. M. Pliashenko. – Sumy : Drukarskyi dim «Papirus», 2013. – 184 s..
7. Дибач І. Л. Роль екологічного маркетингу в забезпеченні конкурентоспроможності вітчизняних підприємств / І. Л. Дибач, В. Я. Гацура, В. В. Івата // *Вісник Хмельницького національного університету*, 2013. – № 3(3). - С. 28-33 ; Dybach I. L. Rol ekolohichnoho marketynhu v zabezpechenni konkurentospromozhnosti vitchyznianskykh pidpriemstv / I. L. Dybach, V. Ya. Hatura, V. V. Ivata // *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu*, 2013. – № 3(3). - S. 28-33
8. Балашов В. Г. Система маркетинга на підприємстві [Електронний ресурс] / В. Г. Балашов. – Москва : ФБК-ПРЕСС, 2004. – Режим доступу : https://eknigi.org/nauka_i_ucheba/31601-sistema-marketinga-na-predpriyatii.html ; Balashov V. G. Sistema marketinga na predpriyatii [Elektronnyy resurs] / V. G. Balashov. – Moskva : FBK-PRYeSS, 2004. – Rezhim dostupa : https://eknigi.org/nauka_i_ucheba/31601-sistema-marketinga-na-predpriyatii.html ;
9. Чуприна Н. М. Екомаркетинг у діяльності промислового підприємства [Електронний ресурс] / Н. М. Чуприна // *Маркетинг і менеджмент інновацій*. – 2015. - № 1. – С. 231 - 239. – Режим доступу: <http://mmi.fem.sumdu.edu.ua/journals/2015/1> ; Chupryna N. M. Ekomarketynh u diialnosti promyslovoho pidpriemstva [Elektronnyi resurs] / N. M. Chupryna // *Marketynh i menedzhment innovatsii*. – 2015. - № 1. – S. 231 - 239. – Rezhym dostupu: <http://mmi.fem.sumdu.edu.ua/journals/2015/1>
10. Садченко Е. В. Экологический маркетинг: понятия, теория, практика и перспективы развития / Е. В. Садченко, С. К. Харичков. — Одесса : Институт проблем рынка и экономико-экологических исследований НАН Украины, 2001. — 146 с. ; Sadchenko Ye. V. Ekologicheskyy marketing: ponyatiya, teoriya, praktika i perspektivy razvitiya / Ye. V. Sadchenko, S. K. Kharichkov. — Odessa : Institut problem rynku i ekonomiko-ekologicheskikh issledovaniy NAN Ukrainy, 2001. — 146 s.
11. Толпежников Р. О. Проактивне управління фінансовою складовою комплексу маркетингу промислового підприємства / Р. О. Толпежников // *Вісник Приазовського державного технічного університету. Серія: Економічні науки*. - 2014. – Вип. 28. – С. 50-55 ; Tolpezhnikov R. O. Proaktyvne upravlinnia finansovoiu skladovoiu kompleksu marketynhu promyslovoho pidpriemstva / R. O. Tolpezhnikov // *Visnyk Pryazovskoho derzhavnoho tekhnichnoho universytetu. Seriiia: Ekonomichni nauky*. - 2014. – Вуп. 28. – S. 50-55

12. Толпежникова Т. Г. Формирование стратегии промышленного предприятия на принципах экологического маркетинга / Т. Г. Толпежникова // Вісник Донецького національного університету. Сер. В: Економіка і право. – 2013. – Вип. 2.– С.239-241 ; Tolpezhnykova T. H. Formyrovanye stratehyyu promyshlennoho predpriatyia na pryntsyupakh ekolohycheskoho marketynha / T. H. Tolpezhnykova // Visnyk Donetskoho natsionalnoho universytetu. Ser. V: Ekonomika i pravo. – 2013. – Vyp. 2.– S.239-241

Стаття надійшла до редакції 12.10.2016.

R. Tolpezhnikov

FORMATION PARADIGM OF ECO-MARKETING IN INDUSTRIAL ENTERPRISES

There are general approaches of the formation of the concept of eco-marketing in the industry analyzed in the article. Determined that the development of principles of eco-marketing for the industry is a prerequisite for competitiveness based on social and environmental responsibility. Determined six generalized components of eco-marketing of environmental technology, eco- towards, eco-services, eco-customs, eco-environmental and eco-paradigm, which should become a new form of the marketing behavior of industrial enterprise. The paper proposes a new paradigm form of pro-enterprise positions. Were considered general approaches of the formation paradigm of sustainable development from the standpoint of pro-enterprise. Things benefits of pro-activity to improve internal processes of the entity. The basic principles of eco-marketing for the industry were identified. Were determined the proactive type capable to format conditions to improve internal processes and environmental change and to ensure that have early development in relation to the dynamics of customer needs and challenges of competition based on the balance of interests of all market participants.

Keywords: *eco-marketing concept, the paradigm of sustainable development, proactive, industrial enterprise.*

СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО ТА ЕКОНОМІКА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

УДК 331.556.4

С.П. Калініна, Л.П. Давидюк

СОЦІАЛЬНІ ВИМІРИ ТРАНСФОРМАЦІЇ МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН: ТРУДОРЕСУРСНИЙ АСПЕКТ

Сучасний етап розвитку світової економіки характеризується трансформацією світогосподарської системи у напрямі набуття міжнародними економічними відносинами якісно нового стану. Компоненти світової економічної системи в умовах глобалізації стають все більш взаємозалежними на основі поглиблення інтернаціоналізації економічної діяльності, зростання транснаціоналізації виробництва, інтернаціоналізації трудоворесурсного забезпечення міжнародної економічної діяльності. При цьому трансформація трудоворесурсного забезпечення міжнародної економічної діяльності під впливом глобалізації зумовлює формування принципово нового соціального виміру розвитку міжнародних економічних відносин.

Ключові слова: глобалізація, трансформація, міжнародний ринок праці, міграція, інтелектуальна міграція і "витік мізків"

Дослідженню явища глобалізації присвячено праці таких вітчизняних та зарубіжних вчених, як В. Базилевич, О. Білорус, О. Булатова, А. Гідденс, М. Кастельс, Д. Лукьяненко, Ю. Макогон, В. Новицький, А. Ослунд, Є. Савельєв, Д. Томпсон, А. Філіпенко, Ю. Чентуков, С. Якубовський та ін.

Аналізу процесів розвитку міжнародного ринку праці присвячено наукові роботи Р. Білсбороу, І. Бузько, Х. Кларка, Е. Лібанової, Л. Лісогор, Л. Михайлової, С. Пирожкова, М. Піоре, А. Порта, Дж. Харіса та ін.

Одночасно, незважаючи на значну кількість робіт як зарубіжних, так і вітчизняних вчених з досліджуваної проблематики, питання соціального виміру трансформації міжнародних економічних відносин під впливом глобалізації вимагають подальшого опрацювання.

Розвиток глобалізаційних процесів спричиняє суттєві зрушення у стані міжнародних економічних відносин, що знаходить прояв, перш за все, в трудоворесурсному аспекті функціонування світової економіки.

Зрушення у трудоворесурсному забезпеченні країн пов'язані, як правило, зі зміною покрайнового розподілу доходів у світовій економіці. Так, на сьогодні країною-лідером залучення іноземної робочої сили є США (табл.1). Історично трудові ресурси даної країни сформувались за рахунок іммігрантів. На сьогодні кількість останніх (перш за все, з Мексики, Бразилії, Панами) становить, за наявними оцінками, 7% від загальної чисельності зайнятих в країні. На початку ХХ ст. до США легально іммігрували 700-800 тис. чол. на рік. Загальна кількість іммігрантів в країні перевищила 21 млн. чол. Згідно з наявними прогнозами, до 2020р. етнічні меншини в США можуть нараховувати 91 млн. чол. – 34% усього населення і близько 40% робочої сили. Вже зараз у шести штатах США, де проживає 37% корінного населення країни (Каліфорнія, Нью-Йорк, Техас, Флорида, Іллінойс, Нью-Джерсі), зосереджено 2/3 приїжджого населення. [1, с.263]

Імміграційна ємність окремих країн за прогнозами ООН, тис. чол. [2]

Країна	Імміграційна ємність		
	Середня	Максимальна	Мінімальна
Австралія	93	113	77
Німеччина	30	79	6
Венесуела	16	16	16
Гонконг	14	14	14
Арабські Емірати	10	15	6
Канада	72	91	52
Кувейт	12	15	6
Нідерланди	28	37	20
Саудівська Аравія	65	111	33
США	465	749	258

Активну імміграційну політику проводить також Канада (близько 4 млн. іммігрантів), характерною особливістю якої є, в першу чергу, задоволення потреб власного ринку праці в робочій силі з метою вирішення трудових і демографічних проблем країни. Особлива перевага надається громадянам, що володіють капіталом, здатним здійснити певний вклад у розвиток економіки Канади.

Життєво важливим чинник імміграції є для Австралії (більше 4 млн. іммігрантів), про що свідчить координування імміграційної політики країни одразу з боку декількох установ на державному рівні – Міністерства у справах імміграції та етнічних груп, Консультативної імміграційної ради, Австралійської ради з народонаселення та Комітету з економічного розвитку Австралії тощо. Загалом імміграційна політика Австралії аналогічна політиці США і Канади, однак характерною її рисою є пріоритет демографічного чинника (пріоритет надається жінкам і молодим сім'ям з дітьми). На сьогодні в країні чверть населення - іммігранти зі 100 країн світу.

Слід відзначити, що США, Канада та Австралія, приймаючи потоки іммігрантів з усього світу, не ухиляються від взятих на себе зобов'язань щодо прийому значної кількості з них на постійне проживання. Нормальне ставлення до феномену імміграції в цих країнах ґрунтується на переконанні, що міжнародна міграція відіграє важливу роль у розвитку національної економіки. Кожна із вказаних країн має власну довгострокову програму, в яких останнім часом більше уваги приділяється збільшенню частки висококваліфікованих працівників. [3, с.65]

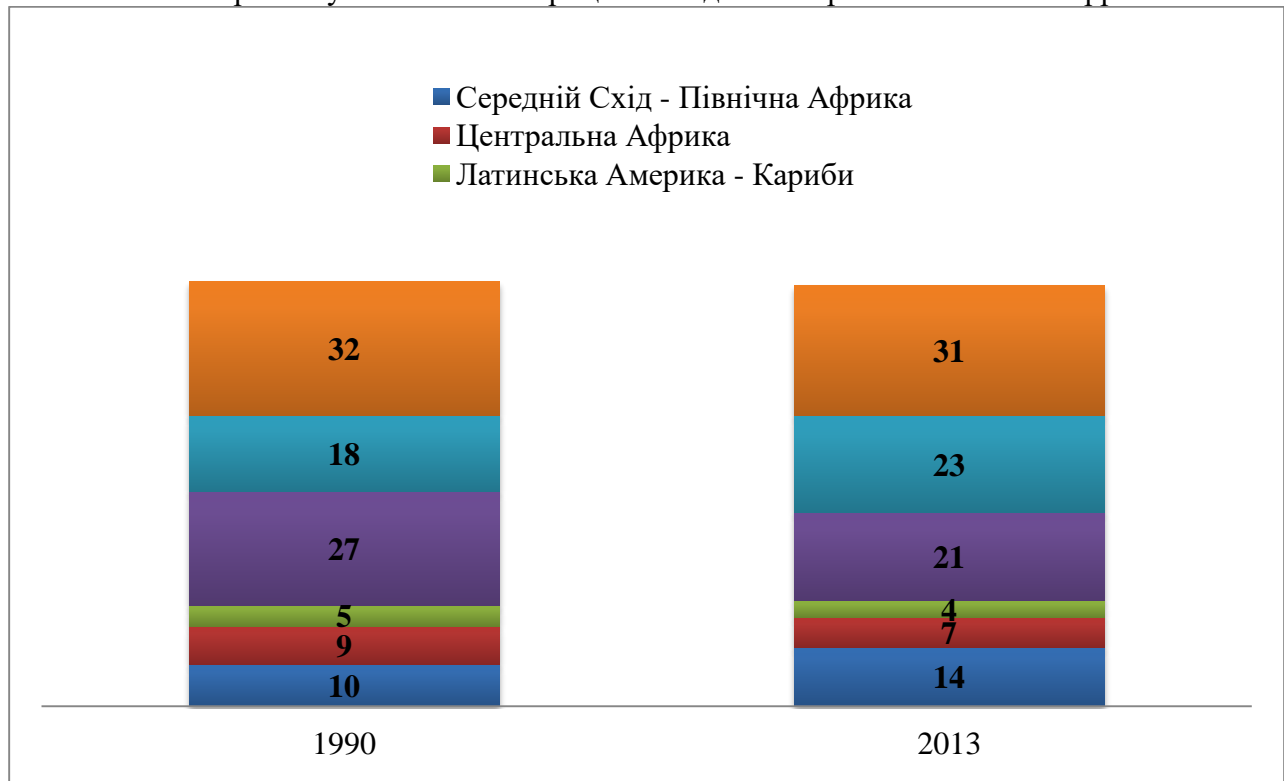
Найважливішим центром тяжіння іноземної робочої сили є Західна Європа, де на сьогодні налічується 13 млн. мігрантів і членів їх сімей. Приплив іммігрантів до Західної Європи в середині 90-х років оцінювався на рівні 180 тис. осіб на рік. [4, с.329] Їх питома вага у загальній чисельності працюючих становить: у Люксембургу – 33%, Швейцарії – 20%, Австрії – 9%, Бельгії – 9%, Франції – 8%, Нідерландах – 5%, Данії – 5%, Італії – 3%. Основним імпортером робочої сили в регіоні є ФРН, де проживає 7,4 млн. осіб іноземців, переважно робоча сила з країн ЄС, а також Югославії, Польщі, Туреччини, СНД, Східної Європи. За останні 40 років у ФРН в'їхало більше 30 млн. чол., при тому, що виїхало – 21 млн., більшість іноземців проживають у чотирьох західних землях – Баварії, Баден-Вюртемберзі, Північній Рейн-Вестфалії, Гессені.

Розвиток глобалізаційних процесів призвів до помітних зрушень у регіональній структурі міжнародної економічної міграції. Так, в 1990р. найбільша частка міжнародних мігрантів проживала в Європі (рис.1), і складалась в основному з

мігрантів, які народились за межами Європи - в країнах, що розвиваються (Алжир, Пакистан, Туреччина тощо), а також переселенців зі Східної Європи.

Більше чверті (27%) міжнародних економічних мігрантів в 1990р. припадала на Азіатсько-Тихоокеанський регіон і складалась в основному з транскордонних емігрантів із сусідніх країн. Майже п'ята частина (18%) в 1990р. припадала на Північну Америку. В інших регіонах кількість міжнародних економічних мігрантів була меншою – у Латинській Америці – Карибах (5%), Центральній Африці (9%), Північній Африці (10%).

Пізніше розвиток глобалізації призвів до зміни територіального розподілу міжнародних економічних мігрантів. Так, значна частина осіб з регіону Латинської Америки і Карибських островів емігрували до Сполучених Штатів Америки, що разом із зростанням еміграції в Канаду призвело до збільшення частки міжнародних економічних мігрантів у Північній Америці з 18% до 23% протягом 1990-2013рр.

Рис. 1. Частка міжнародних економічних мігрантів за регіонами світу у 1990р. і 2013рр., %% [5]

В Європі частка міжнародних економічних мігрантів практично не змінилась (32% у 1990р. і 31% у 2013р.), однак відбулись суттєві зрушення у складі мігрантів, основну частку яких становили у 2013р. представники Північної Африки (Марокко, Алжир), Азії (Туреччина, Індія), Близького і Центрального Сходу.

Відповідно змінився і перелік основних приймаючих країн щодо міжнародних мігрантів (табл.2) при збереженні лідерства Сполучених Штатів Америки. Прогнозні оцінки основних міжнародних міграційних потоків також свідчать про лідерство США у даному процесі (рис.2).

Якщо розглядати міжнародну економічну міграцію в Європі, то потужними імпортерами робочої сили на європейському континенті виступають Франція, Великобританія, Бельгія, Нідерланди, Швейцарія, Швеція, Норвегія і Австрія. Головними джерелами імміграції до Франції є колишні французькі колонії (перш за все, країни Магрибу), а також Іспанія, Португалія, Мальта. До Великобританії іммігранти прибувають в основному з країн Британської співдружності націй.

Топ-10 країн з найбільшою часткою міжнародних економічних мігрантів у
 1990р., 2013р., млн. чол. [6]

Країна	1990р.	Країна	2013р.
США	23,3	США	45,8
Росія	11,5	Росія	11
Індія	6,9	Німеччина	9,8
Україна	6,9	Саудівська Аравія	9,1
Пакистан	6,6	ОАЕ	7,8
Німеччина	5,9	Великобританія	7,8
Франція	5,9	Франція	7,4
Саудівська Аравія	5	Канада	7,3
Канада	4,5	Австралія	6,5
Іран	4,3	Іспанія	6,5

Характерною особливістю в даних країнах є те, що більшість переселенців мають постійний вид на проживання (Австрія і Швейцарія – 3/4, ФРН – 2/3). Середня тривалість перебування працівників в Західній Європі перевищує 10 років, причому в Німеччині чверть з них перебуває більше 20 років. [7, с.263]

При цьому у зв'язку з глобальним постарінням населення в найближчі 25 років для збереження наявної пропорції між працюючими і утриманцями ЄС вимушений буде прийняти 159 млн. іммігрантів, оскільки в протилежному випадку країни союзу стикнуться зі зниженням рівня і якості життя. На сьогодні масштаби щорічної легальної міграції до ЄС складають біля 2 млн. чол. [8, с.125]

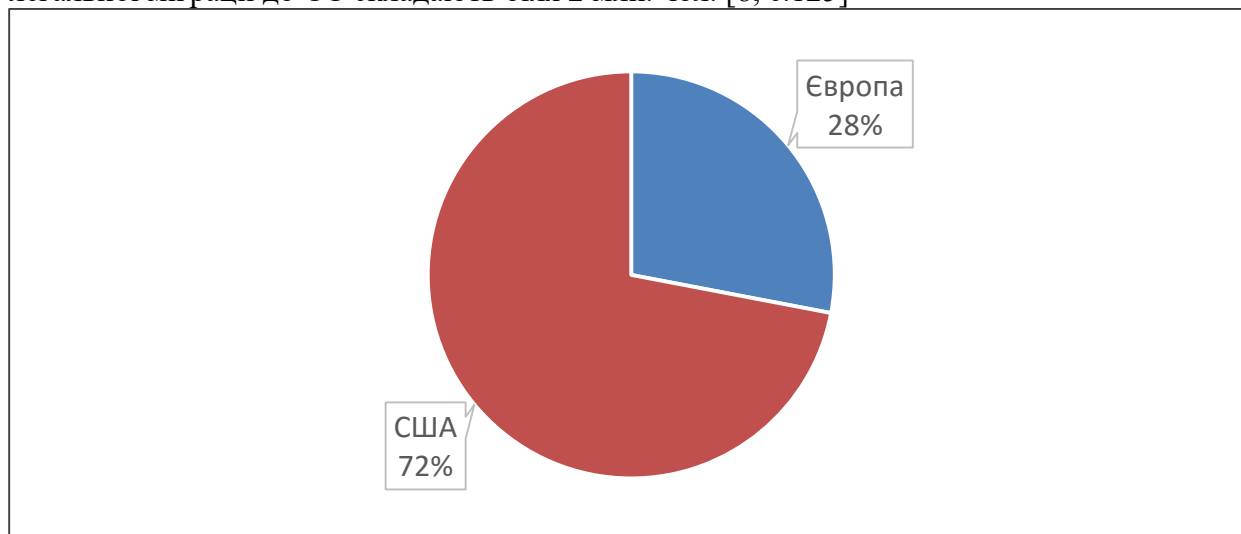

Рис.2. Розподіл прогнозованої кількості іммігрантів у США та Європу протягом
 2000-2050рр. (77,6 млн. чол), %. [32, с.22]

Особливим регіоном тяжіння іноземної робочої сили є *регіон Перської затоки* (Бахрейн, Катар, Саудівська Аравія, ОАЕ та ін.), специфікою якого є наявність великих покладів нафти і одночасно незначна чисельність населення – загалом в регіоні – 10 млн. чол., внаслідок чого іноземці складають значну частину зайнятих в економіці країн регіону (Катар – 95%, Кувейт – 70%, Саудівська Аравія – 48%, Бахрейн – 46%, Оман – 40%, ОАЕ – 37%). Політика нафтовидобувних країн спрямована, перш за все, на залучення працівників з таких країн, як Єгипет, Сирія, Туреччина, Пакистан, Малайзія, Індія та ін. [1, с.265]

Тільки в Саудівській Аравії на початку XXI ст. кількість іммігрантів становила біля 4 млн. чол. В якості головного експортера робочої сили виступав Єгипет, частка якого у загальній кількості іммігрантів у вказаному регіоні досягала 75%.

Наступним центром тяжіння іноземної робочої сили є *нові індустріальні країни (НІК)* – Сінгапур, Макао, Таїланд, Індонезія, в яких, починаючи з 80-х років XX ст. спостерігається значний приплив робочої сили (перш за все, з держав Південно-Східної Азії – Бангладеш, Філіппін, Шрі-Ланки, Бірми та ін.) внаслідок бурхливого економічного розвитку країн регіону. Загальна кількість працівників регіону становить близько 4 млн. осіб.

У великій кількості імпортують робочу силу *нові індустріальні країни Латинської Америки* – Бразилія, Мексика, Аргентина, Венесуела, Чилі, - де з початку 90-х років відновилось економічне зростання (до 1,5% на рік). У регіоні зараз нараховується близько 8 млн. працівників-мігрантів.

На *африканському континенті* центром тяжіння робочої сили виступає Південно-Африканська Республіка, стосовно якої країнами-донорами виступають сусідні держави – Ботсвана, Замбія, Зімбабве, Лесото, Мозамбік, Свaziленд та ін. Працівники в основному прибувають на вугільні шахти, загальна кількість іноземної робочої сили в регіоні становить близько 1 млн. чол.

Загалом спостерігається формування міграційних потоків за лінією «*Північ – Південь*», визначальну роль у якому відіграють розбіжності демографічної ситуації. Так, до 2022р. очікується загальна кількість населення до 8 млрд. чол., а загалом у XXI ст. – 10-11 млрд. чол., при цьому чисельність населення менш розвинутих країн складає 85-90% загальної кількості населення Землі з тенденцією до зростання. Нерівномірність вказаного розподілу є головною демографічною проблемою XXI ст.

Очікується, що крім масової міграції з країн Півдня до країн Півночі, буде розширюватись міграція і між країнами Півдня, адже на сьогодні у країнах, що межують з пустелею Сахара, на кожні 10 чол. старше 65 років припадає 159 дітей у віці до 15 років (у розвинених країнах це співвідношення складає 10 до 13). За прогнозами, приріст працездатного населення загалом в країнах, що розвиваються, за 20 років складе 733 млн. чол. (на сьогодні чисельність працездатного населення в розвинених країнах складає 586 млн. чол.), тобто за 20 років країнам, що розвиваються, необхідно буде забезпечити роботою значно більшу кількість людей, ніж у 1990р. складало все працездатне населення розвинених країн. При цьому економічні чинники міжнародної міграції виходять на перший план (на початку 80-х років XX ст. середній дохід на душу населення в країнах з низькими доходами складав 270 дол. у порівнянні з 14,4 тис. дол. США у розвинених країнах).

З урахуванням обмежених можливостей розвинених країн щодо прийняття мігрантів, вихід вбачається у виробленні стратегії економічного розвитку, яка могла б призвести до створення нового міжнародного економічного порядку, прийняттого для всіх країн. Потрібна допомога з боку розвинених країн, спрямована на скорочення розриву у рівнях економічного розвитку між ними та країнами, що розвиваються. Хоча вирішення багатьох глобальних проблем полягає саме в економічній площині, міграція, належним чином вписуючись у процес глобального розвитку, буде значною мірою пришвидшувати вирішення вказаних проблем. [3, с.63]

Характерною ознакою глобалізації є також те, що під впливом інформаційної революції у світовому господарстві формується по суті нове середовище, яке характеризується зміною звичного характеру конкурентної боротьби. Поряд із традиційним пошуком ринків збуту йде напружений пошук цінних видів ресурсів, серед яких перше місце належить інформаційним ресурсам та їх носію – людині. Компанії, що діють у високотехнологічних галузях, посилено займаються пошуком

необхідних інтелектуальних ресурсів – добре підготовлених фахівців, які можуть засвоювати великі обсяги інформації, володіють технікою її обробки - як визначального чинника успіху у конкурентній боротьбі.

Вищезазначене зумовлює активізацію процесів міжнародної інтелектуальної міграції на міжнародному ринку праці, при цьому інтелектуальна робоча сила з економічно менш розвинутих країн вступила у пряму конкуренцію з працівниками розвинутих країн: висококваліфіковані працівники все частіше виявляють готовність інвестувати кошти у власний людський капітал, підвищуючи його мобільність і реалізуючи більш сприятливі можливості, що відкриваються в інших регіонах і країнах.

Початок даного процесу пов'язується з прийняттям Конгресом США в 1930-х роках спеціальної постанови, сутність якої зводилась до реалізації політики «активного запрошення» в країну обдарованої молоді і наукової еліти з усіх континентів, незалежно від національності і раси. Ця політика передбачала створення особливих умов, що полегшували адаптацію інтелектуальних мігрантів в соціумі і на національному ринку праці. В основу даної і ряду інших постанов Конгресу було покладено результати фундаментальних досліджень в області психології, здійснених у ХХ ст. Основні з них полягали в такому: в будь-якій національній популяції кількість людей, здатних до формування нових проривних ідей, є досить обмеженою і не перевищує 3-5% населення в цілому; інтелектуальна еліта суспільства формується століттями і тисячоліттями і є самовідтворювальною і достатньо крихкою системою; інтелектуал – це особливий тип людини. [9, с.512]

Загалом в США найбільш оплачуваними є професії, які пов'язані з формуванням людського потенціалу: лікарі – анестезіологи (193 тис. дол. США на рік), хірург (191,4 тис. дол. США), ортодонтолог (185,3 тис. дол. США), інші лікарські професії, топ-менеджер (151,4 тис. дол. США), пілот (148,8 тис. дол. США на рік) і т.і., серед найбільш престижних – вчені, лікарі, вчителі, інженери тощо. [10, с.27-28]

Найбільш затребуваними професіями на світовому ринку праці, на думку компанії Head Hunter, у найближчі 10 років стануть інженери, фахівці в області інформаційних технологій і розробники комп'ютерного апаратного забезпечення, фахівці в галузі нанотехнологій, електроніки і біотехнологій, екологи, лікарі, хіміки тощо. [10, с.28]

Політика «активного запрошення» сприяла формуванню центрів тяжіння для інтелектуалів з різних регіонів світу, посилюючи економічні причини зовнішньої міграції з країн з низьким рівнем доходу в країни, де цей показник є високим. Вона здійснила значний вплив на формування і регулювання світового ринку інтелектуального капіталу. Так, якщо у XVIII – XIX ст. центрами тяжіння робочої сили були Канада, США, Австралія, то впродовж ХХ ст. до їх числа увійшли нафтопереробні держави і держави Тихоокеанського регіону, а також Африка, Латинська Америка, Росія. Одним з найбільш значних центрів тяжіння залишається до сьогодні Європа, але і з неї також виїжджає велика кількість трудових мігрантів, в основному в США і Канаду.

У постіндустріальному суспільстві ХХІ ст. характер міжнародної трудової міграції суттєво змінюється. Перш за все, це пов'язано з тим, що знання стають об'єктом і фактором конкуренції і господарюючі суб'єкти все частіше створюють системи моніторингу і маркетингу даного ресурсу. Справжнім капіталом розвинутої економіки виступають знання, а працівники інтелектуальної праці перетворились на групу, яка визначає цінності і норми суспільства. [1, с.53] При цьому на сучасному етапі розвитку суспільства працівник стає цікавим не як носій здатності до малокваліфікованої, монотонної праці, а як володар унікальних інтелектуальних

здібностей, що є результатом навчання і творчого пошуку, а також особливої природної обдарованості, які все більшою мірою втягуються в процес обміну на світовому ринку інтелектуального капіталу, створюючи потоки міжнародної інтелектуальної міграції, що формує новий соціальний вимір розвитку світової економіки.

Таким чином, проявами трансформаційних зрушень на міжнародному ринку праці, пов'язаними з рухом людського капіталу на світовому ринку праці, є інтелектуальна міграція і «відтік мізків», в рамках яких інтелектуальний капітал циркулює на відповідному сегменті світового ринку.

Динаміка і спрямованість міжнародної інтелектуальної міграції значною мірою залежить від розвитку науки в країні і ставлення до неї, відмінностей в умовах для проведення наукових досліджень в різних країнах, відсутності в країні постійного проживання перспектив творчого зростання, відмінностей у соціальному статусі і винагороді вчених, конструкторів та інших висококваліфікованих фахівців тощо.

Враховуючи вимоги до працівника, зумовлені параметрами розвитку світової економіки (творчі здібності, професійні якості, прагнення до саморозвитку, володіння новітніми прийомами технологічних і проектно-конструкторських розробок тощо), відбувається збільшення витрат розвинутих держав і великих компаній на освіту і розвиток людських ресурсів (табл.3).

В результаті частка світу, на яку припадає приблизно 15% населення, забезпечує технологічними новаціями світову економіку загалом. Інша частина, яка охоплює приблизно 50% населення, здатна впроваджувати ці технології у свою систему виробництва і споживання (так, у Республіці Корея, Китаї, Тайвані, Сінгапурі та Індії число фахівців у галузі природничих наук протягом 1975-1995рр. зросло у два рази, а фахівців у галузі технічних наук – у три рази. У Китаї за період 1998-2001рр. студентів стало більше на 89%, або на 12,1 млн. чол., у тому числі за рахунок активного розвитку системи навчання в режимі on-line), решта частин світу, що включає приблизно третину світового населення, не здатна створювати нові технології і впроваджувати іноземні. [11, с.23]

Таблиця 3

Витрати окремих країн на освіту і навчання [10]

<i>Країни</i>	<i>Витрати на освіту, % ВВП</i>	<i>Витрати на навчання, дол. США</i>	
		<i>Учня середньої школи</i>	<i>Студента</i>
Бельгія	5,5	5970	6508
Данія	8,0	7200	9562
ФРН	4,7	6209	9481
Греція	3,7	3287	4157
Іспанія	4,5	4274	5038
Франція	5,9	6605	7226
Ірландія	4,6	3934	8522
Італія	4,5	6458	6295
Нідерланди	4,8	5304	10757
Австрія	6,3	8163	11279
Португалія	5,7	4336	н/д
Фінляндія	6,2	5111	7327
Швеція	7,7	5648	13224
Великобританія	4,6	5230	9699

Таким чином, міжкраїнова конкуренція за інтелектуальний капітал, яка посилюється, збільшує його циркуляцію у світовій економіці, змінюючи соціальні виміри розвитку міжнародних економічних відносин. Активізація процесів глобалізації

впливає на зміну можливостей та умов задоволення попиту на працю, що зумовлює необхідність поглибленого дослідження вказаної трансформації.

Дослідження даного впливу є тим більш важливим, виходячи з того, що глобалізація виступає визначальною особливістю сучасного етапу світогосподарського розвитку, уніфікуючи умови застосування праці, впливаючи на розміщення робочої сили у світовому економічному середовищі тощо.

Список використаної літератури

1. Резолюція про роль МОП у галузі технічного співробітництва. Міжнародна організація праці; Резолюція, Міжнародний документ від 15.06.2006; Rezoliutsiia pro rol MOP u haluzi tekhnichnoho spivrobotnytstva. Mizhnarodna orhanizatsiia pratsi; Rezoliutsiia, Mizhnarodnyi dokument vid 15.06.2006.

2. Козак Ю.Г. Міжнародні стратегії економічного розвитку / Ю.Г. Козак, В.В. Ковалевський, О.В. Захарченко та ін. Міжнародні стратегії економічного розвитку. – Київ: Освіта України, 2011. – 256с.; Kozak Yu.H. Mizhnarodni stratehii ekonomichnoho rozvytku / Yu.H. Kozak, V.V. Kovalevskiy, O.V. Zakharchenko ta in. Mizhnarodni stratehii ekonomichnoho rozvytku. – Kyiv: Osvita Ukrainy, 2011. – 256s.

3. Калініна С.П. Формування якості робочої сили всистемі управління людськими ресурсами: монографія / С.П. Калініна, В.В. Ковалевська, С.П. Ланська. – Донецьк. – 2010. – 354с.; Kalinina S.P. Formuvannia yakosti robochoi syly vsystemi upravlinnia liudskymy resursamy: monohrafiia / S.P. Kalinina, V.V. Kovalevska, S.P. Lanska. – Donetsk. – 2010. – 354s.

4. Гетьманенко Ю.О. Аналіз тенденцій розвитку міжнародних міграційних процесів / Ю.О. Гетьманенко // Формування ринкової економіки: зб. наук. пр. – Спец. Вип. Праця в ХХІ столітті: новітні тенденції, соціальний вимір, інноваційний розвиток: у 2 т. – Т.1. – К.: КНЕУ, 2012. – С. 263-271.; Hetmanenko Yu.O. Analiz tendentsii rozvytku mizhnarodnykh mihratsiinykh protsesiv / Yu.O. Hetmanenko // Formuvannia rynkovoї ekonomiky: zb. nauk. pr. – Spets. Vyp. Pratsia v KhKhI stolitti: novitni tendentsii, sotsialnyi vymir, innovatsiinyi rozvytok: u 2 t. – Т.1. – К.: КНЕУ, 2012. – С. 263-271.

5. Римаренко Ю.І. Міжнародне міграційне право (Серія: Міграційні процеси у сучасному світі) / Ю.І. Римаренко – К.: КНТ, 2007. – 640с.; Rymarenko Yu.I. Mizhnarodne mihratsiine pravo (Seriia: Mihratsiini protsesy u suchasnomu sviti) / Yu.I. Rymarenko – К.: КНТ, 2007. – 640s.

6. Осовська В.Г. Управління трудовими ресурсами / В.Г. Осовська, О.В. Крушельницька. – К.: Кондор, 2003. – 224с.; Osovska V.H. Upravlinnia trudovymy resursamy / V.H. Osovska, O.V. Krushelnytska. – К.: Kondor, 2003. – 224s.

7. Клупт М. Демографія регіонів землі / М.Клупт. – Спб.: Питер, 2008. – 347 с.; Klupt M. Demohrafiya rehyonov zemly / M.Klupt. – Spb.: Pyter, 2008. – 347 s.

8. Бузько І. Р. Розвиток теорії управління людськими ресурсами: історичний аспект та світовий досвід / І. Р. Бузько, О. А. Часовська // Вісник Донецького національного університету. – Серія В. Економіка і право. – 2009. – Том. 1. – С. 15–19.; Buzko I. R. Rozvytok teorii upravlinnia liudskymy re- sursamy: istorychnyi aspekt ta svitovyi dosvid / I. R. Buzko, O. A. Chasovska // Visnyk Donetskoho natsionalnoho universytetu. – Serii V. Ekonomika i pravo. – 2009. – Tom. 1. – S. 15–19.

9. Мочерний С. Інтернаціоналізація виробництва і сучасні тенденції розвитку сільського господарства / С. Мочерний, С. Фомішин // Економіка України. – 2006. – №5. – С. 50.; Mochernyi S. Internatsionalizatsiia vyrobnytstva i suchasni tendentsii rozvytku silskoho hospodarstva / S. Mochernyi, S. Fomishyn // Ekonomika Ukrainy. – 2006. – №5. – S. 50.

10. Гражевська Н.І. Економічна системи епохи глобальних змін / Н.І. Гражевська – К.: Знання, 2008. – 431с.; Hrazhevska N.I. Ekonomichna systemy epokhy hlobalnykh zmin / N.I. Hrazhevska – K.: Znannia, 2008. – 431s.

11. Беззубко Л.В. Вопросы трудовых отношений в условиях рынка / Л.В. Беззубко, В.М. Лобас, А.В. Чернобай – Макеевка: ДонГАСА, 2000. – 206с.; Bezzubko L.V. Voprosy trudovykh otnoshenyi v uslovyakh rynka / L.V. Bezzubko, V.M. Lobas, A.V. Chernobai – Makeevka: DonHASA, 2000. – 206s.

Стаття надійшла до редакції 28.10.2016.

S. Kalinina, L. Davydiuk

SOCIAL DIMENSION TRANSFORMATION OF INTERNATIONAL ECONOMIC RELATIONS: ASPECT OF LABOR RESOURCE USE

The factors of globalization transformations establishment of the international labor market are highlighter in the article. It was found that the transformation of labor resource providing international economic activity leads to the formation of a fundamentally new social dimension of international economic relations. Changes in labor resource providing of countries associated with changes in income distribution among countries in the world economy are investigated in the article. It is determined that on the regional level forming components of the global labor market and its regional segmentation, the largest of which become Western European, American, Asian, Middle Eastern and African labor markets. Western Europe is the most important center of attraction of foreign labor, where today there are 13 million migrants and members of their families. Intelligent migration and "brain drain" are manifestations of transformational changes on the international labor market, associated with the movement of human capital in the international labor market, in which intellectual capital is circulating in the relevant segment of the world market. In the structure of the international labor market in accordance to the qualifications of workers distinguish two main segments the market: skilled labor and unskilled. All of that determined the development and implementation of globalization has led to significant changes in the regional structure of international economic migration. All of that and more requires the development and implementation of single and unified international legislation in the field of labor use.

Key words: globalization, transformation, international labor market, migration, intellectual migration and "brain drain"

UDC 339.737: 339.738

A. Vasylenko

THE PRECONDITIONS FOR THE REGIONAL CURRENCY UNIONS FORMATION

The scientific paper is devoted to actual issues of the theory and practice of regional currency unions establishing. This paper determines the characteristics of the main stages of the theory of optimum currency areas evolution. The basic prerequisites that are necessary for the currency area establishing are determined, the main advantages and disadvantages that country will get from participation in the process of monetary integration are systematized, and the sequence of steps required for the formation of currency region and

introduction of regional currencies are summarized.

The research evaluates the outlines of monetary regionalization, provides the assessment of the future global monetary system structure in which there are regions, where a supranational currency applies de jure and de facto, analyses existing effects of monetary integration among countries. Given the current trends of the world economy on the basis of the research possible scenarios of existing regional currency unions are proposed.

Key words: *optimum currency area, monetary union, currency groupings, currency union, regional monetary integration, convergence criteria, the index of intensity of intra-regional trade, the global monetary system.*

The problem statement. Research background is due to the fact that nowadays there is no theory among economists that would fully substantiate and explain the mechanism of creation and functioning of currency areas. An analysis of recent studies has shown that the questions devoted to justification of the regional currency unions creation have been studied in theoretical and methodological aspects, but it lacks basic research on the actual application of theories of optimal currency areas creation in practice.

The recent research and publications analysis. The issue of consolidation trends in national monetary systems within the formation of the single currency plays an important role in economic science. Such scientists as R. Mandel, R. Makkinen, P. Keenan, J. Necks, M. Moussa, A. Rose, R. Glick, J. Frankel, R. Barro and others have paid attention to this issue. However, in terms of internationalization and globalization in economic relations, the process of regional currency unions' creation began to be accompanied by a number of problems and requires more detailed research analysis of the existing currency areas and prospects of their development.

The article is aimed at determining the nature and prerequisites of regional currency unions.

The main material of the research. The economic theory that justifies the formation of currency areas between countries is called "theory of currency areas". There are classic and alternative stages of its development [3].

The main feature of classic theory of currency areas is prevalence of a certain factor on the basis of which monetary integration takes place. The representatives of this trend are R. Mandel, R. Makkinen, P. Keenan, J. Inhrama, H. Fukuda, J. Fleming, M. Moussa.

Such factors include: factors of production mobility between countries, diversification of outside economic sectors, diversification of domestic production potential, similarity of the economies, fiscal policy identity, similar level of inflation, political unity between the countries.

However, none of the representatives of the classical theory of optimum currency areas could not find out one factor that clearly would provide an opportunity to assert the feasibility of effective currency zone establishing, then in the early 90s an alternative theory of currency zones came into existence and stated that in order to create currency zone it is necessary for countries to meet a number of criteria, and to analyze possible advantages and disadvantages of its creation.

The representatives of this trend include A. Rose, R. Glick, J. Frankel, R. Barro, C. Tenreiro, D. Anderson, E. Vinkupa, R. and J. Ohrodnika [3].

Currency zone is a relatively stable area of circulation of certain currencies or territory within which a single monetary policy is provided. The concept of "monetary union" and "currency grouping" were also distinguished. Comparing to monetary union, the latter hasn't common currency is introduced, but ensures a fixed exchange rate, regulates monetary cooperation of national authorities of participating countries [1].

There are following macroeconomic consequences of joining the monetary union for the country: more effective execution of money functions; increasing price transparency and efficiency of interchange; macroeconomic management simplification; loss of monetary independence in monetary policy; loss of ability to obtain seigniorage; limitation of autonomous budgetary policy by union obligations.

There are following preconditions that are necessary for currency zone creation: a large volume of trade between the countries; high labour mobility inside the union; high capital mobility between countries; high flexibility of prices, including wages; coordinated fiscal policies among countries; business cycle similarity inside the union; presence of a single central bank, which has the function of lender of last resort.

The sequence of steps required for the currency region formation and introduction of regional currencies includes: economic integration, the emergence of unifying factors, fixed exchange rates, a system of mutual settlements in national currencies, the coordination of macroeconomic parameters, creation of optimal currency area, introduction of supranational currency at the regional level, implementation of financial instruments in the same currency, the appeal of the currency in the global currency market.

As it was noted above, an important prerequisite for the formation of monetary union is a high degree of intensity in trade relations, consequently, in the past decade inside the European Union and the eurozone annual trend towards to an increase in trade intensity is observed (table 1).

Table 1

The dynamics of the trade intensity inside the European Union and the Eurozone during 2005-2015 [4]

Union	Indicator	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
European Union	Intra-regional Trade Intensity Index	1,68	1,69	1,69	1,72	1,74	1,84	1,85	1,93	1,92	1,93	1,98
Eurozone	Intra-regional Trade Intensity Index	1,72	1,73	1,70	1,73	1,75	1,86	1,86	1,95	1,92	1,91	1,95
European Union	Trade Intensity Index	1,73	1,75	1,74	1,76	1,78	1,88	1,90	1,95	1,95	1,96	1,99
Eurozone	Trade Intensity Index	1,75	1,76	1,74	1,76	1,79	1,89	1,90	1,95	1,94	1,92	1,95

Comparing indices of the countries that use the euro for international settlements and the EU countries shows that the intensity of trade during 2005-2011 in the euro area was higher than in the European Union, that demonstrates the positive impact of the introduction of the single currency.

Analysis of ASEAN main macroeconomic indicators laid down in the Maastricht Treaty, it is clear that the region has reached a very high level of macroeconomic convergence (table 2).

The values of macroeconomic indicators on average in the region were close to the boundaries that Europe has defined to achieve macroeconomic convergence. Nevertheless, among all countries only Brunei, Thailand and Korea completely satisfy all the Maastricht

criteria. A number of countries, including Cambodia, China, South Korea and the Philippines, approached close to these borders because they meet 4 out of 5 criteria. Low degree of macroeconomic convergence with neighbours in the region was shown by such countries as Indonesia, Japan, Myanmar and Vietnam.

Excluding Japan, the most likely candidates for the establishment of monetary zone are Brunei, Cambodia, China, South Korea, the Philippines and Singapore, because these countries meet at least the 4 of 5 Maastricht convergence criteria.

The economic growth of India suggests rising of the international status of the Indian rupee and the creation on its base currency of the South Asian Association for Regional Cooperation (SAARC).

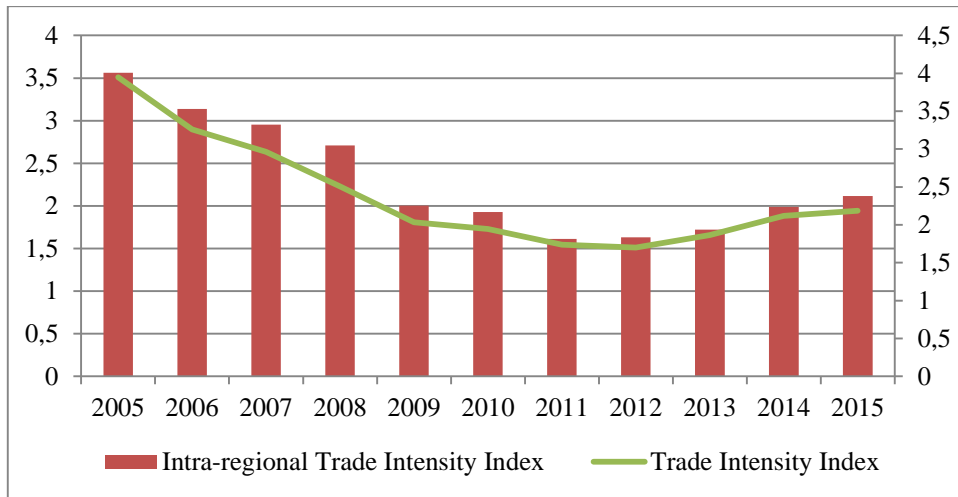
Table 2

Macroeconomic convergence of East Asia in 2014 [5]

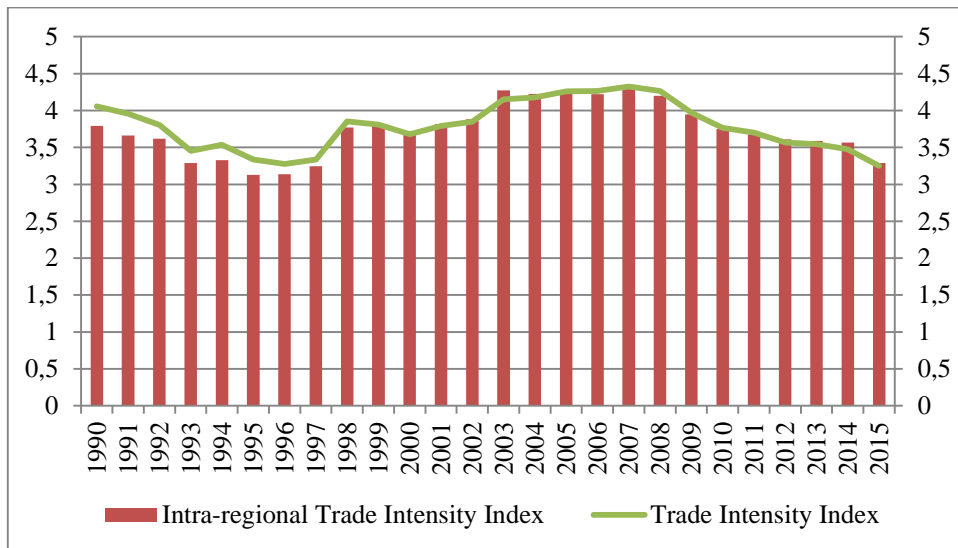
2014	Country	Inflation at end of year (%)	The level of refinancing rate at end of year (%)	National currency to USD at the end of the year (% to prev. year)	The level of budget surplus / deficit (% of GDP)	The level of public debt (% of GDP)
ASEAN	Brunei	1,2	5,5	1,05	-0,7	2,3
ASEAN	Cambodia	1,1	1,4	1,02	-3,6	33,9
ASEAN	Indonesia	8,4	7,8	1,02	-2,3	25,0
ASEAN	Laos	2,4	5,0	1,01	-4,2	44,5
ASEAN	Malaysia	2,7	3,3	1,06	-3,5	52,7
ASEAN	Myanmar	7,1	10,0	1,04	0,0	29,7
ASEAN	Philippines	2,7	4,0	1,01	-0,6	45,4
ASEAN	Singapore	-0,2	0,3	1,05	0,1	99,8
ASEAN	Thailand	0,6	2,0	1,00	-2,5	42,8
ASEAN	Vietnam	1,8	6,5	1,00	-5,7	50,5
ASEAN+3	China	1,5	5,6	1,02	-2,1	41,1
ASEAN+3	Japan	2,4	-0,1	1,14	-7,1	226,1
ASEAN+3	Korea	0,8	2,0	1,04	-2,0	35,1
Maastricht criteria:		< 2,2	< 5,8	+/- 2,25	> - 3,0	< 60,0
ASEAN		2,8	4,6	1,03	-2,3	42,7
ASEAN+3		2,5	4,1	1,04	-2,6	56,1

Figure 1 shows that countries of the region have sufficient foreign potential which is gradually gaining more power after 2012 and also can form the deeper integration. But the struggle for leadership in the political and economic field between India and Pakistan hinders the integration processes. SAARC is only used as a platform for annual meetings of leaders and for regular discussions.

The Council of the Gulf Cooperation has announced about the issue of a single regional currency. In 2001 countries decided to create a single currency area with currency tied to the dollar. And after two years trade intensity increased by 10% (figure 2) and maintained at the level of 4.2 till the 2008 crisis. It can be assumed that the "Gulf currency" quickly finds its place in the world. The obligations of issuers will be provided with oil and gold [2].

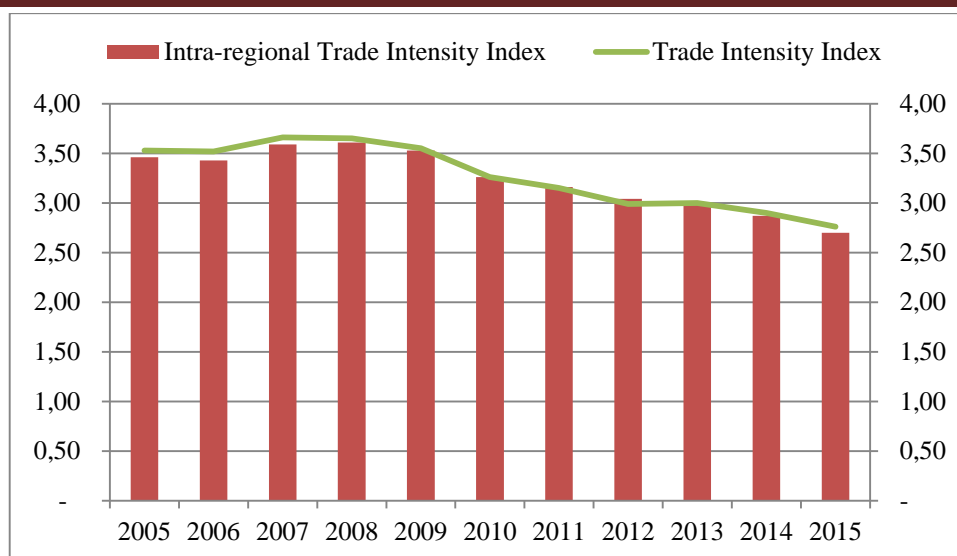
Fig. 1. The dynamics of the trade intensity between the countries of South Asia during 2005-2015 [4]

Fig. 2. The dynamics of the trade intensity between the countries of Southwest Asia during 1990 -2015 [4]

Speaking about the prospects of the single currency in UNASUR, we cannot give a definite positive outlook. UNASUR does not meet the optimum currency area. Economic integration of the Andean Community and of the Mercosur is on developing stage, there are still two blocks, and each of these represents a single customs union. Countries are closed to each other, intra-regional exports is less than 2.0% of GDP, trade intensity indices in the last ten years elect a tendency to fall (figure 3).

In Central America on the Bolivarian Initiative (ALBA) basis in 2010 the monetary union was established and supranational currency "Sucre" is used. Sucre was fixed to the US dollar (Sucre 1 = \$ 1.25). And according to the plans it will apply in the form of virtual currency, on the first stage – just inside ALBA.

Fig. 3. The dynamics of the trade intensity between the countries of Latin America during 2005 -2015 [4]

Active position of the oil-producing Venezuela, whose leader is one of the main ideologists of exclusion the dollars from the oil trade and also from the petroexporting Ecuador and Bolivia that is rich in hydrocarbons draws attention to Sucre. It is probable that in case of positive succession of events countries of the Central American Common Market will join to Sucre. On the other hand, it appears that the Sucre appeal is motivated not by the economic reasons (lack of liquidity for International Settlements), but by the political considerations.

US, Canada and Mexico signed the North American Free Trade Agreement (NAFTA) in 1992, which greatly increased mutual trade. Plan of North Atlantic Union (NAU) was proposed by Canadian economist Herbert in 1999. Although now it is nothing more than the format of the annual meeting of leaders of the three countries that discuss the ideas of continental integration. There are a lot of discussions about the prospects of an "Amero" instead of the dollar. Pretty serious argument in favour of an Amero is that its base is the US dollar which for 200 years is one of the world's leading currencies.

There are "trade wars" among the NAFTA countries ("salmon", "apple", "tomato") as far as NAFTA members could not agree on measures to regulate the trade. So, start of the real functioning of monetary union needs complex political decisions, which requires the US to sacrifice its economic sovereignty, and Canada – political. In addition, these decisions will be unpopular not only among the population of the United States and Canada, but will be not supported by the international community.

Small States of the Caribbean Community seriously moved towards to regional currency zone forming. An important milestone for the CARICOM Treaty was signed in Chahuaramas in 1973, which decided on the first phase to convert Caribbean free trade market in general, and on the second – to create a "single economy".

CARICOM countries have liberalized currency restrictions; have concluded bilateral agreements on mutual investments encouragement and protection of to avoid the double taxation. In seven countries of CARICOM a single monetary policy is implemented and the single currency (the Eastern Caribbean dollar) is used.

The final formation of the Caribbean region's currency is hindered by a number of factors. The low level of economic development, as a consequence complementarity and interdependence among countries are low enough; some countries do not meet the convergence criteria. The export structure is highly specialized and heterogeneous. Mutual

trade is characterized by a predominance of low-tech products. In addition, some countries participate in other integration associations.

The lack of visible progress in the integration of African countries is an important factor that does not give an opportunity to build optimistic plans in the African Monetary Union establishing. It is not even able to link the exchange rates of countries (potential participants of Eastern and Southern zones). But the main thing is the differences in macroeconomic indicators.

Thus, the formation of currency unions is controversial, but it is possible to identify perspective regions such as eurozone, ASEAN, the Gulf Cooperation, Africa, Central America, NAFTA countries and the Caribbean.

The conclusion of this study and further research in this area. The transformation of the modern monetary system is the urgent task for international community not only as the final overcoming of consequences of the global financial crisis and as prevention of economic challenges in the future. Globalization processes in global economy require adequate changes in world finance. The process of forming a multipolar currency structure include: Eurozone, ASEAN, the Persian Gulf, Africa, Central America, NAFTA countries and the Caribbean. In further studies, the author plans to conduct quantitative analysis of other criteria of currency integration among these associations.

List of references

1. Акельев Е. С. Перспективы развития валютных союзов в условиях мирового экономического кризиса / Е. С. Акельев, Ж. А. Ермушко // Вестник науки Сибири. – 2012. – №4. – С. 171–176 ; Akelev Ye. S. Perspektivy razvitiya valyutnykh soyuzov v usloviyakh mirovogo ekonomicheskogo krizisa / Ye. S. Akelev, Zh. A. Yermushko // Vestnik nauki Sibiri. – 2012. – №4. – S. 171–17

2. Люкевич И. Н. Мировая денежная система как совокупность валютных регионов / И. Н. Люкевич // Международная экономика. – 2011. – №10. – С. 67–81 ; Lyukevich I. N. Mirovaya denezhnaya sistema kak sovokupnost valyutnykh regionov / I. N. Lyukevich // Mezhdunarodnaya ekonomika. – 2011. – №10. – S. 67–81

3. Пінчук А. К. Теорія оптимальних валютних зон: від класиків до сьогодні / А. К. Пінчук // Бізнес Інформ. – 2013. – № 12. – С. 81–87 ; Pinchuk A. K. Teoriia optymalnykh valiutnykh zon: vid klasykiv do sohodennia / A. K. Pinchuk // Biznes Inform. – 2013. – № 12. – S. 81–87

4. Asia regional integration center [Electronic resource]. – Mode of access : <https://aric.adb.org/beta>

5. Trading economics [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.tradingeconomics.com/>

Submitted: 27/10/2016.

А. Василенко

ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ РЕГІОНАЛЬНИХ ВАЛЮТНИХ СОЮЗІВ

Стаття присвячена дослідженню актуальних питань теорії і практики створення регіональних валютних об'єднань. В роботі розглянуто теоретичні основи доцільності створення валютної зони між країнами, надано характеристику основним етапам еволюції теорії оптимальних валютних зон. Визначено основні передумови, які визначають доцільність створення валютної зони між країнами, систематизовано

основні недоліки та переваги, які отримає країна від участі у процесах валютної інтеграції, узагальнено послідовність кроків, необхідних для формування валютного регіону і введення в обіг регіональної валюти.

Надано оцінку контурів валютної регіоналізації майбутньої структури світової валютної системи, де існують регіони, в яких наднаціональна валюта звертається де-юре і де-факто, проаналізовано існуючі ефекти від валютної інтеграції серед країн світу, які можуть утворити регіональні валютні об'єднання.

На підставі дослідження, враховуючи сучасні тенденції розвитку світового господарства, автором запропоновані можливі сценарії розвитку існуючих регіональних валютних об'єднань. Виявлено передумови валютної інтеграції серед країн АСЕАН, Африки, Центральної Америки, країн НАФТА та Карибського басейну.

Ключові слова: *оптимальна валютна зона, валютний союз, валютне угруповання, валютне об'єднання, регіональна валютна інтеграція, критерії конвергенції, індекс інтенсивності внутрішньорегіональної торгівлі, світова валютна система.*

УДК 629.73

О.В. Захарова

РОЗВИТОК СВІТОВОГО АВІАЦІЙНОГО ТРАНСПОРТУ В УМОВАХ ПОСИЛЕННЯ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Стаття присвячена дослідженню тенденцій та закономірностей розвитку світового авіаційного транспорту в умовах посилення глобалізаційних процесів. Проведений аналіз ключових показників розвитку світової авіації в їх тісній кореляції з показниками розвитку світового господарства. Виділені ключові аспекти впливу глобалізації на діяльність авіаперевізників.

Ключові слова: *транспорт, авіаційний транспорт, перевезення, глобалізація, світовий економічний простір, ринок авіаперевезень.*

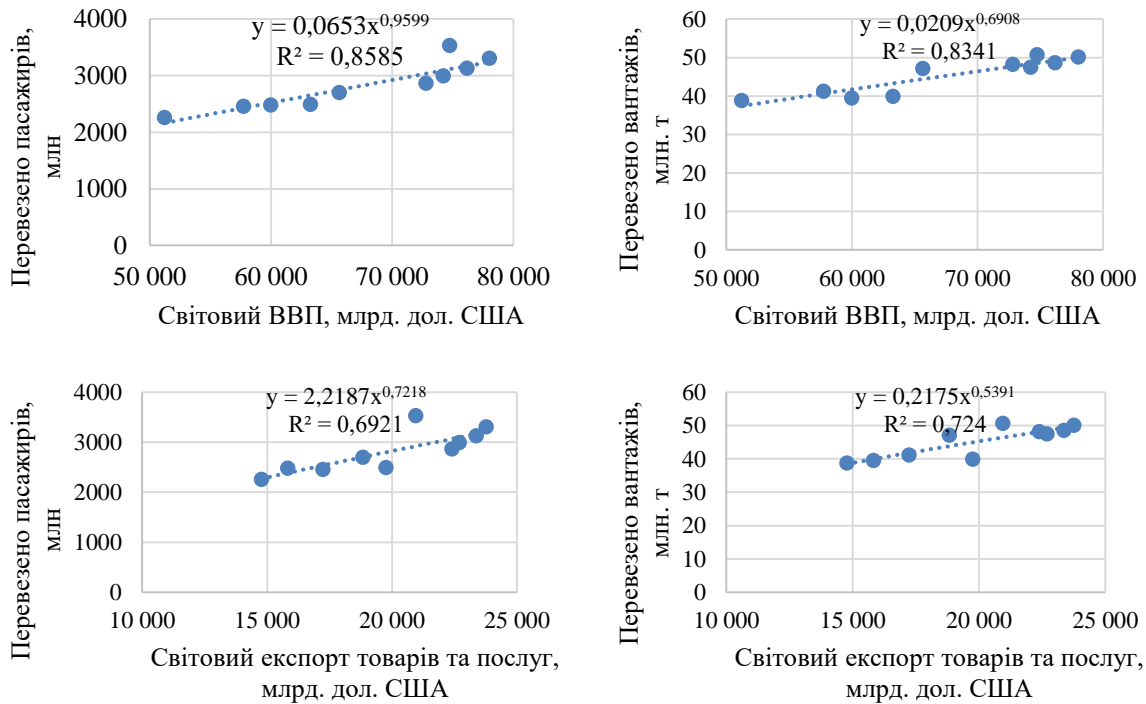
Постановка проблеми. Процеси глобалізації, що мають високий ступінь активності та інтенсивності на сучасному етапі розвитку світового господарства, призводять до формування єдиного глобального економічного простору, в який поступово інтегруються всі національні економіки через торгівлю, прямі іноземні інвестиції, потоки капіталів, міграцію та обмін технологіями. Одним з вагомих факторів, що уможлиблює поширення глобалізаційних процесів є розвиток світової транспортної системи, зокрема авіаційної мережі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Постійний моніторинг стану та тенденцій розвитку світового авіаційного транспорту здійснюється такими міжнародними організаціями, як ІСАО, ІАТА, WTO, World Bank, що відображається у відповідних звітах, аналітичних публікаціях та поновлюваних статистичних базах даних. Серед дослідників, що висвітлюють у своїх наукових публікаціях різні аспекти функціонування світової транспортної системи та її трансформації в контексті сучасних реалій світогосподарського розвитку, слід зазначити таких: І. Геєць, В. Єлагін, В. Загорулько, В. Коба, В.В. Мізюк, А. Новікова С. Подреза, А. Прокоп'єва, О. Чернега, В.Чужиков, Г. Юн та інші. Однак, високий ступінь мінливості економічного середовища та його структури, зростання конкуренції на світовому ринку транспортних послуг, посилення вимог щодо якісних та цінових характеристик послуг з перевезень призводять до змін характеру та показників функціонування світового транспорту,

зокрема авіаційного, що потребує проведення комплексних та систематичних досліджень у цьому напрямку.

У зв'язку з вище зазначеним метою даного дослідження є визначення специфіки функціонування світового авіаційного транспорту в умовах посилення глобалізаційних процесів та врахування їх впливу на закономірності розвитку ринку авіаперевезень.

Викладення основного матеріалу. Аналіз особливостей розвитку світового авіаційного транспорту дозволяє зробити висновок щодо високої кореляції зростання авіаперевезень та динаміки рівня соціально-економічного розвитку. Так, зміни в особистому доході впливають на рівень купівельної спроможності споживачів, на їх схильність до подорожей, комерційна діяльність і торгівля безпосередньо впливають на попит авіаперевезень. З іншого боку, розгортання інфляційних процесів, що супроводжуються зростанням цін і зниженням купівельної спроможності населення, зростанням безробіття як в промислово розвинених, так і в країнах, що розвиваються, зниженням рівня життя негативно впливають на показники діяльності авіаперевізників. Значно впливає також на розвиток міжнародного повітряного транспорту валютно-фінансова і кредитна стабільність. Таким чином, існує прямолінійна залежність розвитку світового господарства та світових пасажирських та вантажних авіаперевезень (рис. 1).

Рис. 1. Залежності обсягів авіаперевезень пасажирів та вантажів від динаміки світового ВВП та світової торгівлі товарами та послугами.

Отже, на основі побудованих залежностей можна зробити висновок, що найбільш тісна кореляція спостерігається між динамікою перевезень пасажирів та вантажів та темпами зростання світового ВВП. Як свідчать коефіцієнти степеневої регресії, кожен відсоток зростання світового ВВП призводить до збільшення попиту на пасажирські авіаперевезення на 0,95% та вантажних авіаперевезень на 0,69%. Динаміка обсягів світової торгівлі у меншому ступені, але також тісно корелює з показниками розвитку світового авіаційного транспорту, причому більш тісний зв'язок виявлено між обсягами вантажних авіаперевезень та обсягами торгівлі. Зростання світового експорту товарів та послуг на 1% обумовлює зростання попиту на пасажирські авіаперевезення на 0,72%,

на вантажні – на 0,54%.

В цілому порівняльний аналіз динаміки показників розвитку світового авіаційного транспорту та показників розвитку світового господарства (табл. 1) показав випереджальний характер розвитку авіаційного транспорту щодо динаміки світового ВВП та світової торгівлі. Так, за останні 10 років якщо світовий ВВП в середньому щорічно збільшувався на 4,3%, а обсяги світової торгівлі – на 3,9%, то обсяги пасажирських авіаперевезень зростали на 5,1%. З урахуванням уповільнених темпів економічного зростання та скорочення світового ВВП у 2015 р. на 4,2% та обсягів торгівлі на 11,9% темп випередження авіаперевезень суттєво збільшився. За останні п'ять років 2011-2015 рр. середньорічний темп зростання авіаперевезень склав 5,4% порівняно з 0,7% зростання світового ВВП та 1,6% середньорічного скорочення світової торгівлі.

Світовий пасажирський трафік у 2015 р. збільшився на 6,8% порівняно з 2014р., що є найбільшим зростанням протягом останніх п'яти років, що викликано насамперед активним зростанням перевезень в таких регіонах як Близький Схід (на 7,5% в середньому) та Азіатсько-Тихоокеанський регіон (8,9% зростання).

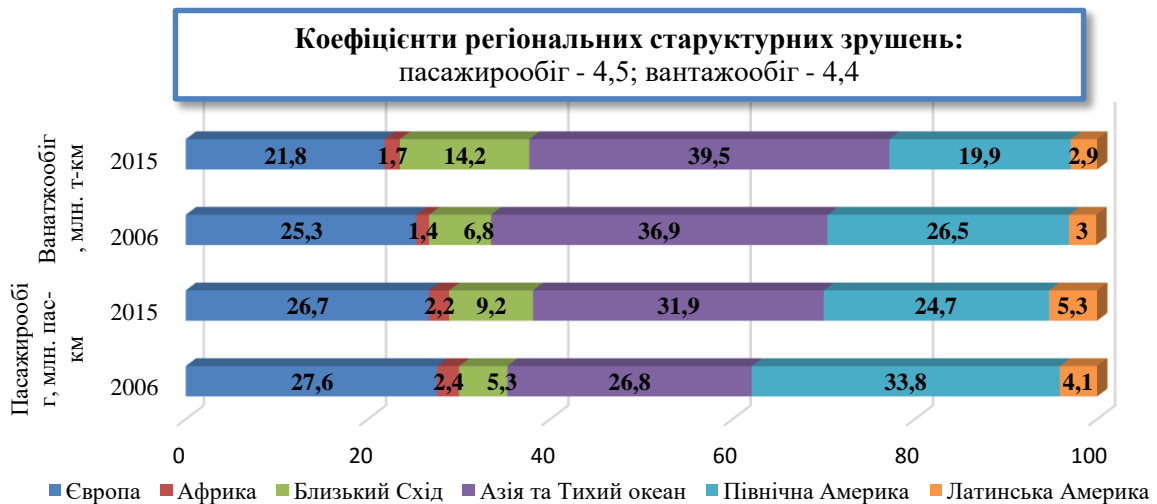
Таблиця 1

Динаміка показників розвитку світового господарства та авіаційного транспорту

Роки	Перевезено пасажирів		Перевезено вантажів		Світовий ВВП		Світова торгівля (експорт товарів та послуг)	
	млн.	Темп приросту, %	млн. т	Темп приросту, %	млрд. дол.	Темп приросту, %	млрд. дол.	Темп приросту, %
2006	2257		38,8		51 213		14 768	
2007	2456	8,8	41,2	6,2	57 742	12,7	17 233	16,7
2008	2492	1,5	39,9	-3,2	63 262	9,6	19 755	14,6
2009	2482	-0,4	39,5	-1,0	59 973	-5,2	15 827	-19,9
2010	2698	8,7	47,1	19,2	65 645	9,5	18 832	19,0
2011	2863	6,1	48,2	2,3	72 807	10,9	22 393	18,9
2012	2996	4,6	47,5	-1,5	74 222	1,9	22 694	1,3
2013	3130	4,5	48,6	2,3	76 176	2,6	23 375	3,0
2014	3308	5,7	50,1	3,1	78 037	2,4	23 769	1,7
2015	3533	6,8	50,7	1,2	74 753	-4,2	20 951	-11,9

Серед основних регіональних ринків авіаперевезень найбільше зростання 20,2% попиту демонструє Індія. Незважаючи на уповільнення економічної активності у світі в цілому обсяги пасажирських авіаперевезень залишаються стабільно зростаючими за рахунок збереження низьких тарифів в сегменті бюджетних авіаперевезень, що щорічно зростає, та падіння цін на енергоринках.

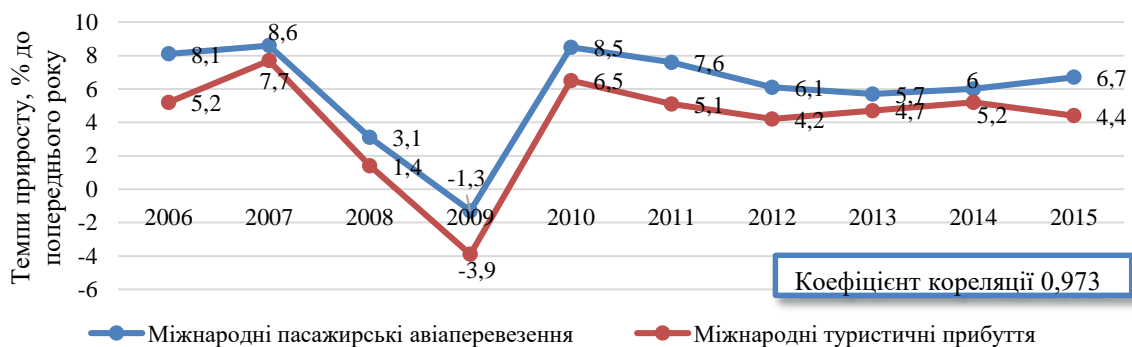
В цілому в регіональній структурі як пасажирських, так і вантажних авіаперевезень (рис.2) найбільшу питому вагу займає Азіатсько-Тихоокеанський регіон 31,9% та 39,5% відповідно у 2015 р., Європейський регіон – 26,7% та 21,8% та Північноамериканський регіон – 24,7% та 19,9%. Однак, слід зазначити, що в структурі міжнародних пасажирських авіаперевезень 37,2% за даними 2015р. (порівняно з 40,2% у 2006 р.) належить Європі.

Рис. 2. Регіональна структура світових авіаційних перевезень, % [4]

Оцінка структурних зрушень дозволяє зробити висновок щодо незначних змін за останні 10 років в структурі як пасажирських, так і вантажних перевезень (4,5 та 4,4 в.п. в середньому відповідно), які склалися за рахунок зростання частки країн Азії та Тихого океану на 5,1% в пасажирських перевезеннях та на 2,6% в вантажних перевезеннях, країн Близького Сходу – на 3,9% та 7,4% відповідно та скорочення частки країн Північної Америки – на 9,1% та 6,6% відповідно.

Тісно взаємопов'язані тенденції розвитку світового авіаційного транспорту та світової туристичної галузі (рис. 3), що мають однакові тенденції розвитку з певним темпом випередження зростання міжнародних авіаперевезень порівняно зі зростанням міжнародних туристичних прибуттів. Найбільшу частку в структурі 37,2% займає Європа, а найбільш швидко зростаючим регіоном в аспекті розвитку міжнародних авіаперевезень є регіон Близького Сходу.

Рис. 3. Динаміка міжнародних пасажирських авіаперевезень та туристичних прибуттів [12]

Найбільш популярними напрямками авіаперевезень є ринки пасажирських авіаперевезень, розташовані в азіатському регіоні. В топ 10 найбільш зростаючих ринків в аспекті країна відправлення-країна призначення є ринок внутрішніх перевезень Китаю (приріст 36 млн. пасажирів або 10,6% у 2015 р), Індонезії (22 млн. або 25,4%), Індії (18 млн. або 20%), США (8 млн. або 1,7%), Тайланду (6 млн. або 34%). Популярними напрямками є Китай – Тайланд (5 млн. або 72,9% приросту у 2015р), Китай – Японія (4 млн. або 41,8%). Незважаючи на уповільнення темпів зростання китайської економіки, на Китай та США припадає найбільша кількість подорожей авіатранспортом.

Топ 15 найкрупніших аеропортів світу за кількістю відправлень, обсягами перевезень пасажирів та вантажів представлений в таблиці 2.

Представлені аеропорти забезпечують 12,64% відправлень авіаційним транспортом у світі, 15,11% світових пасажирських авіаперевезень, 73,57% світових вантажних авіаперевезень. За всіма показниками очолюють рейтинги американські та китайські аеропорти.

Що стосується авіакомпаній, що здійснюють перевезення, то 47,6% обсягу перевезень забезпечують American, Delta, United, Emirates, AF-KLM, IAG, Lufthansa Group, china Southern, Southwest, Air China, China Eastern, Cathay Pacific Group, Turkish Airlines, Qantas Group, Singapore Airlines Group. Серед зазначених 15 найкрупніших перевізників 40% припадає на компанії з азіатсько-тихоокеанського регіону [12].

В цілому необхідно зазначити, що авіаційний транспорт є найбільш глобалізованим сегментом світового ринку послуг. Провідні авіакомпанії світу з метою збільшення своєї ринкової частки, розширення маршрутної мережі, збільшення клієнтської бази, як наслідок, досягнення зростання обсягів повітряних перевезень та прибутків, об'єднують свої зусилля шляхом створення стратегічних альянсів.

Основними причинами появи та активного розвитку глобальних авіаційних альянсів є зростання рівня взаємозалежності країн, що спричиняє постійне збільшення попиту на авіаперевезення в світовому масштабі; впровадження країнами політики відкритого повітряного простору, що зумовило жорстку конкуренцію між комерційними авіалініями різних країн світу та унеможливило створення та обслуговування нових маршрутних мереж однією авіакомпанією через необхідність великих витрат та відсутність необхідних ресурсів; зміна потреб клієнтів-пасажирів, що в умовах широкого розповсюдження інформаційних технологій висувають більш високі вимоги щодо якості перельотів, доступності маршрутів та транспортних засобів, вибору рейсів (прямих, з мінімальним часом польоту тощо).

Таблиця 2

Рейтинг найкрупніших аеропортів світу [12]

Аеропорт	Відправлення		Аеропорт	Пасажирообіг		Аеропорт	Вантажообіг	
	тис.	%		млн. пас.	%		млн.т	%
Atlanta GA, US	441,2	1,30	Atlanta GA, US	50,7	1,44	Hong Kong, CN	4,4	8,68
Chicago IL, US	437,6	1,29	Beijing, CN	45	1,27	Memphis TN, US	4,3	8,48
Dallas/Fort Worth TX, US	340,6	1,00	Dubai, AE	39	1,10	Shanghai, CN	3,2	6,31
Los Angeles CA, US	327,8	0,96	Chicago IL, US	38,5	1,09	Anchorage AK, US	2,6	5,13
Beijing, CN	295,1	0,87	Tokyo, JP	37,7	1,07	Dubai, AE	2,5	4,93
Denver CO, US	270,6	0,80	London, GB	37,5	1,06	Incheon, KR	2,5	4,93
Charlotte NC, US	270,5	0,80	Los Angeles CA, US	37,4	1,06	Louisville KY, US	2,3	4,54
Las Vegas NV, US	265,2	0,78	Hong Kong, CN	34,2	0,97	Tokyo, JP	2,1	4,14
Houston TX, US	251,4	0,74	Paris, FR	32,9	0,93	Taipei, CN	2	3,94
Paris, FR	237,9	0,70	Dallas/Fort Worth TX, US	32	0,91	Frankfurt, DE	2	3,94
London, GB	237,1	0,70	Istanbul, TR	30,9	0,87	Miami FL, US	2	3,94
Frankfurt, DE	234,1	0,69	Frankfurt, DE	30,5	0,86	Beijing, CN	1,9	3,75
Amsterdam, NL	232,8	0,68	Shanghai, CN	30	0,85	Paris, FR	1,9	3,75
Istanbul, TR	232,4	0,68	Amsterdam, NL	29,1	0,82	Singapore, SG	1,8	3,55
Shanghai, CN	224,1	0,66	New York NY, US	28,4	0,80	Los Angeles CA, US	1,8	3,55
Світ	34017	12,64	Світ	3533	15,11	Світ	50,7	73,57

Об'єднання авіаперевізників у глобальний стратегічний альянс забезпечує можливість формування та надання спільних продуктів, а саме: стиківка рейсів за гнучкими і зручними графіками; зменшення кількості терміналів при пересадці на інший рейс; вільна реєстрація; зали очікування в аеропортах по всьому світу; міжнародне визнання статусу; висока частота інтегрованих програм польоту [8].

Слід зазначити, що 61,2% світового ринку пасажирських авіаперевезень обслуговують три найкрупніші стратегічні альянси Star Alliance, SkyTeam и Oneworld (табл. 3). Star Alliance є найбільш представницьким авіаційним альянсом у світі, першим по-справжньому глобальним об'єднанням авіакомпаній, що запропонувало клієнтам перельоти по всьому світу та максимальний комфорт в процесі обслуговування. Члени альянсу здійснюють рейси до більшої кількості країн, ніж будь-які інші авіаційні альянси в світі, що означає легше подорожування та швидкий зв'язок. SkyTeam є другим за величиною альянсом, що впродовж останнього десятиріччя демонструє найбільш високі темпи зростання показників діяльності, зокрема кількості рейсів, пунктів призначення, розширення присутності на глобальному ринку перевезень. Oneworld став першим глобальним стратегічним альянсом авіаперевізників з централізованим менеджментом, що реалізується створеною управлінською групою One World Management Company. Також Oneworld є єдиним авіаційним альянсом, що має повне охоплення Австралії («Quantas»).

Таблиця 3

Найкрупніші глобальні стратегічні альянси авіаперевізників [1-3]

Альянс	Рік заснування	Кількість членів	Компанії засновники	Частка на світовому ринку пасажирських перевезень, % (2015р)
Star Alliance	1997	28	Air Canada, Lufthansa, Scandinavian Airlines, Thai Airways International, United Airlines	23,0
SkyTeam	2000	20	Aeromexico, Air France, Delta Air Lines, Korean Air	20,4
Oneworld	1999	15	American Airlines, British Airlines, Canadian Airlines, Cathay Pacific Airways, Quantas Airlines	17,8

Показники діяльності ключових глобальних альянсів світу наведені в таблиці 4. Так, компанії, що входять до стратегічних альянсів обслуговують більше 1000 країн. Компанії Star Alliance володіють 4657 літаками, що щоденно здійснюють 18500 рейсів в 1330 аеропортах в 192 країнах світу, щорічно обслуговуючи 641,1 млн. пасажирів. SkyTeam щоденно виконує більше 17 тис. рейсів 3054 літаками по 177 аеропортам в 177 країнах світу. Oneworld здійснює 13,8 тис. рейсів щоденно у 1016 аеропортах в 161 країнах світу.

Таблиця 4

Показники розвитку діяльності глобальних стратегічних альянсів (станом на 01.01.2016 р.) [1-3]

Альянс	Кількість напрямків	Країни призначення	Кількість аеропортів	Кількість відправлень (щоденно)	Парк літаків	Кількість перевезених пасажирів, млн. осіб (2015р.)
Star Alliance	>1000	192	1330	18500	4657	641,1
SkyTeam	>1000	177	1062	17343	3054	665,4
Oneworld	>1000	161	1016	13814	3560	557,4

В усіх трьох альянсах представленні авіакомпанії США, Китаю та Іспанії, а в двох із них - Великобританії, Фінляндії, Японії, Південної Кореї і Мексики, що характеризуються наявністю значних обсягів перевезень та розміщенням авіакомпаній-членів альянсів у трьох основних регіонах світового ринку: Європі, Азіатсько-Тихоокеанському регіоні та Північній Америці і знаходженням в цих країнах великих перевізників.

Характерною особливістю глобальних альянсів можна назвати лідирування і заняття провідних позицій в них переважно класичних магістральних перевізників і незначну питому вагу низькотарифних авіакомпаній, що набирають силу. Це говорить, з одного боку, про прихильність історичному корінню, адже ініціаторами утворення альянсів виступили традиційні європейські та американські перевізники, історія яких налічує не одне десятиліття, а з іншого боку, вони ж нерідко стають материнськими компаніями своїх низькотарифних дочірніх авіапідприємств, які гнучкіші та більш сприйнятливі до потреб ринку авіаперевезень, що швидко змінюються. Таким чином, в глобальних альянсах мирно співіснують і доповнюють один одного дві моделі авіаперевізного бізнесу: класична й низькотарифна [5].

Однак, останніми роками з'являються нові авіаційні альянси, що належать до низькотарифної моделі авіабізнесу та утворені компаніями з азіатсько-тихоокеанського регіону чи спрямовані на його обслуговування. До таких альянсів належать Value Alliance (створено у 2016 р. 8 низькотарифними перевізниками, що обслуговують азіатсько-тихоокеанські авіалінії), U-FLY Alliance (створено у 2016 р. чотирма китайськими перевізниками та орієнтовані на обслуговування Китаю та інших країн Південно-Східної Азії) та Vanilla Alliance (створено у 2015 р. з метою поліпшення сполучення з країнами регіону Індійського океану п'ятьма перевізниками).

Таким чином, слід зазначити, що прогрес, що продовжується, в розвитку високошвидкісного наземного транспорту, насамперед залізничного, може в довгостроковій перспективі привести до домінування на традиційному ринку вже низькотарифних перевізників і їх інтегральної кооперації з іншими видами транспорту. Наприклад, альянс Oneworld і Deutsche Bahn (DB), найбільший залізничний оператор Європи і стратегічний партнер IATA, обслуговуючий тільки в Німеччині понад 6000 станцій, співробітничать в галузі комбінованих перевезень з використанням авіаційного і залізничного видів транспорту. DB пропонує пасажиром скористатися послугами високошвидкісного потяга Intercity-Express (ICE), що розвиває швидкість до 300 км/год. і зв'язує багато міст Німеччини з Австрією, Бельгією, Данією, Францією, Угорщиною, Нідерландами і Швейцарією. Однією з причин такого партнерства є менше число членів цього альянсу з Європи (5 авіакомпаній) в порівнянні з іншими двома: Star Alliance (12) і SkyTeam (7), формування замкнутого технологічного ланцюга транспортно обслуговування клієнтів і збільшення числа учасників програм заохочення пасажирів, що часто літають [6].

Висновки. Розвиток світового авіаційного транспорту стимулює економічне зростання, перш за все за рахунок відповідного збільшення переміщення потоків товарів, людей, капіталу, технологій та ідей. Для споживачів авіатранспорт створює умови для більш високої мобільності та збереження часу на подорожі. За останні 20 років кількість напрямків, що поєднують різні міста та країни подвоїлася та склала 16600 за даними 2015 р., а ціна послуг авіатранспорту має понижувальний тренд, що ще більше популяризує цей вид транспорту серед споживачів транспортних послуг. Авіатранспорт є інфраструктурною складовою активізації світової торгівлі та міжнародного туризму, є сегментом світової економіки, в якій створено більш ніж 63 млн. робочих місць та створюється більш 2,7 трлн. світового ВВП.

У найближчий перспективі глобальний ринок авіаперевезень характеризуватиметься посиленням процесів кооперації та активізацією розвитку стратегічних альянсів, ключові позиції серед яких зберігатимуть Star Alliance, SkyTeam та Oneworld, що надаватимуть послуги, що максимально відповідатимуть потребам пасажирів в умовах глобалізації, але й рівень конкуренції між ними зберігатиметься на достатньо високому рівні, що обумовлюватиме появу нових форм співпраці як з іншими компаніями, що належать до категорії низькотарифних, так і з підприємствами інших видів транспорту.

Список використаної літератури

1. Авіаційний альянс «Oneworld» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.oneworld.com>; Aviatsiyni aliants «Oneworld» [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.oneworld.com>
2. Авіаційний альянс «SkyTeam» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.skyteam.com>; Aviatsiyni aliants «SkyTeam» [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.skyteam.com>
3. Авіаційний альянс «Star Alliance» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.staralliance.com>; Aviatsiyni aliants «Star Alliance» [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.staralliance.com>
4. Годовой доклад международной организации гражданской авиации в 2015 г. [электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.icao.int/publications/Pages/annual-reports.aspx>; Godovoy doklad mezhdunarodnoy organizatsii grazhdanskoj aviatsii v 2015 g. [elektronnyu resurs]. – Rezhim dostupa: <http://www.icao.int/publications/Pages/annual-reports.aspx>
5. Корнілова Н.В. Глобальні стратегічні альянси авіаперевізників / Н.В. Корнілова // Географія та туризм. - 2014. - Вип. 27. - С. 55-63. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gt_2014_27_9; Kornilova N.V. Hlobalni stratehichni aliantsy aviapereviznykiv / N.V. Kornilova // Neohrafiia ta turyzm. - 2014. - Vyp. 27. - S. 55-63. - Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gt_2014_27_9
6. Мировые авиационные альянсы: вчера и сегодня глобального партнерства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: – <http://www.ato.ru/content/mirovyeaviacionnye-alyansy-vchera-i-segodnya-globalnogo-partnerstva>; Mirovye aviatsionnye alyansy: vchera i segodnya globalnogo partnerstva [Yelektronniy resurs]. – Rezhim dostupu: – <http://www.ato.ru/content/mirovyeaviacionnye-alyansy-vchera-i-segodnya-globalnogo-partnerstva>
7. Михальченко І. Сучасні тенденції розвитку глобального ринку авіаперевезень пасажирів / Г. Юн, С. Литвиненко, І. Михальченко та ін. // Проблеми та перспективи організації авіаційних перевезень, застосування авіації в галузях економіки і розвитку транспортних систем: монографія / за заг. ред. Г.М. Юна та С.Л. Литвиненка. – К.: Логос, 2011. – С. 7–13; Mykhalchenko I. Suchasni tendentsii rozvytku hlobalnoho rynku aviaperevezen pasazhyriv /H. Yun, S. Lytvynenko, I. Mykhalchenko ta in. // Problemy ta perspektyvy orhanizatsii aviatsiinykh perevezen, zastosuvannia aviatsii v haluziakh ekonomiky i rozvytku transportnykh system: monohrafiia / za zah. red. H.M. Yuna ta S.L. Lytvynenka. – K.: Lohos, 2011. – S. 7–13.
8. Подреза С.М. Авіаційні альянси як наслідок глобалізації економіки в світовій авіації / С.М, Подреза, В.О. Новак, Г.С. Гуріна // Проблеми підвищення ефективності інфраструктури. – 2010. – Вип. 28. – Режим доступу: <http://jrn1.nau.edu.ua/index.php/PPEI/article/view/210>; Podrieza S.M. Aviatsiini aliantsy yak naslidok hlobalizatsii ekonomiky v svitovii aviatsii / S.M, Podrieza, V.O. Novak, H.S. Hurina

// Problemy pidvyshchennia efektyvnosti infrastruktury. – 2010. – Вуп. 28. – Rezhym dostupu: <http://jrn1.nau.edu.ua/index.php/PPEI/article/view/210>

9. Прогноз развития воздушного транспорта до 2025 года / Международная организация гражданской авиации, 2007 [электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.aerohelp.ru/data/432/Cir313.pdf>; Prognoz razvitiya vozdušnogo transporta do 2025 goda / Mezhdunarodnaya organizatsiya grazhdanskoj aviatsii, 2007 [elektronnyy resurs]. – Rezhim dostupa: <http://www.aerohelp.ru/data/432/Cir313.pdf>

10. Смерічевський С.Ф. Особливості трансформації світового ринку авіаційних перевезень / С.Ф. Смерічевський, І.Г. Михальченко // Науковий вісник Ужгородського університету, серія «Економіка». – 2015. – Вип. 2 (46). – С. 29-37; Smerichevskiy S.F. Osoblyvosti transformatsii svitovoho rynku aviatsiinykh perevezen / S.F. Smerichevskiy, I.H. Mykhalchenko // Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu, seriia «Ekonomika». – 2015. – Вуп. 2 (46). – С. 29-37.

11. Aviation benefits beyond borders/ Air Transport Action Group, 2014 [electronic resource]. – URL: http://aviationbenefits.org/media/149668/abbb2016_full_a4_web.pdf

12. Economic development 2015: Air Transport Yearly Monitor [electronic resource]. – URL: <http://www.icao.int/sustainability/Pages/Air-Traffic-Monitor.aspx>

13. Mykhalchenko I. The Evolution of Air Service Agreements / I. Mykhalchenko // Europejska Nauka XXI Powieka – 2014: materialy X miedzyn. nauk.-prakt. konferencji, 07-15 maja 2014 roku: tezy ref. – Przemysl (Praha): Nauka I studia, 2014. – S. 5-7.

O. Zakharova

WORLD AIR TRANSPORT DEVELOPMENT IN TERMS OF GLOBALIZATION PROCESSES INTENSIFICATION

The article investigates the trends and patterns of the global air transport development in terms of globalization processes intensification. The analysis of the world air transport key indicators development in close correlation with the global economy indicators development is made. The key aspects of the globalization impact on the air carriers activity are dedicated.

World passenger traffic is growing in the last years. The growth in 2015 reached the highest level after the post-recession rebound in 2010. The regional structure of the world passenger and freight traffic shows that Asia-Pacific accounts for 31,9% and 39,5% respectively, Europe -26,7% and 21,8%, North America - 24,7% and 19,9%. The Middle East remains the fastest growing region.

International tourist arrivals follows the similar yearly trend with international passenger traffic. Europe accounts for the largest share of international passenger traffic at 37,2%. The correlation ratio between international tourist arrivals and international passenger traffic accounts for 0,97.

In terms of aircraft departures more than half of Top 15 airports are US airports, 4 are in Europe, and remaining 2 are in Asia-Pacific. Atlanta ranks the first by number of departures and number of passengers, Hong Kong ranks the first by tonnes of freight. The airports from top 15 provide 12,64% of world aircraft departures, 15,11% of world passenger air traffic and 73,57% of world freight air traffic

In terms of the airline companies, 15 airline groups American, Delta, United, Emirates, AF-KLM, IAG, Lufthansa Group, china Southern, Southwest, Air China, China Eastern, Cathay Pacific Group, Turkish Airlines, Qantas Group, Singapore Airlines Group accounts for 47,6% of world total passenger traffic. Among these carriers, 40% are companies from Asia-Pacific Region.

Aviation's center of gravity continues to shift eastward, with 7 of the top 10 increasing origin-destination passenger markets located in Asia. China's, Indonesia's, India's domestic air passenger markets demonstrate the highest rise in journeys numbers.

Globalization processes lead to formation the global strategic airlines alliance. Today 61,2% of world air passenger market are provided by 3 largest strategic alliances Star Alliance, SkyTeam u Oneworld. The carriers that are the part of strategic alliances work in more than 1000 destinations. Star Alliance operates a fleet of approximately 4657 aircraft, serve more than 1330 airports in 192 countries and carries 641,1 million passengers per year on more than 18500 daily departures. SkyTeam makes more than 17000 daily departures by 3054 aircrafts in 177 airports in 177 countries. Oneworld operates in 1016 airports in 161 countries and carries 13800 daily departures.

Air transport boosts economic development. The ongoing increase in unique city-pair routes has enable a corresponding increase in the flow of goods, people, capital, technology and ideas. The number of unique city-pair connections have exceeded 16600 and almost double the connectivity by air 20 year ago. Another impact of aviation on the wider economy is the influence that increased airline activity has on job creation, in the aviation value chain and in other, related sectors, as spending ripples through the economy. It is estimated that aviation supported 63 million jobs in 2015 and underpinned \$2,7 trillion of GDP.

In the short term, the global air transportation market characterized by increasing cooperation and activation of strategic alliances activities, which are aimed to provide services that best meet the needs of passengers in terms of globalization.

Keywords: *transport, aviation, passenger traffic, freight traffic, globalization, airport, airline, world economic area, passenger traffic market*

УДК 330.35(479.22)

R. Putkaradze

ECONOMIC GROWTH AND THE CHALLENGES OF GETTING CLOSER WITH THE EU FOR GEORGIA

Gross domestic product is one of the key indicators for determining the level of socio-economic development and standard of living. The volume of gross domestic product (GDP) and gross domestic product (GDP) per capita shows the stage of economic development of the country, while the real GDP growth rate determines whether the country will achieve high level of development in a certain period. The countries characterized with high real GDP growth rates move from the list of developing countries into the list of developed ones. Georgia also faces the challenge to get closer to the status of developed country step by step. A number of countries of international commonwealth managed to achieve the above goal due to impressive GDP growth rate.

Key words: *gross domestic product (GDP), gross domestic product (GDP) per capita, economic development, Association Agreement, competitiveness*

Georgia is located at the crossroads of Europe and Asia. After regaining its independence the country is actively seeking to deepen trade and economic ties with the foreign countries, especially with the countries of the European Union. As it's known, Association Agreement between Georgia and the European Union was signed on June 27, 2014 in Brussels. Approximately 80% of the obligations of the Association Agreement (including Deep and Comprehensive Free Trade Area (DCFTA)) went into force on

September 1, 2014. Ratification process of the Georgia-European Union Association Agreement by the member states successfully ended at the end of 2015. We believe that the Association Agreement and getting closer to the EU will contribute to the gradual growth of Georgia's GDP.

Georgia is a developing country. According to the official data of 2014 GDP per capita (in current prices) amounted to 3 759 US dollars and showed a significant increase compared to previous years, but this figure is considerably lower compared to the corresponding indicator of advanced European countries. It raises the question, how long it will take Georgia to be like European countries with its economy and socio-economic development.

For international comparison we choose the European countries with the number of population more or less equal to Georgia's. These countries are Croatia, Estonia, Latvia, Lithuania, Slovenia, Slovakia, Finland and Ireland (see. Table 1).

Table 1.

GDP growth rates for the EU member states and Georgia

	Number of population, mln.	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Georgia	3,72	6,2	7,2	6,4	3,4	4,6	2,8
European Union	510	2,1	1,7	-0,5	0,2	1,6	2,2
Croatia	4,2	-1,7	-0,3	-2,2	-1,1	-0,5	1,6
Latvia	2	-3,8	6,2	4	2,9	2,1	2,7
Lithuania	2,9	1,6	6	3,8	3,5	3,5	1,8
Estonia	1,3	2,3	7,6	4,3	1,4	2,8	1,4
Slovenia	2	1,2	0,6	-2,7	-1,1	3,1	2,3
Slovakia	5,4	5	2,8	1,7	1,5	2,6	3,8
Finland	5,5	3	2,6	-1,4	-0,8	-0,7	0,2
Ireland	4,6	2	0,1	-1,1	1,1	8,5	26,3

Source: International Monetary Fund, Eurostat, Geostat

Based on Georgian and international statistical information presented, we discuss three scenarios of economic development of Georgia. We applied to GDP growth rate in Georgia in recent years (2010-2015) - minimum (2.8%), maximum (7.2%) and average (5.1%) growth rates. It's to be noted that Georgia, after regaining its independence, had high growth rates (10% and more) in some years; for instance, in 2003 economic growth rate amounted to 11%, in 2007 – 12%, etc.

According to the preliminary data by the World Economic Forum, in 2016 Ireland has the highest economic growth rate (4.5%) among the European countries followed by Romania - 4.2%, Malta - 3.9%, Luxembourg - 3.8%, Poland - 3.5%, Sweden 3.2%, Slovakia - 3.2%, Latvia - 3.1%, Lithuania - 2.9%, and Spain - 2.8%. However, GDP per capita is much higher in European countries than in Georgia. Therefore, in terms of equal growth rates, revenues of European countries in nominal terms will experience higher increase.

Let's briefly consider the impact of the above economic growth rates for Georgia. First scenario – according to official statistics of Georgia, average GDP growth rate in recent 5 years was 5.1%, which is not small at all when compared to the growth rate of other countries in the region and in Europe. It's good if the growth rate tendency is maintained and GDP per

capita in Georgia increases with higher rates. In such case, it will take Georgia about 40-50 years to achieve the set goal.

The second scenario, the maximum GDP growth rate for the last ten years was 7.2% (2011). If such growth rate will be maintained in future, it will take less to achieve the goal.

The third scenario, minimum GDP growth rate for the last five years was 2.8%. In terms of such growth rate, it will take Georgia 60-70 years on average to get closer to the average development level in the European Union, which means that such growth is not favorable for Georgia.

It's not easy to achieve 10% annual growth of GDP in Georgia but the country has the potential due to its natural resources and geographical location. In terms of such growth rate and taking into consideration the current population growth rate, in 20-25 years GDP per capita in Georgia will be equal to the corresponding indicator of several EU countries. But achieving such growth rate requires proper economic policy including encouragement of local production as well as attraction of foreign direct investment. All this will contribute to improvement of socio-economic living standards in Georgia and dealing with a number of local and international challenges. We actually think that 5% and higher growth of GDP in Georgia is realistic.

Therefore, the goal of Georgia to get its economy closer to the European countries in terms of economic development is quite difficult, but achievable. Thus, Georgia with its economic growth rate can take leading position in the region and Europe. It's a topic for another study, but it should be said that there is a need for Georgia to increase competitiveness of its economy.

List of references

1. Putkaradze R. Trade and Economic Relations of Georgia: Problems and Perspectives / R. Putkaradze. - Tbilisi : Universali, 2010
  2. Putkaradze R. Directions of International Trade Development under Globalization / R. Putkaradze // Georgian Economy. - 2007. - № 5
  3. Globalization and Economic Development of Georgia: Challenges and Possibilities : Collection of papers. - Tbilisi : Universali, 2008.
  4. The EU – Georgia Association Agreement [Electronic resource]. – Mode of access : http://eeas.europa.eu/delegations/georgia/eu_georgia/association_agreement/index_ka.htm
  5. Guide to the Georgia–EU Association Agreement (frequently asked questions) 2014 [Electronic resource]. – Mode of access : http://eeas.europa.eu/delegations/georgia/eu_georgia/association_agreement/index_ka.htm
  6. Foreign Trade of Georgia, National Statistics Office of Georgia, 2014
  7. The European Union explained. Europe 2020: Europe's growth strategy. - Brussels, 2013.
- Submitted: 17/10/2016.

Р. Путкарадзе

ЕКОНОМІЧНЕ ЗРОСТАННЯ І ВИКЛИКИ НА ЗБЛИЖЕННЯ З ЄС ДЛЯ ГРУЗІЇ

Валовий внутрішній продукт є одним з ключових показників для визначення рівня соціально-економічного розвитку та рівня життя. Обсяг валового внутрішнього продукту (ВВП) і валового внутрішнього продукту (ВВП) на душу населення показує етап економічного розвитку країни, в той час як темпи зростання реального ВВП визначають, чи досягає високого рівня розвитку країна в певний період. Країни, які

характеризуються високими темпами зростання реального ВВП мають можливість перейти зі списку країн, що розвиваються в список розвинених. Грузія також стикається з проблемою, щоб наблизитися до статусу розвинутої країни. Ряду країн міжнародного співтовариства вдалося досягти вищезазначеної мети через вражаючі темпи зростання ВВП. Грузія розташована на перехресті Європи та Азії. Після відновлення незалежності країна активно прагне до поглиблення торговельно-економічних зав'язків із зарубіжними країнами, особливо з країнами Європейського Союзу. Як відомо, було підписано Угоду про асоціацію між Грузією і Європейським Союзом 27 червня 2014 року в Брюсселі. Близько 80% зобов'язань за Угодою про асоціацію (в тому числі поглибленої зони вільної торгівлі (DCFTA)) вступило в чинність 1 вересня 2014 р. Процес ратифікації угоди про асоціацію між Грузією і ЄС з боку держав-членів успішно завершився в кінці 2015 році. Ми вважаємо, що угода про асоціацію та наближення до ЄС сприятиме поступовому зростанню ВВП Грузії. Грузія є країною, що розвивається. За офіційними даними 2014 року ВВП на душу населення (в поточних цінах) склав 3 759 доларів США, що значно більше у порівнянні з попередніми роками, але значно нижче в порівнянні з відповідним показником передових європейських країн. Виникає питання, скільки часу потрібно буде Грузії, щоб бути, як європейські країни за економічним та соціально-економічним розвитком. Для міжнародного порівняння ми вибрали європейські країни з чисельністю населення більш-менш рівній Грузії. Ці країни: Хорватія, Естонія, Латвія, Литва, Словенія, Словаччина, Фінляндія та Ірландія (див. Таблицю 1).

Таблиця 1.

Темпи зростання ВВП для країн-членів ЄС та Грузії

	Чисельність населення, млн., осіб	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Грузія	3,72	6,2	7,2	6,4	3,4	4,6	2,8
ЕС	510	2,1	1,7	-0,5	0,2	1,6	2,2
Хорватія	4,2	-1,7	-0,3	-2,2	-1,1	-0,5	1,6
Латвія	2	-3,8	6,2	4	2,9	2,1	2,7
Литва	2,9	1,6	6	3,8	3,5	3,5	1,8
Естонія	1,3	2,3	7,6	4,3	1,4	2,8	1,4
Словенія	2	1,2	0,6	-2,7	-1,1	3,1	2,3
Словакія	5,4	5	2,8	1,7	1,5	2,6	3,8
Фінляндія	5,5	3	2,6	-1,4	-0,8	-0,7	0,2
Ірландія	4,6	2	0,1	-1,1	1,1	8,5	26,3

На основі представленої грузинської та міжнародної статистичної інформації, ми розглянемо три сценарії економічного розвитку Грузії.

Ми зафіксували серед темпів зростання ВВП в Грузії в останні роки (2010-2015) - мінімальний (2,8%), максимум (7,2%) і середній (5,1%) темпи зростання. Тому, слід зазначити, що Грузія, після відновлення незалежності, мала високі темпи зростання (10% і більше) ще кілька років; наприклад, в 2003 році темпи економічного зростання становили 11%, в 2007 році - 12% і т.д.

За попередніми даними Всесвітнього економічного форуму, в 2016 році Ірландія має найвищий темп економічного зростання (4,5%) серед європейських країн, далі

слідують Румунія - 4,2%, Мальта - 3,9%, Люксембург - 3,8%, Польща - 3,5%, Швеція 3,2%, Словаччина - 3,2%, Латвія - 3,1%, Литва - 2,9%, а Іспанія - 2,8%. Проте, ВВП на душу населення в європейських країнах значно вище, ніж в Грузії. Тому, з точки зору рівних темпів зростання, доходи європейських країн в номінальному вираженні будуть набагато більшими.

Давайте коротко розглянемо вплив зазначених вище темпів економічного зростання на економіку Грузії. Перший сценарій - за даними офіційної статистики Грузії, середній темп зростання ВВП за останні 5 років склав 5,1%, що не менш ніж, темпи зростання інших країн в регіоні і в Європі. Це добре, якщо тенденція темпів зростання збережеться і ВВП на душу населення в Грузії зростатиме більш високими темпами, це дозволить Грузії близько через 40-50 років досягти поставленої мети.

Другий сценарій, максимальний темп зростання ВВП за останні десять років склав 7,2% (2011). Якщо такий темп зростання збережеться і в майбутньому, буде потрібно менше років для досягнення мети.

Третій сценарій, мінімальний темп зростання ВВП за останні п'ять років склав 2,8%. З точки зору такого темпу зростання, Грузії потрібно буде 60-70 років в середньому, щоб стати ближче до середнього рівня розвитку в Європейському Союзі, а це значить, що таке зростання не є сприятливим для Грузії. Для Грузії не легко досягти 10% щорічного зростання ВВП, але країна має потенціал, завдяки своїм природним ресурсам та географічному положенню. З точки зору такої швидкості зростання і з урахуванням нинішніх темпів зростання чисельності населення, через 20-25 років ВВП на душу населення в Грузії буде дорівнювати відповідному показнику ряду країн ЄС. Але досягнення такого темпу зростання вимагає належної економічної політики, в тому числі заохочення місцевого виробництва, а також залучення прямих іноземних інвестицій. Все це буде сприяти поліпшенню соціально-економічного рівня життя в Грузії і вирішенню цілого ряду місцевих і міжнародних проблем. Насправді ми вважаємо, що зростання ВВП - 5% і вище в Грузії є реалістичним. Таким чином, метою Грузії є наближення її економіки до економічного розвитку європейських країн – це дуже складне, але цілком досяжне завдання. Таким чином, Грузія, з існуючими темпами економічного зростання може зайняти лідируючі позиції в регіоні і Європі. Це тема окремого дослідження, але слід зазначити, що першочергове завдання для Грузії - це підвищення рівня конкурентоспроможності економіки.

Ключові слова: валовий внутрішній продукт (ВВП), валовий внутрішній продукт (ВВП) на душу населення, економічний розвиток, Угода про асоціацію, конкурентоспроможність

УДК 339.56(477:4-6ЄС)

О.А. Беззубченко, Я.О. Хоцька

ОЦІНКА ПЕРСПЕКТИВ РОЗВИТКУ МІЖРЕГІОНАЛЬНИХ ТОРГОВО-ЕКОНОМІЧНИХ ЗАВ'ЯЗКІВ УКРАЇНИ З КРАЇНАМИ ЄС

У статті використано метод кореляційно-регресійного аналізу для оцінки залежності результуючого показнику економіки країни від параметрів міжрегіональних зав'язків. Для аналізу використано структуру експорту України і визначено групи товарів з найбільшими обсягами поставок за межі країни, для виявлення залежності від міжрегіональних ринків країн Європейського Союзу. Для визначення перспектив зростання обсягів міжрегіональної торгівлі між Україною та

ЄС використано матриці перспектив розвитку міжрегіонального торгово-економічного співробітництва, які побудовані на базі методології портфельного аналізу.

Ключові слова: міжрегіональне співробітництво, торгово-економічні зв'язки, міжрегіональний експорт, міжрегіональний імпорт, портфельний аналіз.

Вирішення стратегічного завдання набуття ефективного партнерства України з країнами ЄС потребує пошуку джерел підвищення зростання національної економіки. Міжрегіональне співробітництво є важливою складовою такого стратегічного партнерства, ефективним засобом на шляху європейської інтеграції України, а також практичним механізмом впровадження європейських стандартів. Розширення міжрегіонального співробітництва можливе за допомогою численних заходів, зокрема: розширення виробничої кооперації підприємств різних регіонів; розробки спільних інвестиційних проектів; спільних дій в фінансовій, консалтинговій, маркетинговій діяльності; систематичного обміну інформацією про потреби суб'єктів господарювання в інвестиціях; створення національної мережі міжнародних транспортних коридорів; проведення наукових досліджень і соціологічних опитувань із зазначеної проблематики, проведення конференцій, семінарів, зустрічей, круглих столів та інших організаційних заходів для прийняття узгоджених рішень[1]. Інтенсивність міжрегіональних зв'язків, сьогодні ще має слабку форму прояву, що вимагає пошук варіацій для їх реалізації. Однією з найбільш поширених форм міжрегіональної співпраці залишаються зовнішньоторговельні відносини, які в свою чергу мають значний вплив на соціально-економічний розвиток держави.

Отже, важливим аспектом міжрегіонального співробітництва є оцінка перспектив розвитку міжрегіональних торгово-економічних зв'язків з позиції конкурентних товарів регіону. Вирішення цього завдання викликає необхідність отримання кількісних оцінок впливу економічного розвитку держави на масштаби та інтенсивність міжрегіональних зв'язків України з країнами ЄС. Та виявлення найбільш привабливих з точки зору існуючих та потенціальних економічних зв'язків України з країнами ЄС для обґрунтування заходів з удосконалення форм співробітництва в розрізі конкретних товарних груп.

Використання методів кореляційно-регресійного аналізу дозволяє оцінити залежність результуючого показнику економіки країни від параметрів міжрегіональних зв'язків [3].

Для аналізу використано структуру експорту України і визначено групи товарів з найбільшими обсягами поставок за межі країни, для виявлення залежності від міжрегіональних ринків країн Європейського Союзу (рис. 1).

Найвагоміші обсяги експорту товарів у 2015 р. склали недорогоцінні метали та вироби з них 25% або 9 471 млн дол., продукти рослинного походження 21% або 7 971 млн. дол., машини, обладнання та механізми, електротехнічне обладнання – 10%, мінеральні продукти 8%.

В якості залежної змінної може бути обраним обсяг виробництва товару в Україні, а в якості незалежних змінних – показники експорту та імпорту товарів між Україною та ЄС.

Рис. 1 Товарна структура експорту товарів України за 2015 рік, тис. дол. [2]

Виробництво товарів в Україні можна визначити, враховуючи їх потребу: на внутрішньорегіональному ринку (споживання в межах країни), за межами регіону (експорт товарів з України до ЄС та загальний експорт), а також ввезення аналогічних товарів з інших регіонів (імпорт товарів з ЄС до України та загальний імпорт), може бути відображене в наступній моделі:

$$Y = a \cdot Mexp + b \cdot Mimp + d \cdot Exp + C \quad (1)$$

де Y – обсяг виробництва товару, $Mexp$ – міжрегіональний експорт з України до ЄС, $Mimp$ – міжрегіональний імпорт з ЄС до України, Exp – загальний експорт України до країн світу, a , b , d – коефіцієнти регресії, які показують, на скільки одиниць у середньому змінюється результативна ознака за умов збільшення відповідної факторної ознаки, C – константа, яка відображає вплив неврахованих факторів у моделі (споживання товару межах регіону, виготовленого на території України, а також загальний імпорт в Україну з країн світу).

Оцінка моделі, крім виявлених кількісних залежностей між показниками випуску товарів та міжрегіональним співробітництвом, дозволяє визначити напрямок використання продукції міжрегіонального імпорту – проміжне споживання, кінцеве споживання, подальший експорт. Так, статистична незначимість показника міжрегіонального імпорту для формування обсягу випуску відповідної продукції в моделі свідчатиме про використання товарів для кінцевого споживання в регіоні або відправлення їх на експорт. Наявність від'ємного зв'язку між обсягом випуску та міжрегіональним імпортом вказуватиме на взаємозаміщуваність імпортованої та виготовленої в регіоні продукції, і визначати міжрегіональний імпорт в якості конкурентного для внутрішньорегіонального виробництва.

Для оцінки ефективності міжрегіонального співробітництва України та ЄС проаналізовано товарну структуру міжрегіонального експорту за період 2005-2015 рр. і виділено основні групи товарів: промислові товари - 29,8% експортованих товарів у 2015 р., харчові продукти – 17,8%, сировина та матеріали – 16,9%, машини і

транспортне обладнання – 14,7%. Таким чином ефективність та перспективи розвитку міжрегіональної співпраці між Україною та ЄС доцільно розглянути за виділеними групами товарів, використовуючи кореляційно-регресійний аналіз (табл. 1)

Таблиця 1

Залежність випуску товарів України від факторів міжрегіонального співробітництва з країнами ЄС в 2005-2015 рр.

Y	a (t-Statistic)	b (t-Statistic)	d (t-Statistic)	C (t-Statistic)
Харчові продукти	-0,003 (-6,193)	(-2,038) -0,002	0,001 (5,162)	3 910 (10,409)
Сировина та матеріали	0,012 (3,475)	(1,475) 0,019	-0,005 (-4,033)	-8 876 (-4,109)
Промислові товари	-0,002 (-5,648)	0,001 (-0,080)	0,001 (6,148)	-699 (-0,687)
Машини і транспортне обладнання	-0,003 (-8,660)	0,001 (6,741)	0,001 (5,428)	4 704 (11,988)

Отримані результати свідчать про неефективність впливу експорту та імпорту харчових продуктів з точки зору зростання виробничого потенціалу цієї галузі. Також обсяги виробництва в цій галузі практично не залежать від загального експорту країни, вони обумовлені переважно внутрішнім споживанням. Аналогічна ситуація спостерігається і в галузях, що виробляють промислові товари, машини та транспортне обладнання. Позитивний вплив на зростання обсягів виробництва здійснює тільки внутрішньо регіональний експорт та імпорт в галузі сировина та матеріали.

Таким чином, для поглиблення міжрегіонального співробітництва з країнами ЄС в цих галузях, потрібно підвищувати рівень конкурентоспроможності продукції, що виробляється або шукати нові форми шляхи.

Важливим завданням при аналізі міжрегіональних торгівельно-економічних зв'язків є оцінка перспектив їх розвитку. Для цього визначена структура експорту ключових товарів з України до країн ЄС. Найбільш орієнтованими на ринки країн ЄС виявилися наступні групи товарів: зернові культури, електричні машини; чорні метали; руди, шлак і зола; ядерні реактори, котли, машини. (рис. 3).

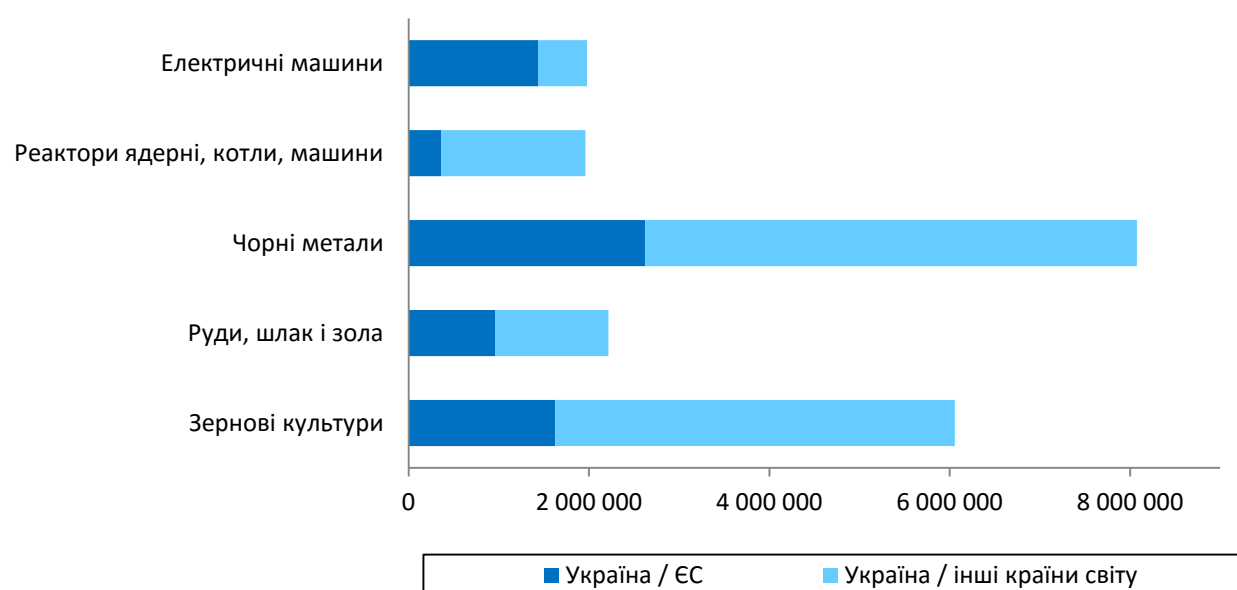
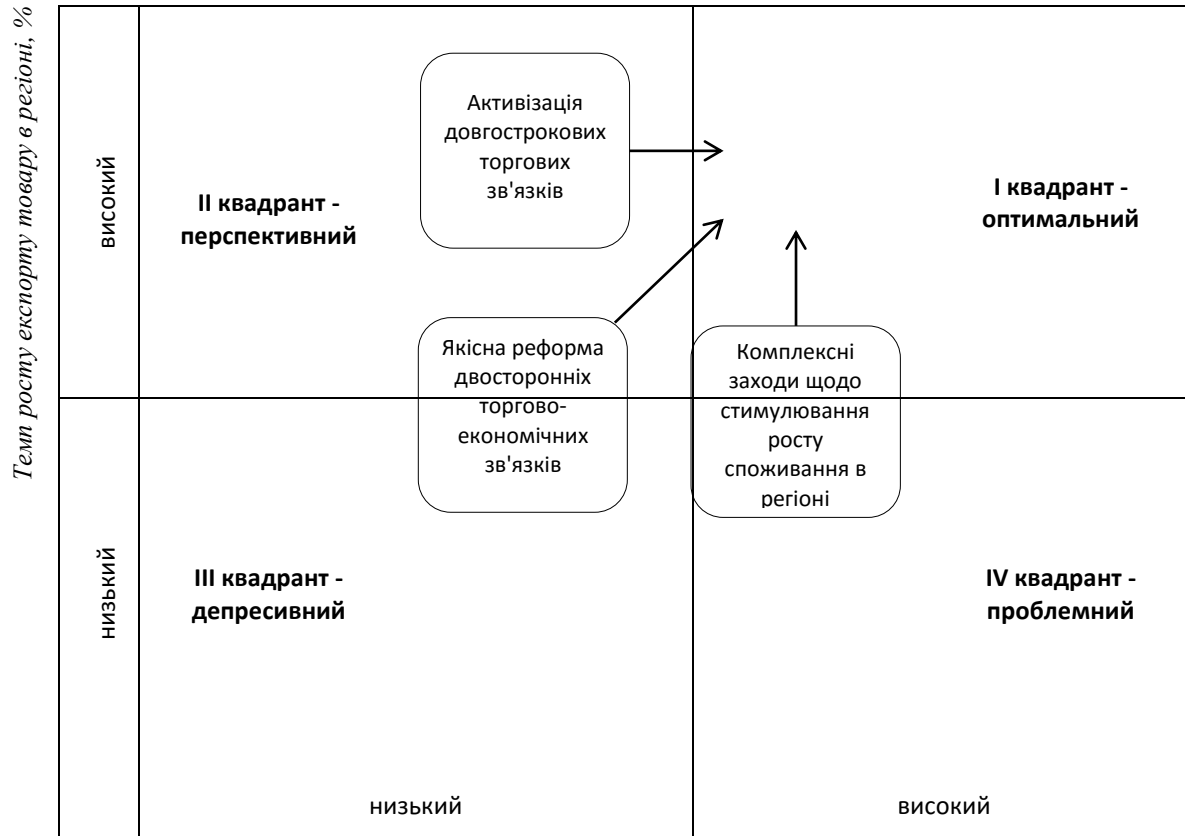

Рис. 3 Обсяги експорту ключових товарів України за 2015 рік, тис. дол. [4]

Для визначення перспектив зростання обсягів міжрегіональної торгівлі доцільно використовувати матриці перспектив розвитку міжрегіонального торгового-економічного співробітництва, які побудовані на базі методології портфельного аналізу [4] (рис. 2).

Коефіцієнт парної кореляції міжрегіональної торгівлі

Рис. 2 Загальний вид матриці перспектив розвитку міжрегіонального торгового-економічного співробітництва

В якості параметрів матриці обрано наступні показники:

- коефіцієнт парної кореляції міжрегіонального експорту та імпорту товарів (значення коефіцієнта знаходиться в діапазоні $[-1; 1]$);
- темп росту експорту товару в регіоні (значення даного показника знаходиться в діапазоні $[0; +\infty]$);
- частка обсягу міжрегіонального експорту товару в загальному експорті регіону.

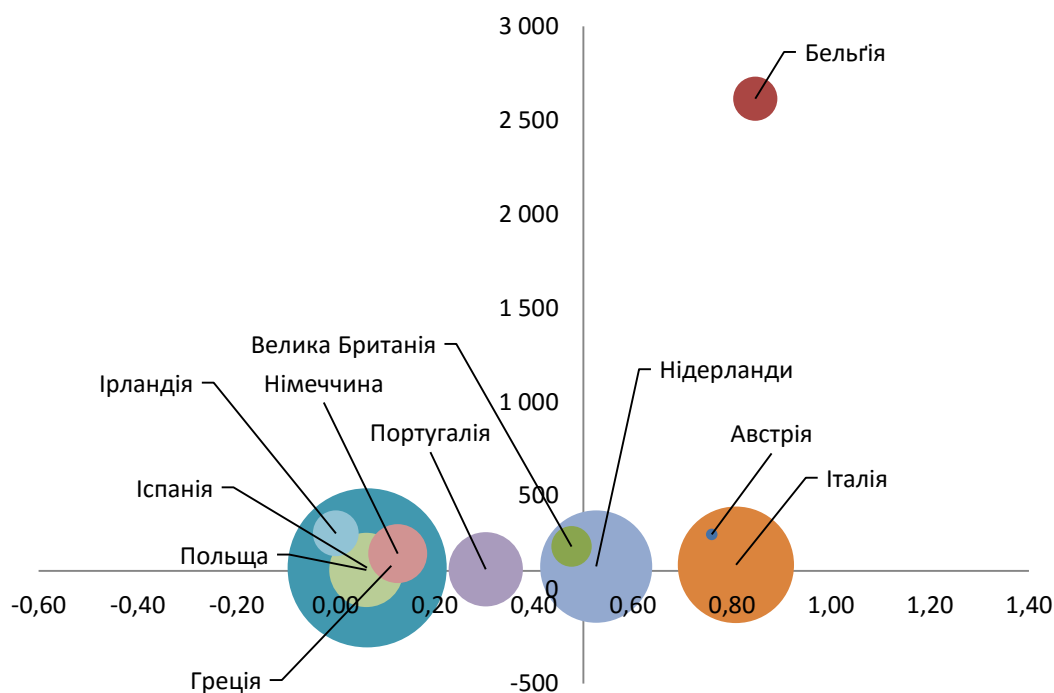
Оптимальним вважається наступне розподілення регіонів-споживачів по квадрантам матриці, за якого найбільша їх частина знаходитиметься у першому квадранті, менша – другий і четвертий. Характеристика регіонів у квадрантах матриці наведена у табл. 1.

Перспективи розвитку міжрегіонального торгового-економічного співробітництва України і країн ЄС визначені для товарів, які складають основу спеціалізації України, і можна проаналізувати за більш детальною класифікацією, виділивши ключові позиції.

Характеристика регіонів у квадрантах матриці

Квадрант	Характеристика регіонів
I - оптимальний	Зростання споживання продукції регіону, що розглядається, збіг циклів попиту та пропозиції досліджуваного товару
II - перспективний	Зростання споживання продукції регіону, що розглядається, незначний збіг циклів попиту та пропозиції досліджуваного товару
III - депресивний	Скорочення споживання продукції регіону, що розглядається, незначний збіг циклів попиту та пропозиції з регіоном-постачальником
IV - проблемний	Високий рівень збігу циклів коливання попиту та пропозиції досліджуваного товару на регіональному ринку, зниження споживання продукції регіону, що аналізується

Оптимальними з точки зору торгово-економічних зв'язків є Бельгія, Італія, Австрія, Нідерланди, на їх ринки відправляється або вагома частка групи товарів «зернові культури» або спостерігаються темпи росту експорту товарів цієї групи (рис 4). Перспективними виявилися ринки таких країн ЄС, як Великобританія, Португалія, Іспанія, Німеччина, Польща, Ірландія. Також виявилось, що жодна з країн не вважається ні депресивним ні проблемним регіоном.

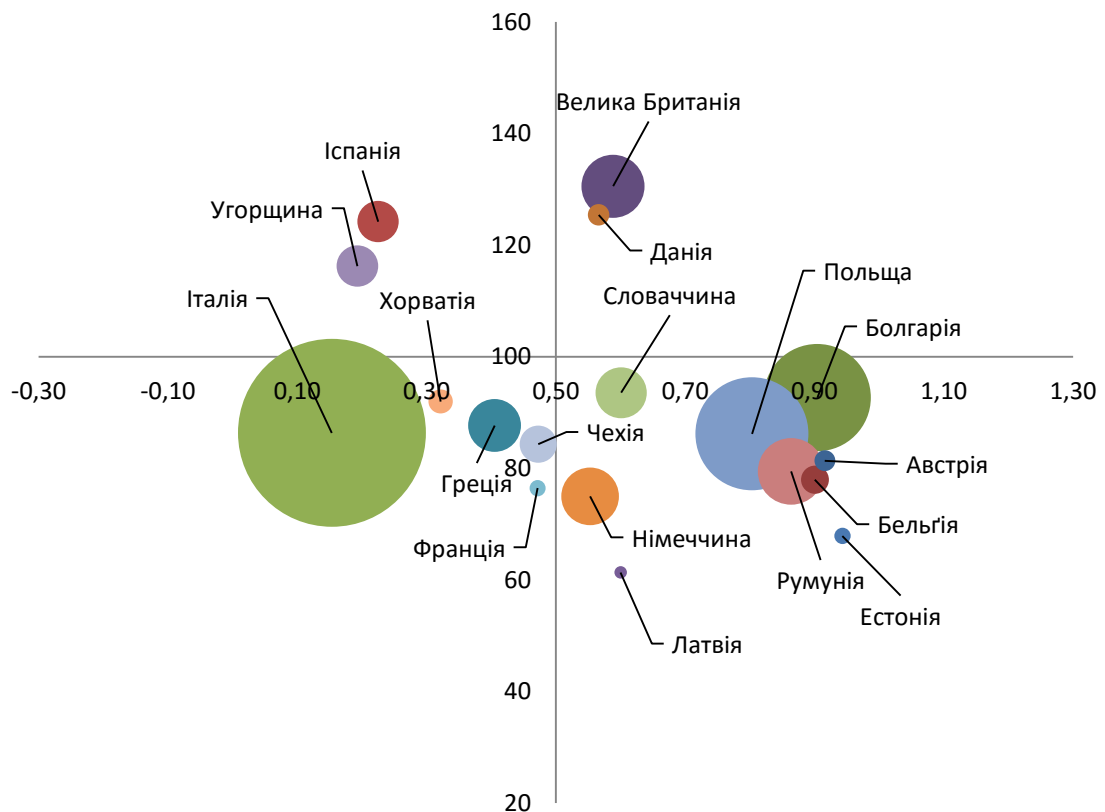

Рис. 4 Матриця перспектив розвитку міжрегіонального торгово-економічного співробітництва України і країн ЄС для групи товарів «зернові культури» в 2011-2015 рр. [2]

Що стосується групи товарів «чорні метали» (рис 5), то основні країни куди здійснюються експортні поставки – це Італія, Польща та Болгарія, причому, жодна з країн не розташована в зоні оптимального регіону. Це вимагає вживання комплексних заходів, щодо стимулювання обсягів споживання продукції в цих країнах, підвищення рівня її конкурентоспроможності або переорієнтації на інші країни.

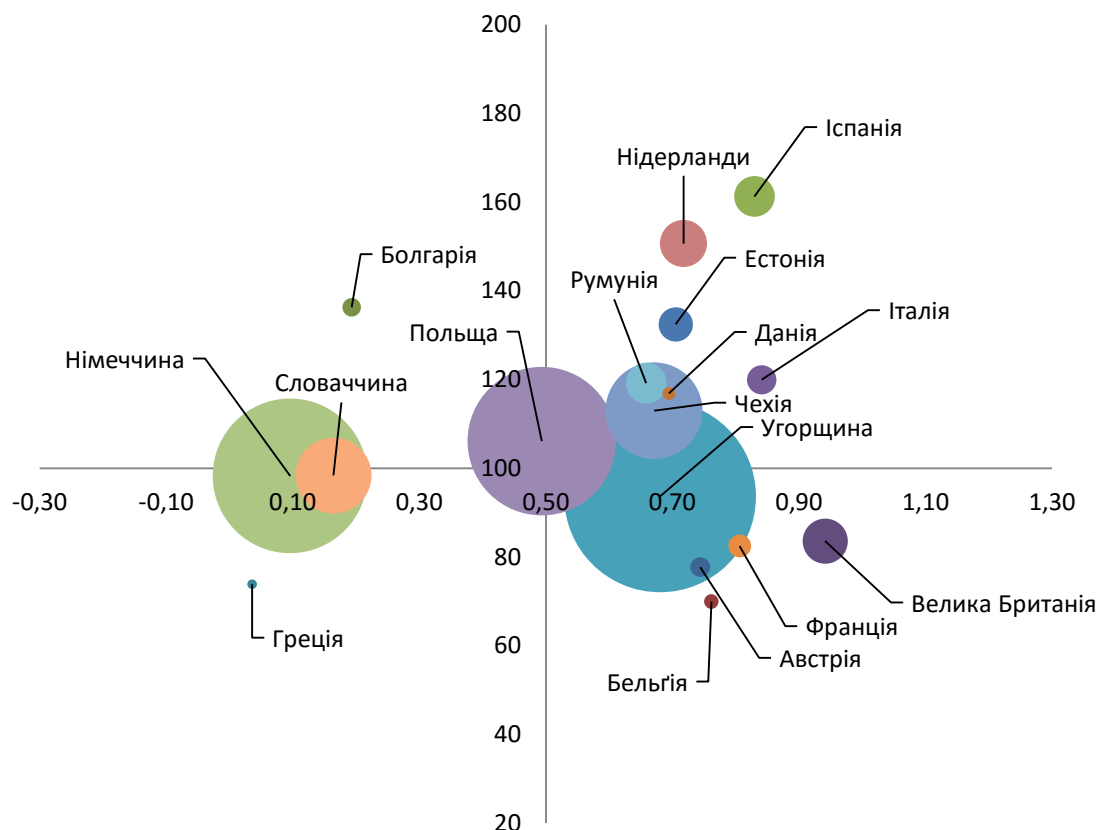
Оптимальними є Великобританія та Данія, перспективними – Іспанія та Угорщина. Торговельно-економічні зв'язки з іншими країнами можна охарактеризувати як проблемні та депресивні, що вимагає активних дій у вирішенні питань в цьому напрямку.

Матриця перспектив розвитку для групи товарів «електричні машини» зображена на рис. 6. Основними країнами куди здійснюється збут товарів даної галузі є Угорщина, Польща, Німеччина та Чехія. Причому тільки Чехія та Польща є оптимальними ринками збуту. Угорщина та Німеччина є проблемним та депресивним регіонами відповідно. Ринок Болгарії вважається єдиним перспективним для товарів цієї групи.

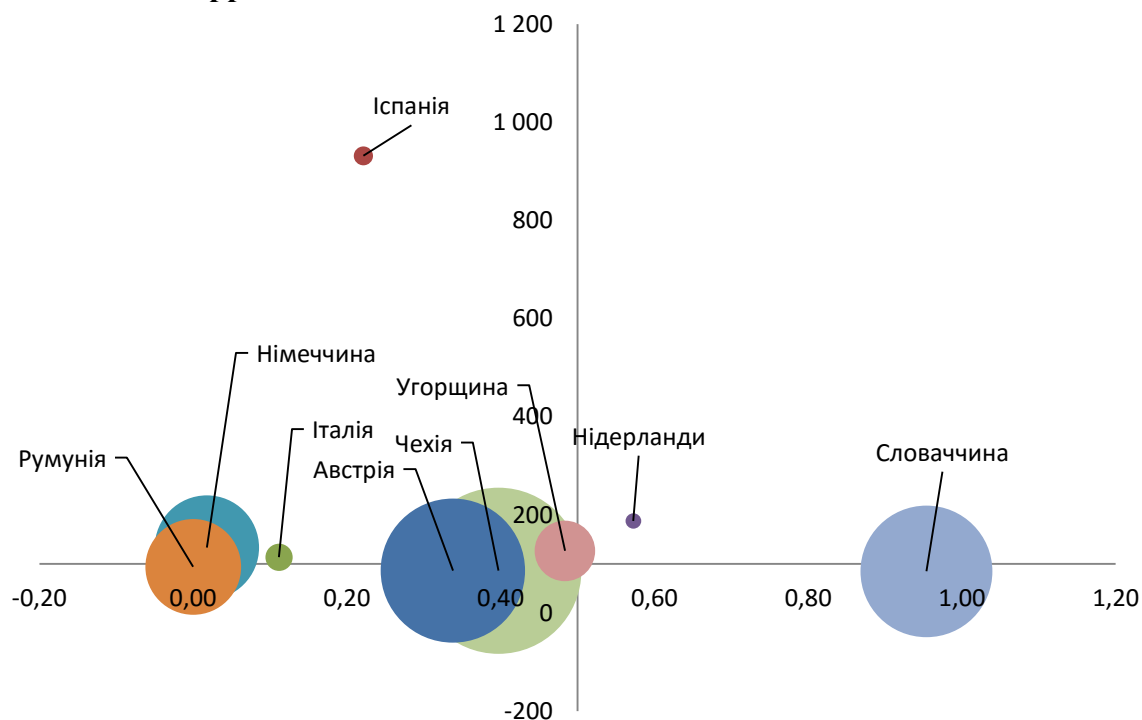

Рис. 5 Матриця перспектив розвитку міжрегіонального торгово-економічного співробітництва України і країн ЄС для групи товарів «чорні метали» у 2011-2015 рр. [2]

Рис. 6 Матриця перспектив розвитку міжрегіонального торгово-економічного співробітництва України і країн ЄС для групи товарів «електричні машини» в 2011-2015 рр. [2]

Рис. 7 Матриця перспектив розвитку міжрегіонального торгово-економічного співробітництва України і країн ЄС для групи товарів «руди шлаки і зола» в 2011-2015 рр. [2]

На рис. 7 представлена матриця для групи товарів «руди шлаки і зола». Торгово-економічні зв'язки за цією групою товарів характеризуються наявністю найбільшої кількості проблем практично у всіх країнах збуту. Тому, потрібно особливу увагу приділити подальшому розвитку міжрегіонального співробітництва за даною групою товарів.

Висновки. Представлені моделі дозволяють визначити напрямки подальшого розвитку та поглиблення міжрегіонального співробітництва України з країнами Європейського Союзу. Основними з яких повинні бути: підвищення рівня конкурентоспроможності вітчизняної продукції, приведення продукції у відповідність до існуючих європейських стандартів, переорієнтація експорту з сировинного на високотехнологічний, проведення реконструкції та модернізації виробництва, створення інформаційно-організаційної системи міжрегіональних зв'язків, диверсифікація ринків збуту серед країн ЄС, поглиблення двосторонніх відносин торгово-економічного співробітництва України з країнами ЄС.

Список використаної літератури

1. Беззубченко О.А. Міжрегіональне співробітництво: сутність, форми та процес реалізації/ О.А. Беззубченко // Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Економіка, 2015, Вип. 9 , С 96-102.; Bezzubchenko O.A. Mizhrehionalne spivrobotnytstvo: sutnist, formy ta protses realizatsii/ О.А. Bezzubchenko // Visnyk Mariupolskoho derzhavnoho universytetu. Seria: Ekonomika, 2015, Vyp. 9 , S 96-102.
2. Державна служба статистики України. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.ukrexport.gov.ua/>; Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. - [Elektronnyi resurs]. - Rezhym dostupu: <http://www.ukrexport.gov.ua>
3. Ускова Т.В. Межрегиональное сотрудничество: оценка, и перспективы развития/ Т.В Ускова, Е.В. Лукин// [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://cyberleninka.ru/article/n/mezhregionalnoe-sotrudnichestvo-otsenka-i-perspektivy-razvitiya>; Uskova T.V. Mezhrehionalnoe sotrudnychestvo: otsenka, y perspektivy razvytiya/ T.V Uskova, E.V. Lukyn// [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://cyberleninka.ru/article/n/mezhregionalnoe-sotrudnichestvo-otsenka-i-perspektivy-razvitiya>
4. Henderson, Bruce D. "The Product Portfolio". Retrieved 16 May 2013. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.bcgperspectives.com/content/classics/strategy_the_product_portfolio
4. United nations conference on trade and development. – [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://unctadstat.unctad.org/>
Стаття надійшла до редакції 25.09.2016.

О. Bezzubchenko, Y. Khotska

ASSESSMENT OF PROSPECTS FOR INTERREGIONAL TRADE AND ECONOMIC RELATIONS DEVELOPMENT BETWEEN UKRAINE AND EU COUNTRIES

The solution of the strategic task to acquire the effective partnership between Ukraine and the EU needs to find the source of the national economy growth. The interregional collaboration is an important part of such a strategic partnership, an effective way to the European integration of Ukraine and also a practical gear of the European standards

introduction.

Today the intensity of the interregional links has got a weak form. It demands to find the variants for its realization. One of the most widespread forms remains the foreign trade relations. They, in turn, have the considerable influence on the social and economic development of the state.

An important aspect of the interregional collaboration is to estimate the prospects of development of the interregional trade and economic ties with the position of competitive products in the region. The solution of this task demands to receive the quantitative rating of the impact of economic state development on the scale and intensity of the Ukrainian interregional ties with the EU.

The using of the correlation and regression methods allows estimating the result index dependence of the state economy on the interregional links.

The Ukrainian export structure was used for the analysis, and the product groups with the largest volume of deliveries abroad were defined to reveal the dependence on the EU interregional markets.

An important task in the analysis of the interregional trade and economic relations is to assess the prospects of their development. For this reason the structure of the export key commodities from Ukraine to the EU was defined. The most EU oriented product groups are the following: grain, electrical machinery; iron; ore, slag and ash; nuclear reactors, boilers and machinery.

The matrices of the interregional trade and economic cooperation development were used to define the interregional growth prospects. Those matrices are based on the methodology of portfolio analysis.

According to the results, the following development directions and the interregional collaboration deepening between Ukraine and the EU were suggested. The main are: to increase the competitiveness of the native products, to adjust the production to the European standards, to reorient the export from the raw-materials into the high-tech, to reconstruct and update the manufacture, to create the information and organizational system of the interregional relations, to diversify the EU markets, to deepen the bilateral trade and economic cooperation between Ukraine and the EU.

Keywords: *interregional cooperation, trade and economic relations, inter-regional exports, inter-regional imports, portfolio analysis.*

УДК 339.543.624

Н.В.Балабанова

ЕКОНОМІЧНІ НАСЛІДКИ СТВОРЕННЯ ЗОНИ ВІЛЬНОЇ ТОРГІВЛІ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ЄС

У статті досліджено основні торговельно-економічні аспекти підписаною Україною з Європейським Союзом Угодою про Асоціацію, проаналізовано можливі наслідки та ризики для економіки України в результаті провадження основних положень та обов'язків передбачених Угодою.

Ключові слова: *Угода про Асоціацію, Європейський Союз, товарна структура експорту, товарна структура імпорту, лібералізація, ставка ввізного мита, технічні бар'єри, тарифний захист.*

Підписання Угоди про Асоціацію між Україною та Європейським Союзом є безумовно значущою подією для економіки країни як з точки зору впливу на її подальшу інтеграцію до системи світового господарства, так із огляду на те, що реалізація взятих на себе домовленостей передбачає вирішення комплексу проблем та питань, пов'язаних з недосконалою структурою національної економіки та провадженні відповідних реформ адміністративного, інституційного та правового характеру. Дослідження впливу реалізації обов'язків нашою країною, передбачених Угодою, дозволить визначити потенційні наслідки, що матимуть національні виробники та економіка України в цілому.

Відповідно метою статі є дослідження економічних основних питань та зобов'язань в сфері торгівлі, взятих нашою країною підписанням Угоди та потенційних наслідків і ризиків, які можуть супроводжувати їх реалізацію.

Особливостям економічних відносин України з Європейським Союзом присвячено роботи багатьох вітчизняних науковців: П.Ю.Беленького, З.С.Варналія, В.М.Гейця, Ю.Г. Губана, М.І. Долішнього, Н.П. Луцишина, О.В. Погрибенника, Л.Л.Прокопенко та інших.

Впродовж останніх років частка країн ЄС складає в середньому близько 28% і 29% у загальному експорті товарів та послуг України відповідно та 35% і 53% у загальному імпорті послуг (таблиця 1).

Таблиця 1

**Питома вага країн ЄС у загальних обсягах торгівлі та ПШ України,
 2005-2015 рр.**

рік	Питома вага країн ЄС у загальних обсягах торгівлі та ПШ України, %				
	експорт товарів	імпорт товарів	експорт послуг	імпорт послуг	ПШ
2005	30,07	33,79	27,44	44,19	71,73
2006	31,71	36,04	29,18	48,19	75,16
2007	28,44	36,75	31,62	52,15	77,70
2008	27,28	33,82	33,60	59,46	78,87
2009	23,97	33,98	29,86	58,79	77,98
2010	25,46	31,53	25,92	55,33	78,13
2011	26,50	31,24	24,91	54,26	80,20
2012	24,88	30,97	26,60	54,75	78,28
2013	26,47	35,13	29,48	55,99	74,62
2014	31,54	38,71	34,65	49,41	77,53
2015	34,14	40,86	30,07	49,79	76,18

Проте, значною проблемою у співробітництві України з країнами ЄС є диспропорції у структурі експорту та імпорту продукції з рівнем доданої вартості, адже Україна є переважно експортером товарів нижчих ступенів обробки, які є найбільш чутливими до зміни цінової кон'юнктури на світових ринках. Так, у 2015р. сумарний обсяг експорту продукції чорної металургії, виробів з чорних металів, енергетичних матеріалів, руд, шлаків, зол, мінеральних добрив та зернових культур становив майже 45% від загального експорту товарів України до ЄС (рис.1).

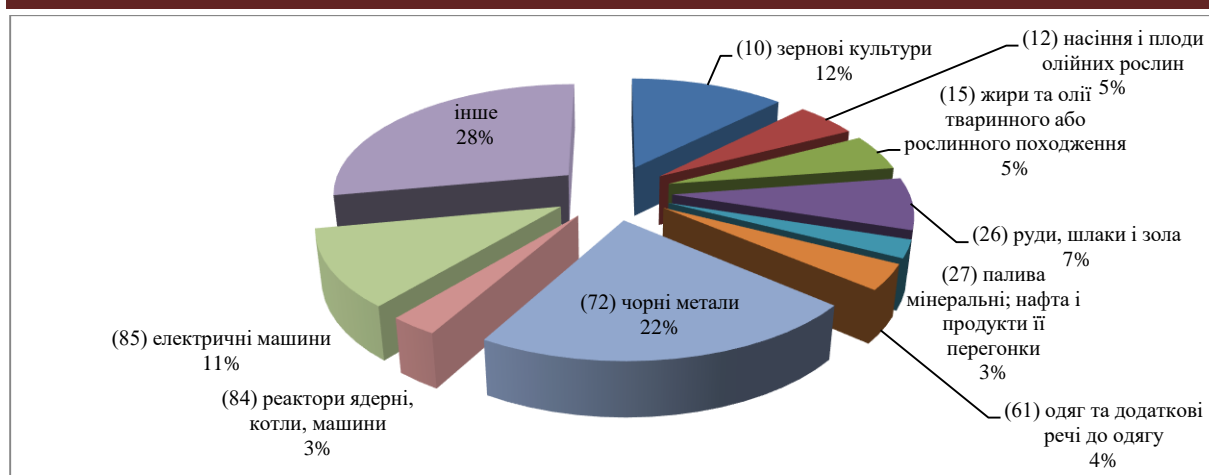

Рис.1. Товарна структура експорту товарів України до країн ЄС, 2015 р. (%)

Натомість структура імпорту товарів України з ЄС є більш диверсифікованою із переважанням товарів з більш високим рівнем доданої вартості. Зокрема, машини, устаткування, механізми, прилади та засоби транспорту формують майже 23% загального імпорту з ЄС, на продукцію хімічної промисловості та пов'язаних із нею галузей, включно з полімерними матеріалами і каучуком та фармацевтичні товари приходить майже 19%, на продукцію легкої промисловості - близько 5% (рис.2).

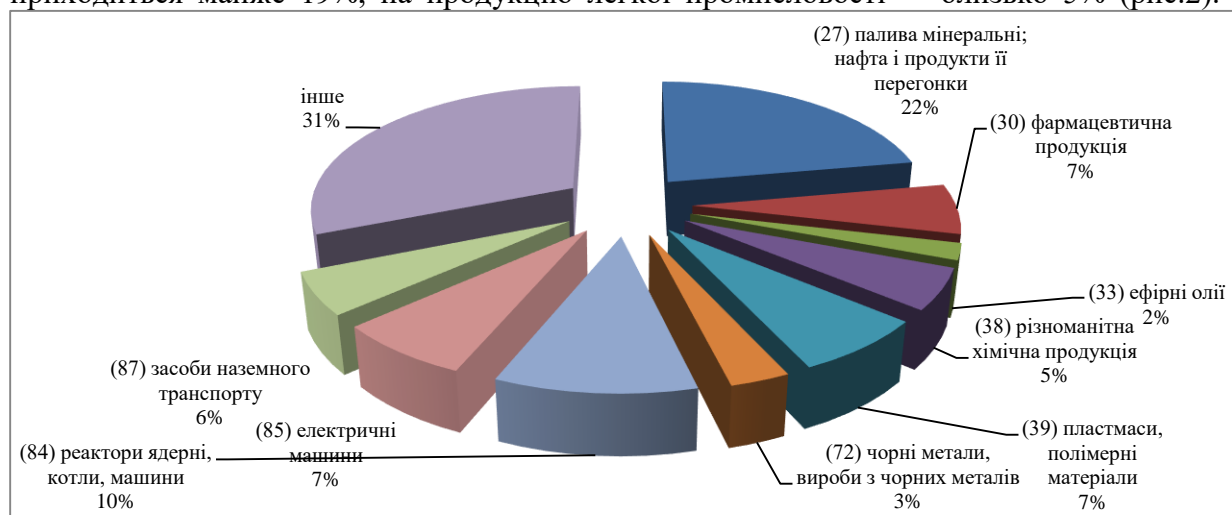

Рис.1. Товарна структура імпорту товарів України з країн ЄС, 2015 р. (%)

Угода про Асоціацію між Україною та Європейським Союзом, підписанням якої створено зону вільної торгівлі, складається з 7 розділів, 486 статей, 43 додатків, доповнень, протоколів та декларацій. Торговельно-економічні аспекти Угоди містяться в Розділі IV «Торгівля та питання, пов'язані з торгівлею» та Розділі V «Економічне та галузеве співробітництво».

Зобов'язання, які Україна взяла на себе в рамках підписаної Угоди з Європейським Союзом, охоплюють наступні питання:

- товарні ринки та доступ до них (національний режим та доступ на ринки товарів, визнання відповідності, засоби захисту у торгівлі, використання технічних бар'єрів, використання санітарних і фіто-санітарних заходів, митні питання та сприяння торгівлі);

- лібералізація ринків послуг (заснування підприємницької діяльності, торгівля

послугами та електронна торгівля, здійснення поточних платежів та рух капіталу);

- правила торгівлі (митні правила та спрощення процедур торгівлі, правила державних закупівель, захисту інтелектуальної власності, конкуренції, прозорості, врегулювання питань, пов'язаних з торгівлею енергоносіями, впливу торгівлі на сталий розвиток, суперечок, механізмів врегулювання спорів та механізмів посередництва).

З точки зору часу настання можливі наслідки для економіки України та потенційні переваги для вітчизняних виробників можна умовно поділити на ті, вплив яких очікується у коротко та довгостроковій перспективі.

З 1 січня 2016 року відбулось скасування (введення нульових ставок) увізного мита на переважну більшість (97%) тарифних ліній (більше 95% обсягу двосторонньої торгівлі між Україною та ЄС) [2], що може надати вітчизняним експортерам додаткові переваги на ринках з достатньо високим захистом. При цьому середній рівень тарифного захисту ринку України по відношенню до товарів європейського походження згідно підписаної Угоди складає 2,42%, а середня ставка в ЄС для українських товарів – 0,5% (таблиця 2).

Таблиця 2

Зміна тарифного захисту України та ЄС, % [2]

Показник	Середньоарифметична ставка увізного мита України			Середньоарифметична ставка увізного мита ЄС		
	до підписання Угоди	З моменту набуття Угодою чинності	11-й рік	до підписання Угоди	З моменту набуття Угодою чинності	11-й рік
Всього по Митному тарифу	4,95	2,42	0,32	7,6	0,5	0,05
Сільське господарство	9,24	6,77	1,38	19,8	0,6	0,24
Промисловість та перероблені сільськогосподарські товари	3,67	1,12	0,0	3,9	0,5	0,0

Для решти експорту продукції українського походження, що переважно охоплює сільськогосподарські товари (м'ясо свинини, курятини, яловичини, цукор тощо), ввізні мита мають поступове скасування, а торгівля за ними буде здійснюватись в межах встановлених тарифних квот. Зазначені товари є чутливими для ринку ЄС та зазвичай при укладанні Угод про вільну торгівлю вилучаються з режиму лібералізації.

Запровадження квотування у двосторонній торгівлі між Україною та ЄС означає, що українські виробники отримують можливість завозити певні обсяги даних товарів без справляння увізних мит. При цьому мова йде не про обмеження обсягів імпорту, а про те, що імпорт зазначених товарів понад визначений обсяг підпадатиме під загальний режим митного оподаткування [1] (таблиця 3).

З поміж країн ЄС основними ринками збуту вітчизняної агропромислової продукції є такі країни, як Іспанія, Нідерланди, Італія, Польща та Франція. Саме до цих країн Україна спрямовує понад 60% власного експорту до країн ЄС. При цьому досить швидко вичерпуються квоти на пшеницю, кукурудзу, овес, частково – на цукор та ячмінь. Відносно ж багатьох товарних позицій, які користуються попитом на ринку ЄС (гриби, часник, яловичина, баранина, свинина, молочна продукція, вершкове масло, цукрові сиропи, крохмаль та ін.) можливості щодо їх експорту з боку українських експортерів є більш обмеженими, зокрема через різність систем стандартизації, невідповідність європейським стандартам безпеки та якості, що значною мірою впливає на просування вітчизняної сільськогосподарської продукції (зокрема тваринного

походження) на ринки ЄС. До того ж країни ЄС проводять жорстку протекціоністську політику підтримки і захисту власних виробників сільськогосподарської продукції за рахунок квотування імпорту окремих видів агропромислових товарів.

Таблиця 3

Тарифний та нетарифний захист ринку агропромислової продукції ЄС

Агропромислова продукція	Тариф, %	Квота
Зернові культури: пшениця	0% (в межах квоти)	950 тис.тонн за рік, збільшення до 1000 тис.тонн за 5 років
кукурудза	0% (в межах квоти)	400 тис.тонн за рік, збільшення до 650 тис.тонн за 5 років
ячмінь	0% (в межах квоти)	250 тис.тонн за рік, збільшення до 350 тис.тонн за 5 років
овес	0% (в межах квоти)	4 тис.тонн за рік
молоко та молочні продукти	0% (в межах квоти)	11 тис.тонн за рік зі збільшенням до 16 тис.тонн через 5 років
насіння соняшнику та олія соняшникова	0% (в межах квоти)	відсутня
м'ясо та м'ясні продукти	0% (в межах квоти)	89,5 тис.тонн за рік зі збільшенням до 90,25 тис.тонн через 5 років
овочі, фрукти, горіхи	0%	відсутня

До того ж при імпорті окремих видів продукції до ЄС, поряд із загальними існує також ряд специфічних регуляторних вимог. Так, наприклад:

- Щодо зернових та рису – правила подання заявки для імпорту та експорту зернових та рису та спільна організація ринку рису;
- Щодо імпорту молокопродуктів – правила подання заявки щодо організації імпорту молока та молокопродукції та відкриття імпорتنих квот;
- Яловичина та телятина – правила подання заявки на отримання ліцензій на імпорт та експорт яловичини та телятини;
- Щодо імпорту цукру – правила запровадження Регламенту щодо торгівлі⁴⁵ з третіми країнами цукром та спільної організації ринку[1].

Ринок металургійної продукції ЄС за основними товарними групами на момент підписання Угоди був достатньо відкритим для України, доступ до якого обмежувався виключно за рахунок використання мита на окремі товари (середня ставка ввізного мита ЄС складала 2%, середньозважена – 0,5%) (таблиця 4). Відповідно відчутного впливу на збільшення обсягів збуту продукції вітчизняного виробництва можна не очікувати. При цьому Угодою передбачено зниження ставок мита на імпорт металургійної продукції (сталі і напівфабрикатів) з країн ЄС до України з 2,1% в середньому до нуля, що може призвести до зростання конкуренції на внутрішньому ринку.

Таблиця 4

Тарифний та нетарифний захист ринків металургійної продукції

Товарна позиція	ЄС			Україна		
	Тариф	Квота	Перехідний період, років	Тариф	Квота	Перехідний період, років
Прокат чорних металів	0%	Відсутня	0	0%	Відсутня	0
Сталь і напівфабрикати	0%	Відсутня	0	0%-5%	Відсутня	0
Труби	0% - 3,2%	Відсутня	0	0%	Відсутня	0

[складено на підставі 4.5]

Щодо ринку машинобудівної продукції, то основні переваги у коротко та середньостроковому періоді переважно пов'язані із наступними змінами:

- скасування ввізних мит в ЄС у період до 7 років;
- зниження середньозваженої ставки ввізного мита на електричне устаткування з 3,5% до 0%, на автотранспортні засоби – з 1,9% до 0%;
- можливість укладення Угод про оцінку відповідності і прийнятності промислових товарів (АСАА).

Натомість існує і ряд загроз, що пов'язані із зростанням конкуренції на внутрішньому ринку за рахунок зниження середньозваженого ввізного мита з 2,3% в середньому до 0,0% на електричне устаткування, з 8,0% до 0,0% на автотранспортні засоби тощо; поступове зникнення ринку продукції, яка не відповідає стандартам ЄС у секторах, де технічне регулювання гармонізоване з нормами ЄС.

Таблиця 5

Тарифний та нетарифний захист ринків машинобудівної продукції

Продукція	ЄС		Україна	
	Базова ставка ввізного мита, %	Перехідний період, %	Базова ставка ввізного мита, %	Перехідний період, %
Реактори ядерні, котли, машини, обладнання і механічні пристрої, їх частини	Від 1,7% до 5,7% (переважно, 2,7% та 4,2%)	0 років за всіма позиціями	Від 0% до 10% (переважно 2% та 5%)	Переважно 0 років За окремими позиціями – 3 роки
Електричні машини, обладнання та їх частини	Від 1,2% до 14%	Переважно 0 років За окремими позиціями – від 5 до 7 років	Від 0% до 25% (переважно 10%)	Від 0 до 5 років (переважно 3 роки)
Залізничні локомотиви або моторні вагони трамвая, рухомий склад та їх частини, шляхове обладнання та пристрої для залізниць або трамвайних колій та їх частини, механічне	Від 1,7% до 3,7%	0 років	0% для контейнерів протирадіаційним свинцевим захистом для транспортування радіоактивних речовин – 2%, для вагонів трамвайних – 10%	0 років
Засоби наземного транспорту, крім залізничного або трамвайного рухомого складу	Від 1,7% до 22%	Від 0 років до 7 років	Від 1% до 20% (переважно 10%)	Від 0 до 10 років (переважно 3 роки)

У даному випадку (таблиця 4, 5) «базова ставка» – означає ставку ввізного мита з якої починається її зниження або скасування протягом перехідного періоду. «Перехідний період» – це кількість років впродовж яких ставку ввізного мита буде знижено або скасовано. Зазначений перехідний період у «0 років» означає, що з 1 січня 2016 року ставку ввізного мита встановлено на рівні 0%.

Також слід зазначити, що для України передбачено запровадження тривалих перехідних періодів щодо скасування ввізних мит, які є більшими, ніж для Європейського Союзу, та становлять від 3 до 10 років залежно від товару. Для низки європейських товарів українське мито знизиться лише частково (на 20-60% протягом 5-10 років) [1].

Щодо наслідків та переваг, які можуть отримати вітчизняні виробники і експортери та економіка України в цілому у довгостроковому періоді слід визначити наступні:

1. підвищення конкурентоспроможності вітчизняної продукції внаслідок впровадження сучасних міжнародних та європейських стандартів при її виробництві;
2. збільшення асортименту товарів та послуг на внутрішньому ринку;

3. впровадження уніфікованих правил походження товарів;
4. підвищення рівня конкуренції та якості продукції національного виробництва;
5. зростання інвестиційних надходжень, зокрема з країн Європейського Союзу;
6. зростання валютних надходжень до країни в результаті збільшення обсягів експортних операцій суб'єктами ЗЕД;
7. підвищення цінової конкурентоспроможності товарів на зовнішніх ринках за рахунок зниження рівня митного навантаження;
8. уніфікація та гармонізація правових умов реалізації торговельного співробітництва суб'єктами ЗЕД;
9. розвиток міжгалузевого співробітництва України з країнами ЄС;
10. доступ національних виробників до системи державних закупівель країн ЄС;
11. зниження нетарифних бар'єрів у торгівлі України з країнами ЄС, які є нині головними перешкодами для зовнішньої торгівлі країни, в результаті адаптації існуючих національних стандартів із європейськими технічними регламентами та стандартами.

Разом з тим, враховуючи недосконалу структуру національної економіки та вузьку базу щодо її модернізації, застарілість технологій, що використовуються, зокрема, у виробництві ключових для країни товарних позицій, недостатньо високий рівень конкурентоспроможності окремих вітчизняних товарів, у короткостроковому періоді адаптації національних виробників до нових умов можливе виникнення наступних ризиків:

- зростання диспропорційності розвитку окремих галузей промисловості країни;
- втрата окремими виробниками внутрішнього ринку внаслідок недостатнього рівня конкурентоспроможності продукції порівняно із іноземними аналогами;
- зростання витрат на переоснащення та модернізацію технологій виробництва;
- зростання витрат, пов'язаних із виконанням стандартів безпеки, охорони праці та довкілля, прав споживачів;
- збільшення обсягів імпорту та зростання негативного сальдо торгівлі внаслідок зниження рівня тарифного захисту окремих галузевих ринків;
- скорочення надходжень до державного бюджету в результаті зниження ставок митних платежів;
- скорочення робочих місць внаслідок зниження обсягів виробництва.

Таким чином, реалізація домовленостей обумовлених чинною Угодою щодо створення розширеної зони вільної торгівлі між Україною та Європейським Союзом у короткостроковому періоді пов'язана переважно із зниженням рівня тарифного захисту ринків України та ЄС, що передбачає більш вільний доступ суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності до ринків окремих товарів, що найменшим чином захищені нетарифними бар'єрами, які є головними перешкодами для зовнішньої торгівлі нашої країни. Збільшення конкурентного тиску з боку іноземних компаній створює ризики для економіки України, пов'язані із зниженням виробництва окремої продукції, зокрема з високою доданою вартістю. Процес адаптації до нових стандартів та умов виробництва продукції і реалізації торговельного співробітництва буде супроводжуватись зростанням витрат на переоснащення та модернізацію, проте саме такі зміни у довгостроковій перспективі сприятимуть підвищенню конкурентоспроможності продукції національного виробництва та зростанню обсягів її експорту на європейські ринки.

Список використаної літератури

1. Хаунхорст Е. Экспорт української агропродовольчої продукції до Європейського Союзу в умовах глибокої та всеосяжної зони вільної торгівлі [Електронний ресурс] : Звіт з аграрної політики / Е. Хаунхорст , В. Лапа. – Київ, 2014. - Режим доступу : http://apd-ukraine.de/images/APD_APR_06-2014_Manual_UCAB_APD.pdf ; Khaunkhorst E. Eksport ukrainskoi ahroprodovolchoi produktsii do Yevropeiskoho Soiuzu v umovakh hlybokoi ta vseosiazhnoi zony vilnoi torhivli [Elektronnyi resurs] : Zvit z ahrarynoi polityky / E. Khaunkhorst , V. Lapa. – Kyiv, 2014. - Rezhym dostupu : http://apd-ukraine.de/images/APD_APR_06-2014_Manual_UCAB_APD.pdf

2. Інформаційна довідка стосовно Угоди про Асоціацію між Україною та Європейським Союзом, включаючи основні параметри, переваги і ризики створення зони вільної торгівлі: [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://cci.dp.ua/tl_files/data/files/Background_information_concerning_the_Agreement_on_a_ssociation_between_Ukraine_and_the_European_Union.pdf ; Informatsiina dovidka stosovno Uhody pro Asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu ta Yevropeiskym Soiuzom, vkluchchaiuchy osnovni parametry, perevahy i ryzyky stvorennia zony vilnoi torhivli: [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : http://cci.dp.ua/tl_files/data/files/Background_information_concerning_the_Agreement_on_a_ssociation_between_Ukraine_and_the_European_Union.pdf

3. Оцінка впливу Угоди про асоціацію/ЗВТ між Україною та ЄС на економіку України. [Електронний ресурс] : наукова доповідь / за ред. В. М. Гейця, Т. О. Осташко, Л. В. Шинкарук. – Київ, 2014. - Режим доступу : <http://ief.org.ua/docs/sr/282.pdf> . Otsinka vplyvu Uhody pro asotsiatsiiu/ZVT mizh Ukrainoiu ta YeS na ekonomiku Ukrainy. [Elektronnyi resurs] : naukova dopovid / za red. V. M. Heitsia, T. O. Ostashko, L. V. Shynkaruk. – Kyiv, 2014. - Rezhym dostupu : <http://ief.org.ua/docs/sr/282.pdf>

4. Оцінка можливих наслідків підписання Україною Угоди про ЗВТ з ЄС (у розрізі окремих секторів економіки та видів діяльності) (аналітичні матеріали) [Електронний ресурс]. – Харків, 2014. - Режим доступу : http://ndc-igr.org/media/documents/1_vrcfko5.pdf ; Otsinka mozhlyvykh naslidkiv pidpysannia Ukrainoiu Uhody pro ZVT z YeS (u rozrizi okremykh sektoriv ekonomiky ta vydiv diialnosti) (analitichni materialy) [Elektronnyi resurs]. – Kharkiv, 2014. - Rezhym dostupu : http://ndc-igr.org/media/documents/1_vrcfko5.pdf

5. Торгівля з ЄС в рамках поглибленої та всеосяжної угоди про вільну торгівлю [Електронний ресурс] : роз'яснення переваг поглибленої та всеосяжної угоди про вільну торгівлю (ЗВТ+) між Україною та ЄС / підгот. М. Хейлієр, В. Пятницький. – Режим доступу : http://europa-torgivlia.org.ua/wp-content/uploads/2014/06/Selling2theEU_ukr.pdf ; Torhivlia z YeS v ramkakh pohlyblenoї ta vseosiazhnoi uhody pro vilnu torhivliu [Elektronnyi resurs] : roziasnennia perevah pohlyblenoї ta vseosiazhnoi uhody pro vilnu torhivliu (ZVT+) mizh Ukrainoiu ta YeS / pidhot. M. Kheiliier, V. Piatnytskyi. – Rezhym dostupu : http://europa-torgivlia.org.ua/wp-content/uploads/2014/06/Selling2theEU_ukr.pdf

6. Угода про Асоціацію між Україною та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/984_011/page ; Uhoda pro Asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu ta Yevropeiskym Soiuzom, Yevropeiskym Spivtovarystvom z atomnoi enerhii i yikhnyimy derzhavamy-chlenamy, z inshoi storony. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/984_011/page

Стаття надійшла до редакції 28.09.2016

N.V.Balabanova

ECONOMIC IMPACT FTA EU-UKRAINE

In the article the main trade and economic aspects of Ukraine signed the European Union Association Agreement, analyzed the consequences and risks for the economy of Ukraine as a result of the proceedings of the main provisions and obligations under the Agreement.

Determined that in recent years the share of EU countries is on average about 28% and 29% of total exports of goods and services and the Ukraine respectively 35% and 53% of total imports of services. A serious problem in collaboration with the EU Ukraine is the imbalance in the structure of exports and imports of value-added, because Ukraine is mainly exporter of lower levels of processing, which are the most sensitive to changes in prices on world markets. Instead, the structure of import of goods Ukraine and the EU is more diversified with a predominance of products with higher added value.

Determined that the commitments that Ukraine has undertaken in the framework of the signed Agreement with the European Union, covering the following issues: commodity markets and access to them (national treatment and market access, recognition compliance, protection of trade, the use of technical barriers to the use of sanitary and phyto-sanitary measures, customs and trade facilitation); liberalization of services markets (establishment of business, trade and e-commerce services, current payments and movement of capital); trade rules (customs rules and trade facilitation, rules of public procurement, intellectual property protection, competition, transparency, settlement of issues related to energy trade, the impact of trade on sustainable development, dispute resolution mechanisms and dispute mediation mechanisms).

In terms of the onset consequences for the economy of Ukraine and the potential benefits for local producers can be divided into those whose impact is expected in the short and long term.

It was determined that the implementation of agreements in force due to the enhanced agreement to create a free trade zone between Ukraine and the EU in the short term due mainly to the reduction in tariff protection of markets of Ukraine and the EU, providing free access to more economic operators to market certain goods that the least protected non-tariff barriers, which are the main obstacles to foreign trade in our country. Increasing competitive pressure from foreign companies creates risks for the economy of Ukraine related to the decrease in production with products including high value added. The process of adaptation to new standards in the production and sale of trade cooperation will be accompanied by higher costs of renovation and modernization, but it is these changes in the long term will improve the competitiveness of products of national production and the growth of its exports to European markets.

Keywords: *Association Agreement, the European Union, the commodity structure of export commodity structure of import liberalization, the rate of import duties, technical barriers, tariff protection.*

Г.О. Черніченко, Х.С. Мітюшкіна

ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ЕКОЛОГІЗАЦІЇ МІЖРЕГІОНАЛЬНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

У статті розглянуто розвиток міжнародних відносин в сфері екологізації та охорони навколишнього середовища. Доведено необхідність вдосконалення економічного механізму управління природокористуванням в Україні на основі використання переваг міжрегіонального співробітництва та відповідного досвіду екологізації прогресивних країн світу.

Виявлено, що основними напрямками розвитку міжнародного співробітництва, які формують систему міжнародної екологічної безпеки є такі: охорона здоров'я і підвищення добробуту населення; охорона ґрунтів і вод, боротьба з опустелюванням; освіта, професійна підготовка і інформаційне забезпечення охорони природи; захист Світового океану; охорона рослинності, диких тварин і генетичних ресурсів; проблеми енергетичних ресурсів та енергозбереження.

Доведено необхідність активізації процесів екологізації українського виробництва з огляду на надмірне забруднення навколишнього середовища, що призводить до неможливості проживання в окремих регіонах, збільшенню частки хворих та показників смертності в країні. Міжрегіональне співробітництво в цьому питанні надасть можливість: по-перше вдосконалити нормативно-правову базу; по-друге розробити ефективну систему платежів за забруднення навколишнього середовища, яка б стимулювала природокористувачів до природоохоронної діяльності.

Розвинуто теоретичне підґрунтя та надано визначення поняття екологізація виробництва, під якою пропонується розуміти врегульовану діяльність з впровадження у суспільне виробництво, з урахуванням об'єктивно існуючих законів природи, економічних, технічних, управлінських, організаційно-господарських та інших заходів, спрямованих на забезпечення раціонального використання природних ресурсів й охорони навколишнього середовища в інтересах держави і суспільства. При цьому в соціально-економічному плані екологізація повинна спиратися на перехід до природозберігаючих методів господарювання, а в технічному – на екологізацію технологій виробництва і природокористування для запобігання негативного впливу виробничих процесів на природне середовище.

Ключові слова: *екологізація, міжрегіональне та міжнародне співробітництво, глобальні екологічні проблеми, антропогенне навантаження, екологічна безпека, забруднення навколишнього середовища.*

Актуальність проблеми.

В сучасних міжнародних економічних відносинах чинник екологізації стає дедалі більш актуальнішим й пріоритетним. Це пояснюється погіршенням стану навколишнього природного середовища, інтенсивним забрудненням всіх компонентів екосистеми. Така тенденція призвела до погіршення якості життя та здоров'я населення. Саме тому реалізація стратегії сталого розвитку неможлива без екологізації економіки, тобто без перетворення економіки, спрямування її на зменшення деструктивного впливу процесів виробництва та споживання товарів і послуг.

Ціла низка екологічних проблем знаходиться у фокусі уваги окремих країн, особливо тих що розташовані поруч. Відтак, активізація процесів екологізації відбувається під впливом сусідніх країн й за допомогою використання їх досвіду.

Відповідно до глобальних екологічних проблем, науковці (понад 1500 з 68 держав) виступали з Декларацією-попередженням людству, в якій наголошується, що залишилось не більше одного або декількох десятиліть до того, коли можливість запобігти загрозам, з якими зараз стикається людство, буде упущено і перспективи для виживання людства різко зменшаться.

Аналіз останніх наукових досліджень. Питанням екологізації, зокрема галузевої та територіальної присвячено роботи багатьох зарубіжних та вітчизняних вчених, серед яких В.І. Андрейцев, Н.О. Багай, Л.Г. Мельник, В.О. Паламарчук, І.А. Дубович, А.Г. Цибуляк, Н.Г. Гахович, М.В. Шульга та ін., проте деякі аспекти потребують подальших розробок.

Метою статті є дослідження розвитку процесів екологізації міжнародних відносин; обґрунтування необхідності активізації процесів екологізації українського виробництва з огляду на надмірне антропогенне навантаження в країні.

Викладення основного матеріалу дослідження.

Вперше проблемам екологізації міжнародних відносин була присвячена конференція ООН в Стокгольмі у 1972 р., в рамках якої отримав схвалення «План дій у сфері навколишнього середовища». З метою забезпечення єдиної координації міжнародної екологічної політики був створений спеціалізований орган - Програма ООН з навколишнього середовища. Даному органу ООН була відведена роль міжнародного центру, що відповідає за вирішення глобальних екологічних проблем, практичних природоохоронних завдань і визначення пріоритетів у фінансуванні конкретних екологічних програм.

Стокгольмською конференцією були проголошені базові принципи природоохоронної діяльності світового співтовариства, які не втратили своєї актуальності і в сучасних умовах: рівноправність діяльності, кооперація і координація, невтручання в справи інших держав, запобігання нанесенню збитків природі. Основними напрямками розвитку міжнародного співробітництва, які формують систему міжнародної екологічної безпеки з цього часу, стали наступні:

- охорона здоров'я і підвищення добробуту населення;
- охорона ґрунтів і вод, боротьба з опустелюванням;
- освіта, професійна підготовка і інформаційне забезпечення охорони природи;
- захист Світового океану;
- охорона рослинності, диких тварин і генетичних ресурсів;
- проблеми енергетичних ресурсів та енергозбереження.

Різні держави мають різні власні інтереси, тому міжнародне співробітництво можливе при наявності спільної мети, але при обліку національних інтересів.

До кінця ХХ століття формується нова тенденція світового розвитку, основним критерієм якого стає збалансованість соціально-економічного, технологічного, фінансового, політичного розвитку та темпів використання природних ресурсів, з огляду на при цьому потреби як сучасного, так і майбутнього поколінь [1]. У відповідність з цією концепцією формуються і напрямки подальшого розвитку, які були прийняті на конференції ООН в Ріо-де-Жанейро в 1992 році. Міжрегіональна та міжнародна співпраця в сфері екологізації може ґрунтуватися на якісно новій парадигмі сталого розвитку людства, яка базується на ресурсозберігаючих технологіях.

Основним програмним документом, прийнятим на конференції в Ріо-де-Жанейро, став «Порядок денний - ХХІ», відповідно до якого базові принципи міжнародної природоохоронної діяльності, проголошені Стокгольмською конференцією, було доповнено наступними [2]:

- моніторинг, науковий аналіз і оцінка навколишнього середовища;
- облік транскордонного характеру екологічних забруднень;

- інтернаціоналізація природоохоронних ресурсів;
- співпраця у вигляді глобального партнерства, створення міжнародної еколого-економічної системи, спрямованої на забезпечення економічного зростання і сталого розвитку в усіх країнах;
- прийняття ефективного екологічного законодавства;
- участь широких верств населення в природоохоронній діяльності; досягнення екологічної стабільності як умови стабільного розвитку світового господарства в цілому

Для практичної реалізації заходів, спрямованих на вирішення екологічних проблем, за оцінками конференції в Ріо-де-Жанейро потрібно щорічно не менше 600 млрд. дол. США.

У вересні 2000 року керівники 189 країн сформулювали своє бачення світу, прийнявши Декларацію тисячоліття ООН, в якій визначено основи розвитку партнерства між розвиненими і країнами, що розвиваються. У Декларації визначено вісім ключових цілей в області розвитку, які в свою чергу, включали 18 намічених для досягнення завдань і 48 показників, що є орієнтирами розвитку.

Антропогенний вплив людини на природу порушив сформований баланс екологічних процесів. Негативні екологічні наслідки господарської діяльності у всьому світі призвели до деградації біосфери, порушення природної рівноваги та інших негативних наслідків. Ще в 80-роки ХХ ст. вченими були змодельовані можливі кліматичні зміни, викликані підвищенням середньорічної температури на планеті, в результаті чого зросла кількість природних катастроф (тайфунів, посух, повеней тощо.) [3, с.10]. Кількість подібних стихійних лих, що різко зросла в останні роки, є яскравим підтвердженням негативного впливу наслідків людської діяльності на власне середовище проживання. З метою зменшення швидкості глобального потепління, країни світу прагнуть обмежити викид парникових газів.

Моніторинг, проведений ООН, дозволяє зробити певні висновки про ефективність прийнятих рішень, які спрямовані на досягнення збалансованого розвитку світової спільноти. Так, аналізуючи характер виконання ключових цілей розвитку тисячоліття, експерти ООН відзначають збереження триваючої проблеми зростання викидів парникових газів. Ще в 1990 році Генеральна Асамблея ООН затвердила резолюцію, відповідно до якої був створений Міжурядовий переговорний комітет. Робота Комітету дозволила вже в травні 1992 року прийняти Рамкову конвенцію ООН про зміну клімату, основною метою якої проголошена стабілізація концентрації парникових газів в атмосфері на рівні, який не робить шкідливого впливу на клімат. У 1997 році в Кіото під час переговорів країн учасниць Конвенції був прийнятий Протокол, в якому обумовлені зобов'язання країн зі зниження викидів парникових газів і встановлені конкретні обсяги цих викидів.

На конференції в Копенгагені в грудні 2009 року продовжені переговори щодо скорочення і обмеження викидів парникових газів до 2020 року від 55 країн світу, які відповідають за 78% світових викидів, в тому числі Росія готова скоротити викиди на 15-25% від рівня 1990 року, Японія - на 25%, Євросоюз - на 20%, США заявили про готовність скорочення викидів на 17% від рівня 2005 року. При цьому всі розвинені країни світу заявляють необхідності появи всеосяжної угоди за обов'язкової участі країн, що розвиваються. За результатами конференції в Копенгагені, не вдалося прийняти новий документ, альтернативний Кіотському протоколу, проте узгодження провідними країнами світу (в тому числі провідних і серед країн, що розвиваються - Китаю та Індії) рамкового документа про наміри свідчить про подальше продовження спільної роботи країнами світу з прийняття єдиного документа з регулювання клімату,

в якому будуть обумовлені всі заходи, які контролюють антропогенні емісії парникових газів.

Виділення вуглекислого газу вносить свою лепту в парниковий ефект, в результаті чого підвищення температури на планеті впливає на життя людей, рослин і тварин. У 2006 році обсяги викидів вуглекислого газу продовжили зростати, досягнувши 29 млрд. метричних тонн, що на третину вище рівня 1990 року [4, с.41]. Обсяг викидів на душу населення як і раніше найбільш високий в розвинених країнах - в 4 рази вище в порівнянні з країнами, що розвиваються (близько 12 метричних тонн CO₂ на людину в рік - проти 3 в країнах, що розвиваються). При цьому, викиди на одиницю результатів господарської діяльності в розвинених скоротилися більш ніж на 24%, в регіонах, що розвиваються на 8%. Подальше зростання викидів вуглекислого газу свідчить про те, що боротьба зі зміною клімату буде залишатися в списку пріоритетних завдань світової спільноти і надалі.

Аналіз виконання прийнятих домовленостей, пов'язаних зі скороченням масштабів втрати біологічного різноманіття, виявив наступне. У 2008 році лише 12% поверхні Землі перебували під тією чи іншою формою захисту. В абсолютних цифрах це складає близько 18 млн. км² земель і понад 3 млн. км² територіальних вод (тобто морських територій, що знаходяться під національною юрисдикцією окремих країн). Оскільки територіальні води являють собою лише малу частину площі світового океану, це означає, що під захистом знаходиться менше 1%. Експерти ООН зазначають, що навіть при наявності захисту, такі території можуть знаходитися під поганим управлінням і відчувати безперервну загрозу у вигляді екологічного забруднення, зміни клімату, безвідповідального туризму, розвитку інфраструктури та зростаючого попиту на земельні і водні ресурси [4, с.43-44].

Загрозливим є і тривале зростання кількості видів, що знаходяться на межі зникнення, особливо в країнах, що розвиваються. Для ефективного збереження біологічного різноманіття, як всередині, так і за межами захищених територій, необхідні стабільні інвестиції.

Ключовим фактором нейтралізації викидів парникових газів могло б стати скорочення вирубки лісів, що становить близько 13 млн. км². Вирубка лісів частково (приблизно на 56%) компенсується за рахунок проведення робіт з відновлення ландшафту і природного розширення площі лісів, висадки лісових саджанців. Подібні роботи допомагають пом'якшити процеси зміни клімату.

Процеси зміни клімату поступово позначаються на морських і прісноводних екосистемах. Ці зміни впливають на сезонність ряду біологічних процесів, тим самим порушуючи цілісність харчових мереж цих екосистем. А це, в свою чергу, має непередбачувані наслідки для запасів риби. Частка виснажених, активно або надмірно експлуатованих, а також відновлюються видів риб зросла з 70 відсотків у 1995 році до 80 відсотків у 2006 році [4, с.44]

До серйозних загроз, з якими людство зіткнеться в найближчі роки, відноситься і глобальний водна криза. У деяких регіонах світу водні ресурси зазнають величезне навантаження. Відбір води найбільш інтенсивний в посушливих і напівпосушливих районах, де вода здебільшого використовується для іригації, і найменш інтенсивний в тропічних країнах. У країнах Північної Африки щорічно використовується в середньому 78% поновлюваних водних ресурсів, в країнах Західної Азії - майже половина цих ресурсів, в той час як в країнах Латинської Америки щорічно споживається лише 2% наявних відновлюваних водних ресурсів. Коли ця частка досягне 60% в світі, людство зіткнеться з проблемою фізичної нестачі води, доступності питної води, яка характеризується значною деградацією навколишнього середовища, зниженням рівня ґрунтових вод і штучним розподілом води з

закріпленням переваг одних груп людей над іншими, відзначають експерти ООН [4, с.44-45].

Чиста вода, поліпшені санітарно-технічні засоби, довготривале житло і достатня житлова площа - відносяться до базисних показників, що визначають якість життя. Як було зазначено вище, в відповідність до завдань Декларації тисячоліття, до 2020 року планується забезпечити істотне поліпшення умов життя як мінімум для 100 млн. мешканців.

В рамках останньої Міжнародної екологічної конференції ООН зі сталого розвитку 2012 року традиційно було поставлено на обговорення ряд ключових проблем, що стосуються екологізації й екологічної безпеки. Помітне місце серед них зайняли нові підходи до інвестицій і державної політики, в рамках яких мова йшла не тільки про модернізацію способів виробництва товарів і послуг, але і про становлення «соціальної відповідальності», тобто принципово новому способі життя. Енергетична політика, в даному контексті, набуває значення не тільки з точки зору забезпечення промисловості, але і для суспільства, в якості забезпечення рівного доступу до джерел енергії та збереження здоров'я людей.

Результативність останньої зустрічі з глобальних екологічних питань була оцінена фахівцями неоднозначно. З одного боку до явних позитивних зрушень слід віднести задекларовані в підсумковому документі Конференції ООН «Майбутнє, якого ми хочемо» нові положення. Зокрема положення по «зеленій» економіці, яка може бути використана як інструмент для досягнення сталого розвитку; нові розроблені індикатори оцінки сталого розвитку; стратегії сталого розвитку фінансової сфери; прийняті основи для сталого споживання і виробництва.

З іншого, країнам не вдалося прийняти рішення щодо захисту біорізноманіття в міжнародних водах, а також не вдалося істотно просунути в питанні скасування державних субсидій на викопне паливо (що дало б можливість розвинути економіку і скоротити викиди CO₂). Такі субсидії сприяють зниженню цін на енергоносії на світовому ринку і зростанню споживання вуглеводневого палива, збільшуючи екологічне навантаження і ускладнюючи умови конкуренції для нетрадиційної енергетики. У підсумковій Доповіді конференції називалася загальна сума прямих субсидій в 2009 р на викопне паливо в 37 досліджених країнах - 312 млрд. дол. США; за даними ОЕСР в 24 країнах-членах організації аналогічні субсидії оцінювалися в 2009 р в 60 млрд. (наприклад, в Канаді виявлено 17 федеральних програм вартістю 1,4 млрд., у Норвегії 9 програм на 6 млрд. дол, в США - 5 млрд. дол.), в Росії в 2010 р - 8,1 млрд. дол. [5].

Поряд з тим, слід також відзначити активізацію бізнес структур, які взяли на себе зобов'язання щодо реалізації конкретних проектів в сфері сталого розвитку. Так, загальна кількість проектів і зобов'язань бізнесу, громадських організацій та університетів становить 700, причому вартість 13-ти найбільших з них оцінюється в 513 млрд. Дол. США.

Так, 50 млрд. дол. США зобов'язуються надати бізнесмени та інвестори на фінансування ініціативи "Стійка енергетика для всіх", яку підтримали близько 100 компаній і організацій. Програма ставить завдання до 2030 року на 40% знизити інтенсивність світового енергоспоживання, до 30% збільшити частку відновлюваних джерел енергії, а також забезпечити загальний доступ до сучасних енергетичних ресурсів. На сьогоднішній день кожен п'ятий житель планети все ще не має доступу до сучасних джерел енергії, а три мільярди осіб користуються деревиною та вугіллям для приготування їжі та обігріву житла [6].

Світовий банк, Європейський банк реконструкції і розвитку, Азіатський банк розвитку та п'ять інших банків запланували протягом 10 років виділити 175 млрд. дол.

США на створення транспортних систем в країнах, що розвиваються. Це повинно привести до зменшення викидів парникових газів, найбільш швидкозростаючим джерелом яких є на сьогодні транспортний сектор. Перевантаженість, забруднення повітря, дорожньо-транспортні пригоди, зміна клімату може коштувати 5-10% від ВВП в рік. Крім того, цей проект повинен полегшити життя найменш забезпеченої частини міських жителів, в тому числі 1 млрд. Людей, які переїдуть жити в міста в найближчі 20 років [6]. Інвестиції будуть спрямовані в Азію, Латинську Америку і Африку, де в найближчі роки очікується стрімка урбанізація.

Необхідність екологізації українського виробництва є більш ніж очевидною. Забруднення навколишнього середовища призводить до неможливості проживання в окремих регіонах, збільшенню частки хворих та показників смертності. В Україні щорічно скидається велика кількість забруднюючих речовин (рис. 1) [7], більшість з яких є результатом діяльності застарілих промислових технологій, неефективного виробництва енергії та нераціонального природокористування в цілому.

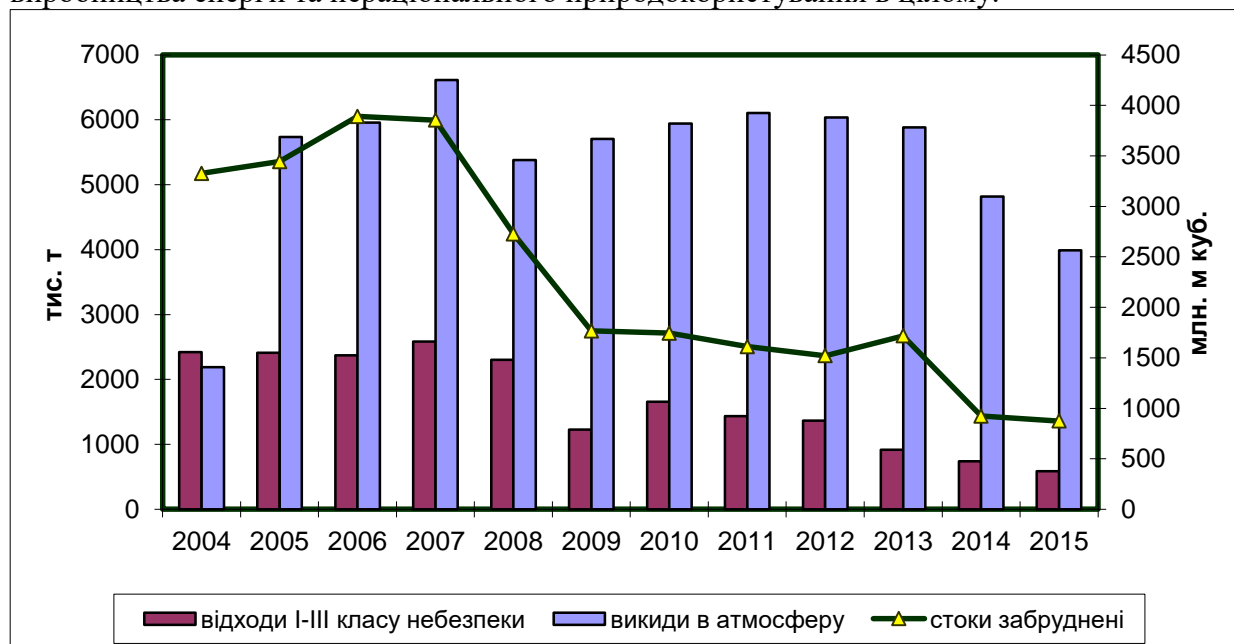

Рис. 1. Динаміка забруднення навколишнього середовища України за 2004-2015 рр.

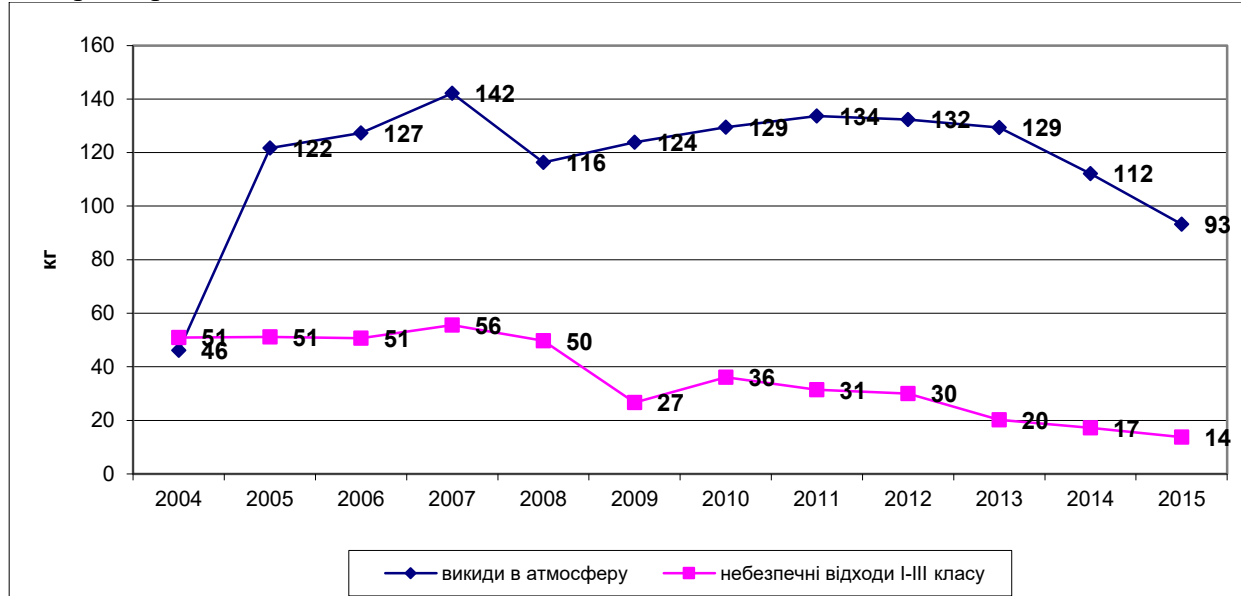
За даними Державного комітету статистики, в 2015-му вітчизняні підприємства викинули в атмосферу близько 4 млн. тонн забруднюючих речовин (рис. 2) [7]: по 93 кг на кожного українця (за даними Євростату, в Євросоюзі цей показник становить близько 50 кг). Третина всього обсягу потрапила в повітря з заводів Донецької, Дніпропетровської і Запорізької областей. Ще близько 2,5 млн. тонн шкідливих речовин - на рахунку автомобілів.

За даними Світового банку, в середньому в світі на кубічний кілометр чистої прісної води доводиться 2,4 тонни забрудненої води. В Україні - 5,5 тонни [8].

Найбрудніші річки течуть на південному сході нашої країни. За відомостями Гідрометеорологічної обсерваторії, це Кальміус в районі Донецька, Кальчик в районі Маріуполя, Булавін в районі Єнакієвого і Сіверський Донець протягом Донецької і Луганської областей.

Найбільше в цих водоймах сполук азоту, концентрація якого часто перевищує максимально допустимі норми в 20-40 разів. Ці речовини викликають захворювання шлунково-кишкового тракту, надають неприємний присмак і запах воді, а також сприяють зростанню водоростей.

За підрахунками Міністерства екології та природних ресурсів, всього в Україні близько 312,3 млн. тонн відходів. З них більшу частину становлять промислові відходи, у складі яких близько 583 тис. тонн високотоксичних [7]. Весь промислове сміття звалено на більш ніж 700 полігонах, причому близько 500 з них не відповідають екологічним та санітарним нормам. Такими є, наприклад, всі звалища в Дніпропетровській області, а також більшість їх в Донецькій та Вінницькій областях.

Рис. 2. Динаміка обсягів викидів забруднюючих речовин на душу населення в Україні за 2004-2015 рр.

Отже, необхідність активізації процесів екологізації є першочерговим завданням уряду країни, вирішити яке можливо лише за умови формування ефективного та дієвого механізму природокористування. Міжрегіональне співробітництво в цьому питанні надасть можливість: по-перше вдосконалити нормативно-правову базу; по-друге розробити систему платежів за забруднення навколишнього середовища, яка б стимулювала природокористувачів до природоохоронної діяльності. Так, наприклад Австралія «засохла» б від нестачі питної води. Жаркий клімат, швидке зростання населення, стрімкий розвиток міських комунікацій поставили п'ятий континент на межу екологічної катастрофи. Тому в кінці 1980-х років більшість штатів Австралійського союзу прийняли закони, які передбачають добове нарахування штрафів за забруднення навколишнього середовища. Наприклад, в австралійській Вірджинії за кожну добу наднормативних викидів шкідливих речовин в повітря або несанкціонованого скидання стічних вод з порушників стали брати від восьми до 20 тис. доларів.

Одну з найбільших у світовій історії і найбільшу в історії США компенсацію за екологічні збитки в 2010 році виплатила компанія General Motors - 773 млн. доларів. Але в Україні діють зовсім інші розцінки. Особі, що забруднюють повітря або воду, або відповідального за забруднення навколишнього середовища загрожує штраф від 136 гривень до 3,4 тис. гривень [8]. Якщо в результаті їх дій постраждали люди і тварини, настає кримінальна відповідальність - до п'яти років позбавлення волі.

Тому ми вважаємо за необхідне, спираючись на існуючу статистичну базу, розширити можливість оцінки техногенного впливу промислового виробництва на природне середовище не тільки через загальний обсяг забруднення, а використовуючи показники забруднення у розрахунку на одиницю обсягу реалізованої промислової продукції окремих природокористувачів. Це дасть можливість не тільки робити прогнозні оцінки екологічного

стану довкілля залежно від економічного розвитку, а й регулювати його рівень за рахунок екологічних заходів.

Ще одним важливим напрямком екологізації міжрегіональних відносин є реалізація природоохоронних заходів в сфері торгівлі. Вони можуть бути реалізовані в різних формах: екологічні податки, екологічні субсидії, екологічні технічні стандарти, заборони на торгівлю і карантини, екологічне маркування.

У даному контексті привертає увагу використання наведених заходів у економічно розвинутих країнах. Так, наприклад, в Німеччині, Франції, Великобританії, Нідерландах введено оподаткування усіх шкідливих виробництв. Іноді розмір екологічних витрат підприємств забрудників сягає 50% [9]. В Німеччині широкого розвитку отримала реалізація квот на забруднення, система екологічних податків і зборів, що ґрунтується на принципі ціни за користування довкіллям: спеціальний податок на фінансування довкілля; податок на захист довкілля; платежі за забруднення довкілля; збори на продукти, товари і сировину. У Фінляндії згідно законодавства оподатковуються викопні палива за винятком автомобільних. У Норвегії так звані «вуглецеві податки» обкладаються використання мінерального палива як в побутових, так і в промислових цілях; кам'яного вугілля; бензину; дизельного палива; нафти й газу, що видобуваються на морських платформах. У Данії застосовуються податок на споживання енергії (окрім природного газу і бензину) і податки на викиди. У США також застосовується спеціальний екологічний податок [9].

Важливе значення в цьому зв'язку має також функціонування еколого економічних регіонів або зон стійкого розвитку. Більшість з них розташована в розвинутих країнах на унікальних, екологічно значимих територіях (гірські території, території зі сприятливим кліматом, рекреаційними можливостями). Йдеться про території, на яких здійснюється експериментальна апробація нового господарського механізму раціонального природокористування і безпечного збалансованого стійкого розвитку. Важливою відмінністю таких територій від інших видів спеціальних економічних зон є характер здійснюваної тут підприємницької діяльності, оскільки вони спеціалізуються на таких видах людської активності, які не руйнують і не забруднюють природне середовище.

Отже, сьогодні немає жодної країни світу, яку не торкнулися б проблеми екологізації та забезпечення екологічної безпеки. Для їх вирішення необхідно розвиток співпраці у вигляді міжрегіонального та глобального партнерства, спрямованого на створення міжнародної еколого-економічної системи, яка сприятиме економічному зростанню і постійного розвитку в усіх країнах.

В даному контексті актуальним є позначення термінів екологізації та еколого-економічної безпеки. Так, під екологізацією виробництва слід розуміти врегульовану діяльність з впровадження у суспільне виробництво, з урахуванням об'єктивно існуючих законів природи, економічних, технічних, управлінських, організаційно-господарських та інших заходів, спрямованих на забезпечення раціонального використання природних ресурсів й охорони навколишнього середовища в інтересах держави і суспільства. При цьому в соціально-економічному плані екологізація повинна спиратися на перехід до природозберігаючих методів господарювання, а в технічному – на екологізацію технологій виробництва і природокористування для запобігання негативного впливу виробничих процесів на природне середовище.

Щодо еколого-економічної безпеки, то її сутність повинна визначатися здатністю забезпечити баланс інтересів економіки і навколишнього середовища на макро, мікро і мезо рівнях, акцентуючи увагу на тому, що екологічна безпека характеризує ступінь захищеності природного комплексу і його компонентів від можливих екологічних уражень, а економічна - передбачає такий стан економіки, при якому зберігається стійкість до зовнішніх і внутрішніх загроз, можливість розширеного відтворення і задоволення потреб людини, суспільства і держави.

Список використаної літератури

1. Sustainable Development Strategy (April, 1997) [Electronic resource]. – Mode of access <http://www.ec.gc.ca>
2. Конференция ООН по окружающей среде и развитию. – 1992 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://tshprb.rf/data/documents/unrio92.pdf> ; Konferentsiya OON po okruzhayushchey srede i razvitiyu. – 1992 g. [Elektronnyy resurs]. – Rezhim dostupa : <http://tshprb.rf/data/documents/unrio92.pdf>
3. Будыко М. И. Антропогенные изменения климата / М. И. Будыко. – Ленинград : Гидрометеиздат, 1987. – 406 с. ; Budyko M. I. Antropogennye izmeneniya klimata / M. I. Budyko. – Leningrad : Gidrometeoizdat, 1987. – 406 s.
4. Доклад об осуществлении целей в области развития, сформулированных в Декларации тысячелетия за 2009 год [Электронный ресурс] / Организация Объединенных Наций. – Режим доступа : http://mdgs.un.org/unsd/mdg/Resources/Static/Products/Progress2009/MDG_Report_2009_Ru.pdf ; Доклад об осуществлении целей в области развития, сформулированных в Декларации тысячелетия за 2009 год [Электронный ресурс] / Организация Объединенных Наций. – Режим доступа : http://mdgs.un.org/unsd/mdg/Resources/Static/Products/Progress2009/MDG_Report_2009_Ru.pdf
5. От переходного периода к трансформации: устойчивое и всеобъемлющее развитие в Европе и Центральной Азии (Доклад ООН). – Нью-Йорк (США); Женева (Швейцария); Москва (Россия) : ЕЭК ООН и др., 2012. +156 с. / Г. С. Кудинова, А. Г. Розенберг, Г. С. Розенберг, В. С. Юрина // Известия Самарского научного центра Российской академии наук. - 2012. - Т. 14, № 5. – С. 294-299 ; Ot perekhodnogo perioda k transformatsii: ustoichivoe i vseobemyushchee razvitie v Yevrope i Tsentralnoy Azii (Doklad OON). – Nyu-York (SShA); Zheneva (Shveytsariya); Moskva (Rossiya) : YeEK OON i dr., 2012. +156 s. / G. S. Kudinova, A. G. Rozenberg, G. S. Rozenberg, V. S. Yurina // Izvestiya Samarskogo nauchnogo tsentra Rossiyskoy akademii nauk. - 2012. - T. 14, № 5. – S. 294-299
6. Итоги Рио+20: \$ 513 млрд. выделит бизнес под 13 крупнейших обязательств [Электронный ресурс] // Финансовая защита. Новости экономики и бизнеса. – Режим доступа : <http://finzah.com.ua/100/news2148> ; Itogi Rio+20: \$ 513 mlrd. vydelit biznes pod 13 krupneyshikh obyazatelstv [Elektronnyy resurs] // Finansovaya zashchita. Novosti ekonomiki i biznesa. – Rezhim dostupa : <http://finzah.com.ua/100/news2148>
7. Навколишнє середовище [Електронний ресурс] // Державна служба статистики України. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua> ; Navkolyshnie seredovyshe [Elektronnyi resurs] // Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. – Rezhym dostupu : <http://www.ukrstat.gov.ua>
8. Где жить нельзя. Путеводитель украинского stalkera [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://argumentua.com/stati/gde-zhit-nelzya-putevoditel-ukrainskogo-stalkera> ; Gde zhit nelzya. Putevoditel ukrainskogo stalkera [Yelektronniy resurs]. – Rezhim dostupu : <http://argumentua.com/stati/gde-zhit-nelzya-putevoditel-ukrainskogo-stalkera>
9. Цибуляк А. Г. Сучасні тенденції розвитку екологізації світової торгівлі / А. Г. Цибуляк // Актуальні проблеми міжнародних відносин. - 2015 . – Вип. 124(1). - С. 134-140 ; Tsybuliak A. H. Suchasni tendentsii rozvytku ekolohizatsii svitovoi torhivli / A. H. Tsybuliak // Aktualni problemy mizhnarodnykh vidnosyn. - 2015 . – Vyp. 124(1). - S. 134-140
10. Кравець Н. В. Щодо поняття та змісту принципу екологізації аграрного виробництва як принципу аграрного права / Н. В. Кравець // Науковий вісник

Міжнародного гуманітарного університету. Сер. : Юриспруденція. – 2013. - № 6-1, Т. 2. – С. 127-130 ; Kravets N. V. Shchodo poniattia ta zmistu pryntsyphu ekolohizatsii ahrarnoho vyrobnytstva yak pryntsyphu ahrarnoho prava / N. V. Kravets // Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Ser. : Yurysprudentsiia. – 2013. - № 6-1, Т. 2. – S. 127-130

11. Гетьман А. П. Правовое обеспечение экологизации общественного производства // А. П. Гетьман // Проблемы правоведения : респ. межвед. науч. сб.– Киев. : Выща школа, 1989. – Вип. 50. - С. 75-79 ; Getman A. P. Pravovoe obespechenie ekologizatsii obshchestvennogo proizvodstva // A. P. Getman // Problemy pravovedeniya : resp. mezhved. nach. sb.– Kiev. : Vyshcha shkola, 1989. – Vip. 50. - S. 75-79

12. Настіна О. І. До проблеми екологізації аграрного права / О. І. Настіна // Аграрне право як галузь права, юридична наука і навчальна дисципліна : матер. Всеукр. круглого столу, м. Київ, 25 трав.2012 р. / за заг. ред. В. М. Єрмоленка, В. І. Курила, В. І. Семчика. – Київ : Вид. центр НУБіП України, 2012. – С. 108-111 ; Nastina O. I. Do problemy ekolohizatsii ahrarnoho prava / O. I. Nastina // Ahrarne pravo yak haluz prava, yurydychna nauka i navchalna dystsyplina : mater. Vseukr. kruhloho stolu, m. Kyiv, 25 trav.2012 r. / za zah. red. V. M. Yermolenka, V. I. Kuryla, V. I. Semchyka. – Kyiv : Vyd. tsentr NUBiP Ukrainy, 2012. – S. 108-111.

Стаття надійшла до редакції 05.10. 2016.

G. Chernichenko, H. Mityushkina

THEORY AND PRACTICE GREENING INTERREGIONAL COOPERATION

The article discusses the development of international relations in the field of greening and environmental protection. The necessity of improving the economic mechanism of environmental management in Ukraine based on the benefits of regional cooperation and relevant experience progressive greening of the world.

Found that the main areas of international cooperation, which form a system of international environmental safety are: health and welfare of the population; protection of soils and water, combating desertification; education, training and information support of nature conservation; protection of the oceans; protection of vegetation, wildlife and genetic resources; the problem of energy resources and energy efficiency.

The necessity of activation of Ukrainian production greening due to excessive pollution, which leads to the impossibility of living in certain regions, increase the proportion of patients and mortality in the country. Inter-regional cooperation in this area will enable: firstly to improve the regulatory framework; and secondly to develop an effective system of payments for environmental pollution, which would stimulate the natural users to environmental protection.

Theoretical background were developed and given the definition of greening production, which includes suggested activities to understand the regulated introduction of social production, in view of objective laws of nature, economic, technical, managerial, organizational, economic and other measures to ensure the sustainable use of natural resources and environmental protection in the interest of the state and society. In the socio-economically greening should be based on the transition to environmentally methods of management, and maintenance - for ecologization of production technologies and environmental management to prevent the negative effects of production processes on the environment.

Keywords: *greening, interregional and international cooperation, global environmental problems antropotekhnolo*

УДК 339.92 (045)

O. Bulatova

REGIONALIZATION OF THE WORLD ECONOMY

In the article is analysed regional of trade and economic relations, it is determined that the structure of the world economy, it is determined that in the structure of the world economy has already formed certain segments of spatial - regions as subsystems of the world economy, the main ones are the regions of the triad: the European, North American and Asia-Pacific.. The main criteria for the selection of these regions recognized propensity for intra interaction, its complexity, scope and duration of the economic relations.

Necessity for a comprehensive account of the direction and intensity of the impact of many factors (both internal and external) determine the feasibility of assess the potential of the integration process is integrated indicators that will generalizing comprehensive and quantitative characteristics of the process of regional economic integration taking place in the world economy at a particular time.

Key words: *regionalization, region, world economy, integration interaction, global integration, integration association, potential.*

The process of the intensification of international differentiation of labor, and internationalization of production and capital adds up to the objective nature of regionalization which is an objective process, based on the hierarchical system of regions; it is related to the optimization of socio-economic structure of the territories through the network of development of relations within the framework of national economy, as well as the cooperation between regions of different levels and different countries which leads to the emergence of new regional taxonomic level. Consequently, *regionalization of the world economy* can be defined as the process of the formation of a new multisystem configuration of the global economic environment which results from the regional trend of global development which main system elements are regions. Their creation depends on the nature of the development of integrative interaction. Intensification and extension of the process of regional integration is a modern feature of global economic development which is evidenced by the emergence of a large number of various integration entities that are an important component of global integration. On the other hand, the process of regionalization itself has acquired global characteristics, as evidenced by the regional orientation and increased goods and service flow and increased production factors within a region.

The development of international economic integration is practically implemented through the complex of certain forms of cooperation not only between countries but also between regions. All these forms of cooperation will vary and have defined institutional framework and, therefore, react in a different way on the impact of globalization as they are different in terms of the scale and socio-economic level; on the other hand they will directly influence the development of global integration. Therefore, regionalization can be classified as the empirical process, which requires a multidisciplinary approach that will allow a research on the topic of regionalization obtain new results in terms of regional diversification and competitiveness in the context of global transformations occurring in the world economy.

Dynamic development of integration processes at the regional and global levels causes the need to study the regionalization process in two aspects, related to the development of internal regions (within a certain country) and the perspective of regional development which results from the integrative basis and brings together several countries (or their territories). Thus, the nature of modern development of the world economy within the

scope of the analysis of the region essence allows not only to define a territorial (or geographical) and a reproductive approach but also an integrative one which is based on the sustainable economic ties, and the high level of complementarity [1,2].

Region as a subsystem of the world economy serves as a space that creates a combination of countries of certain part / continent of the world with the highly intensified economic relations arising from common interests, resources provision, a level of development of productive forces and a pattern of specialization as well as trade complementarity especially through the format of integration association. The emergence of these regions is to some extent driven by the existence of a particular set of common interests that influence the interaction between the countries which in their turn are willing to become a part of certain association [3]. Therefore, the international region as a part of international economy includes both states and certain territories of these states; this fact proves the heterogeneity of its components [4]. Global regional associations form a current configuration of geo-economic and geopolitical map of the world with the spatial features [5].

Members of different levels are actively participating in the process of regionalization, which leads to the emergence of new economic regions, as the microeconomic nature of a region matches the macroeconomic interpretation of its hierarchy [6]. The interregional ties between one region and other regions of the country and regions of other countries form a "system of interacting regions" and every region's economy becomes a part of one or several regional systems [7]. Consequently, the modern world economy is complex, hierarchical and spatial in structure, which is defined by the multileveled taxonomic model which provides that the regions are becoming the level of the meso-organization system of the world that adds a touch of "globality" to the local transformations, bringing the integration and disintegration into balance [8].

From the historical standpoint, global trade relations have never been homogeneous and have always had a touch of regionality. In the course of a bilateral cooperation development, multilateral trade and economic relations have been actively developing within a particular region. The analysis of main trends and stages of international regionalization proves that the world economy structure has already formed certain spatial segments. This fact is evidenced by the existence of regions as subsystems of the world economy with the predominance of the "triad" regions which are European, North American and Asia-Pacific. The main regions structuring criteria were the propensity for intraregional interaction, its complexity, scale and longevity of economic relations.

Mutually beneficial regional cooperation (especially in trade and economy) is the first step towards the integration. The extension of trade cooperation in integration associations promotes the intensification of investment activities. In fact, investments are becoming a key element of economic development of integrating countries. That's why investment agreements have become an essential part of regional integration agreements. Today, the most powerful integration associations like the European Union, NAFTA, and ASEAN develop within the basic triad. Intra-regional cooperation between the associations becomes a rapidly developing and extended one; the associations confirm their status of relatively isolated part of the world economy.

Traditionally, the European Union and NAFTA demonstrate the highest level of intraregional trade (tab.1). More than half of intra-regional trade is accounted for the Free Trade Area of the Americas FTAA (55,4%); it is 25.5 for the ASEAN countries. The volume of intra-regional trade increases to 35.2% if China, Japan and South Korea (i.e. in the form of ASEAN +) are taken into account.

Quality changes happening in regional trade flows create the basis for sustainable development, as the focus is shifting to trade in final goods, as the final goods exchange is more defined and therefore more resistant to the non-cyclic price shocks. This is the case not

only of developed countries, where the processed products dominate the commodity pattern of export. Developing countries and countries with economies in transition are gradually changing their commodity pattern by the same lines. Among them, the highest percentage of the processed products in total export is accounted for Asian countries, thanks to the development of international factory area networks.

Regional integration processes development became more efficient under certain regional integration agreements, compared to the multilateral mechanism of the regulation of trade and economic cooperation [10] and regional trade agreements themselves (hereafter referred to as RTAs) became a dominant trend in terms of a diversified mercantile system.

Table 1

The volume of intra-regional export within integration associations of triad regions

Years	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
EU (28)										
Total export	4082,7	4606,1	5366,0	5954,9	4613,5	5183,9	6092,3	5812,6	6081,4	6162,2
Intra-regional export (bln \$)	2777,0	3159,2	3674,4	4029,4	3087,7	3390,0	3928,8	3648,7	3775,0	3900,1
Intra-regional export, %	68,0	68,6	68,5	67,7	66,9	65,4	64,5	62,8	62,1	63,3
NAFTA										
Total export	1475,8	1664,1	1840,7	2035,2	1601,8	1964,3	2283,4	2371,9	2417,9	2492,7
Intra-regional export (bln \$)	824,5	901,0	950,0	1012,5	767,9	956,7	1102,2	1151,2	1188,9	1250,7
Intra-regional export, %	55,9	54,1	51,6	49,8	47,9	48,7	48,3	48,5	49,2	50,2
ASEAN										
Total export	656,6	769,8	865,1	989,7	813,8	1050,1	1236,8	1253,7	1272,6	1295,3
Intra-regional export (bln \$)	164,9	191,3	217,9	251,4	201,1	264,8	312,9	324,9	330,8	330,6
Intra-regional export, %	25,1	24,9	25,2	25,4	24,7	25,2	25,3	25,9	26,0	25,5

Note: the table was drawn up by the author based on the reference source [9]

With this in mind, regional economic integration is often seen as a form of regional trade agreements. It can be referred to include any type of arrangement in which countries agree to coordinate their trade, fiscal, and monetary policies [11]. One can single out new salient features of regional integration development:

Firstly, countries are trying to make RTAs the key priority of national trade policy because of the failure to adjust trade relations in terms of the multilateral mechanism of the WTO;

Secondly, RTAs are becoming more complex, often setting regulatory regimes that go beyond the multilateral mechanism;

Thirdly, the conclusion of the regional agreements with key developing countries indicates the strengthening cooperation (such as the South-South cooperation);

Fourthly, the number of transregional PTAs is considerably growing compared to the total number of regional agreements.

The World Trade Organization experts distinguish several stages in regionalism process development [10]. The first wave of regionalism occurred in the late 1950s and 1960s. At its center was Europe's push for continental integration. Thus, GATT membership enlargement moved in tandem with tariff-cutting Dillon Round project (1960-1961), and later with Kennedy Round (1964-1967). During this period there were concluded seven intra-regional agreements. In 1970-1979, the number of RTAs (both notified and not notified)

implemented reached 28, with 20 agreements being interregional for the first time.

The second wave of regionalism has gripped not only the European countries but also North and South America, Asia and Africa. In 1980-1999, 177 regional trade agreements were implemented throughout the world; almost 60% of them were inter-regional. Developing countries started to take an active part in the conclusion of regional and interregional agreements. During this period, Europe's drive to expand and deepen its economic integration was a central impetus once again. Europe not only embarked on its "single market". A fundamentally new line of development was the extended cooperation between the countries of Central and Eastern Europe, which was aimed at enlarging EU membership to now existing. In the mid-1990s, the EU also concluded a number of bilateral agreements with countries in the Middle East – (with Israel, Jordan, Lebanon and the Palestinian Authority) and North Africa (with Algeria, Egypt, Morocco and Tunisia) with the intention of forming an open trade area similar to the North American Free Trade Agreement (NAFTA). This newest wave of regionalism had a demonstration effect of influencing the regionalization processes in other regions - North and Latin America (NAFTA, MERCOSUR, CACM, ANCOM), in Africa (COMESA, ECOWAS, SADS), Asia (ASEAN, APEC).

In the 00s there were concluded a record number of regional trade agreements were concluded -more than 350 RTAs – which is slightly more than half of the total number of existing RTAs. The major part of the agreements concluded during this period accounted for the interregional integration initiatives. The slow pace of the Doha Round contributed to the proliferation of regional initiatives around the world. From 1950 to 1990, the number of active preferential trade agreements increased to 70, but in the early 1990s, there was a rapid growth of the number of regional integration initiatives in the world. These years witnessed the growing number of regional trade agreements concluded.

A dynamic creation of regional integration projects together with the Doha Round negotiations inflamed the disputes which concerned the correlation and the potential of multilateral and regional approaches development in the world economy which are becoming more fragmented. The world economy provides that the countries are being a part of several regional trade agreements which are starting to overlap and create not only a complex mechanism of interaction but also increase the competition between several trade regimes. On December 2015 the GAAT and the WOT notified 619 regional trade and economic agreements, 143 of which came into force.

Together with the quality changes there were also qualitative changes in the nature of the regional integration agreements [12]:

1. The move to an open model of regional integration, which is aimed at boosting international commerce rather than controlling trade and economic cooperation (as it was inherent in endogenous concept of regional development which referred to the old regionalism).

2. RTAs not simply reduce tariffs and quotas but also removes other barriers which will contribute to deep integration of countries which is possible only with wide ranging policy (as it was in the European Union) that goes well beyond traditional trade policies

3. The emergence of trade blocs in which countries with different income and level of development are equal partners under the regional trade agreements like "North-South" (this process was started with North American Free Trade Agreement)

4. A growing number of RTAs concluded with remote countries, where cooperation is based on the principles of strategic which is not necessarily related to the factor of geographical proximity and common borders. The one-third of RTAs are concluded between the countries within a certain region, the others are of an inter-regional nature.

The assessment of the dynamics of RTAs conclusion in terms of their classification by

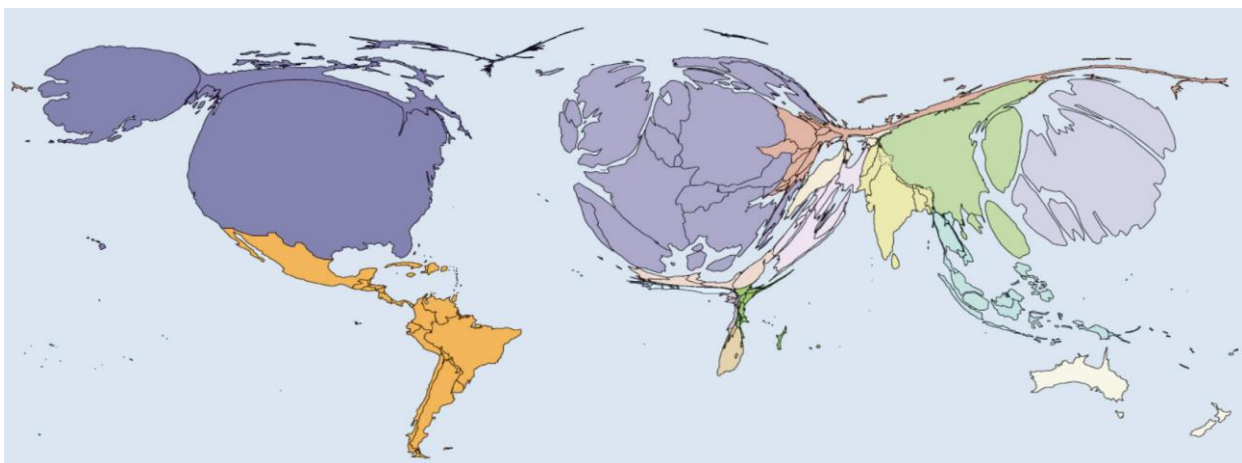

types allows noticing the following tendencies. On the one hand, there is a growing number of bilateral agreements being consolidated into a plurilateral agreement, on the other hand, existing regional blocs are boosting the regional integration process on behalf of its members. The dynamics of the bilateral and plurilateral agreements conclusion is almost the same. Bilateral agreements are more wide-spread than plurilateral ones.

Liberalisation on a regional basis encompasses the positive effects linked to the removal of barriers in trade, but also accounts for the discriminatory components associated with regional approach. Regional trade liberalisation is a process that can help or hinder multilateral negotiation efforts [13]. Regional free trade areas (FTAs) offer advantages in terms of scope and flexibility compared with global trade agreements. One specific risk to be addressed is the so-called “spaghetti bowl” effect of multiple regional FTAs, which refers to complex webs of preferences that are subject to different rules of origin [14]. Thus appears the need for providing the compatibility of regional agreements under the fundamental rules set at the global level. The transparency of the world trading system should be supported through various mechanisms, particularly those based on bilateral and multilateral approaches. The multilateral regulatory system rules should minimize any side-effect caused by the proliferation of regional trade agreements. And therefore, regional trade agreements and multilateral system of trade and economic regulation should complement each other.

Modern spatial development in terms of the world economy with integrational processes developing not only by regional lines but also by transcontinental lines determines the following factors: spatial concentration of population and urban agglomerations development (density); economic distance is related not only to the remoteness of markets, but also to the level of infrastructure development, which affects the transaction expenses (distance); institutional barriers that minimize the mobility of goods, factors of production, and limit the access to public services that develop human capital (division).

Based on the concept of new economic geography, the World Bank experts created a cartogram which showed the countries that have the most wealth when GDP is compared using currency exchange rates (Figure 1). The results obtained demonstrate not only a disproportion between the economic weight of the countries (by the index of GDP) but also their physical size as well as distinguish main global regions according to the index of GDP.

Source [15]

Figure 1. The cartogram of the proportion of global gross domestic product of the countries and the regions

The formation of new economic regions in the world economy is no longer limited by traditional geographic factors such as the availability of raw materials or proximity to the market. In terms of technological development they are likely to be caused by such factors as

a capacity to innovate and "dynamic activities of local communities that through the constant process of adaptation learned how to combine competition and cooperation" [16]. This also allows singling out such a line of integration process development, as transcontinental integration, which is a task-oriented process of creating interstate economic environment between countries which have no common borders and are located in different regions / continents, where a certain form (stage) of regional integration is settled, the main objective of which is to promote international competitiveness of integrating countries.

The expansion of different integration processes within the main triad regions of the world economy (European, North American and Asia-Pacific ones) embraces the formation of sub-regional, continental, and transcontinental associations based on the principles of open regionalism. With this in mind, one cannot but notice that the strategy of integration development of the countries has two components which are focused on:

1. the features and ways of deepening integrative interaction right within the integration association created (intra-regional component)
2. identifying the directions of integration policy focused on other countries engaged in the integrative interaction within the framework of continental and transcontinental model (internal component).

The process of deepening and expanding integration will depend on balanced use of the development of potential of the integration process, which differ s considerably in the basic models of regional integration used. The need for a comprehensive consideration of the ways and intensity of the impact of many factors (both internal and external) determine the advisability of the integrated indices use for the assessment of development potential for the integration process; as these indices provide a generalizing, comprehensive and quantitative characteristics of regional economic integration process occurring in the world economy at a time.

Now it is safe to say that there is no unified general model of regional trade agreement in the world, because each country or integration association applies, in most cases, an integrated approach to the use of integration agreements in terms of the access to new markets, the increase of the number of investment opportunities, the reduction of transaction expenses, to creation of uniform technical standards and requirements, the protection of intellectual property rights, the creation of common competition policy and transparency of state regulation mechanism. Such a complex approach will contribute to the deepening integrative cooperation with partner countries and the establishment of predictable political conditions that influence the development of trade and economic cooperation with all regions within a certain interstate economic area, as well the expansion of continental and transcontinental integrative cooperation.

The deepening and the expansion of the most advanced models of regional integration existing in the world economy (European, North American and Asia-Pacific) will have the greatest influence on the regionalization of the world economy with further formation of the world global space. The engagement of other countries on a regional, continental or transcontinental basis and the establishment of free trade zones and other forms of "soft" integration will promote the "new regionalism" development and the emergence of fundamentally new integration entities which not of the regional but of the transcontinental nature that fall under the level of international meta-regions in the world economy. With this in mind, development, deepening and expansion of continental and transcontinental lines of regional integration are complementary lines of the world economy regionalization development. Countries choose their own strategy of participation in the processes of regional integration depending on the tasks that are defined by their level of social and economic development, real potential, nature of foreign relations and so on. Considering the integration component of further development of the world countries strategy one should pay attention to

two aspects. First one - the features and areas of deepening the integrative interaction right inside the existing integration associations; Second one - determining the directions of integration policy focused on other countries involved in interaction within the continental and transcontinental models.

List of references

1. Management of international competitiveness under the conditions of globalization of economic development: Monograph: In 2 volumes/ D. Lukianenko, A. Poruchnik, L. Antoniuk and others – Kyiv: Kyiv National Economic University, 2006. – Vol. 1. – 592p., Vol.2. – 592p.
2. Chizhikov V. Global regional studies: history and modern methodology: monograph / V. Chizhikov. – Kyiv: Kyiv National Economic University, 2008. – 272p.
3. Scott John Wesley Скотт Northern dimensions. "Multi-scale regionalism" in the expanding European Union [E-resource] / John Scott. Wesley; translated by S. Ievtushenko // Global political processor. – Mode of access to the article: www.worldpolit.ru/index2.php?option=com_content&task=view&id.
4. Galadii I. International regional economy as a science / I. Gladii // Journal of European economy. – 2006. – Vol. 5(№3). – P.220-236.
5. Geiets V. Configuration of the world's geopolitical map and the problems involved / V. Geiets // Economy of Ukraine. – 2011. – №1. – P.4-15.
6. Management of international competitiveness under the conditions of globalization of economic development: Monograph: In 2 volumes/ D. Lukianenko, A. Poruchnik, L. Antoniuk and others – Kyiv: Kyiv National Economic University, 2006. – Vol. 1. – 592p., Vol.2. – 592p.
7. Granberg A. Bases of regional economy / A. Granberg. – Moscow: Higher School of Economics, 2001. – 495p.
8. Grazhevskaya N. Economic systems of the epoch of global changes / N. Grazhevskaya . – Kyiv: Knowledge, 2008 – 431p.
9. International trade statistics 2015. – Geneva: WTO Publications, 2015. – 170 p.
10. World Trade Report 2011. The WTO and preferential trade agreements: from co-existence to coherence [Electronic resource]. – Geneva: WTO Publications, 2011. – 251p. // World Trade Organization [Official website]. – URL: www.wto.org/english/res_e/booksp_e/anrep_e/world_trade_report11_e.pdf.
11. Mukhopadhyay K. Economic and Environmental Impact of Free Trade in East and South East Asia / K. Mukhopadhyay, P. Thomassin. – New York: Springer Science+Business Media B.V., 2010. – 209p.
12. Schiff M. Regional integration and development / M. Schiff, A.L. Winters; [translated from English] / World Bank. – Moscow: Publishers "The whole world", 2005. – 376p.
13. McKay J. Regional Economic Integration in a Global Framework / J. McKay, M. Armengol, G. Pineau. – Frankfurt am Main: European Central Bank, 2005. – 140p.
14. Regional Economic Integration in a Global Framework/ by Julie McKay, Maria O. Armengol, Georges Pineau . – Frankfurt am Main, Published by European Central Bank, 2005. – 140p.
15. Reshaping economic geography world development report 2009. – Washington: The World Bank, DC, 2009. – 383p.

16. Kiting M. New regionalism as an opportunity [E-resource] / M. Kiting // Russia in the global policy. – 2008. – №4. – Mode of access to the article: [//www.globalaffairs.ru/numbers/33/9979.html](http://www.globalaffairs.ru/numbers/33/9979.html).

Стаття надійшла до редакції 10.10.2016.

О.В. Булатова

РЕГІОНАЛІЗАЦІЯ СВІТОВОЇ ЕКОНОМІКИ

У науковій статті досліджується об'єктивний характер розвитку процесу регіоналізації, що ґрунтується на ієрархічності системи регіонів і пов'язаний з оптимізацією соціально-економічної структури територій. Визначено, що регіоналізація світової економіки є процесом формування нової полісистемної конфігурації світового економічного простору, що виникає внаслідок регіонального тренду глобального розвитку, основними системними елементами якого стають регіони, чие формування визначається характером розвитку інтеграційної взаємодії. Доведено, що сучасною ознакою світогосподарського розвитку є поширення та поглиблення процесів регіональної інтеграції, про що свідчить поява значної кількості різноманітних інтеграційних утворень, що виступають важливою компонентою глобальної інтеграції. З іншого боку, сам процес регіоналізації набув глобальних ознак, підтвердженням чого є регіональна спрямованість та збільшення обсягів внутрішньорегіональних потоків товарів, послуг, факторів виробництва.

Проаналізовано регіональність торговельно-економічних відносин, визначено, що у структурі світового господарства вже сформовано певні просторові сегменти – регіони як підсистеми світового господарства, основними з яких є регіони-тріади: європейський, північноамериканський та азійсько-тихоокеанський. Основними критеріями виділення цих регіонів визнано схильність до внутрішньорегіональної взаємодії, її комплексність, масштаби та тривалість економічних стосунків. Доведено, що у рамках основних регіонів тріади розвиваються найбільш потужні інтеграційні об'єднання: Європейський Союз, NAFTA, ASEAN. Внутрішньорегіональна співпраця в рамках об'єднань розвивається більш прискореними темпами, і має значні обсяги, а самі об'єднання закріплюють свій статус відносно відособленої частини світової економіки.

У результаті поглиблення інтеграції на мікро-, мезо-, макро-, мега-, мета рівнях, що за ступенем та глибиною охопту національних економік, її секторів та галузей, між країнами утворюється особливий міждержавний економічний простір, що стає базовою основою регіоналізації світової економіки і має відповідний вплив на розвиток глобальної інтеграції.

Формування нових економічних регіонів у світовому господарстві вже не обмежується традиційними географічними факторами, що дозволило виділити окрім континентальної інтеграції й такий напрям розвитку інтеграційних процесів як трансконтинентальна інтеграція. У статті доводиться, що трансконтинентальна інтеграція представляє собою цілеспрямований процес створення міждержавного економічного простору між країнами, які не мають спільних кордонів та знаходяться в різних регіонах/континентах світу, в рамках якого встановлюється відповідна форма (етап) регіональної інтеграції, основним завданням якої є сприяння міжнародній конкурентоспроможності країн-інтегрантів. Поглиблення та розширення інтеграції залежатиме від оптимального використання потенціалу розвитку інтеграційних процесів, який суттєво розрізняється за основними моделями регіональної інтеграції. Необхідність комплексного урахування напрямку та інтенсивності впливу багатьох факторів (як внутрішніх, так і зовнішніх) зумовлюють доцільність застосування для

оцінки потенціалу розвитку інтеграційних процесів саме інтегральних показників, які надають узагальнюючу комплексну та кількісну характеристику процесів регіональної економічної інтеграції, які відбуваються в світовому господарстві на певний момент часу.

Ключові слова: *регіоналізація, регіон, світова економіка, інтеграційна взаємодія, глобальна інтеграція, інтеграційні утворення, потенціал розвитку.*

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Алексич К.О. – аспірант, старший викладач кафедри бізнес статистики та економічної кібернетики, *Донецький національний університет імені Василя Стуса*

Балабанова Н.В. – кандидат наук з державного управління, доцент, *Маріупольський державний університет*

Беззубченко О.А. – кандидат економічних наук, доцент, *Маріупольський державний університет*

Булатова О.В. - доктор економічних наук, професор, *Маріупольський державний університет*

Василенко А. – здобувач, *Маріупольський державний університет*

Гулай О.В. – магістр, *Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка*

Захарова О. В. – кандидат економічних наук, доцент кафедри міжнародної економіки, *Маріупольський державний університет*

Давидюк Л.П. – кандидат економічних наук, *Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ МОН України*

Завора Т.М. – кандидат економічних наук, доцент, *Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка*

Калініна С.П. – доктор економічних наук, професор, *Інститут підготовки кадрів ДСЗУ (м.Київ)*

Кислова Л.А. – кандидат економічних наук, доцент, *Маріупольський державний університет*

Крилов Д. В.– кандидат економічних наук, докторант кафедри фінансів, банківської справи та страхування, *Запорізький національний університет*

Кожухова Т.В. – кандидат економічних наук, доцент, *Криворізький економічний інститут*

Ланіогло А. - здобувач, *Комратський державний університет (Республіка Молдова)*

Марена Т. В. – кандидат економічних наук, доцент, *Маріупольський державний університет*

Мартінович В.Г. – кандидат економічних наук, *Черкаський державний технологічний університет*

Мігюшкіна Х. С. – кандидат економічних наук, доцент, *Маріупольський державний університет*

Носань Н.С. – кандидат історичних наук, доцент, *Черкаський державний технологічний університет*

Пармаклі Д.М. – доктор економічних наук, професор, *Комратський державний університет (Республіка Молдова)*

Плигач К. Д. - аспірант, *Черкаський державний технологічний університет*

Путкарадзе Р. - доктор економічних наук, доцент, *Тбіліський державний університет (Грузія)*

Романовська Ю.А. - кандидат економічних наук, доцент, *Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ*

Толпежніков Р. О. - доктор економічних наук, професор кафедри раціонального природокористування та охорони навколишнього середовища, *Маріупольський державний університет*

Хоцька Я.О. – магістрант спеціальності міжнародна економіка, *Маріупольський державний університет*

Черніченко Г.О. – доктор економічних наук, професор, *Маріупольський державний університет*

CONTRIBUTORS

- Aleksych K.** – postgraduate student, senior lecturer of Business Statistics and Economic Cybernetics Department Stus *Donetsk National University*
- Balabanova N.** – PhD in Public Administration, Associate professor, *Mariupol State University*
- Bezzubchenko O.** – PhD in Economic Sciences, Associate professor, *Mariupol State University*
- Bulatova O.** - Doctor of Economic Sciences, Professor, *Mariupol State University*
- Chernichenco G.** – Doctor of Economic Sciences, Professor, *Mariupol State University*
- Davydiuk L.** - PhD in Economic Sciences, *Vinnitsia Institute of Trade and Economics of Kyiv National University of Trade and Economics*
- Gulay O.** – master, *Poltava National Technical University Yuri Kondratyuk*
- Kalinina S.** - Doctor of Economic Sciences, Professor, *Institute for training public service employment Ukraine*
- Kozhukhova T.V.** – PhD in Economic Sciences, Associate professor, *Kryvyi Rih Institute of Economics*
- Khotska Y.** - student, *Mariupol State University*
- Krylov D. V.** – PhD in Economic Sciences, doctoral student of the Department of Finance, banking and insurance, *Zaporizhzhya national University*
- Marena T.** – PhD in Economic Sciences, Associate professor, *Mariupol State University*
- Nosan N.** – PhD in History Sciences, Associate professor, *Cherkasy State Technological University*
- Kyslova L.** – PhD in Economic Sciences, Associate professor, *Mariupol State University*
- Ianioglo A.** - PhD student, Faculty of Economics, *Comrat State University, Republic of Moldova*
- Martinovych V.** – PhD in Economic Sciences, *Cherkasy State Technological University*
- Mityushkina H.** – PhD in Economic Sciences, Associate professor, *Mariupol State University*
- Parmacli D.** – Doctor of Economic Sciences, Professor, *Comrat State University, Republic of Moldova*
- Plyhach K.** – postgraduate student, *Cherkasy State Technological University*
- Putkaradze R.** - Doctor of Economics, Associate Professor at the Department of International Economics and the History of Economic Thought, *Tbilisi State University, (Georgia)*
- Romanovska Y.** – PhD in Economic Sciences, Associate professor, *Vinnitsia Institute of Trade and Economics of Kyiv National University of Trade and Economics*
- Vasylenko A.** – postgraduate student, *Mariupol State University*
- Zakharova O.** – PhD in Economic Sciences, Associate professor, *Mariupol State University*
- Tolpezhnikov R.** - Doctor of Economic Sciences, Professor of environmental management and environmental protection Department
- Zavora T.** – PhD in Economic Sciences, Associate professor, *Poltava National Technical Yurii Kondratyuk University*

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ НАУКОВИХ СТАТЕЙ ДЛЯ ПУБЛІКАЦІЇ

1. Редакція приймає до друку статті виключно за умови їх відповідності вимогам ДСТУ 7152:2010 до структури наукової статті. Наукові статті повинні містити такі необхідні елементи:

- постановка проблеми у загальному вигляді та зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;

- аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття;

- виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;

- висновок з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

2. Публікація починається з класифікаційного індексу УДК, який розміщується окремим рядком, ліворуч перед ПІБ автора (авторів). Текст публікації повинен відповідати структурній схемі:

- ліворуч ініціали та прізвище автора (авторів) у називному відмінку;

- назва публікації по центру сторінки великими напівжирними літерами;

- анотація мовою тексту публікації (курсив) згідно з ДСТУ ГОСТ 7.9-2009;

- перелік ключових слів з підзаголовком Ключові слова: (курсив);

- основний текст статті;

- список використаної літератури, оформлений згідно з ДСТУ ГОСТ 7.1:2006;

- дата надходження до редакції арабськими цифрами, після бібліографічного списку, ліворуч;

- після тексту статті ліворуч ініціали та прізвище автора (авторів) англійською мовою;

- назва публікації по центру сторінки великими напівжирними літерами англійською мовою;

- розширена анотація англійською мовою (35 рядків, курсив); для публікацій іншими мовами розширена анотація українською обов'язкова.

Розширена анотація оформлюється згідно з «Рекомендаціями з підготовки журналів для зарубіжної аналітичної бази даних SCOPUS», укладеними співробітниками групи з науково-методичного забезпечення видавничої діяльності НАН України (<http://www.nbu.gov.ua/node/931>).

- перелік ключових слів англійською мовою з підзаголовком Key words: (курсив)

3. Вимоги до оформлення тексту:

- матеріали подаються у друкованому вигляді (папір формату А4) та на електронному носії (компакт-диск, e-mail) в форматі Microsoft Word 97-2003. Обсяг – від 10 до 15 сторінок, включаючи рисунки, таблиці, список використаної літератури. Основний текст статті – шрифт Times New Roman, кегель 14, інтервал – 1,5; поля дзеркальні: верхній – 25 мм, нижній – 25 мм, зсередини – 25 мм, ззовні – 25 мм., абзацний відступ – 10 мм; оформлюються згідно з ДСТУ 3008-95 «Документація. Звіти у сфері науки і техніки. Структура і правила оформлення»;

- перелік літературних джерел розташовується за алфавітом або в порядку їх використання після тексту статті з підзаголовком *Список використаної літератури* і виконується мовою оригіналу. Джерела в переліку посилань нумеруються вручну, без використання функції меню Word «Формат – Список – Нумерований»;

- список використаної літератури, оформлений згідно з ДСТУ ГОСТ 7.1:2006;

У зв'язку з розміщенням публікацій в міжнародних наукометричних базах даних слід дотримуватися наступних вимог до оформлення списку використаної літератури. Кожна позиція у списку використаної літератури має бути надана мовою оригіналу та у транслітерації. Для транслітерації українського тексту слід застосовувати Постанову Кабінету Міністрів України від 27 січня 2010 р. № 55 (<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/55-2010-%D0%BF>), сайт Онлайн транслітерації <http://ukrlit.org/index.php>. Для транслітерації російського тексту – систему Департаменту США ([http://shub123.ucoz.ru/Sistema transliterazii.html](http://shub123.ucoz.ru/Sistema_transliterazii.html)) (див. відповідний Зразок);

- *щодо символів*. В тексті необхідно використовувати лише лапки такого зразку: «», дефіс – це коротке тире «-». Не потрібно ставити зайві пробіли, особливо перед квадратними чи круглими скобками, а також в них. Для запобігання потрібно використовувати функцію «Недруковані знаки»;

- *посилання на літературу* в тексті подаються за таким зразком: [7, с. 123], де 7 – номер джерела за списком, 123 – сторінка. Посилання на декілька джерел одночасно подаються таким чином: [1; 4; 8] або [2, с. 32; 9, с. 48; 11, с. 257]. Посилання на архівні джерела – [15, арк. 258, 231 зв.];

- згадані в тексті науковці, дослідники називаються за абеткою – М. Тард, Е. Фромм, К. Юнг, К. Ясперс та інші. На початку зазначається ім'я, а потім прізвище вченого. Необхідно виокремлювати зарубіжних та вітчизняних дослідників.

4. Супровідні матеріали:

- стаття обов'язково супроводжується *авторською довідкою* (див. відповідний Зразок) із зазначенням прізвища, ім'я, по батькові (повністю); наукового ступеня, звання, посади, місця роботи; поштового індексу, домашньої адреси і телефонів, адреси електронної пошти. Вся інформація надається українською та англійською мовами.

- статті, автори яких не мають наукового ступеня, супроводжуються зовнішньою рецензією кандидата, доктора наук за фахом публікації або витягом із протоколу засідання кафедри (відділу) про рекомендацію статті до друку. Рецензія або витяг з протоколу подається у сканованому вигляді електронною поштою.

5. Редакція очікує, що надані матеріали раніше не публікувалися і не передавалися для публікування до інших видань, містять достовірну інформацію. За достовірність фактів, статистичних даних та іншої інформації відповідальність несе автор. Редакція залишає за собою право на рецензування, редагування, скорочення і відхилення статей, а також право опублікування, розповсюдження та використання матеріалів у наукометричних та наукових базах та ресурсах відкритого доступу, у мережі Інтернет (в рамках електронної бібліотеки МДУ). Редколегія може не поділяти світоглядних переконань авторів.

Зразок оформлення статті

УДК 902'18(477.82)

Б. А. Прищеп

ОСНОВНИ РЕЗУЛЬТАТИ АРХЕОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ВОЛИНСЬКИХ МІСТ ЕПОХИ КИЇВСЬКОЇ РУСИ У 1991–2010 РР.

У статті проаналізовані середньовічні археологічні джерела, здобуті за останні двадцять років під час розкопок літописних волинських міст. Розглянуті питання хронології культурного шару та комплексів, характеру житлового будівництва та планування поселень, їх історичної топографії. Намічені основні етапи розвитку цих поселень в епоху Київської Русі.

Ключові слова: Волинь, середньовіччя, археологічні джерела, городище, житло.

Текст статті .....

.....

.....

.....

.....

Список використаної літератури

1. ....
2. ....
3. ....

Стаття надійшла до редакції __. __.20__

B. Prishchepa

MAIN RESULTS OF ARCHEOLOGICAL RESEARCH OF VOLYN CITIES OF KIEVAN RUS OF 1991–2010

The article highlights medieval sources obtained over the last twenty years at the time of excavations of Volyn cities described by chroniclers. The author dwells upon such issues as chronology of the cultural layer and related facilities, the character of construction of estates and planning settlements as well as the historical topography thereof. The author also describes the development stages of those settlements in the epoch of Kievan Rus. Over the last twenty years expeditions of various research institutes and educational institutions have carried out magnificent archeological research on the territory of Busk of Lvov Region, Vladimir-Volynsky, Lutsk of Volyn Region, Dubno, Peresopnits, Dorogobush and Ostrog of Rovno Region. In combination with the results obtained by the previous researchers, the new archeological sources make it possible to analyse the processes of their genesis and development in the epoch of Kievan Rus as well as to typify the population's activities. The archeological sources obtained from the latest excavation of Volyn cities supplement the

chronicler's short narratives and make it possible to trace the early stages of their development. As a rule, the cities were formed on the territory that had been inhabited by the Slavs long before. In Busk, Lutsk, Dubno, Peresopnits, Dorogobush and Ostrog we found signs of the early Slavic settlements of the 8th – 9th century. Drastic changes had occurred in the 10th century: there was an increase in the populated area and in the density of those settlements. Hill-forts are also observed. It is quite evident that at that time they were much bigger tribal centers. The results of the research of Dorogobush make it possible to make a conclusion that the prince's fortress was built there.

Key words: *Volyn, medieval times, archeological sources, fort-hill, estates.*

Зразок

Для авторів, що надсилають статті до редакції збірника наукових праць
«Вісник Маріупольського державного університету»

АВТОРСЬКА ДОВІДКА

Прошу опублікувати у збірнику наукових праць «Вісник Маріупольського
державного університету» статтю

назва статті

Відомості про Автора:

	<i>Українською мовою</i>	<i>Російською мовою</i>	<i>Англійською мовою</i>
Прізвище			
Ім'я			
По-батькові			
Посада			
Назва установи / навчального закладу			
Науковий ступінь			
Вченезвання			
Контактні телефони, E-mail:			
Домашня адреса			

Відомості про наукового керівника (якщо автор статті не має наукового ступеня):

Прізвище	
Ім'я	
По-батькові	
Науковий ступінь	
Вченезвання	
Посада	
Назва установи / навчального закладу	

**Автор надає право Маріупольському державному університету розміщувати
свою статтю повністю або частково у наукометричних та наукових базах та
ресурсах відкритого доступу, у мережі Інтернет (в рамках електронної бібліотеки
МДУ)**

підпис

Автор несе всю відповідальність за зміст цієї статті та факт її публікації.

Автор підтверджує, що в матеріалах статті не містяться відомості, заборонені до
опублікування, і тому стаття може бути надрукована у відкритому друці.

Автор підтверджує, що надані матеріали раніше не публікувалися і не
передавалися для публікування до інших видань, а також містять достовірну
інформацію.

дата

підпис

П.І.Б.

Міністерство освіти і науки України
Маріупольський державний
університет

ВІСНИК
МАРІУПОЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

СЕРІЯ: ЕКОНОМІКА
ВИПУСК 12

Головний редактор чл.-кор. НАПН України, д.політ. наук., проф.

К.В.Балабанов

Редакційна колегія серії:

Відповідальний редактор – д.е.н., проф. Ю.І. Чентуков
Заступник відповідального редактора – д.е.н., проф. В.Я. Омельченко
Відповідальний секретар – к.е.н., доц. О.А. Беззубченко

Засновник Маріупольський державний
університет 87500, м.Маріуполь,
пр.Будівельників, 129а
тел.:(0629)53-22-59, e-mail: Msuj_e@mdu.in.ua

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової
інформації (Серія КВ №17780-6130 Р від 06.05.2011)
Тираж 100 примірників. Замовлення № 0130

Видавець «Видавничий відділ МДУ»
87500, м. Маріуполь, пр. Будівельників, 129а
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єкта видавничої справи
ДК №4930 від 07.07.2015 р.

Друкується в авторській редакції з оригінал-макетів авторів
Редакція не несе відповідальності за авторський стиль статей